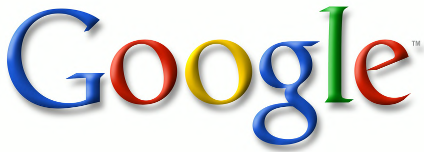
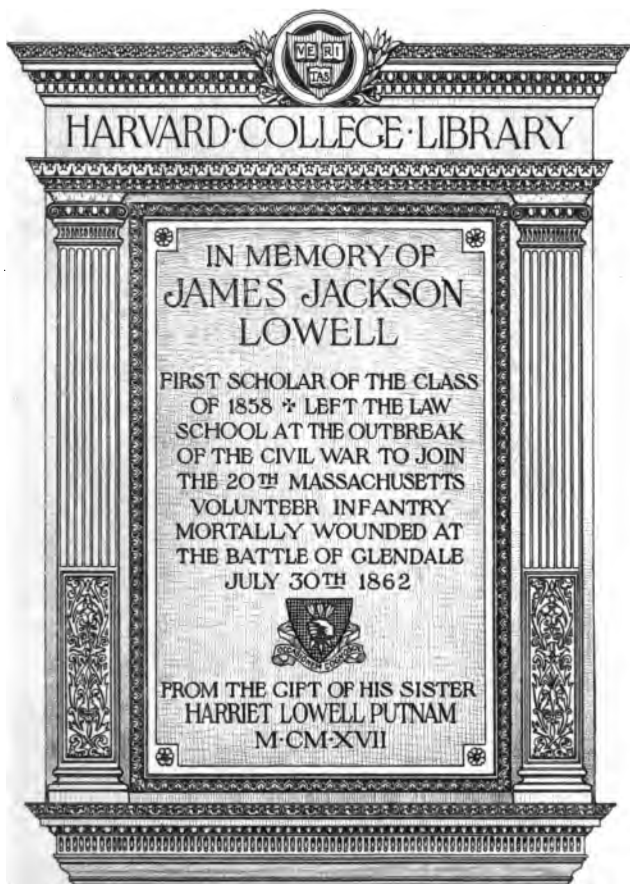

HARVARD·COLLEGE·LIBRARY
VE RI TAS
IN MEMORY OF
JAMES JACKSON
LOWELL
FIRST SCHOLAR OF THE CLASS
OF 1858 ✣ LEFT THE LAW
SCHOOL AT THE OUTBREAK
OF THE CIVIL WAR TO JOIN
THE 20TH MASSACHUSETTS
VOLUNTEER INFANTRY
MORTALLY WOUNDED AT
THE BATTLE OF GLENDALE
JULY 30TH 1862
FROM THE GIFT OF HIS SISTER
HARRIET LOWELL PUTNAM
M·CM·XVII

KVINNO-PSYKOLOGI

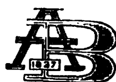
OCH

KVINNLIG LOGIK;

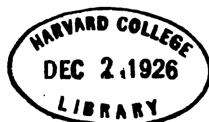
EN STUDIE OCH ETT FÖRSVAR

AF

ELLEN KEY

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

STOCKHOLM.
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1896.

Förord.

Denna bok, tillkommen medan dagliga bref och samtal, insändare och broschyrer i ämnet stört den ro, som är enda villkoret för fast sammanhang och full koncentration, har heller icke så, som jag önskat, vunnit dessa egenskaper. För att främja sammanhanget har jag emellertid till noter reducerat sådana meddelanden, hvilka icke behöfvas för tankegången, utan endast tillkommit för att fullständiga vissa yttranden. Till noterna har jag äfven begränsat de ytterst få, mot mina angripares stridssätt riktade, inpassen. Att så vidt möjligt lämna motpartens stridssätt å sido, är ett berättigadt hänsyn till publiken, och det är mig så mycket lättare, som själfva stridens glädje för mig är ingen, stridens föremål allt.

Som noterna emellertid genom denna anordning blifvit många, ber jag mina läsare: att till en början gå förbi dessa och först ögna genom dem, sedan de läst bokens hufvudsakliga del i ett, af dessa bisaker obrutet, sammanhang.

Det finnes historiska anekdoter, hvilka måla en tids åskådning bättre än de lärdaste afhandlingar. En sådan är berättelsen om Ludvig XIV:s hofpredikant, hvilken, just som han från predikstolen framslungade den dystra sanningen:

»Vi skola alla dö!»

vid åsynen af sin höge monark ändrade sig sålunda:

»Vi skola *nästan* alla dö!»

Den skarpaste satir skulle ej klarare kunna belysa absolutismens hypnotiska makt att sänka människoförståndet i djup slummer.

Men det finnes äfven till suveränitet upphöjda idéer, hvilkas allenavälde öfva samma hypnotiska makt.

Och att kvinnofrågan är en sådan, därom har jag nu full visshet.

Det är emellertid icke för att i samma riktning som den nämnde hofpredikanten modifiera mina yttranden, jag åter framträder.

Min ställning till kvinnofrågan är fortfarande den, jag redan en gång betecknat som den romerske slafvens, hvilken tillropade segerherren:

»*Minns att du är dödlig!*»

En varning, hvars innebörd, när det gäller en segrande idé, stöder sig på en ryktbar läkares, doktor Stockmans, undersökningar med afseende å medellifstidslängden för de sanningar, hvilka lyckats bli hyllade af den »kompakta majoriteten».

Men kvinnoemancipationen har ännu ej hunnit fullborda sitt segerlopp. Och jag har därför ånyo tagit till ordet, emedan man misstolkat min maning, som en uppmaning att spänna hästarna från den segrande kvinnorörelsens vagn och påyrka att triumfatorn skulle stiga ned i dammet och vända tillbaka den väg, han kommit.

Maningen innebar något annat, nämligen att kvinnosaken endast kan behålla sin lifskraft genom att med sig införlifva andra sanningar.

Man har bedömt mina uttalanden, som hade de blott gällt kvinnosaken i dag eller nästa år. De syftade dock längre. De ville betona att, sedan kvinnosakens *hvadan?* blifvit till fyllest besvaradt, återstod ännu frågan om dess *hvarthän?* och att svaret på denna fråga är väsentlig för besvarandet af frågan *huru?* eller med andra ord: att framgångslinien måste bestämmas genom hvad som göres till mål. Jag har velat väcka medvetandet om att det icke är nog att veta att en rörelse är satt i gång, utan vi måste veta att denna rörelse förr eller senare leder till en vägskillnad, där vi stå inför ett ödesdigert val.

Vom Rechte, das mit uns geboren ist,
Von dem ist leider! nie die Frage.
GOETHE.

I.

En hvar med någon fantasi begåfvad människa kan lätt tänka sig en fullkomligare värld än den, i hvilken vi lefva. Men i den, där vi nu ha att finna oss till rätta, utgör könsskillnaden — hvilken innebär såväl lifvets mest tragiska konflikter som dess rikaste lyckomöjligheter — grundvalen för lifvets fortvaro.

Omkring denna grundval röra sig alla principstrider i kvinnofrågan. Meningsolikheterna kunna ytterst reduceras till dessa enkla teser:

1) Den fysiska könsskillnaden medför icke någon väsentlig psykisk artskillnad. Detta är Stuart Mill's åsikt.

2) Den fysiska könsskillnaden medför en outplånlig psykisk artskillnad. Detta är Herbert Spencer's åsikt.

Enligt den förra satsen äro sålunda, bildlikt taladt, man- och kvinnosjäl alldeles samma vin-

slag. Men vinet har i förra fallet blifvit inneslutet i en behållare af koppar och i det senare i en behållare af glas. På grund af formens skörhet har man gjort gällande, att innehållet också borde vara svagare. Ja, man har till och med flyttat undan glaskärlet, såsom allt för ömtåligt att brukas. Men när man en dag profvade vinet, fann man det vara samma ädla drufva som i kopparkärlet, och enda skillnaden således att det ena vinets behållare var sprödare än det andras.

Enligt den senare satsen är mannen och kvinnans andliga artskillnad organiskt ett med bådas skilda kön. Artskillnaden är den oafvisliga följdsatsen af antagandet: att ett så innerligt samband råder mellan det kroppsliga och det själsliga, att detta senare ej blott utvecklats ur och genom de biologiska processerna, utan att själslifvet i hvarje afseende blir bestämdt genom dessa. Däraf följer att, ur de för man och kvinna lika lifsfunktionerna, ett till en viss grad likartadt själslif hos båda har utvecklats, men att dock en djup differentiering blir resultatet af att vissa djupt ingripande lifsfunktioner äro olikartade. Det är denna synpunkt, som för mig sedan årtionden tillbaka varit den afgörande för uppfattningen af kvinnofrågan.

Och så långt ifrån att evolutionens förlopp ger stöd åt att den könsliga differentieringen är något lägre, det likartade något högre, så visar det tvärtom att, hos de lägre varelserna, båda könen finnas inom samma individ; att hos de

högre djuren, liksom hos de vilda folken, manliga och kvinnliga väsensegenskaper äro mindre starkt utpräglade, men att däremot den starkare fysiskt-psykiska differentieringen mellan könen just följer med det högre utvecklingsskedet.

För den, som ej förstår eller ej antar den nyssnämnda evolutionsteorin, utan som anser att det, att i främsta rummet vara en könsvarelse, för en mänsklig varelse är detsamma som att vara underordnad, blir naturligtvis betonandet af att kvinnan i främsta rummet är en könsvarelse, liktydigt med att hon icke skulle äga samma möjlighet till andlig perfektibilitet som mannen. Man tror att valet för henne anses stå mellan hennes utveckling till könsvarelse *eller* till andlig varelse.

För evolutionsteorin däremot är man som kvinna i främsta rummet könsvarelse, hvilket således för ingendera kan betyda någon öfver- eller underordning — annat än i förhållande till af oss okända, öfvermänskliga väsen, men alldeles icke i förhållande till hvarandra. Man och kvinna utveckla båda sin andliga varelse utaf och samman med sin fysiska; sålunda är det aldrig *från* könsvarelse till andlig varelse, man eller kvinna stiger, utan alltid *som* könsvarelse, ty könets bestämning följer man som kvinna från deras mest omedvetna instinktlif upp till de högsta andliga rymder.

För denna åskådning blir således icke det allmänt mänskliga området det högsta. Ja, det finnes egentligen icke till, ty äfven det allmänt

mänskliga hos båda könen är dock i ena fallet genomträngdt af ett säreget manligt, i det andra af ett säreget kvinnligt moment.

Endast ur antagandet att jag menat att kvinnans egenskap af och hennes funktioner som könsvarelse innebära något lägre, har den uppfattningen kunnat framgå, att dessa hennes funktioner som könsvarelse varda ett minus för hennes andliga utveckling, en kraftförlust, ett permanent sjukdoms- eller svaghetstillstånd. Man talar därför om att en klok hälsovård skall kunna göra kvinnans kropp sund och moderskapets möda mindre tung, så att denna möda icke blir ett hinder för kvinnans andliga utveckling och arbete.

Man framdrager de många fall då män förmått förena stark fysisk med stark psykisk utveckling, eller då snillrika kvinnor haft både en naturlig och en andlig afkomma och så vidare, för att — mot mig — bevisa att ett sundt moderskap och en rik själsutveckling ej utesluta hvarandra!

Detta tal visar att den tankegång, åt hvilken jag gifvit uttryck, är så till den grad främmande, att man däraf icke ens förstått begynnelsebokstäfverna.

För mig är det visst, att ju mera strålande sund, till kropp och själ harmoniskt utvecklad, en kvinna är, ju fastare och finare äro hennes köns egendomligheter sammanväfda med hennes hela varelse. Blir hon mor, så är moderskapet

just hennes hälsa i ordets allra högsta mening eller hennes »natur i sin fullkomlighet.»

Men på samma gång är moderskapet — i hela dess omfattning — icke jämförligt med en vanlig kraftutveckling vid en kroppsöfning eller ett kroppsarbete.* Moderskapet är en *utomordentlig* kraftutveckling i en riktning. Och en sådan är för begränsade varelser icke förenlig med en *lika* utomordentlig kraftutveckling i en annan. En utomordentlig koncentration på en viss uppgift utesluter en *lika* utomordentlig på en annan; en utomordentlig kraftförbrukning åt ett håll är oförenlig med en *lika* utomordentlig åt ett annat.

Och på intet område, kan *det högsta* uppnås utan genom utomordentlig kraftutveckling, kraftkoncentration och kraftförbrukning.

Och som kvinnan, det vill säga kvinnokönet fattadt i dess helhet, har *sin* utomordentliga kraftutveckling, kraftkoncentration och kraftförbrukning på det område, där hon föder och fostrar de nya lifven, så kan kvinnokönet icke hafva *lika mycket* kraft kvar att sätta in på det andra slaget af skapande, det där det manliga släktet frambringar den materiella och andliga kulturen. Och emedan detta af mannen kräfver samma intensiva kraftutveckling, kraftkoncentration och kraftförbrukning, så kan det manliga släktet, som helhet fattadt, icke hafva *lika mycket* kraft att sätta in på familjens område. Detta utesluter

* Se Anna Sandströms artikel i *Dagny.*

icke att vissa kvinnor kunna äga stora själsgåfvor och vissa män stora ömhetskänslor. Men det hindrar mannen att lefva *lika* helt i sina känslor som i sina verk; det hindrar kvinnan att lefva *lika* helt i sina verk som i sina känslor. Detta omöjliggör för ingendera en rik utveckling af både själ och kropp, af både intelligens och känsla. Men det omöjliggör att det ena könet kan hafva en lika stor aktivitet på den andras som på sitt eget område. Och däraf följer att mannen måste hafva skapat och skall fortfara att skapa det för kulturen mest väsentliga på idéens område, och att kvinnan måste hafva skapat och skall fortfara att skapa det för kulturens mest väsentliga på hemlifvets område.

En och annan kvinna kan utan tvifvel föda ett barn och skapa ett snilleverk. Men samma kön kan icke med samma intensitet lefva på de två stora lifsområdena, och därför åstadkommes det högsta, det evigt blifvande af hvardera könet på dess eget område. Och följdsatsen blir då: att kvinnan med sina snilleverk ej kommer att nå mannens högsta höjd, och att mannen i sitt känslolif icke kommer att nå kvinnans djupaste djup.

Kvinnans lifsverk är dock icke mera förgängligt än mannens.

Hvarje barn, en mor föder åt släktet, är visserligen dödligt. Men hvarje känsla hon sätter in i dess fostran lefver inom släktet för alltid. Från mödrarnas knän går släktled efter släktled med renare vilja och mildare känsla. Lyfta på

mödrarnas armar nå barnen en högre höjd än fäderna. Till hvarje ny vagga träda ödesgudinnorna för att där fästa lifsväfvens lönliga trådar, den väf, där hvarje ny varelse gör sitt inslag, men hvars ränning går från det första barnet i modersfamn till det, som nyss öppnat sitt ögonlock.

II.

Öfver hela tillvaron råder lagen: att de nya organismerna första tiden lefva som en del af moderorganismen. Moderskänslan är i sin djupaste rot ett med självfuppehållelsedriften. Efter afkommans födelse blir det också modern, som främst bär omsorgerna för de nya lifven. Känslan utvecklas sålunda, genom vården om den nu utanför modern lefvande varelsen, från sjäfbevarelsedrift till en osjälfvisk ömhet. Hos människan blir den redan började differentieringen mellan manligt och kvinnligt själslif sålunda än vidare fördjupad genom den olika ställning till barnet, som moderskap och faderskap medför.

Om vi tänka oss att evolutionen inom mänskligheten äfven frambragt ett neutralt kön, sådant vi finna hos vissa djurslag, samt att mödrarna

således genast kunnat lägga omsorgen om barnen på dessa neutrer, då hade vi troligen nu ingen kvinnofråga. Själfva födandet af barnen skulle icke i den grad hafva tagit kvinnosläktets fysiska och psykiska krafter i anspråk, att det icke kunnat arbeta någorlunda jämsides med det manliga.

Nu blef istället den mänskliga moderns ömhet för barnet utvecklad till det högsta uttrycket af den känsla, hvilken börjar med den blinda instinkt, som drifver insekten att bereda föda för de larver, den aldrig får se. Redan hos de högre djuren blir moderligheten en stor, döden trotsande kärlek. Men medan djurhonans ömhet upphör, sedan ungarna kunna reda sig själfva, således ganska snart, blir moderskärleken hos människan allt mer ett lifsförhållande, ju högre hon stiger från det vilda tillståndet. Det har ofta blifvit anmärkt hvilken psykologisk betydelse moderns personliga vård om barnet äger för utvecklingen af moderskärleken, liksom vikten af att just genom människobarnets långsamma utveckling den period förlänges, under hvilken grunden lägges till det hela personligheten bestämmande förhållandet mellan mor och barn. Ju mera mödrarna gifva, ju starkare växer deras ömhet, ty där vår skatt af lidanden, mödor och hängifvenhet är, där är ock vårt hjärta.

Det mest primitiva mänskliga samfundsförhållandet — modern med sitt barn — är ursprunget till de djupast verkande af de medel och former genom hvilka de altruistiska, de sym-

patiska känslorna i mänskligheten utvecklats till högre styrka och större omfattning. Förhållandet mellan man och kvinna, först endast ett uttryck af släktets själfbevarelsedrift, får genom barnet, hvilket är en hjälpbehöfvande varelse, en första tillsats af en utom sig själf gående känsla. Småningom uppstå flera liknande känslor, genom hvilka mannen i kvinnan, kvinnan i mannen ser icke blott ett medel, utan ett själfändamål, ett annat jag, en personlighet. Och detta leder steg för steg fram till det djupa förhållande mellan man och kvinna, som är kärlek. Hos kvinnan torde denna mer personliga känsla först hafva vaknat, ty hennes moderlighet hade redan lärt henne känna glädje i en annan varelse. Och kvinnans känsla måste i sin ordning hafva återverkat på mannen. Genom alla de oändligt skiftande, primitiva formerna för könens samlif — där kvinnan och barnet behöfde mannens skydd och därför också gjordes till mannens egendom — blir sålunda den ursprungliga driften omdanad till Eros, till den stora känsla, om hvilken redan Platon förkunnade: att den lärt människan vidga sitt väsens gränser genom en oändlig ideal längtan, en outtömlig andlig sympati.

Genom moderns känslor är det således som kvinnan först började förädla könsdriften när hon erfor en vaknande ömhet för sitt barns far; genom moderns kärlek är det således som trohetskänslan, kyskhetskänslan, hemkänslan, samt i och genom

dem familjelifvet i högre mening, utvecklats, som familjebanden blifvit allt starkare.

Det är denna, ur könsbestämningarna härflytande, utomordentliga andliga utveckling, som man alldeles glömmer, när man påstår att framhållandet af kvinnans egenskap att vara ett könsväsen skulle innebära förnekelsen af hennes andliga perfektibilitet!

Vi ägde icke nu en hög och själfull äktenskaplig kärlek, en intensiv kvinnlig kyskhet, lifsvariga och djupa ömhetsförhållanden mellan alla familjemedlemmar inbördes, om icke just kvinnans andliga perfektibilitet vore lika självklar som mannens. De yttre formerna för äktenskap och familjelif hafva blifvit bestämda genom en mängd andra inflytanden. Men det innersta, det oförgängliga i utvecklingen, känslofonden, den är framför allt skapad af kvinnan. Denna fond skulle icke nu vara så rik, om icke kvinnans känslo- och tankelif från början blifvit och allt fortfarande förblifvit koncentreradt på kärleken, moderskapet och hemmet.

Humaniserandet af hela det lifsområde, som är bestämdt af villkoren för släktets fortvaro — detta är med ett ord kvinnans oerhörda kulturarbete. Och det är så långt ifrån att kvinnan är »yngst bland kulturfolken» att hon snarare kan kallas det äldsta. »Kvinnans (kultur) historia är kärlek», och denna historia började när en mänsklig kvinnovarelse lade ett barn till sitt bröst. För kulturen har kvinnans under årtusenden ut-

vecklade, koncentrerade och förbrukade produktionskraft varit tagen i anspråk. Och, utgången från djurets instinkt, lyfter moderligheten människan nu till samma andliga höjder öfver djuren, som vetenskapen, uppfinningarna, konsten och litteraturen hafva lyft henne.

Jag vill med några exempel visa gången af denna psykiska utvecklingsprocess. Jonas Lie skildrar i *Hunørnen* till hvilken grad moderskänslan redan mäktar stegra djurens själslif. Örninnan, som bonden vill locka inom skotthåll genom att visa henne den fångade, i bur innestängda, ungen, sänker sig till marken, men ej för att försöka det omöjliga, att befria sin unge. Nej, hon griper från tröskeln bondens späda barn och lyfter sig i höjden med detta. Barnets mor förstår blixtsnabbt denna andra plundrade mor: hon skyndar att öppna örnungens bur, och nu sänker örninnan sig sakta för att återgifva modern sitt barn — och ila till sitt eget.

Kan man ej redan kalla den ingifvelse, som ungens fara förmådde utveckla hos örninnan, genialisk? Och genom otaliga länkar når sedan utvecklingen upp till områden, där moderligheten blir frälsande i en vidare mening, än när det gäller det egna barnets lif.

Här ett sådant fall bland de många, aldrig af häfden eller traditionen bevarade.

Under »skräcktiden» 1793 hade en ung grefvinna trotsat alla faror för sig själf för att med sitt vittnesmål inför revolutionstribunalet rädda

en gammal vän till sin familj. Hennes ädelmodiga handling rörde ingen och räddade ej den anklagade. Den lidelsefulla folkhopen begärde endast skränande hennes eget lif. Blek, med sammanpressade läppar, dem hon biter till blods för att kväfva sitt ångestskri, söker hon vacklande sin väg mellan hatfulla, skymfande skaror, hvilkas offer hon hvarje sekund väntar att blifva. Plötsligt stannar hon inför en kvinna, som hela tiden mot »aristokraten» utslungat vilda förbannelser. Men på kvinnans arm sitter en knubbig, rosig, leende varelse, och den unga grefvinnan utbrister ovilkorligt: »Hvilket vackert barn!» I samma ögonblick lägger modern sitt barn i den nyss förbannades armar och säger: »Tag barnet, så kommer ni trygg förbi folket!»*

Dessa moderlighetens spontana utbrott, af hvilka det ena tvingar den för sitt lif skälfvande kvinnan att stanna inför ett barns leende — och sålunda frälser henne från döden — och af hvilka det andra ger den af klasshat skälfvande kvinnan ingifvelsen att rädda den till sitt lif hotade genom att i hennes armar lägga sitt barn — de äro uttryck af en inspiration, som icke är högre hos Shakespeare i dennes mest gripande scener. Ja, till sådana, genom kvinnans skapande makt utvecklade, känslor stå alla de stora diktarandarna i skuld. Hade ej kvinnans kulturarbete föregått, då ägde dikten icke en Cordelia eller en Imogen

* Se *Höstskörd* af A-i-a. Helsingfors 1895.

och ur denna synpunkt kan man säga, att det är kvinnor, som diktat Shakespeare's kvinnor.

Följa vi slutligen moderligheten genom ännu många länkar i utvecklingskedjan upp till dess högsta konstnärliga uttryck, hos de stora kvinnliga diktarna, så har till exempel George Eliot i sitt mest odödliga verk, genom sin moderlighets ömmaste inspiration, skildrat ett enda litet barns soliga makt att i högsta mening frälsa: genom att bringa en af lifvets köld förfrusen gren på mänsklighetens stam att åter grönska.* Men ända från örninnans spontana impuls till den andliga storhet, som diktarinnans mästerverk uppenbarar, är utvecklingens kraft oupplösligt förenad med könsbestämningens.

Den samma har utvecklingsvägen varit då de sympatiska känslorna utmynnat i stora bemödanden att lindra det mänskliga lidandet. Det nötta uttrycket att *charity begins at home* är äfven kulturhistoriskt sant. Från den med det egna jaget sammanhängande ömheten om det egna barnet till den gränslösa medkänslan med släktets kval — sådan har vägen varit. Och i hvarje särskild individs historia upprepas släktets: genom personliga ömhetskänslor utvidgas hjärtats väggar så att inom detta den stora människokärleken rymmes. Denna blir annars endast en teori. Och vi veta af Goethe att teorien har dödens gråa färg, att endast »lifvets gyllne träd» bär grönska.

* Silas Marner.

De, hvilka tolkat moderlighetens begrepp så, att kvinnans öfverlägsenhet af mig skulle anses bestå i något vi hafva »gemensamt med djuren»* men mannens i det, som »höjer oss öfver djuren», nämligen skaparedriften, de visa sig således ingenting veta, hvarken om djur eller människor. Lika väl som vi se kulturprodukten moderlighet hafva sin utgångspunkt i djurhonans ömhet, så kunna vi följa alla mänskliga storverk på intelligensens område från deras utgångspunkt i djurens uppfinning, fantasi, skönhetssinne, samhällighet, offervillighet och vördnadskänsla. Och liksom alla dessa egenskaper hos djuren äga närmare eller fjärmare samband med könsbestämningen, så bevarar denna fortfarande sitt inflytande äfven inom det mänskliga kulturarbetet.

Huru djupt denna bestämning måste inverka på det personliga lifvets allra innersta och allra högsta moment, äfven det högsta andliga skapandet, därom vittna det af psykologiska författare anförda faktum: att den individuella differentieringen starkast framträder just på de erotiska *och* de andligt skapande områdena; att egendomligheterna i det förra afseendet lika bestämdt skilja man från man — och kvinna från kvinna — som egendomligheterna i deras verk och arbetssätt.

* Se *Misslyckad kvinnokraft.* Där kallas ock mitt tal om den kraftinsats modern gör, en gammal fras. Vissa »fraser» hafva nu en gång blifvit oumbärliga för våra slutsatser, till exempel just denna: att kvinnan är mor. Det vore originellare att säga: hon är far. Men man torde utan öfverdrift kunna kalla detta en ofruktbar originalitet.

III.

Nyskapandet på den andliga och materiella kulturens område är den manliga naturens högsta kraftyttring. Men detta högsta slag af skapande innebär så litet en allsidig harmonisk utveckling, att, tvärtom, de yppersta nydanare alltid äro mer eller mindre ensidiga, och lifvet har sällan företett det *högsta* måttet af skaparsnille på mer än ett område. Ty inom mannens område gäller, man och man emellan, samma begränsningens lag som könen emellan.

Det är emellertid under antagandet att jag påstått mannen vara gränslös, som man dragit slutsatsen att jag endast frånkänner kvinnan en gränslös perfektibilitet. Men jag har om båda endast sagt: att ingenderas natur kan rymma såväl sin egen som den andras säregna krafter i *lika hög potens*.

Denna enkla sats har af mig blifvit uttryckt med erinran att 2 × 2 = 4. Och ingen man har missförstått den. Ingen »insändare» har å det manliga släktets vägnar klagat: att jag beröfvat mannen hoppet att nå en större innerlighet och förfining af sitt erotiska lif, därför att jag påpekat att kvinnans högsta andliga utveckling ligger åt detta håll. Tack vare männens inrotade ovana att anse delen såsom mindre än det hela, hafva de hållit modet uppe, ehuru deras underlägsen-

het inom det sympatiska lifsområdet är en lika afgjord andlig underlägsenhet, som kvinnans inom det intellektuella. Männen hafva heller ingen anledning att bli oroliga. Ty det har hittills visat sig, att de rikligt kunnat tillgodogöra sig den kvinnliga kulturfonden, liksom kvinnan tillgodogjort sig den manliga och att frågan alls icke rör sig om att hindra detta för kulturen oumbärliga utbytes frihet. Det gäller endast att, till förmån för den starkast möjliga ömsesidiga produktion, framhålla: att den fundamentala arbetsdelning, som till kulturens fromma redan ägt rum mellan könen, denna bör af mänskligheten, i stort sedt, bibehållas. För att undvika möjliga missförstånd, vill jag betona: att här är uteslutande fråga om mannens känslor inom familjen och hemmet. En man kan i dessa personliga förhållanden älska mera lidelsefullt, men sällan så ömt, nästan aldrig så länge, aldrig så helt som en kvinna. Hon är däremot ofta mera flyktig och grund i de känslor, som tillhöra det opersonliga området: det där mannen verkar och där han når sin höjd genom att hängifva sin känsla lika fullt som sin tanke åt fosterlandet eller friheten eller forskningen eller religionen eller mänskligheten eller konsten eller hvad det nu är, där han sätter in sin energi. På det område, där hvarderas tankar äro starkast koncentrerade, där får således också hvardera könets känsla sin mest inspirerande makt.

Låt mig ännu en gång slå fast: att det är mannens högsta skapande kraft, denna och intet annat, som jag satt upp mot kvinnans högsta skapande kraft, den hvilken hon sätter in på att föda och fostra ett nytt släkte. Det är mannens intensiva kraftutveckling inom den materiella och andliga kulturen till hvilken kvinnan, som regel, ej kan hafva krafter nog, upptagna som hennes krafter medelbart eller omedelbart äro för ett annat ändamål. Emedan kvinnans lifsfunktioner, aningar, känslor, tankar hafva absorberats af, samlats först omkring barnet, sedan omkring mannen och hemmet, så har kärleken för henne, som m:me Staël säger, måst blifva lifvet, medan den för mannen är en »episod i lifvet». Mannen har därför intensivare än kvinnan ställt frågorna till lifvets gåtor; han har uppdagat, forskat, granskat, sökt nya banor, bemödat sig att stycke för stycke flytta in tillvaron i sin helhetssyn; att utom sig själf och världen finna den arkimediska punkt från hvilken han skall kunna lyfta sig och tillvaron upp i en högre klarhet.

Kvinnan har satt in sin produktiva energi och hängifvenhet på det mer enskilda och personligt mänskliga; mannen mera af sin produktiva energi och hängifvenhet på det offentliga och allmänmänskliga. Tillvaron har för kvinnan fallit sönder i konkreta uppgifter, i en mångfald, och hennes andliga utveckling har skett under påverkan af dessa förhållanden. Hon har stigit till en högre höjd genom att gifva åt och taga

af andra. Mannen har ofta ensam — och mer ensam ju större han varit — löst sina abstrakta uppgifter och försökt att till en helhet samla mångfalden. Han har satt in rörelse i kulturen genom nya idéer. Kvinnan har omsatt idéerna till känslor och gifvit dem stadga i sederna.

Det manliga släktets ställning till det sympatiska lifsområdet har därför — som regel — icke blifvit den kreativa utan den receptiva: en assimilering af hvad det kvinnliga släktet där producerat. Och, omvändt, har det kvinnliga släktets ställning till det intellektuella lifsområdet som regel icke blifvit den kreativa utan den assimilerande, den receptiva. Detta förklarar hennes jämnhöjd med mannen på de konstens områden, där skapandet sker i andra hand.

Framstegsdriften hos det ena könet har haft ett, hos det andra ett annat fält, men att den hos båda funnits, därom afger vår nuvarande kultur det ovedersägliga beviset.

Att hvardera könet haft sitt fält utesluter icke, att stora summor af manliga känslor ingått i danandet af hem och familj, liksom stora summor af kvinnlig intelligens i danandet af den materiella och andliga kulturen; icke heller att så väl kvantiteten som kvaliteten af de sekundära värden från båda hållen komma att ökas genom en stigande kultur. Det är till och med vissare att framtiden skall kunna frambringa många medelgoda kvinnliga författare, konstnärer, historieskrifvare och vetenskapliga forskare, många

känsligt förfinade män, än att den skall frambringa oändligt stora känslor och idéer. Ty kulturens makt att harmonisera medför tyvärr äfven makten att nivellera.

Men den i naturen grundade stora indelningen är ingalunda rubbad däraf, att vissa män inom känslans område varit kvinnligt djupa eller att vissa kvinnor på det intellektuella området varit manligt starka; lika litet som däraf att en mängd män icke göra några insatser i den manliga kulturfonden eller att en mängd kvinnor icke göra någon i den kvinnliga.

Jag har sagt att kvinnosläktet ur andlig synpunkt rymmer två raser: kvinnor, som kunna älska och som icke kunna det. Att de senare bli mödrar betyder ingenting för ökandet af de kvinnliga lifsvärdena inom mänskligheten, liksom det å andra sidan icke hindrar att dessa värden rikt ökas genom en kvinna, hvilken aldrig någonsin blir mor.

Det finnes bland de kvinnor, hvilka kunna älska, lika många individuella olikheter, som mellan dem, hvilka icke kunna det. De senare äro ej sällan hänryckande ögonblicksmänniskor, eller rika konstnärsnaturer, eller stora »mannavettsbräckor», såsom våra fäder redan kännetecknade den hänsynslösa förförerskan; stundom äro de klara, kalla hjärnmänniskor, stundom små, torra hvardagssjälar.

Bland dem, som kunna älska blir för den ena den erotiska kärleken det högsta; den andra

gripes djupare af moderskärleken; andra åter känna djupast den allmännt mänskliga sympatien, moderligheten i dess vidaste mening. Men hos alla är det styrkan i den personliga hängifvenheten, som utgör rasmärket. På detta igenkänna de hvarandra från nordpol till sydpol.

För dessa kvinnor är deras tillvaro som maka eller moder, syster eller dotter, vän eller hjälpgifverska, det lifsafgörande. Det vill säga: den bästa delen af deras fröjder och sorger, drömmar och tankar, mödor och segrar är insatt i lifsförhållandena, medan för flertalet män, under större delen af deras lif, det är ett yttre arbete, som upptager det mesta af deras personlighet.

Min bevisning rubbas därför i intet afseende genom antagandet att kvinnorna allt mer lätt och lyckligt skola kunna bli mödrar och således hafva stora krafter öfver till andra ändamål, lika litet som genom erinran om alla de kvinnor, hvilka icke bli mödrar.

Moderskapets fulla realiserande är det af en mängd yttre ting bestämda, således det mer tillfälliga momentet i moderligheten. Känslorna äro det väsentliga momentet. Och dessa bestämma det späda flickebarnet lika väl som den gamla jungfrun.

Men om således icke ett enda starkt skäl finnes för hoppet att den könsliga differentieringen på det psykiska området allt mer skall kunna utplånas och kvinnan blifva jämnhög med mannen i materiell och andlig produktion, utan tvärtom

hvarje stöd, man i detta fall brukar, visar sig svagt som ett rö i modern naturens starka hand — så ger däremot *ett enda* undantagsfall af kvinnlig öfverlägsenhet ett obrytligt stöd åt yrkandet på full frihet för hvarje kvinna att följa sin individualitet, att utan hinder från samhällets sida själf söka finna hvad naturen menat *just med henne.*

IV.

De, som hoppas mannens och kvinnans framtida, fulla likställighet inom den materiela och andliga produktionen, se — till förmån för sin tes — de gångna århundradena i allt för mörk dager.

Man får icke vid bedömandet af det förflutna fästa mera vikt vid vissa af forntidens än vid vissa af nutidens äktenskapslagar, om vi skola få en verklighetstrogen bild af förhållandena inom en tids äktenskap; och än mindre bör man fästa sig vid vissa mäns »tankar om kvinnan» och göra dem till alla mäns under en tid. Komme framtiden att på samma sätt döma kvinnoemancipationens århundrade efter Nietzsches och Schopenhauers tankar om kvinnan — hvilka de också proklamerat »med anspråk att bli trodda»* lik-

* Se Lucina Hagmans artikel i *Nutid.*

som andra män eller till och med religioner fordom proklamerat kvinnans saknad af själ — då blefve resultatet lika besynnerligt, som när kvinnosakskvinnorna nu mäta kvinnans forna utvecklingsmöjligheter efter forna tiders sämsta lagar och talesätt. Naturligtvis betydde det mycket att bildningsanstalterna, allt efter som de uppstodo, stängdes för kvinnor; och att hemmet ansågs som hennes hela värld; ännu mera betydde, att hon ej hade samma utsikt som mannen att, sedan hindren voro besegrade, genom sin seger skaffa sig ära och makt. Ehuru ras, ståndsfördomar, privilegier, skrån, men framför allt armod ofta stängde vägen för honom, låg onekligen i arten af hans svårigheter äfven en eggelse att besegra dem. Naturligtvis har kvinnan haft en ringare del i det yttre lifvets strider och segrar, i allt det, som spänner andens energi och väcker den till initiativ.

Men trots allt detta, så har dock under de stora kulturperioderna i Europa den kvinnliga begåfningen kunnat yttra sig så, att den ej blott blifvit bemärkt, utan hyllad. Detta faktum, som man ständigt brukar för att bevisa hvad kvinnan nått *oaktadt* hinder, brukas bättre för att visa: att hindren i självfva verket icke varit större, än att det kvinnliga snillet hade kunnat nå det högsta manliga måttet, om detta snille inneburit den högsta manliga intensiteten. Sålunda prisade grekerna med värme sina skaldinnor, lika många som musernas tal. Hvarken

saknad af utbildning ej heller fördom hindrade således att någon af dessa kunde blifvit en Anakreon eller en Sophokles. Nunnan sysslade konstnärligt med nål och pensel och hon visste, lika väl som munken, att hennes gärning steg till himladrottningens tron om hon i färger fäste madonnans fägring på klosterkyrkans mur. Men ingen kvinnlig fra Angelico arbetade i klostercellen. Nunnan som munken försjönk i tidens tillåtna vetenskap, skolastiken; men ingen nunna nådde upp till Tomas af Aqvino; munken som nunnan visste att öfver dem hvilade hela tyngden af kyrkans myndighet; att bojor, bål och bann hejdade en fri tanke men — Roger Bacon, Savonarola och Luther voro munkar! Birgitta gjorde arbetet för den andliga odlingen ej blott till en rätt, nej, till en plikt för Vadstenanunnan. Och huru högt en snillrik kvinna blef ärad af folk och furstar, det visste detta klosters nunnor just genom stiftarinnans eget lif. Men intet stort kvinnligt namn mer än Birgittas eget blef dock förbundet med klostrets historia. Nunnorna i Port-Royal deltogo i jansenismens strider med ett mod, en lidelse, en kraft, som nästan öfverträffade männens, men det var Pascal, som skref den odödliga stridsskriften. Hela upplysningstidens kultur var i Frankrike kvinnornas egendom lika väl som männens. Salongerna främjade i högsta grad kvinnans sysslande med alla andliga ämnen, och liksom kvinnorna varit en stormakt i sällskapslifvet blefvo de det ock under revolutionen, där samma kvinnor,

som varit salongernas drottningar, dogo som hjältinnor på schavotten. Men ur allt denna kvinnans intellektuela och politiska lifaktighet framgick dock blott en Sophie Germain, hvilken — ehuru död redan 1831 — dock ägt möjlighet till matematisk utbildning och till liknande vetenskapliga utmärkelser som Sonja Kovalevsky; blott en m:me Roland och en m:me Staël. Under vår storhetstid fick en Vendla Skytte fritt visa sin lärdom och blef vidt och bredt hedrad för densamma, ja, hon disputerade på latin med tyska manliga lärdomsljus. Under 1700-talet var fru Nordenflycht, liksom sedan fru Lenngren, uppburen af våra manliga snillen och båda hade, utan väsentliga hinder, erhållit en rik bildning, hvilket äfven var fallet med målarinnorna under samma tid.

Med alla dessa exempel för ögonen — och de kunna mångfaldigas — är det orimligt att vidhålla, att hindren för kvinnosnillet inom öfverklassen varit sådana, att ehuru manligt starka kvinnosnillen troligen funnits inom densamma, de dock ej kunnat framträda. Det är för underklassens kvinnor, som den intellektuela afspärrningen varit fullständig. Medan bondens begåfvade son sändes till skolan för att »läsa till präst», hvarigenom vägen blef öppen för honom, fick bondens dotter — hur klok hon än kunde vara — icke ens läskunnighet. Därför blef det nästan endast medelbart, genom mödrar eller farmödrar till våra store män, som vår kultur fick något med af underklasskvinnans slumrande begåfning. Underklass-

kvinnans saknad af bildningsmöjligheter har troligen minskat antalet af andligt betydande kvinnor, och emedan den af kulturen icke genomplöjda marken ofta är den på snillen fruktbaraste, är det nog möjligt att dessa kvinnor skulle visat sig vara mycket betydande. Men det är icke troligt, att om äfven ännu några kvinnliga snillen sålunda skulle blifvit lagda till den korta listan, dessa kvinnliga snillen ur underklassen skulle haft andra proportioner — i förhållande till de manliga snillena ur underklassen — än hvad de kvinnliga snillena i öfverklassen visat sig äga i förhållande till de manliga snillena inom samma klass.

Den invändningen att den geniala kvinnans skaparkraft hämmas af att ej i samma grad som mannen äga möjlighet till djupa lifsintryck, har jag själf kraftigt framhållit, såsom af stor betydelse. Men jag påminde tillika om, att det i främsta rummet är den kvinnans etiska utveckling, hvilken vi icke vilja undvara, som numera stänger henne från många af männens starkare lifsintryck, dessa hvilka sedan omsättas i hans starkare produktion.*

Just det faktum, att kvinnan genom moderskapet bundits af flera band än mannen, är det,

* I *Misslyckad kvinnokraft* säges i en passus, att det alls icke är en öfverlägsenhet, att kvinnan genom moderskapet bindes af flera sedliga band än mannen; i en annan talas om att kvinnan skall höja mannen till sin sedliga nivå; ena ögonblicket — med en liknande tankegång som min egen — förklaras att djupa och rika lifsintryck behöfvas för det kvinnliga

som småningom höjt henne på vissa etiska områden. Vill hon behålla denna etiska höjd, då kan hon icke lika fritt som mannen kasta sig ut i stormen och som han löpa faran af skeppsbrott. Hon har således att välja en rikare utveckling *antingen* af sin geniala eller af sin etiska personlighet. Att jag funnit den etiska utvecklingen viktigast, det är emedan jag tror att kvinnans individuella tillvaro djupare bestämmes af det etiska och att kulturen därför vinner mera genom hennes inflytande på sederna än på konsten och litteraturen. Men undantagsfall finnas. Ett sådant är George Sand, som helt visst nådde sitt snilles fulla utveckling endast genom att föra ett, af vissa etiska grundsatser, alldeles obundet lif. Och i dylika fall måste individen ha rätt att gå sin säregna väg. Men flertalet, äfven af snillrika kvinnor, skulle troligen förlora, icke vinna sig själfva genom en liknande utvecklingsgång.

Detta synes framgå bland annat däraf, att under tider, då kvinnorna fört ett mycket fritt lif, har detta alls icke ändrat proportionen mellan de manliga och kvinnliga snillena.

Sådana tider hafva funnits, ja, det är egentligen endast i nutiden, särskildt i norden, som de regelbundet ordnade förhållandena och saknaden

som manliga snillet, och att, när kvinnan får dem, skall skillnaden utjämnas mellan manlig och kvinnlig produktionskraft, men i det nästa medgifves att, toge kvinnan del i alla mannens erfarenheter, skulle detta bli hennes moraliska undergång. Här tar den ena tanken ut den andra och bevisen bli därför = 0.

af stora händelser gjort lifvet så fattigt på alla slags starka intryck för kvinnan liksom för mannen.

Fullt och fritt fick ju fordom den nordiska kvinnan dela lifvets strider, dess mödor och dess ro med mannen: endast vid tinget och på vikingaskeppet handlade han ensam. I Athen lefde visserligen hustrun inom kvinnogemakets trånga krets; men där var det hetären, som utgjorde den kvinnliga insatsen i tidens andliga lif. Och huru hög denna intellektuella insats kunde vara, säger oss det enda namnet Aspasia. Af en annan hetär sade Sokrates sig lära sin djupaste vishet.

Klostret afstängde icke i högre grad nunnorna från lifvet, än det afstängde många munkar. Munklifvets större frihet började först på 1200-talet med tiggarordnarna; därförut voro sjukbesök, pilgrimsfärder och besök i syskonkloster ofta för munken lika väl som nunnan deras enda lifsintryck utom klostret. Men mycket ofta förstod man att lefva fritt äfven *inom* klostermurarna. Och i allt högre grad strömmade under medeltidens sista århundraden lifvets brusande böljor till klostren. Särskildt Vadstena stod i en liflig förbindelse med samtidens politiska och andliga lif i in- som utlandet. Åt den förnäma kvinnan utom klostret erbjöd medeltiden alldeles samma rika lifsmöjligheter som dem, ur hvilka dock blott en enda kvinna, Birgitta, hämtade näring för sitt snille. Stridens faror, då bygder brändes och borgar belägrades; kyrkobesöket och pilgrimsfärden; arbetslifvets omsorg och festernas glans,

allt delade medeltidskvinnorna med männen. I ändå mycket högre grad var detta fallet under renässansen, särskildt vid alla hof, där större förhållanden gåfvo personligheten större rörelsefrihet. Det fanns intet område af männens lif, från de lärda mödornas — kvinnor i Italien innehade t. o. m. lärostolar vid universiteten — till en lidelsefull dyrkan af Bacchus och Venus, hvari icke kvinnorna med full frihet togo del. I politikens ränker, i teologiens strider, liksom i stora dramer af älskog och hat, af seger och undergång, finna vi ofta kvinnorna som de främsta medspelande. I rika och förnäma hem rörde de sig i fulla solljuset, samman med landets yppersta diktare och konstnärer. Men äfven en, i vanliga förhållanden lefvande, kvinna kunde den tiden på en dag genomgå flera själsrörelser än mången nu under hela sitt lif. En mångfald af sköna eller hemska kvinnonaturer vittnar om rikedomen äfven af kvinnliga krafter under denna vårliga tid. Men skapa odödliga snilleverk, det göra kvinnorna dock icke: de endast inspirera dem.

Och under 1600-talet — huru lefde icke de franska kvinnorna, med alla pulsar i de inbördes striderna! Hvilka tillfällen funnos ej då till stegring af det kvinnliga geniet! Men alla de stora franska snillen, som utgå ur denna tid, äro män och det oaktadt kvinnorna lika fritt som männen egna sig åt litteraturen, ja, från Hôtel Rambouillet utöfva den tidens vittra kritik och stadga den litterära smaken.

Under hela 1700-talet äro de sedliga förhållandena de friast möjliga och dock uppstå inga snillen inom den stora flocken af, franska och engelska, vittra damer. Under Wertherperioden i Tyskland, liksom senare under romantiken, veta vi att sederna icke voro de strängaste, att lifsintrycken således voro mycket mångskiftande och att de snillrike männen utan förbehåll delade sitt andliga lif med den själfulla kvinnan. Men Tysklands kvinnor äro dock — utom Angelica Kaufmann — under denna tid betydande endast genom genial receptivitet, icke genom produktion. Hvilken individualitetens blomning, hvilken själfull utveckling, som lifvet här i norden kunde gifva kvinnan i vårt århundrades början, det har den kunnat erfara, som haft lyckan att känna en del af de damer, hvilka i förra sekelslutet lekte med dockor. Den ordnade elementarundervisningen har hittills icke frambragt lika goda resultat, i fråga om fin och tillegnad bildning. Men den kvinnliga produktionen är dock under samma tid svag.

Hvad som allra bäst bevisar att männen icke systematiskt undertryckte utan främjade och hyllade kvinnornas bruk af sina själskrafter, det är att det just är genom *männens* hänförda loford och skildringar, som de själfulla kvinnorna blifvit odödliga. Semiramis liksom Aspasia, de kvinnliga martyrerna och helgonen liksom en mängd andra berömda kvinnor, taga vi uteslutande på manligt vittnesmål. Långt innan världen

drömde om en kvinnofråga yttrade sig sålunda öfverlägsenheten hos en begåfvad man, så, som den än i dag yttrar sig: i förmågan att uppskatta all annan andlig öfverlägsenhet, således äfven kvinnans.

Att männens flertal icke gjorde detta, betyder visserligen mycket nog för det kvinnliga flertalets fria bruk af sina krafter. Men att det manliga flertalet icke lyckades hämma de kvinnliga snillena och att dessa hade stöd af de begåfvade männen, detta var hvad som skulle bevisas.

En fördomsfri pröfning af alla dessa fakta synes mig berättiga till den slutsatsen: att det icke endast varit det yttre trycket som i forna tider hämmade utvecklingen af de kvinnliga snillena. Jag erinrar ånyo om att under flera århundraden ha lifvet och allmänna meningen åt kvinnorna och männen gifvit lika stor rörelsefrihet, lika rik utbildning, samma tillfällen till ära eller vinning, lika rika lifsintryck på sångens och musikens områden. Redan vid Ludvig XIV:s hof uppfördes sålunda en opera af en kvinnlig tonsättare, m:me Laguerre. Hvarför äro hon och andra kompositriser glömda, medan världen troget gömmer minnet af alla de kvinnor, hvilka nått det högsta konstnärskap som reproducerande? Hvarför blef ingen kvinna en Beethoven eller en Wagner?

Och lika fattig på ett verkligt bevisande svar står man inför mitt mest förkrossande argument: att på kvinnans, af ålder obestridda och allra egnaste område — hemmets ordnande, barna-

vården, uppfostran, kokkonsten och toaletten — där är det också mannen, som i fråga om idéer varit den betydande, den nydanande, medan kvinnan varit den som *tilllämpat.* Åtminstone en kvinnlig Worth borde man väl kunnat begära, på det område, där allt sedan syndafallet kvinnans tankar fritt fått kretsa och där ingen fördom hindrat hennes fulla kraftutveckling?!

Det är således, enligt min tro sällan de snillrika, men ofta de medelbegåfvade kvinnorna, som blifvit hållna tillbaka genom de fördomar och institutioner, hvilka för kvinnan stängt bildningsanstalter och arbetsområden. Yrkesdugligheten har blifvit begränsad till hemarbetet; en mängd klara, kloka hufvuden hafva måst sakna kunskapens hjälpmedel och ett område för sin verksamhet; den allmänna nivån af kvinnointelligens har sålunda hållits nere. Det är alldeles naturligt att medelbegåfningen icke kunnat bryta alla de stora och de små hindren af hvilka — som någon med skäl framhållit — de senare ofta äro mera snärjande, mera slöande än de förra. Den medelbegåfvade behöfver just stödet af allmänna meningen, emedan medelbegåfninge nsaknar snillets explosiva kraft, dess öfvertygande lidelse.

Snillet öfvertygar just emedan det tror på sig själf, om det så vore mot hela världen. Medelbegåfningen äger icke denna inre visshet. Och därför blir det yttre erkännandet så mycket mera betydelsefullt med afseende å resultaten, när det

gäller den medelbegåfvade än den geniala. Underkännandet sporrar ofta den senare, men förlamar den förra. Loford förödmjuka ofta snillet — som har sitt eget ouppnådda mått — men de stegra den svagare kraften. Snillen kunna vara ärelystna, men det är det äkta snillets väsen att icke ärelystnadens lockelser utan själfva skapardriftens är dess väsentliga bestämning.

Hvad den auktoritet angår, som man äfven framhållit att kvinnan saknat, så veta vi ju alla, att just det i något fall ny-danande snillet alltid framträder i den grad utan auktoritet, att det förföljes, hånas, strider, går under eller segrar — för att sedan själf blifva en ny auktoritet! Det stora snillet brukar blott i ringa grad tillrättalagda, systematiskt gifna näringsämnen, ty det söker själf sin näring; det har ej behof af banade vägar, ty det är själf vägbyggare.

Just på grund af detta geniets väsen har det kvinnliga snillet framträdt lika ofelbart för ett par tusen år sedan som i detta århundrade och under hvarje period, då en nation visat sig bördig på snillen. Kvinnosnillena hafva uppstått i samma, nästan retsamt stillastående, proportion: en eller ett par geniala kvinnor i en grupp af tio, tolf stora manliga genier. Må vi till exempel minnas m:me Sevigné och m:me Lafayette samt den manliga grupp, som var samtidig med dem. Eller de män, som voro samtida med m:me Lebrun eller m:me Staël; med George Sand eller med

Rosa Bonheur; med E. B. Browning eller med George Eliot och med W. Krestowsky!

Jag ser således ingen utsikt att kvinnofrigörelsen kommer att ändra proportionen hvarken mellan könens inbördes nivå eller mellan de manliga och kvinnliga snillenas antal.

Men höjandet af den allmänna kvinnliga nivån skall däremot kunna väsentligt stegra antalet och styrkan af framtidens såväl manliga som kvinnliga snillen. Ty snillet ärfves icke, men det förberedes. Vid hvarje ny individs bildning deltaga element, som härröra från såväl far som mor. Dessas anlag och egenskaper förstärka eller försvaga hvarandra hos afkomman; gamla egenskaper kunna förenas eller ändras och nya uppstå. Detta gäller det själsliga liksom det kroppsliga området. Genom variation, ärftlighet och urval kunna således småningom vissa villkor beredas för snillets framträdande. De mer andligt begåfvade och utvecklade kvinnorna välja till exempel med dem likartade män, och hos deras barn blir således det andliga lifvet stegradt.

Därtill kommer att öfning utvecklar såväl fysiska som psykiska förmögenheter i hög grad; och naturligtvis högre ju större det ärfda anlaget för dem är. Men dessa ärfda anlag blifva genom öfning utvecklade endast i den mån som individen, familjen eller samhället funnit sig hafva nytta af dem i kampen för tillvaron. Ty då gynnas alltid i något afseende innehafvaren af dessa anlag och som följd däraf äfven fortplan-

tandet och tillväxten af de ifrågavarande anlagen.

Ärftlighet och urval räcka dock på långt när icke till för att förklara hvad som — oaktadt alla förutsättningar — alltid blir ett under, snillets genesis. Denna kräfver också att hela folkets tankar, känslor och sträfvanden gå i en viss riktning. Safven har stigit i stam och grenar, innan den slår ut i blom och frukt: tidens längtan, folkets lifsbehof har sträckt sig mot det stora snillet, innan det födes. »Vi vänta oss icke en Eldslands-Darwin, eller en Eskimå-Dante.» Ur profetismen och messiashoppet föddes Kristus; ur Hellas' hjältetid dess dramaturger. Sålunda är det som i djupaste mening hvarje stor ande blir ett barn af sin tid och sitt folk. Det är detta, Renan menar, när han säger att det behöfves minst en million människor för att frambringa ett snille — så som det behöfves en million rosor för att frampressa en droppe rosenolja.

Det är ur denna synpunkt, man kan vänta sig mycket af kvinnans allsidigare utveckling. Men endast i samband med nya sociala förhållanden och nya uppfostringsmetoder.*

Att kvinnofrigörelsen tills vidare skulle hafva lyckats stegra vare sig den manliga och kvinnliga

* För den, hvilken önskar en utförligare framställning af hela denna tankegång, hänvisar jag till den sammanfattning af A. R. Wallace's uttalanden i ämnet, hvilken jag gjort i *Individualism och Socialism* (n:o 55 af föreningen *Verdandis* småskrifter).

snillenivån vore orimligt att vänta. All evolution går långsamt och dessutom hafva tidsförhållandena särskildt missgynnat uppkomsten af snillen. Det orofulla sökandet efter nya lifsvärden, en ny tro, nya lifsmotiv, nya kulturplaner; den allt hetsigare kampen för brödet; det oerhördt jäktande skolsystemet — allt detta, som hindrar en hel tillägnelse af natur, af böcker; ett stilla, innerligt begrundande; ett djupt inlefvande i lifsintrycken, detta bereder äfven dåliga villkor för snillets framträdande. Storm under fruktblomningen gör, som vi veta, skörden ringa.

Kvinnoemancipationen har således ännu icke i ringaste mån kunnat ändra proportionen mellan manlig och kvinnlig genialitet. Och i vårt, på manliga snillen fattiga, sekelslut finna vi nu således icke ett enda kvinnligt sekularsnille, om vi än skulle genomforska hela Europa och hela Amerika.

När nya lifsmotiv och nya kulturplaner framkalla en ny snilleblomstring, då kunna vi, tack vare de kvinnliga som de manliga krafternas fullare frigörelse, kanske hoppas att finna, i stället för ett kvinnligt snille på tio manliga, tio kvinnliga på hundra manliga! Och vi kunna vänta, att, om några hundra år, ifall manliga snillen då nått upp till att blifva en Tolstoy eller en Edison eller en Pasteur i mångdubbel potens, bland kvinnorna finna en Tolstoy, Edison eller en Pasteur — af våra samtidas proportioner!

Stegringen är således möjlig, men som den — så länge barn hafva både far och mor och så länge föräldrar ge lif åt både son och dotter — måste bli ömsesidig, så är en absolut utjämning mellan manliga och kvinnliga snillens antal och styrkegrad omöjlig, annat än på det villkor, till hvilket jag senare återkommer.

När man ordat om allt det, som utifrån hämmat kvinnans utveckling i förhållande till mannen, så har man glömt alla de hinder, hvilka visserligen för männen ofta verkat som eggelser, men oändligt mycket oftare varit helt eller delvis förlamande. Man talar om de banor, hvilka stodo mannen öppna som lön för hans mödor och den utbildning, som lättade dessa. Men man talar icke om alla de banor, som ras, klass, kast, under långa tidsrymder obevekligt stängde för mannen; icke om det religiösa och politiska trycket, som hvilade tyngre öfver den utåt uppträdande mannen än öfver kvinnan, icke om brödnöden och den därmed följande arbetssplittringen. Jo, man talar om detta, men för att framhålla: att kvinnans moderskap väl icke bör vara ett svårare hinder än fattigdom och arbetsdelning för det manliga snillet, och att därför när männen, dessa hinder oaktadt, frambragt stora ting, kan man väl hoppas detsamma af kvinnan, nämligen att hon skall kunna räcka väl till för två områden.*

* Se *Misslyckad kvinnokraft*, där bland annat Tegnér åberopas som exempel.

De som så tala måtte icke känna store mäns biografier! Tegnérs bref äro just de mest hjärtslitande uppenbarelser om ett dubbellifs tragik. Med hänsynslös öppenhet röja de huru, sedan han blef biskop, slitningen mellan tvenne heterogena områden framkallade en allt djupare sönderslitenhet i hela hans varelse. Och hvad är snillehistorien annat än en enda tortyrhistoria, med det religiösa och politiska våldet, med fattigdom och arbetssplittring som pinomedel!

Den manliga snillehistorien visar oss framförallt den oerhörda energien hos vissa andar, hvilka, trots alla dessa hinder, brutit sig väg, och den visar tillika hur många de äro, som brustit sönder just mot vissa hinder, hvilka man tillmäter så liten betydelse när de gälla männens utveckling, medan man i så hög grad förstorar dem, när de gälla kvinnans.

Kvinnans underkufvade ställning räcker sålunda på långt när icke till för att nöjaktigt förklara det faktum: att, om vi med ett enda drag aflägsnade alla alster af kvinnans intellektuela produktion ur kulturen, så skulle denna dock icke förlora någon enda af sina stora ledande idéer inom religion, filosofi, vetenskap, konst och litteratur. Den skulle förlora några härliga konstverk, men inga af de för mänskligheten alldeles oumbärliga skapelserna på dessa områden. Ej heller räcker kvinnans underkufvade ställning till att nöjaktigt förklara det faktum, att vi skulle få tid öfver, ifall vi helt anslogo ett halft år för

att tillägna oss de kvinnliga verk, dem glömskans svamp icke utplånat, men att vi skulle behöfva minst tre långa människolif för att tillägna oss den manliga produktion, som är oförgänglig.

Till kvinnosakens dogmatici ställer jag därför nu samma maning, som den tyske riksdagstalaren till sina kamrater:

»Låtom oss vara, jag säger icke ärliga, men åtminstone uppriktiga mot hvarandra!»

Är det verkligen tänkbart, att utvecklade kvinnor kunna vara så trånga, att de aldrig i hela sin varelse varit genombäfvade af känslan att de största manliga snillen stå på en höjd högt öfver allt, hvad kvinna nått? Är det möjligt, att kvinnor icke äro mäktiga af en helig rysning vid aningen om den ökenènsamhet, de förklaringsberg, det Golgatha, de Hadeskval, de sju himlars saligheter genom hvilka de stora andarna nått till hvad de äro? En *så* djup vördnad menar jag, att de utan den ringaste tvekan åt mannen medgifvit hans köns öfverlägsna storhet på ett område, lika visst som de snillrikaste män varit genomglödgade af vördnad inför kvinnlighetens majestät i dess högsta uppenbarelser, ja. som de i sina mest odödliga verk förhärligat detta »ewig-weibliche», såsom det oumbärligaste och härligaste i lifvet!

Äro de utvecklade kvinnosakskvinnorna verkligen oförmögna af denna djupa vördnad, då äro de oändligt mycket mer andligt medelmåttiga än jag ansett dem vara!

Ty vi uppenbara allra mäst otvetydigt vår undermålighet genom att icke kunna uppskatta öfverlägsenheten. Vi äro redan mycket utvecklade, mycket högt stående och framför allt mycket stolta när vi, utan förhäfvelse och utan förödmjukelse, kunna taga vårt eget mått.

V.

Kvinnofrågan är helt visst den af vår tids rörelser, hvars verkningar komma att sträcka sig djupast och, sedan dess ledare en gång förstå att den är ett med den sociala frågan, äfven vidast.

Kvinnofrågan lefver med fullt berättigande, så länge ännu mycket arbete återstår innan den fullt lagliga likställigheten med mannen på alla områden är vunnen, den likställighet för hvilken så många modiga, varmhjärtade kvinnor kämpat, kvinnor, som offrat sina bästa krafter, ja, stundom sin lycka, under ädel ifver att lösa sina medsystrar ur ett förnedrande tryck.*

* Hvarje nordisk kvinnas hjärta vidgas af tacksamhet vid Fredrika Bremers och Camilla Colletts namn; hvarje svensk kvinna kommer att minnas Sophie Adlersparre så, som hvarje dansk kvinna minnes Mathilde Fibiger. Och såväl i Norge som i Finland har man nyligen med all rätt firat kvinnofrågans ännu lefvande veteraner från de första stri-

Man hör dock nu allt mindre talet om kvinnans förtryck på grund af männens egoism, ett tal hvilket var lika orimligt, som det att prästlisten skapat religionerna.

De förhållanden, af hvilka kvinnans underkufvade ställning blefvo en följd, hafva varit sammansatta af religiösa, ekonomiska, politiska och ännu många andra orsaker. Odlingshistorien visar oss att den småningom uppdragna, skarpa afgränsningen mellan mannens och kvinnans arbetsområde blef en följd af allt mer sammansatta kulturförhållanden. Under tidigare odlingsskeden fanns ingen skarp afgränsning hvarken på det andliga eller materiela arbetets område, lika litet som den ännu finnes under nybyggarförhållanden, till exempel Amerikas under 1600-talet, eller när produktionen skötes mera primitivt, såsom hos vår egen adel under storhetstiden, där hustru och man voro hvarandras arbetskamrater och hustrun med råd och dåd hjälpte mannen att sköta ekonomien, liksom det ännu sker hos vår allmoge. Sagan och historien förtälja om amazonen och orakelgifverskan hos hellenerna; om sköldmön och valan hos nordbon; om domarinnan och profetissan hos judarna. Man trodde då ännu på gudarnas ingifvelse och på deras bistånd, hvar helst ovanliga krafter uppenbarade sig, och inga fastslagna gränsmärken hämmade därför kvinnans

dernas mödosamma dagar; Asta Hansteen och Adelaïde Ehrnrooth — för att här endast nämna vägrödjarna i fördomens vildmark, icke de många, efter dem följande, vägbyggarna.

krafter ens på de områden, genom hvilka mannen sedan framför allt uppehöll sin öfverlägsenhet, krigets och kultens. Men emedan mannen på alla yttre områden mer oafbrutet och fritt kunde utveckla sina krafter, under det kvinnans så ofta voro upptagna af hennes modersfunktioner; emedan kvinnokönet behöfde männens skydd för sig och barnen, så utbildades dock redan på mycket primitiva kulturstadier hos man som kvinna den uppfattning af kvinnans område, hvilken småningom ledde till att hon ej blott af naturen blef hållen inom en viss gräns, utan att mannen äfven fann sig föranlåten att — genom religionens och lagens inhägnad — slå fast hvad han ansåg som naturens gräns. Först kriget och sedan kyrkan — från hvars tjänst kristendomen bestämdt uteslöt kvinnan, — voro framför allt mannens områden; på hans krigstjänst hvilade hans medborgarrätt, och ur dessa samt många andra omständigheter uppväxte sedan en mängd af de institutioner, hvilka med allt mera berådt mod stängdes för kvinnan. Ju rikare sammansatt kulturen blef, ju trängre blef kvinnans rörelsefrihet begränsad efter Jagos värdesättning af hennes förmåga:

»... hon duger, ja hon duger till försöket —
att amma narrar och att stå i köket.»

Och dock var uppnåendet af denna trånga rymd ett resultat af hustruns första och för kulturen så ytterst viktiga emancipation: från slafvinna till ledarinna af hemarbetet och vårdarinna af

familjen. Denna emancipation hade ägt rum sedan krigen skaffade nog många slafvar för att sköta de tyngsta och mest oangenäma arbetena. Det är sålunda i själfva verket kvinnans *andra* stora emancipationstid, i hvilken vi nu lefva.

VI.

Jag förbiser icke att den nutida kvinnofrigörelsen med nödvändighet måst utgå från synpunkten af mannens och kvinnans mänskliga likhet och kvinnans däraf följande möjlighet att blifva fullt andligt likställd med mannen. Denna synpunkt var dess mer naturlig, som rörelsen blef satt i gång just af de mest begåfvade kvinnorna, undantagen, hvilka först kände förhållandenas olidliga tryck.

Sådan äro de flesta emancipationers historia. Kvinnorna minnas allt för sällan, att det icke endast varit kvinnokraften som varit hämmad; att, som förut är framhållet, genom differentieringen i yrken, genom dessas afspärrning till följd af privilegier och ståndsskillnader, lagar och fördomar, oerhörda summor äfven af manliga krafter blifvit uppoffrade för att gifva stadga åt de former, som omslutit ett visst, för kulturen

dyrbart innehåll, en viss arbetsdelning, som visat sig främja ett visst kulturändamål. Sålunda blir kulturhistorien en oaflåtlig skildring af huru vissa former vunnit stadga och huru sedan evolutioner eller explosioner omdanat eller sprängt dem; om huru frigörelsen kommit genom en individs eller en hel klass' kraftiga själfhäfdelse gent emot samfundets kraf på underordning. Kulturen behöfver en viss fasthet och en viss rörlighet: konservatism och radikalism. Men det ideal, mot hvilket allt kulturarbete, med sina aktioner och reaktioner, bör syfta, det är att i alla afseenden skapa sådana förhållanden, som bereda båda fasthet och frihet; former, hvilka gifva plats åt undantaget lika väl som regeln, hvilka skydda det individuella lika väl som det typiska.

När kvinnoemancipationen började, då voro förhållandena för mänsklighetens ena halfdel allt utom ideala. Där fanns nog fasthet, plats för regeln, skydd för typen. Men där fanns föga rörelsefrihet, föga plats för undantagen, föga skydd för det individuella.

Sålunda uppstod samma kulturförlust, som om — under synpunkten af mannens ringare kraftutveckling på familjelifvets och de sympatiska känslornas område — man reglementerat bort hans möjligheter att lefva familjelif, verka som filantrop o. s. v. Han skulle sålunda ej blott själf fått en ringare utveckling af det altruistiska känslolifvet: äfven känslans fördjupande inflytande på hans andliga arbete skulle delvis uteblifvit.

Genom att kvinnans intelligens var föga odlad hade sålunda äfven hela nivån af hennes kulturinsats blifvit lägre, liksom hennes inflytande ringare i hemmet och på familjen.

Ty ju mer utvecklade tanke och fantasi äro, ju rikare blir känslans innehåll, och ju rikare innehållet är, ju mera djup och frisk blir känslan själf hos kvinna som man. Hos båda finner man att ju trängre känslans innehåll är, ju större är möjligheten att känslan själf snart uttömmes eller att konventionalismen förlamar det lefvande innehållet.

Så hade det skett när kvinnofrågan framträdde. Medan mannen lyckats att allt mer häfda sin rätt som individ — oberoende af ras och stånd klasser och skrån — hade kvinnan allt mer blifvit betraktad endast som »könet», enligt 1700-talets betecknande uttryck. Ytligt galanteri, toalettintressen eller en slentrianmässig hushållsmöda upptogo flertalet kvinnor. Och under detta förytligades känslorna allt mera, tills den stora reaktionen kom genom Rousseau. Det var dock en brist på följdriktighet hos denne att förbise, att om också endast ur synpunkten att ge henne ett rikare känslolif måste kvinnan tillförsäkras en rikare själsodling. Det var däremot en utomordentligt berättigad protest mot tidens tanke om »könet», när Rousseau's svenska lärjunge, Thorild, framhöll: att kvinnan först och främst var en förståndig varelse, en människa, en medborgare,

en vän, en släkting, en husmoder och allra sist en *hon*.

Thorild uppställde samma rangordning som sedan Stuart Mill och andra kvinnosakens främjare. Och man måste utgå från denna för att lyckas öppna samtidens ögon för »kvinnokönets naturliga höghet».

Kvinnans självhäfdelse som individ, hvilken först började med en pinsam känsla af vanmakt och underlägsenhet, måste fortgå tills den som resultat fick känslan af makt, äfven utom hemmets sfer, och sålunda möjlighet att bevisa, att kvinnan var människa på samma gång som könsvarelse. Kvinnorna måste organisera sig i *sin* »klasskamp», som arbetarna nu göra i sin; de måste eldas genom solidaritetskänslan hela könet emellan för att vinna styrka. De måste eggas i sina mödor af hoppet att kunna nå allt, ty endast genom att »sikta åt himlen når man skogsbrynet», d. v. s. då man ännu är ovan i skjutkonsten. De måste framför allt erhålla ekonomiskt oberoende genom självförvärf. Almqvist, med sin blick för det centrala i hvarje ämne, framhöll redan som det mest väsentliga — i fråga om kvinnans rätt till förvärf, till utbildning i yrkesduglighet, — att endast den kvinna, som genom sin självverksamhet är i stånd att fylla en plats utom äktenskapet och försörja sig, är fullt fri i sitt val af make; och endast den man, som vinner en sådan kvinnas kärlek, kan med full visshet säga sig: jag är älskad.

Denna ideala synpunkt för kvinnans förvärf fick dessutom till bundsförvant den praktiska nödvändigheten. Det är ingen tillfällighet att kvinnorättigheternas utvidgning hållit jämna steg med omdaningen af egendoms- och produktionsförhållandena; medelbart eller omedelbart är det till följd af kapitalismens och storindustriens utveckling, som den ena klassen af kvinnor efter den andra nödgats finna utväg till själf-försörjning och arbete utom hemmen.

Men sedan man nu allt mer vunnit frigörelsen åt kvinnan på grund af de mänskliga *likheterna* med mannen, likheter, dem numera ingen bestrider, så är nästa steg framåt — alldeles icke tillbaka! — att yrka frigörelsens berättigande på grund af hennes *olikhet*. Ty alldeles lika visst som det var en stor kulturförlust, när icke den kvinnliga individualiteten utan endast »könet» gjorde sig gällande, så blir det äfven en stor kulturförlust, en individualiteten nivellerande likformighet, när man förbiser eller underskattar det på individuell differentiering så oändligt rika könsmomentet, d. v. s. när mannen och kvinnan blott betraktas som lika berättigade människor och icke som man- *och* kvinnomänniskor. Med afseende å talet, att man som kvinna dock först och främst äro människor, skulle jag vilja erinra om det djupa ord, Geijer anför efter en gammal indisk lagstiftare:

»Mannen är en hälft; kvinnan är en hälft; fadern och modern med sitt barn är en *hel* människa».

Men Geijer tillägger, att en hvar på egen hand kan komplettera sin tillvaro, att goda gärningar icke äro en föraktlig afföda. Otaliga barnlösa kvinnor hafva visat sanningen af Geijers tillägg — och i vår tid mer än någonsin, sedan kvinnans krafter blifvit mera frigjorda.

Att många därunder förbisett den djupa sanning, som ligger i det urgamla vishetsord, Geijer anför, därigenom har nu den så kallade reaktionen i kvinnofrågan blifvit framkallad. Och huru ensidigt än till exempel dess geniala sakförarinna, Laura Marholm, ser kvinnofrågan, huru mycket hon än öfverbetonar kvinnans egenskap af könsvarelse. så innehåller hennes öfverdrift mycket större rikedom af för framtiden fruktbärande synpunkter på kvinnonaturen, än kvinnosakskvinnornas öfverdrift åt andra hållet.

En idéströmnings reaktion mot en annan idéströmning är en oupphörligt upprepad företeelse under den spiralrörelse, som utvecklingsförloppet visar oss. Om och om igen fullbordas där ett kretslopp, och man närmar sig åter utgångspunkten, men för hvarje gång *ligger denna på ett högre plan.* Icke den ena, ännu lifskraftiga idéens reaktion mot den andra är därför det förhatliga: utan den konstlade reaktion, som med yttre maktmedel tvingar tillbaka en viss tidsrörelse, innan den fullbordat sitt lopp och som till hjälptrupp i striden för själfviska syften tager redan utlefvade idéer.

VII.

Från emancipationsrörelsens sida framhålles med rätta: att på kvinnan som på mannen öfva de yttre villkoren ett starkt inflytande; att kvinnans natur kan modifieras efter hvad man fordrar af henne och efter hvad hon får rätt till. På denna erfarenhetssanning grundar man ju också hoppet att kvinnan slutligen skall nå mannens högsta höjder, genom att fullt utveckla och frigöra både sin kvinnliga och mänskliga individualitet. Men här är det som den kvinnliga logiken gör sitt olyckliga salto mortale. Det är medvetandet om detta olycksaliga språng i bevisningen, som jag velat bringa in i kvinnosakskvinnornas, hittills för alla andra synpunkter är den lagliga och intellektuella frigörelsen, hermetiskt slutna hjärnor. Därvid har det motstånd uppstått, som man alltid har att vänta, när man genom en ny tankegång störande tränger sig in i ett väl ordnadt tankestoff. Ty de, som ordnat detta, uppröras af den oreda man ställer till. De förargas öfver utsikten till många nya mödor, innan de lyckats bringa allt i ordning igen. Och de frukta — ehuru de alls icke erkänna sin fruktan —, att efter denna storstädning en eller annan dyrbar föreställning skall visa sig hafva gått ohjälpligt i kras!

Den logiska tankegång, jag velat framhålla gent emot kvinnosakskvinnornas ologiska språng, är denna:

Just emedan kvinnonaturen kan modifieras efter hvad man kräfver af densamma och efter hvad den får rätt till, så måste vi afgöra om vi fortfarande skola som *högsta mål* för kvinnan sätta den hittills säregna kvinnliga kulturuppgiften, hemlifvets fördjupande och förädlande, *eller* den hittills säregna manliga kulturuppgiften: arbete och produktion på det materiella och andliga kulturens område? Skola vi i *första* rummet kräfva kvinnans högsta möjliga utveckling som kvinna eller som människa? Skola vi anse att hennes krafter äga sin *högsta* användning på de kvinnliga områdena eller på de manliga?

Kvinnosakskvinnorna afgöra frågan mycket lätt. »Låt kvinnan,» säga de, »bara bli helt människa, helt andligt utvecklad! Vi tänka och tro med orubblig visshet att ingen behöfver oroa sig för vår kvinnliga natur, ty naturen skyddar sig själf.»

De skäl, kvinnosakskvinnorna gifva för denna tanke och tro äro af sådan art, att de lärt mig förstå den gamle ungkarlen, hvilken absolut förbjöd sin hushållerska att »tänka», »tro» eller »mena»!

Inser man då icke att, om det å ena sidan är en erfarenhet att kvinnans natur i *intellektuell* riktning modifieras genom de kraf man ställer på den, de rättigheter den erhåller, så blir kvinnans

natur i fråga om hela det moderliga och sympatiska lifsområdet *också* utsatt för modifikation genom de kraf man ställer eller icke ställer på densamma? Förstår man ej, att, om *ena* sidan af naturen — intelligenssidan — visat sig tyna genom brist på odling, så kan också den *andra* sidan komma att göra det? Förstår man ej att känslan behöfver minst lika mycket odling som förståndet?

Fattar man då icke, att när våra begrepp om lycka börja förbindas med en viss ny föreställning, så kan detta icke vara utan inflytande på andra af våra föreställningar?

Anar man då icke, att de känslor, som äro bundna vid vissa begrepp, stärkas genom att drömmar, förhoppningar, vanor, arbeten, minnen *samla* sig omkring dessa begrepp; att endast genom oupphörliga *upprepanden* blifva känslorna innerligare, mångfaldigare, allt mera koncentrerade omkring en viss krets af föreställningar, men under tiden aflägsna de sig också från en annan krets?

Sålunda sträfvar en stark känsla först att omdana alla andra känslor, sedan att göra sig enväldig genom att lösa sig från sambandet med, från begränsningen genom andra känslor.

Därför är, som jag redan framhållit, icke den mest harmoniska, den mest allsidigt utbildade, den åt ett visst håll starkaste; äfven hos de mångsidigast begåfvade naturer finnes alltid någon ensidighet och ingen torde kunna jäfva den er-

farenheten: att ju större omfånget är af vår verksamhet, ju mindre intensivt arbeta vi på hvarje område; ju fler arbeten vi omfatta, ju mindre fast är vårt grepp om hvart och ett bland dem.

Under en stark känslas oaflåtligt modifierande inverkan på fantasi, vilja, tankar, inträda nya andliga tillstånd. Alla värden ändras. Det, hvilket en gång betraktades endast som medel, blir nu mål; det, som förr brinnande eftersträfvades, anses nu som en oväsentlighet.

Den bok, hvilken gaf oss vår första djupa lefnadsvishet, säger oss med mycket få ord allt detta:

Ingen kan tjäna två herrar.

Denna sats kunna kvinnorna kanske lättare inse, om jag tar mannen som bevis. Inga yttre skrankor hafva hindrat hans känsloutveckling. Hans enda hinder har varit det ideal af manlighet, som länge innebar, att de milda känslorna skulle undertryckas. Men i förhållande till hvarje tids kulturnivå har det dock varit honom möjligt, att lika fritt, ofta mera fritt, lefva sitt känslolif som sitt intellektuella lif. Och likväl visar hans utveckling en lika bestämd ensidighet åt ett håll, som kvinnans åt ett annat. Det kan således icke vara annat än den mänskliga naturens begränsning, genom de nyss framhållna psykiska lagarna, hvilka varit den väsentliga orsaken att han måst vinna sin fullkomligare utveckling i en riktning, för priset af en ofullkomligare i en

annan. Ty allt här i lifvet måste, i en viss mån, köpas med offer af något annat.

Huru många fina känslors utveckling hafva icke männen sålunda offrat under löpandet på vädjobanan med hvarandra? Icke har mannen kunnat jaga mot sina mål, utan att äfven många andra lidelser är snillets stora, sköna skaparhåg blifvit utvecklad! Hos dem, som ej drifvas af denna, ger ärelystnad, maktlystnad, vinningslystnad ofta dådkraften. Och dessa lidelser skulle småningom äfven börja kämpa med de ömmare känslorna i kvinnans själ i fall de manliga arbetsområdena allt mer blefve hennes främsta intresse. Hennes väsens alla fina rötter skulle ur en ny jordmån suga ny näring, och sålunda skulle också hennes väsens blomblad få en annan färg.

De som »tro» att kvinnan i längden skall kunna bevara hela styrkan af sitt kvinnliga känslolif åt familjen och åt hemmets uppgifter, och under tiden förvärfva hela mannens intensitet, koncentration, genialitet i fråga om andligt skapande och forskande, i fråga om upptäckter och affärsföretag, de tro egentligen på något helt annat än på kvinnans jämlikhet med mannen. De tro på hennes absoluta öfverlägsenhet.

Kunde kvinnan verkligen komma att, med alldeles samma helhet och hängifvenhet, fylla det kvinnliga och det manliga områdets kraf, då vore hon den af naturens hand rikare utrustade, den verkliga öfvermänniskan. Och hade hon varit

detta, så afhandlade vi icke nu någon kvinnofråga; ty då skulle kvinnan, trots moderskap och barnavård, lyckats taga ledningen i hela kulturarbetet, där vi redan på mycket tidiga stadier se: att icke den starkaste kroppen utan den starkaste anden blir segraren, vid en fri täflan man och man emellan, en erfarenhet, som själfva sagan ger uttryck genom att alltid låta jättarna draga det kortaste strået!

På psykologiska grunder i vida högre grad än på fysiologska var det jag i *Missbrukad kvinnokraft* grundade min sats: att samma evolutionsprocess, som gjort kvinnan företrädesvis till danare af känslornas kulturfond, men mannen till danare af idéernas, måst göra och fortfarande måste göra det ena könets uppgift till det sekundära för det andra, ifall hvardera inom sitt område skall nå det högsta. Ty för att nå betydande framgång på ett område måste detta anses och behandlas som det främsta, och detta innebär att mina mödor, mina tankar och mina känslor starkast koncentreras på detta.

Det finns icke i detta afseende något: *både — och* utan endast ett: *antingen — eller!*

Själfva den religionsstiftare, som omedelbart på känslolifvet öfvat det djupaste inflytandet, visade med sitt föredöme och manade sina efterföljare att minnas, huru fullföljandet af ett stort andligt mål nödvändiggör att »öfvergifva fader och moder» det vill säga att låta enskilda förhållanden och känslor komma i andra rummet.

Och detta måste de äfven göra för kvinnorna, ifall de som sitt främsta mål sätta att nå alldeles samma andliga höjd som mannen.

Här är vägskillnaden. Här står valet.

Endast genom att *hela kvinnokönets* uppfostran, arbetslif och känslolif upphöra att koncentrera sig kring de enskilda förhållandena, kan den fördjupning, den potentiering af kvinnans intellektuella varelse äga rum, ur hvilken de stora snillena skulle komma att framgå.

Det gäller icke blott om snillet utan äfven om utpräglade tidstyper, att de äro resultat af en viss riktning i tiden. Den spartanska modern nådde sin höga sinnesstyrka, emedan hennes folk kräfde moderskänslans undertryckande; medeltidens kvinna blef undergörande helgon emedan tiden längtade efter detta slags helighet; alldeles samma hysteriska fenomen, som under medeltiden skaffade kvinnan den högsta ära, gjorde att kvinnorna framträdde i massa som häxor under det skede, då stark »efterfrågan» ägde rum efter dylika. Den förnäma damen under rococotidehvarfvet var en lika kall mor som spartanskan, emedan äfven hennes tid kräfde moderskänslans undertryckande, ehuru af helt andra motiv.

Det är alltid genom undertryckandet af vissa moment och stegrandet af andra, som en viss tidstyp framstår.

Och det är, som jag redan framhållit, genom att vissa egenskaper blifvit stegrade genom ärftlighet, genom urval — ett urval, hvilket går i

riktning af tidens ideal — samt slutligen genom tidsålderns längtan och sträfvan i en viss riktning, som man kan spåra att snillet förberedes. Dylika och ännu många andra inflytanden samverka när en Kristus eller Buddha, en Platon eller Dante, en Michel Angelo eller Rembrandt, en Shakespeare eller Goethe, en Spinoza eller Kant, en Newton eller Darwin, en Watt eller Stephenson framträda.

Fastslå vi sålunda att det betyder mest för mänskligheten att få liknande storkvinnor till stånd, då böra vi andra kvinnor ju förr ju hellre vänja oss att göra de personliga förhållandena till det för oss mer oväsentliga. Det är kvinnonaturens splittring mellan hemkänslor och allmänmänskliga känslor, som varit orsaken att ur hela folks gemensamma sträfvanden, ur deras längtan i en bestämd riktning, visserligen också kvinnliga snillen framgått, men ej snillen af högsta art. Endast genom att hela kvinnokönet icke längre i främsta rummet riktar sig på det sympatiska lifsområdet, utan i främsta rummet på det manligt skapande, är det som denna intensifiering af hela kvinnokönets skaparkraft kan äga rum, som slutligen åt släktet skulle kunna gifva med männen fullt jämbördiga kvinnosnillen i alla riktningar. Men innan detta skall kunna ske, så måste kvinnokraften under sekler gå i samma riktning som den manliga kraften, liksom hvarje särskildt manligt snille framgått ur seklernas mödor och hopp,

och ur sin egen tids, i en viss riktning vakna och verksamma, sträfvan.

Men sätter man medvetet uppnåenden af männens högsta andliga höjd som det slutliga målet för kvinnans utveckling, anser man att hon först då blifvit helt människa från att ha varit »moderhona»* då skall det otvifvelaktigt visa sig, att liksom kvinnans intelligens försvagades genom att icke nog brukas, så skall på samma sätt hennes rent kvinnliga känslor kunna försvagas. Att de flesta kvinnor ännu finna sin högsta lycka i att bli hustrur och mödrar bevisar ingenting för framtiden. Tanken är rörlig och hinner långt före känslan, som kryper fram, där tanken ilat förut. Är väl en gång — af hela kvinnokönet — uppnåendet af mannens högsta andliga höjd satt som mål för kvinnokönets utvecklingsarbete, då skola, efter några århundraden, känslorna hafva blifvit omdanade i samklang därmed. Utbildning, arbetsvanor, arbetsval, ärftlighet, urval, allt skall då samverka till att män som kvinnor spänna alla krafter för att producera materiella och andliga värden. Kvinnorna skola hafva allt mindre tid och håg för utvecklingen af de erotiska och sympatiska känslorna, och släktuppehållelsedriften skall — då kärleken icke höjer den, — för dem med full rätt te sig som brutalitet. Skolan kommer att erhålla den enda klass, som där ännu saknas: lindebarnsklassen, där de kvinnor, hos hvilka småbarns-

* Se *Misslyckad kvinnokraft.*

kärleken framträder som outrotlig atavism, blifva sysselsatta. * Begreppet hem komme att få allt ringare innehållsrikedom; det offentliga lifvet, klubbar och samkväm skulle allt mer fylla den lediga tiden samt upptaga tankar och känslor.

Men hvad månne den tidens opponenter skola säga?

De skola säga, att tillvaron förlorat oerhördt i skönhet och intresse genom denna likformighet. De skola säga att, ju mindre kärleken betyder, ju mer de andligt utvecklade därför se ned på äktenskapet, ju mer har hela intelligens-nivån sjunkit, alldeles som medeltidens nivå till stor del sjönk genom de själfullaste människornas celibat, på grund af den då rådande, fast ur andra motiv härflytande, missaktningen för äktenskapet.

De skola säga, att sedan »det krämaraktiga vägandet af kön» upphört, hafva de andliga värden, man fått att väga, blifvit allt lättare. Vi

* Eller också skulle saken ordna sig så, som en framstående man nyss föreslog, som vilkor för »mannens likställighet med kvinnan,» nämligen att barnavården blefve lika mycket mannens som kvinnans lycka. Det af naturen anvisade sättet för barns uppfödande borde totalt utbytas mot en rationell metod, som gjorde fadern likaställd med modern, och han skulle sålunda hafva samma tillfälle att njuta faderskapets fröjder i detalj, som kvinnan moderskapets fröjder. I hvarje särskildt fall hade man således att afgöra hvem af makarna som passade till barnavården och hvem som passade till familjeförsörjare. Detta förslag bär otvetydigt prägeln af mannens mod att tänka en tanke till dess yttersta konsekvenser!

kunna, skulle opponenterna säga, rikta kulturens fatabur med många säckar, bräddfulla af nyttiga produkter, men huru få äro icke de stora, vilda, organiskt och fritt växande snillena, manliga lika väl som kvinnliga!

De skulle säga, att konsten och litteraturen sjunkit, sedan männen förlorat en af sina djupaste inspirationer: skönheten i kvinnans känsla och i hennes yttre varelse. Ty den företeelse, hvilken nu undantagsvis framträder där kvinnan intensivt idkar studier och sport: att kvinnokroppen förlorar sin egen och antager en mera maskulin karakter — den vore då regel.

Och slutligen skulle opponentera säga, att samhällslifvet ej höjt sig i samma grad, som man antog att det skulle göra, sedan kvinnan — en gång fullt likställd med mannen — kunde sätta in sin moderlighet på alla områden. Också kvinnan skulle då taga frågorna »praktiskt»; icke vara besvärad af stor »sentimentalitet» eller alltför fin hänsynsfullhet. Hon skulle se mera kallt och klart på missförhållandena, ja, flertalet kvinnor som män skulle försöka att tämja vildheten hos snillet och känslomänniskan inom båda könen; kvinnor som män skulle »lära sig att taga världen som den är», denna svåra konst, i hvilken hittills endast vissa män nått mästerskap.

Det är utan oro jag tänker mig möjligheten af den nyss skildrade framtidsbilden. Ty den, som tror på utvecklingen, hyser lika litet någon pessimism med afseende å naturens förmåga att skydda

sig i det *stora hela*, som någon optimism med hänsyn till naturens förmåga att skydda sig under *hvarje kulturskede*.

Ett tillstånd, sådant som det nyss målade, är lika möjligt, som familjelifvets totala urartning under romerska kejsartiden eller som naturens undertryckande genom medeltidsaskesen. Men lika visst som germanerna bröto in i romarvärlden och renässansen i medeltiden, skall ur människonaturen, outtömligt rik på förnyelser, en ny tidsriktning skapas. Och efter en sådan intelligensperiod, som den nyss skildrade, skulle då komma en annan, där reaktionens makt gjorde gällande ett kvinnoideal, liknande Homeros »koögda» Hera, med ganska låg panna men med föda åt en Herakles vid sin svällande barm!

Jag fruktar visst icke släktets utdöende genom kvinnoemancipationen. Jag har endast sagt att af dem, hvilka ställa kvinnans uppnående af mannens andliga höjd som kvinnoutvecklingens mål, kräfver logiken det medgifvandet: att utdöendet borde bli den slutliga följden, ifall de skulle nå sitt mål. Men de nå det icke, ty kvinnan är lyckligtvis en oändligt mycket djupare, rikare, härligare och — förfärligare varelse än kvinnosakskvinnan.

VIII.

Kanske nu någon börjar förstå, hvad som för mig äro de afgörande argumenten, så väl när det gäller att motivera hvarför kvinnan hittills icke nått mannens styrka på hans produktionsområde och hvarför hon icke kan nå denna styrka utan att förlora något af sin egen?

Dessa argument äro: att kvinnor likaväl som män äro underkastade psykiska och fysiska modifikationer; att kvinnor som män äro begränsade varelser, hvilka icke hafva oändliga krafter att älska, lida, arbeta; att vi icke behärska tiden, utan att för oss som männen ett dygn endast har tjugofyra timmar o. s. v. Af allt detta blir icke följden att geni och kärlek utesluta hvarandra, tvärtom: jag har sagt raka motsatsen af hvad man påstår, nämligen att känslan och tanken förstora hvarandra, att odling af intelligens och fantasi således endast göra kvinnans hjärtelif rikare. Men jag har sagt att följden blir, att en och samma kvinna aldrig fullt kan räcka till för *verksamheten* på tvenne stora lifsområden.

Det finnes ingen kvinnosakskvinna, som icke minst tio gånger om dagen säger detta själf.

Huru ofta t. ex. talas icke om den eller den kvinnans öfveransträngning genom tvenne pliktområden; eller om någon viss kvinnas förlamande

på grund af en sorg; eller om den oväntade riktning hennes sträfvanden tagit, på grund af ett personligt inflytande? Hvilka ord äro de, som oftast af alla halka öfver nutidsmänniskans, också kvinnosakskvinnans, läppar:

»Jag hinner icke lefva!»

»Jag har ej tid» — med det arbetet, den boken, den vänligheten, det besöket, det samtalet, den glädjen!

Men när jag samlar alla dessa erfarenheter — dem kvinnosakskvinnan behandlar som enstaka företeelser — och inordnar dem under en allmän synpunkt, sammanfattar dem i en enda tes och säger:

Erfarenheten visar att inom tvenne stora lifsområden mäktar icke en och samma kvinna (eller man) lefva lika aktivt, lika intensivt — då kallar man detta att »nedsätta» kvinnans natur!

Man skulle vara frestad till antagandet att alla de, som så tala, icke veta hvad ett intensivt, personligt lif är; att de aldrig haft några djupare rön af lifvets sprängande fullhet vare sig i en eller annan riktning.

Hafva t. ex. aldrig några små händer bultat på den stängda dörren till deras arbetsrum; hafva de aldrig hört några späda röster locka utanför deras fönster? Hafva aldrig de ömma omsorgerna om en kär åldring, en ung bror eller syster tagit kraft och tid från deras arbete? Hafva de aldrig varit fyllda af en så stor känsla, att den absorberat hela deras arbetskraft? Hafva

de aldrig gråtit tårar, som för alltid tagit bort färgen ur deras tillvaro?

Och, å andra sidan: hafva de aldrig varit så helt gripna af ett andligt arbete, att det — lika väl som en lycka eller sorg — jagat sömnen från deras ögon; att det spänt hvarje nerv så, att det minsta afbrott erfarits som en akut plåga; att det fyllt hela deras varelse till randen af en innehållsrikedom, under hvilken denna varelse känt sig färdig att brista?

Hafva de således aldrig på något enda område *lefvat?*

Jag vill hällre tro att det varit det för dem alldeles främmande i min tankegång, som gjort att ingen af mina motståndarinnor ens snuddat vid det, som för mig är det afgörande argumentet: den psykiska begränsningen.

Man har mot mig åberopat Sonja Kovalevsky, som vittnesbörd att stora känslor och ett stort snille kunna förenas. *

Detta har äfven jag framhållit.

Men ingen af alla mina yttre erfarenheter har i den grad gifvit klarhet och fasthet åt min uppfattning af kvinnofrågan, som den omständigheten, att jag på nära håll sett detta det största kvinnosnille, vårt sekels senare hälft frambragt.

Hafva de, som mot mig anföra Sonja Kovalevsky, så alldeles glömt A. Ch. Lefflers biografi öfver henne? En biografi som, trots det ensidiga

* Se *Nutid.*

i vissa synpunkter, dock med lefvande sanning uppenbarar: huru Sonja Kovalevskys lifsförhållanden — som dotter, maka, mor och älskande kvinna — alla fingo sin tragik, sin mer eller mindre djupa konflikt just genom oförenligheten, icke af geni och kärlek, men af en stor genial *produktion* med de kvinnliga lifsområdenas plikter och omsorger?!

Sonja Kovalevsky var själf den första att framhålla detta. Hon, som i ungdomen käckt bröt sin lans med Spencer för kvinnans rättigheter — med George Eliot till prisdomare — hon, som vid den tidpunkten var »öfvertygad att hafva den ovedersägliga sanningen» på sin sida — hon blef genom sitt lifs erfarenheter allt mera viss: att den djupaste synpunkten var den, som Spencer förfäktade.

Hon kände hvar dag hur otillräcklig hon var för tillvarons dagliga uppgifter, för de medel genom hvilka lycka skapas åt ens närmaste. Hon greps ibland af hat mot hela sin andliga utveckling, som hindrat henne att lefva lifvet. Hon kände ej blott som m:me Staël, hvilken gärna skulle gifvit allt sitt snille för m:me Recamier's skönhet. Nej, Sonja var mycket mer slösande: hon bedyrade hundra gånger, att hon skulle kastat hela sin litterära begåfning till hvem som velat taga upp den, om hon därmed vunne vissa retoucher i sitt lilla ansikte! Och hon försäkrade, att hon gärna gifvit hela sitt matematiska snille och rykte för att vinna en borgerlig kvinnas enkla

kärlekslycka. Men — hon visste att, om hon vunne den, skulle andarna icke lämna henne i ro. Striden måste snart hafva börjat igen mellan snillets och hjärtats kraf, den strid, som sönderslitit hennes lif och hindrat henne att gifva sig fullt i någondera riktningen, utom under ungdomsåren, då hon kväfde kvinnan i sig och sålunda vann en full utveckling för sitt matematiska snille. Hon visste själf bäst till hvilket pris. Och det var därför med stor skepsis, Sonja Kovalevsky under sina sista tio år behandlade kvinnosaken. Hon vidhöll frigörelsens berättigande. Men hon var djupt öfvertygad om nödvändigheten att ge sig helt åt endera lifsområdet, för att vinna kraft och ro. Och hon kände djupt, att när en kvinna, med hängifvenhetens naturbestämmelse, offrade denna för snillet, då blef hon en olyckligare, en mera halffärdig varelse än genom det motsatta offret. Allt detta gjorde att Sonja icke hade ord nog starka, för att beteckna kvinnosakskvinnornas ytliga syn på lifvets alla invecklade problem, framför allt på detta, som hon för sig själf funnit olösligt: att harmoniskt förena sitt lif som kvinna med sin produktion. Det var för henne självklart att det kön, för hvilket kärleken är och förblir lifvet i högsta mening, detta kön skulle aldrig, som helhet taget, hinna upp till det manliga släktets intellektuella höjd.

Sonja Kovalevsky visste äfven att, ehuru George Eliot vid den omtalade torneringen med Spencer, genom sina ord och sitt moderliga

leende lockade henne, Sonja — då kvinnosakens unga, brinnande zelot — att hålla filosofen stången, så stod George Eliot dock i grunden på Spencers sida. Hon ville visserligen kvinnans frigörelse ur lagens tvång. Men det betydelsefulla för henne var icke att kvinnan skulle uppnå mannens nivå. Det betydelsefulla var att kvinnan fortfarande skulle öfva alla sina djupt bestämmande inflytanden, dessa alla små, fina, knappt märkbara inflytanden, genom hvilka den ena kvinnogenerationen efter den andra, som mödrar och husmödrar, byggt upp de ömhetskänslor, de pliktsbegrepp, den offervillighet, hvilka sedan fått sitt strålande uttryck i den stora mänskliga handlingen eller skapelsen.

George Eliots hela produktion är en enda uppenbarelse af hennes lifsåskådning, hvilken på det etiska området öfverförde den stora lagen om energiens oförstörbarhet. Hvarje handling erhåller långvariga och vidt omkring sig gripande följder. Det val, som man hvarje stund i hvarje litet förhållande träffar, dessa val dana karakteren, afgöra typen, modifiera känslorna. Om jag under hvardagen väljer så, att jag sviker högre plikter; om jag vänjer mig att försumma vissa plikter, om jag alltid ger efter för vissa stämningar, då bära sedan detta val, dessa vanor, denna eftergifvenhet sin frukt i mitt lifs stora ögonblick. Och mitt öde står obevekligt framför mig, med nödvändighet danadt af alla följder, hvilka min första eftergift, för hvad som då syntes

som en ofarlig svaghet, småningom medfört. Och det blir de val, de vanor, de stämningar, dem generationers män och kvinnor följt, som bilda de tusen fina trådarna i de band, hvilka hålla hop ett samhälle och rädda ett folk i farans stund. För George Eliot's lifsåsikt var således det framför något annat viktiga, att hvarje liten by i världen skulle hafva en Mrs. Poyser, som med sin varma moderlighet och sin sunda lefnadsvishet vidgade sin omgifnings hjärtan och klarade deras hjärnor; en Dolly Winthrop, som vid sitt breda bröst ägde rum också för det moderlösa barnet, som kunde konsten att med mjuka händer förbinda djupa sår, som med »the milk of human kindness» mättade fattiga och rika och som sålunda i hvar och en af de outvecklade själarna stärkte godhetens makt.*

George Eliot själf visste att hon, med sitt ömtåliga samvete, aldrig skulle mäktat sin produktion, om hon varit sliten mellan tvenne pliktområden. Men hon var barnlös, och hennes man hyste den djupaste vördnad, den innerligaste sympati för hennes arbete. Han hade tid och håg att taga på sig alla de småplikter, hon ej hann fylla, och denna anordning främjade i detta fall bådas lycka. Men hade han af sitt eget arbete varit hindrad att skydda hennes och hade moderslyckan fyllt hennes varelse, då skulle konflikter ovilkorligen blifvit följden, och därmed en minskning i arbetsintensitet och konstnärlig af-

* Se *Adam Bede* och *Silas Marner*.

rundning. En sådan verkan hafva vi äfven i vår litteratur sett exempel på. Bland dem är A. Ch. Leffler, hvars produktion var mindre rik på lifsinnehåll, men mer konstnärlig i formen, under hennes tidigare än under hennes senare lifsskede.

En kvinna, som har tvenne, ofta skarpt skilda verksamhetsområden, hemmet och ett yttre arbete, slites först mellan dem under en känsla af oupphörlig disharmoni. Men en sådan disharmoni står man i längden icke ut med. Man måste slutligen taga sitt parti och en gång för alla afgöra om man anser att den yttre uppgiften eller hemlifsuppgiften är den öfverordnade. Sedan träffar man sina dagliga små val i den riktning, som man gjort sitt stora afgörande val, och man känner icke samvetskval öfver att, hvad man på det andra området ger, det kan endast blifva af sekundärt värde.

Komme nu kvinnorna att slå fast den grundsatsen: att deras andliga odling är det för kulturen viktigaste, då böra och måste deras dagliga val och vanor gå i denna riktning. Och sålunda skulle småningom den sympatiska sidan i deras lif få en ringare odling.

Men på detta sätt blefve ju heller icke deras hela individualitet frigjord, utan blott den ena delen, och den andra undertryckt? Hvilken del af den kvinliga personligheten är det då som för *hela kvinnokönet*, för framtidens kultur är viktigast att vi lyckas fullt frigöra? Låt oss höra hvad alla århundradets snillrikaste kvinnor svarat:

»Kvinnokönets högsta form af vara, det starkaste momentet hos dess högsta individer är det sympatiska lifvet, icke det andligt produktiva.»

Detta svar ljuder ur m:me Staël's, ur George Sand's, ur E. B. Browning's, ur George Eliot's verk. Samma svar gaf ej blott Sonja Kovalevsky utan äfven andra rikt begåfvade kvinnor, hvilka jag personligen kommit i beröring med t. ex. Magdalena Thoresen, A. Ch. Leffler, Ernst Ahlgren. Tysklands enda geniala författarinna, Laura Marholm, har endast ord för detta; Englands finaste kvinliga penna, George Egerton, skrifver sina utsökta kvinliga lifsbilder för att bikta detta. Frankrikes yppersta kvinnliga författarmärke, Arvède Barine, betonar alltid detta. Mina motståndarinnor ega ingen rätt att, på samma gång de åberopa de stora, kvinnliga snillena för sin sats om kvinnans andliga perfektibilitet, förbise hvad dessa kvinnors personliga erfarenheter kommit dem att svara rörande vårt köns lifsfråga. Och de hafva svarat, ej med torra satser, utan med lefvande verk.

Kvinnosakskvinnorna sätta nog de stora kvinnliga snillenas namn på de fanor, de veckla ut under marschen till de fält, där de hoppas nå likställigheten. Men de störta därvid andfådda förbi drufvorna i dessa snillens vingårdar.

IX.

Man fruktar att konsekvensen af att fasthålla naturens fundamentala indelning i ett väsentligt manligt och ett väsentligt kvinnligt kulturområde, skall leda till en reaktion mot kvinnofrigörelsen. Jag tror tvärtom att det skall leda till en allt starkare aktivitet, att kvinnans fullkomliga frigörelse skall vinnas snabbare och säkrare på denna väg. Det är som djupt öfvertygad om vikten af kvinnofrigörelsens slutliga seger, jag uppträder emot rörelsens nuvarande taktik, hvilken en gång ägde berättigande men som nu synes mig föråldrad.

Huru skall fortsatt rörelse bli möjlig, sedan vi ej längre sträfva efter jämlikhet med mannen på det rent mänskliga området? fråga kvinnorna. Jag svarar: genom att kvinnosakens främjare nedlåta sig »att förstå det enkla och att icke förstå det obegripliga».

Med andra ord: när de medgifva att naturen är både naturligare och djupare än de tro. När de inse att ett hemlighetsfullt samband, liksom djupa analogier, finnas mellan vår själ och vår kropp och att *denna* union icke är en händelse hvilken blott »ser ut som en tanke». När de erkänna att utplånandet af de andliga könsskillnaderna skulle föra till samma andliga ofruktbarhet som en mänsklig hermafrodit företer på det fy-

siska området. När de medgifva att bevarandet af den könsliga egendomligheten är villkoret för andens fullaste, skönaste utveckling lika väl som för kroppens.

I detta fall, som i alla andra, gäller det att först söka det nödvändiga — det genom väsendets innersta lag nödvändiga — och sedan faller allt det andra till!

Liksom det manliga släktet under fyllandet af sin kulturuppgift öfvat det största inflytande på känslorna, och den enskilda mannens känslolif visat sig kunna utvecklas allt högre och rikare, så har det kvinnliga släktet under fyllandet af sin kulturuppgift öfvat det största inflytande på konstens och idéernas värld, och den enskilda kvinnans intellektuela lif har visat sig kunna utvecklas allt högre och rikare. Men den andliga cirkulationens lag synes för männen vara från hufvud till hjärta och för kvinnan från hjärta till hufvud. I samma stund männen som sitt högsta mål satte att utbilda sin känsla därhän, att de funne sin rikaste kraftutveckling i barnkammaren; i samma stund kvinnokönet som sitt högsta mål satte att utbilda sig så, att de funne sin rikaste kraftutveckling på yttre områden, då blefve allt förvirradt. Resultatet blir lika oriktigt, om vi säga $2 \times 2 = 5$ som om vi säga $2 \times 2 = 3$. Det senare liknar misstaget rörande kvinnan före emancipationen det förra misstaget efter den. Fruktbar för den som vill gå högre i matematisk kunskap är satsen: $2 \times 2 = 4$. Fruktbar för

den, som vill att kulturen skall erhålla allt högre former, är antagandet att människonaturen har en oföränderlig grundlag: *man* och *kvinna*, en grundlag som Svedenborg — den djupaste ande, hvilken i vårt land tänkt öfver könsproblemet — såg uppehållen ända in i de högsta himmelssfererna.*

Lika stor förvirring som det antagandet medför, att könsskillnaden är den lägre fysiska lagen medan den gemensamt mänskliga likheten är andens högre lag, lika stor reda medföra dessa enkla analogi- och erfarenhetsslut: att det inom andens område härskar alldeles samma förhållande som inom kroppens; eller att jämte många stora, gemensamt mänskliga *likheter* finnas vissa fundamentala *olikheter*. Huru djupa och stora dessa äro, kan blott en i full frihet fortsatt utveckling för båda könen visa. Denna utveckling skall troligen, sedan den ej af emancipationen snedvrides, förete en allt rikare assimilering å hvartdera könets sida från det andras kulturfond, men utan att detta hindrar en allt rikare differentiering af hvad de ömsesidigt frambringa.

På denna väg skall frigörelsen bli verklig för den kvinnliga öfvermänniskan som hvardagskvinnan, för undantaget som regeln, för den ty-

* Se Svedenborg: *Den äktenskapliga kärleken*, nu helt tillgänglig i svensk öfversättning. Men redan i min ungdom var Atterboms sammanfattning af dess grundtankar en af mina väckelser i hithörande ämnen.

piska, allmänt kvinnliga begåfningen som för det kvinnliga sekularsnillet.

Den frigörelse, som uppställer jämlikheten med mannen i andlig höjd såsom målet, har däremot vållat ett nytt ofantligt tryck på flertalet kvinnor, en oerhörd öfveransträngning för de många, som lyda under regeln, som icke tillhöra undantagen.

Genom att under årtionden nästan hvarje vecka hafva sett någon yttring af det nya tryck, som »emancipationen» medfört, har det blifvit mig klart: att detta tryck för det första kommer däraf, att kvinnosakens flesta anhängare lagt tyngdpunkten af sin argumentation och sina sträfvanden i hvad kvinnan en gång skall komma att blifva; i hennes perfektibilitet på det intellektuela området, i hennes mänskliga jämlikhet med mannen i detta som i alla andra afseenden.

Hvad har småningom blifvit följden af att där förlägga tyngdpunkten?

För det första att hela det oändligt betydelsefulla studiet af kvinnans lif som könsvarelse har blifvit förbisedt; ja, hela detta moment i hennes tillvaro har blifvit betraktadt som lågt; otaliga iakttagelser hafva därför blifvit försummade, genom hvilka djupet och finheten i kvinnonaturen uppenbara sig lika klart som i en andlig produktion. En abstrakt och ogenialisk, till sina yttersta följder kultur- och lyckofientlig, syn på kvinnan har kommit i stället för den rika, sammansatta, individuela uppfattning, som medta-

gandet af det könsliga momentet skulle kunnat medföra.

För det andra har intresset i kvinnosakssträfvandet samlat sig omkring den ogifta kvinnan, medan man förbisett den djupast betydelsefulla nydaningen: den af den gifta kvinnans ställning.

Den gifta kvinnans äganderätt och myndighet — den enda del af omedelbart arbete för kvinnans frigörelse i hvilken jag, under många år, deltagit och således noga följt — omfattades för tjugu år sedan med lifligt intresse. Nu har detta hos oss så svalnat, att Föreningen för gift kvinnas äganderätt nyligen dog en stilla sotdöd och begrofs i tysthet som en självspilling.* Den dog ej, emedan den nått sitt mål, långt därifrån! Ännu är den gifta svenska kvinnan lagligt lika omyndig — i fråga om sina barn, sin person, sitt arbete, sin egendom — som dårar och brottslingar! Detta vidunderliga missförhållande taga de flesta ogifta kvinnor alldeles lugnt. Hvarför? Emedan de allt mer flytta blicken till kvinnans yttre arbetsområden och allt mer förbise hvar kvinnans verkliga maktområde finnes, hvar hennes krafter framför allt borde frigöras och utvecklas genom den ansvarskänsla, som endast fullt mänskliga rättigheter skänka.

För det tredje eggas kvinnorna till ifrig täflan med männen, men icke af personlig ärelystnad,

* Samtidigt börjar den vaknande kvinnorörelsen i Frankrike och Tyskland med fullt skäl sätta den gifta kvinnans rätt främst på sitt program.

ty personligt ärelystna kvinnor äro mycket sällsynta. De eggas af en brännande ifver, ett religiöst nit, kan man nästan kalla det, i kvinnosakens tjänst. Fina, ömtåliga naturer med rik begåfning spränga sönder sig; andra, medelmåttiga, tvinga sig mot sin innersta håg till arbeten och studier med hvilka de, trots all trötthet och missräkning, hålla i — för kvinnosakens skull! Ty männen skulle ju annars håna den kvinnliga svagheten, mena de. Deras arbets- eller examensresultat hafva sedan blifvit förhärligade af kvinnosakens målsmän som märkliga yttringar af kvinnokraft, medan man finner som den naturligaste sak i världen att en yngling når liknande resultat. Och detta skymmer än mer de unga kvinnornas syn för det verkliga värdet af hvad de, tack vare sin öfveransträngning, uppnå.

För det fjärde har hela kvinnans utveckling till verklig individualitet, andlig hälsa och styrka genom studierna blifvit förfelad. Ty flickorna hafva — i jämlikhetens intresse — fått lida detsamma som det manliga släktet under nuvarande vansinniga skolsystem.

För det femte hafva kvinnorna, med jämlikheten för ögonen, äfven utan att tvingas af brödnöden, kastat sig in på arbetsområden, där de sällan känt lyckan af en verklig kraftutveckling.

För det sjette har kvinnosaksrörelsen företrädesvis riktat sig på att för öfverklasskvinnor lätta möjligheten till andlig utveckling och eko-

nomiskt förvärf i jämlikhet med mannen, men hela det stora flertalet af underklassens kvinnor har man därunder lugnt sett komma in under ett allt hårdare arbetstryck.

För det sjunde hafva de andligt arbetande och med männen samarbetande kvinnorna för sig uppsatt manliga resultat som mål. De ha sålunda försummat att uttrycka sin säregna kvinnligt-andliga personlighet genom sitt arbete, ett arbete, som de dessutom ofta kastat sig på, endast drifna af villfarelsen att andlig produktion är det andliga adelsmärket. Därigenom har en sorglig dilettantism fått heder framför arbetet med verkligt värdefulla kulturuppgifter.

För det åttonde hafva de allmänt kvinnliga verksamhetsområdena, hem och familj, blifvit ringaktade, som ett lägre arbetsfält än de yttre verksamhetsområdena, och de gifta kvinnorna hafva därför allt mer känt sig som ett slags andliga fattighjon.

Och slutligen, för att fylla det heliga niotalet, hafva en del kvinnosakskvinnor själfva genom sin syn på frågan blifvit dogmatiska eller ytliga, med en alltjämt stigande benägenhet att förenkla alla problem för att få dem att gå samman med deras teori.*

* Ett humoristiskt bevis på denna »förenkling» är tankegången hos en amerikansk dam, som härledde den manliga öfverlägsenheten ur det enda faktum: att gossen får många fickor på sina kläder, men flickan blott en; han blir sålunda i stånd att fylla sina fickor med alla de hjälpmedel — knifvar,

Min djupa öfvertygelse är att det enda, kvinnosaken behöfver för att rätta alla dessa snedvridningar och växa kraftigare än någonsin, det är just detta nya, som jag velat rikta tanken på: nämligen att man helt enkelt flyttar tyngdpunkten af sin bevisning från allt det, man hoppas att kvinnor en gång möjligen kunna komma att göra, till det *de redan gjort för kulturen.*

I stället för det förödmjukande erkännandet, att kvinnan i årtusenden låtit sin andliga utveckling hämmas, icke af något för hennes innersta väsen afgörande, utan af mer eller mindre starka yttre ting, af tillfälligheter, vinna vi då den för vår självkänsla förlösande vissheten: att vi i själfva verket alltid satt in alldeles lika stora värden i kulturen som mannen, ehuru ej likartade.

Och ur denna självkänsla skall växa en strålande segervisshet, en okuflig frimodighet. Då

segelgarn, o. s. v. — hvilka göra honom till herre i alla situationer, färdig till initiativ i de fall där flickan står tafatt!

I denna, ännu halft skämtsamma, »förenkling» ligger åtminstone ett litet korn af vett. Men ofta företer bevisningen ett sådant »Überfluss an Geistesmangel» att man icke vet om man har med normala människor att göra.

Så har jag med egna öron hört en »framstående» amerikanska med heligt allvar, som »bevis» för kvinnans likställighet med mannen, framdraga: att Gud tog det ben, hvarat han skapade Eva, ur mannens *sida*. Hade han velat, att hon skulle bli mannen öfverlägsen, hade han tagit det ur Adams hufvud, och hade han velat att hon skulle bli underlägsen, hade han tagit det ur Adams fot!

kan det verkligen bli slut på det eländiga talet om »bara en flicka», ett tal hvilket i så många hem lagt sitt mögel öfver flickans själsförmögenheter och skapat denna brännande känsla af blygsel och bundenhet öfver att vara »bara en kvinna», åt hvilken Fredrika Bremer, Camilla Collett, Mathilde Fibiger, Ernst Ahlgren och så många andra kvinnor gifvit hjärtskärande uttryck.

Då skola hvardagliga kvinnor jämte snillekvinnor alla tillsammans kunna träda fram och med stolt tillförsikt säga männen:

Vår insats i kulturen har varit känslans humanisering. Denna insats har varit absolut lika oumbärlig för kulturen, som den manliga insatsen. För att allt mera värdigt fylla denna uppgift, behöfva vi, hafva vi rätt till alldeles samma möjligheter för individuell utveckling, bildning och arbetsval som mannen; alldeles samma rätt att, gifta eller ogifta, vara fullmyndiga; alldeles samma rätt att taga del i stiftandet af lagarna, hvilka inverka på hela samhället och då äfven på våra säregna uppgifter. Vi hafva samma rätt att helt lefva på vårt eget ansvar; att gå våra egna vägar till lycka och harmoni. Att vi, emedan vår uppgift var en annan, blefvo afstängda från full tillgång till den manliga kulturfonden, detta var lika orimligt och till lika stor skada för det hela, som ifall mannen blifvit afstängd från full tillgång till den kvinnliga kulturfonden. För de *båda* lifsområdenas friska lif, för de *båda* könens fulla tillägnelse af hvarandras olika tillgångar är obe-

tingad frihet för *båda* könen det oeftergifliga lifsvillkoret.

Talar kvinnan innerligt och ihärdigt på detta sätt, då skall mannen slutligen lyssna. Ty då har hon hela verklighetens vittnesbörd, alla erfarenhetens tusende stämmor, som förstärka ljudet af hennes egen. Talar hon så, skall hon slutligen vinna allt hvad hon önskar och mycket förr, mycket lättare, än när hon lägger den väsentliga vikten vid en intellektuell jämlikhet mellan könen, hvilken endast finnes till som en mycket omtvistlig och mycket aflägsen framtidsmöjlighet.

X.

Jag vill nu försöka ge några antydningar om det sätt på hvilket den ofvan nämnda ändringen af kvinnofrågans taktik torde komma att öfva ett lyckligt inflytande inom de områden, där de antydda missriktningarne uppstått.

Den gifta kvinnans ställning bör då komma i främsta rummet.

Det finnes möjligen kretsar, dit tidsrörelserna så långsamt tränga, att den ogifta kvinnan där ännu anses som en slags »underklass» och endast den gifta kvinnan som en socialt betydande person.

Men visst är att den missaktning, som före kvinnofrigörelsens tid, lådde vid den »gamla mamsellen på öfverblifna kartan» eller vid »blåstrumpan», den har nu i vida kretsar blifvit öfverflyttad till de gifta kvinnorna.

Till en del hafva dessa sig självfva att skylla, att makans och moderns kall fallit i anseende. Ty intet kall i och för sig berättigar till aktning, ifall det icke fylles med en insats af personlighet.

Men nu är det tyvärr så, att den obetydligaste lilla kvinnovarelse kan blifva maka och mor. Sedan tidernas morgon hafva milliarder kvinnor innehaft denna uppgift och skött den ömsom väl och ömsom illa. Det är således en gammal banal historia, mena många, och trots alla de granna orden — från män som kvinnor — om makans och moderns höga kall, så har allt det oerhörda maktmissbruk, som kvinnorna på detta sitt högsta lifsområde gjort sig skyldiga till, psykologiskt verkat så, att såväl män som dugliga, utåt verkande kvinnor ofta se ned på kvinnoarbetet i hemmet så som en, af fraser mer eller mindre väl maskerad humbug. Så länge ännu många kvinnor vårda sina hustruliga, moderliga och husmoderliga plikter på ett slött, slentrianmässigt, andefattigt sätt, under en pietetsfull kult endast af bagatellen, med en trång synkrets och ett armt hjärtelag för allt, som ligger utom deras egen lilla horisont — så länge vinner icke det äktenskapliga ståndet sin fulla aktning. Man skall fortfarande höra att det »icke måtte vara någon

konst» att fylla den uppgiften, när den och den »hönshjärnan» räcker till för densamma.

Men om sålunda en dryg del af skulden till äktenskapets förringande ligger hos de gifta kvinnorna själfva, så har äfven emancipationsrörelsen sin dryga del af ansvaret.

Genom att uteslutande rikta intresset åt de yttre arbetsområdena hafva de ogifta kvinnorna försummat att undersöka om verkligen »hönshjärnorna» räcka till för hemmets uppgifter. De hafva förbisett att, där dessa uppgifter verkligen fyllas, där äro de stora andliga uppgifter, hvilka kräfva att alla en kvinnas krafter äro väl utvecklade och väl använda. De kvinnor, som känt glädjen af ekonomiskt oberoende, hafva framhållit att endast fasthållandet af yrkesarbetet skulle kunna göra äfven den gifta kvinnan verkligt oberoende, i stället för att de bort framhålla kvinnans arbete inom hemmet såsom af den art, att det borde kunna göra henne lika ekonomiskt oberoende som arbetet utom det.

Det är alldeles otvetydigt, att just den före äktenskapet sig själf försörjande kvinnan, som uppger sitt yttre arbete för hemarbetet, skall känna det hårdt att som gåfva af sin man mottaga hvad hon för sina enskilda utgifter behöfver, och att detta ofta är orsaken till den ifver, med hvilken hon vill behålla sitt yttre arbete. Det all kvinnlig värdighet nedsättande guerillakriget mot mannens plånblok, som ger skämttidningarna en så stor del af deras stoff, det föres

icke af den vid självförsörjning vana kvinnan. Hon försakar tvärtom ofta i det längsta för sin egen person, hellre än att »be om pengar». Och den varmaste kärlek hindrar ej att hon, för hvar gång hon »ber», känner saknad efter sin oberoende flicktid, då hon regelbundet lyfte sitt arbetes välförtjänta lön.

Ett förslag* som troligen skulle bidraga att höja hustruns självaktning, jämte mannens uppskattning af hennes arbete, är att sedan makarna beräknat hvad hustrun som ogift af sin lön måst afsätta för sina lefnadskostnader — dem mannen nu bestrider, som ersättning för hennes arbete i hemmet — han därjämte, ifall han kunde, regelbundet lämnade henne den summa, hon som ogift kunnat disponera utöfver hvad hon behöft för sina lefnadskostnader. Hur liten denna summa än kunde bli — hustrun skulle dock känna den som »sin egen» och hon skulle icke behöfva klaga, som man nu ej sällan hör äfven de lyckligaste hustrur göra, att de nödgas taga af mannen allt, ända till hans egna julgåfvor, medan de som ogifta njöto den fulla glädjen att kunna gifva af sitt eget arbetes frukter.

Det ekonomiska oberoendet är en integrerande del af hvarje utvecklad människas självaktning. Och innan det därför blifvit lag att den hustru, som äger någon förmögenhet, själf råder öfver den, sedan hon i sin mån bidragit

* Se *Öppet bref till August Strindberg* af Elna Tenow.

till de gemensamma lefnadskostnaderna och sed att den, som ingen förmögenhet har, för sitt ofta ansträngande och utslitande arbete i hemmet göres så ekonomiskt oberoende, som förhållandena medgifva, kan man icke vänta att ej den gifta kvinnan — äfven när förvärfstvånget icke nödgar henne — gärna söker förena sitt förra yrke med sin husliga uppgift.

Men för att icke en sådan värdesättning af hustruns arbete skall vara en orimlighet, måste också hennes praktiska arbete i hemmet blifva en allvarlig arbetsinsats.

Jag talar nämligen om det arbete, som kunde uträttas äfven af lejda händer och således verkligen kan värdesättas. För hustruns i djupaste mening personliga arbete inom hemmet måste alltid lönen förblifva af andlig art: där är själfva arbetet också lyckan.

När kvinnorna få upp ögonen för de summor af intelligens och känsla, som de faktiskt redan satt in i kulturen genom att fostra det nya släktet, vidga det sympatiska känslolifvet, ordna hemmet, utföra dess arbeten och leda konsumtionen, då skall det gå upp för dem huru omätligt det enskilda lifvets alla värden än ytterligare skola kunna höjas, när kvinnokraften, helt frigjord och utvecklad, ger sig åt hemarbetet. Ett äktenskap, ett hemlif, ett barns uppfostran skola genom några århundraden af full kvinnlig kraftutveckling komma att skilja sig lika mycket från äfven det bästa äktenskap och hemlif, den bästa

barnauppfostran i nutiden, som europeiska förhållanden i dessa afseenden nu skilja sig från australnegrernas.

Men denna utvecklings villkor är att kvinnorna som det högsta målet för sitt kulturarbete sätta fullkomnandet af äktenskapet, hemmet och uppfostran.

Om kvinnorna icke inspireras af dessa uppgifter som af en religion, af en konstskapelse, af en vetenskaplig forskning; om de icke inse att fulla förverkliganden på dessa lifsområden kräfva den högsta spänning af deras själs- och hjärtekrafter, liksom det stora andliga skapandet gör det, då bli vi aldrig på dessa områden helt fria från hvad Ehrensvärd kallar flärd, det vill säga »ett sken af saken», i stället för saken själf.

Det gamla hustruidealet — att lyda, tiga, tåla och blunda — var djupt fientligt mot det fulla förverkligandet af äktenskapet.

Det nya program enligt hvilket — som motsats till denna självfutplånelse — bland annat en yttre verksamhet göres till villkor för den gifta kvinnans själfhäfdelse, är icke eftersträfvansvärdt.

Det eftersträfvansvärda målet för kvinnans och mannens ställning i äktenskapet är bådas »själfhäfdelse under själfhängifvenhet». Och det är emedan kvinnorna ej förstå detta, som man så ofta ser en begåfvad ung kvinna stanna i sin utveckling efter äktenskapet.

Äktenskapets första uppgift är att genom tvenne personligheters harmoniska förening till-

fredsställa bådas lifskraf. För att detta skall kunna ske, så att den myndiga, självförsörjande, utvecklade nutidskvinnan blir helt tillfredsställd, måste hvarje del af äktenskapslagarne, som nu i något enda afseende gifva mannen makt öfver hustruns person, hennes arbete, hennes stånd och villkor, hennes egendom, hennes barn, utplånas. Och för att äktenskapet skall blifva fullt värdigt måste också den lag, genom hvilken den ene parten kan tvinga den andra kvar mot sin vilja, bli upphäfd.

Det är dock ej ensamt på de gällande äktenskapslagarne det beror, att kvinnorna allt mer anse äktenskapet ur stånd att gifva deras väsen harmoni, att tillfredsställa deras högsta lifskraf.

Kvinnornas känslor inverka äfven på männens uppfattning af äktenskapet. Hvad som icke ger lycka åt den ena, ger det heller aldrig på längden åt den andra; och om den ene ser ned på det äktenskapliga lifvet som något lågt, blifva båda lidande däraf. Detta betraktelsesätt är ofta den utvecklade mannens, som har en »självutplånande» eller låg hustru. Men det är ofta den utvecklade kvinnans gent emot hela äktenskapet som sådant: samma sjukdomsfenomen som under medeltiden. Lika naturligt som det är, att en sund och utvecklad kvinna, i sin varelses finaste fibrer, ryser vid blotta tanken på ett äktenskap under andra villkor än ömsesidig, sympatisk kärlek, lika oheligt, lika onaturligt är det, att mången, annars sund och utvecklad kvinna, i

våra dagar känner äktenskapet, äfven under *förutsättning* af en sådan kärlek, som en kränkning af sin finaste personlighet, ett tvång på sin frihet, ett afdrag i sin mänskliga värdighet.

Orsakerna äro för många och djupa att i detta sammanhang kunna utredas. En af dem är visserligen den hos män vanliga bristen på känslofinhet. Men *en* af dessa orsaker — och det är denna jag vill betona — är äfven den grundvillfarelse, af hvilken jag öfverallt spårat verkningarna: den att *själfhäfdelse* göres identisk med intellektuella yttre uppgifter och *självutplånelse* med de inre, med hemuppgifterna. Lycka kan den utvecklade nutidskvinnan självklart endast känna i äktenskapet, ifall hon inser, att det är där hon kan erhålla sin fullaste individuella frigörelse, där hon kan göra det rikaste bruket af alla sina krafter till det med dem afsedda ändamålet.

Någon har sagt, att erotiken åtminstone under en tid af hennes lif gör äfven hvardagsmänniskan genial, en träffande beteckning för den själens spänstighet, den expansiva lifskraft, den oändliga lifsfullhet, som det är den erotiska känslans makt att meddela. Att, för vissa naturer, trohet visar sig så oändligt svår, att de så ofta drifvas att älska på nytt, detta har sin djupa psykiska grund däri, att de sålunda åter och åter lefva om den lifsberusning, det alla frigjorda krafters jubel, som erotisk lycka meddelar.

Äktenskapsfrågan är framför allt frågan om att rädda denna lyckokänsla undan tidens och samlifvets förslöande inverkan.

Därför är det som samlifvets former måste blifva friare, emedan själfva innehållet sålunda bättre skall bevaras; därför är det, som kvinnan måste lära sig betrakta äktenskapet — såväl om hon ser tillbaka i tiden som in i framtiden — såsom sitt snilles stora epos, hvilket hon allt mer konstnärligt skall fullkomna.

Ty här är kvinnan genom utvecklingen vorden den, som äger den största genialiteten. Hon kan bevara sin kärleks ungdomliga spänstighet ända in i ålderdomen. Ej sällan ser man en mor med vuxna barn ännu sjuttonårigt älska sin man. Men i de allra flesta fall har hon icke brukat denna sin egen känslas styrka rätt. Genom ovisa anspråk eller slafvisk självutplånelse eller osköna hvardagsvanor eller styf självhäfdelse har ur hennes hand glidit spiran i det rike, där mannen fortfarande är kung, men där hon till sin sorg ej längre är drottning. Hon har icke förstått, att det behöfves tusenfaldigt rikare tillgångar att bevara än att vinna kärlek; en oändligt mycket större insats af behag, af smidighet, af en all formalism och slentrian undanfejande ungdomlighet. Hustrun bör visst vara i stånd till det andliga utbyte, där den utvecklade kvinnan och mannen gifva hvarandra all den sympatiska vänskapens rikedom. Men hon måste äfven äga gåfvan att leka och att le, lika väl som att tala

allvar, att tänka stora tankar och att känna djupa känslor.

Garborg säger om Jonas Lie — äktenskapets diktare framför någon annan i vår tid — att enligt honom är »äktenskapet ett heligt, spändt allvar, ett längtansfullt sökande af hvarandra; ett energiskt häfdande af sig själf för att gifva sig själf; en städse växande förståelsens innerlighet. Äktenskapet är ett förhållande, som hela lifvet igenom måste fördjupas och därför är det verkliga äktenskapet så sällsynt, ty det kräfver fullödiga människor.»

När kvinnan utvecklas till en fullödigare personlighet, då skall hon ej blott själf bättre förverkliga utan äfven lära mannen förverkliga äktenskapet under sådana former, som ge bådas individualitet en allt större rörelsefrihet. Ty hvad som nu i de flesta fall skapar olyckan i äktenskap, hvilka börjat med den varmaste kärlek, det är att det ofta var olikheten i hvarderas väsen, som utöfvat tilldragningen. Men sedan är det just dessa olikheter, hvilka visa sig ej kunna uppgå i en harmonisk enhet. Ingendera låter olikheten bestå, utan sträfvar energiskt att upphäfva den, genom att öfva tryck på den andras egendomlighet. Det är detta och jämte detta så många andra af äktenskapets invecklade problem, för hvilkas lösning den kvinnliga egendomligheten torde komma att visa sig som den framför allt geniala, när kvinnan en gång börjar studera dessa problem.

Kvinnan har redan — samman med de stora diktarna — i hög grad höjt både mannens och sin egen äktenskapliga »standard of life». När man framhåller som exempel på huru själfulla kvinnor varit olyckliga i samlifvet med stora män — en Runeberg, en Carlyle — och i samband därmed betonar, att männen mera måste dela sitt själslif med hustrurna ifall icke dessa, med sin nuvarande utveckling, skola känna sig nedtryckta inom hemmets värld; när man befarar att den utvecklade framtidskvinnan kanske ej skall kunna erhålla en sig värdig man — då visar detta ett förbiseende af utvecklingen.*

Mannens behof af sympatiskt samlif med sin hustru och hans aktning för hennes personlighet, hennes självverksamhet, hennes behof af utveckling, de äro i den grad stadde i tillväxt, att jag endast inom min krets skulle kunna anföra nästan alla de, under de sista tio åren bildade, hemmen som bevis för mannens nya syn på äktenskapet. Antagandet att mannens erotiska förfining icke ens skulle vara började, är således ett djupt misstag. Och genom att mödrarna och fäderna icke blott medelbart inverka på barnens känslolif — således äfven på sönernas — utan emedan uppfostran med framgång kan odla de sympatiska känslorna, förfina och fördjupa dessa hos gossen som hos flickan, så finnes ingen fara att »framtidskvinnan» skall

* Se Anna Sandström i Dagny och en artikel af samma författarinna i Aftonbladet.

sakna en sig värdig man, Jo, så till vida, som aldrig någon man i någon tid varit eller kommer att blifva fullt värd den djupaste kärlek, som den till sitt erotiska väsens hela härlighet utvecklade kvinnan kan gifva — en sanning, den så väl de största diktarna som de största dramatiska konstnärinnorna uppenbarat.

Hvad sekularsnillena angår, så torde — vare sig att makan är ett manligt eller kvinnligt geni — det alltjämt förbli den svåraste uppgiften i människolifvet, näst efter att själf vara ett snille, att vara gift med dem. Trots själfva Dantes sublima erotiska idealism kunna vi vara vissa att, hade Beatrice verkligen varit förenad med honom, då skulle de ord, hon af honom hört på jorden, icke alltid samklingat med dem, hvarmed han skildrade henne i Paradiso.

Äro båda stora snillen, torde uppgiften kunna bli ömsom mera, ömsom också mindre svår för båda. Men en sådan konjunktion af stjärnor har världen tillsvidare endast en gång sett, nämligen makarna Browning. Jag lämnar således sekularsnillena ur räkningen, då jag ställer framtidsäktenskapets horoskop, och förutsäger att, om kvinnan sätter in sin personlighet i att förverkliga detta, så kommer det för hustrur som män att blifva en allt fullkomligare form af mänsklig tillvaro.

Mycket, hvilket nu hedras som sedligt, skall då varda brännmärkt som osedligt och mycket, som nu kallas osedligt, skall då varda godkändt

af en djupare etisk syn på tillvaron. Men utvecklingens stora framgångslinie skall då som nu säkerligen sträcka sig mot idealet:

»En man för en kvinna, en kvinna för en man».

XI.

Den allt mer framträdande uppfattningen af äktenskapet, som ett för den själfulla, personligt utvecklade kvinnan nedsättande lifsförhållande, gäller väsentligen den sidan af äktenskapet genom hvilket släktet fortlefver.

Det är en egendomlig företeelse, att medan naturvetenskapen kastar ett allt klarare ljus öfver moderskapets betydelse för släktet, visa kvinnorna själfva en allt större benägenhet att se ned på denna sin egen högsta kulturuppgift.

En af vårt lands främsta vetenskapliga auktoriteter på detta område sade mig nyligen: att man rent biologiskt kan bevisa: att det, som gjort människan till människa, som gifvit henne hela hennes oerhörda öfverlägsenhet i kampen för tillvaron — för en del organismer börjad redan före födelsen — det är arten af det mänskliga moderskapet redan på det fysiska området, innan det andliga momentet hunnit tillkomma.

Ju innerligare nämligen sambandet blifvit mellan djurmodern och affödan, ju längre affödan varit beroende af moderns näring, ju högre hafva dessa djurtyper utvecklat sig. Och just det långvariga, intensa sambandet med och beroendet af modern, ger åt människobarnet tillfälle att bruka allt, hvad det mottager ur moderorganismen, endast för sin utveckling, befriar det från nödvändigheten att förbruka något af sin kraft i kampen för tillvaron, till hvilken det således under hela sin långa, uteslutande receptiva utvecklingsperiod i mångdubblad grad rustas. Ju mera den period förlängts, då barnet lefver af och genom modern, ju starkare och rikare blef dess utveckling. Kulturens uppgift — att lindra och lätta de villkor under hvilka kampen för tillvaron äger rum — har sålunda, som sin allra tidigast verkande representant, modern. Ju längre följd af ypperliga mödrar en släkt ägt, ju bättre den modersvård varit, som de lämnat barnen, ju vissare framträder en kulturens öfvermänniska ur denna släkt.

Naturen och historien gifva således tillsammans det mest obrytliga stöd för min sats, att kvinnans höjda intelligensutveckling blir af föga betydelse för släktets utveckling, för kulturens verkliga framtid, ifall kvinnorna därigenom komme att sky moderskapet eller att frambringa en svag afkomma. Är icke »generationens helighet» den djupaste känslan hos kvinnorna själfva; inse dessa icke att deras högsta kulturuppgift är att

föda och fostra ett, af sundhet och styrka strålande, nytt släkte — då skall deras folk, deras ras icke på längden hafva något gagn af sina kvinnors duglighet inom den materiella eller andliga produktionen. Ty det folket och den rasen skall småningom upphöra att alls finnas till bland dem, som verka i kulturens tjänst.

Erfarenheten med afseende å en stor procent af de kvinnor hvilka, på grund af studier eller arbete, fysiskt och psykiskt öfveransträngda inträda i äktenskapet, är i detta afseende allvarligt väckande.

Dessa kvinnor blifva ofta alls icke mödrar; eller blifva mödrar till svaga, stundom abnorma barn; eller kunna icke själfva gifva sina barn den första näringen.

Att liknande tecken af obenägenhet för eller oförmåga att mäkta moderskapet förut framträdt och att de äfven nu framträda också af helt andra skäl än kvinnors öfveransträngning,* detta minskar icke det ringaste vikten och vidden af en varning till kvinnosakens målsmän att de icke, från sitt håll, skola bidraga att öka ett ondt, som kan bli af den mest ödesdigra art för folken.

Det mest väsentliga, den unga flickan borde lära, nämligen de villkor — gällande för moder som fader — utan hvilka barnens andliga och kroppsliga hälsa icke erhåller en fast grund — detta får hon icke lära. Hon får sällan en allvar-

* Se *Misslyckad kvinnokraft.*

lig uppfostran för det stora lifsområde, där hon en gång kan komma att verka, en uppfostran, som i främsta rummet skulle medföra den religiösa vissheten: att endast i en hel, ömsesidig kärlek finnes »generationens helighet», endast genom den fylles det första villkoret för att de barn, som genom henne erhålla lifvet, också skola inträda i detta med utsikten till andlig och kroppslig hälsa.

Under senaste tiden har jag hört flera uttryck af unga flickors harm öfver att jag vill reducera dem till — »bara mödrar», en uppgift, för hvilken de mena att någon intelligensens utveckling icke skulle vara behöflig, och i hvilken ingen rikare insats af deras personlighet skulle kunna göras!

Så länge de båda orden — »bara mödrar» — tillsammans kunna glida öfver unga kvinnors läppar, behöfver jag icke några andra skäl för att motivera hela mitt uppträdande i denna fråga!

Samma genomgripande väckelse med afseende å hvad äktenskapet i anda och sanning bör vara och kan vara — samma genomgripande väckelse behöfver nu det unga kvinnliga släktet med afseende å hvad moderskapet bör vara och kan vara.

Men hvarken äktenskap eller moderskap nå upp till sitt högsta mått af sundhet och sanning och skönhet förr än man lyckats utbyta det af kvinnoemancipationen uppställda målet — kvinnans jämnhöjd med mannen inom hans lifssfer —

mot målet: hennes utveckling till den högsta höjd inom sin egen.

Så länge detta ej skett, skola de med barnens fysiska vård till så stor del upptagna unga mödrarna frukta att förslöas till sin andliga varelse och tro sig underlägsna de kvinnor, som ute i lifvet fylla en arbetsuppgift. Först när de unga mödrarna lära sig inse, att deras uppgift kräfver icke blott all deras kärlek och deras fysiska krafter, utan äfven det rikaste och bästa af deras själskraft, då skola de befrias från den känsla af underlägsenhet, som de nu plågas af, gent emot de utåt arbetande medsystrarna.*

Björnsons djupa ord: *En moder lider frå den Dag hon blir det*, hafva sin allra djupaste sanning just för den utvecklade kvinnan. För henne blir uppfostrans problem det oerhördt sammansatta: att låta barnet uppfostra sig, på samma gång som hon uppfostrar barnet!

Det är då hon kommer att inse hela ytligheten af den uppfattning, som gör kvinnans individuella utveckling liktydig endast med kunskapstillägnelse och materiell eller intellektuell produktion, eller med den karaktersutveckling, som ett yttre arbete skänker. Visserligen skall den unga modern finna, att allt detta kan hafva gifvit henne månget nyttigt hjälpmedel, men än oftare att hon dock därigenom icke fått något af den

* De, som trott mig mena att kvinnan för moderskapet icke behöfver också intelligensens högsta utveckling, den kan jag lugnt anvisa en repetition af *Missbrukad kvinnokraft.*

mest oumbärliga beredelsen för moderskapets sammansatta uppgift.

Hon vet t. ex. sällan de enkla grunderna för ett naturenligt lefnadssätt, hvarigenom hon för sig skulle kunna lätta det fysiska moderskapets möda, hvilket framför allt är af vikt för att moderns krafter skola frigöras eller sparas åt den andliga delen af moderskapet.

Hon känner icke praktiskt, ofta ej ens teoretiskt, huru hon bör vårda barnets kroppsliga helsa.

Hon är ofta icke i stånd att meddela barnen den första undervisningen.*

När en mor allvarligt hängifver sig åt sitt kall, då skall hon mer än en gång beklaga att hela hennes ungdomliga sträfvan mera riktades på att »bli något» än att vara något; att hon icke hann att vinna den allsidigare utveckling, hvilken skulle gjort henne till en mer fast och fullödig personlighet.

Ty en sådan personlighet kräfves för moderskapet i lika hög grad som för äktenskapet.

Ja, moderns egentliga uppgift består mindre i att göra än i att *vara*.

Huru lifsbetämmande en mors personlighet är för ett barn, visar oss senast Viktor Rydbergs historia, han som vittnat: att han innan fem år af sin mor mottog sin egentliga uppfostran och att

* Se i detta afseende mina artiklar *Hemlöshet* och *Själamorden i skolorna* (i tidskriften *Verdandi* 1887 och 1891.)

denna mer än något annat bestämt hans lifsåskådning. *

Ett så djupt inflytande som Viktor Rydbergs mors, öfvar ingen mor på ett spädt barn genom hvad hon säger, utan endast genom hvad hon är, genom personlighetens utstrålning af ljus och värme, en strålglans, hvilken barnet sedan lägger som guldgrund under hennes helgonbild.

Hvilka kvinnor äro det, som med de innerligaste känslor fästa sönerna vid hemmet? Icke alltid de mest intelligent utvecklade, de mest kunniga, de utom hemmet mest verksamma.

Nej, de mödrar, hvilka under hela lifvet leda sonen vid sitt förklädsband — som Olof Stig skildrar det i sin vackra dikt — de äro ofta af ett helt annat, ett nu mera sällsynt slag. Jag har stundom sett dem i det högförnäma hemmet, stundom i en prästgård på landet, stundom i ett bondhem. Jag har sett dem, ofta själfva icke mödrar, men fyllande en mors plats i hemmet eller hos sönerna i lärdomsstaden. Och jag ville

* Författarinnan till *Misslyckad kvinnokraft* har haft det olycksödet, att med hvarje argument hon mot mig framdragit, endast gifva mig ett nytt vapen. Intet är starkare än detta, om Viktor Rydbergs mor. Hvad förf. med exemplet ville bevisa — att moderns uppfostran ej är absolut oumbärlig — kunde hon med bättre exempel hafva belyst, ty en del stora män hafva ju blifvit moderlösa redan i vaggan. Men dessa undantag äro som argument af lika ringa värde som t. ex. följande sats skulle vara:

Emedan brottsliga föräldrar ej sällan haft hederliga barn, så är det af föga vikt om ett barns föräldrar äro hederliga.

vara diktare för att kunna skildra dessa modernaturer.

Endast diktaren kan gifva ett lefvande intryck af deras djupa ro i sin egen naturs fullhet; af deras snabba, lyckliga hand för att ordna och ställa till rätta; deras breda, omhuldande godhet, deras rika kraft, hvilken räcker till för allt och alla; för glädjen som arbetet, för allvaret som ömheten! När barnet håller denna mors hand, vågar det allt; vid hennes loford känner gossen sig som karl. Lidelsen stillas när ynglingens hufvud slutes mellan dessa starka, svala händer, och mot denna mors knä blyges han icke att luta ett af tårar badadt anlete.

En sådan mor kan le bort sonens dårskaper och gråta bort en fläck på hans själ, ty hon ler vackert och hon gråter sällan. Hennes bannor äro sparsamma som hennes smekningar: båda bli sålunda oförgätliga. Hennes ömhet är verksam, ej ordrik; hennes kraf blida men orubbliga. *Lit* — lit till hennes ord, till hennes hjärta, till hennes makt, det är hvad hon i hvarje ögonblick meddelar barnen som en himmelsk trygghet.

Denna mor söka barnen därför genom hela huset, så fort de komma inom detsamma; och finna de henne först vid spisen, sätta de sig på köksbordet för att berätta och fråga och därunder af hennes sunda, enkla, stora syn på alla problem hämta vishet och mod att lösa dem, allt ifrån skolans svåra läxa till lifvets svåraste.

Dessa moderlighetens stora konstnärinnor äro sällsynta, som de stora skapande kvinnosnillena. Men med mycket mera visshet än i fråga om de senare kan man förutsäga: att dessa moderlighetens genier skola framälskas ur kvinnosläktet, när hela detta släkte eldas af moderskapets religiösa inspiration.

Sålunda skola kvinnorna också lära sig att allt rikare bruka alla kulturens hjälpmedel för uppfostrans uppgift, men de skola därunder fasthålla att inga insikter befria från det kategoriska imperativet:

Var för det första, *handla* för det andra!

XII.

Dilettantismen i nutidens uppfostran yttrar sig framför allt däri, att mödrarna nu oupphörligt skola göra något för barnen, men icke i sig själfva äro nog för barnen; att de öfvervaka, öfveruppoffra, öfverströmma med ömhet, rättelser, försiktighetsmått för själens diet och kroppens diet, och icke inse att all denna febrila plikttrohet är uteslutande öfveruppfostran, och långt, långt skild från det slags uppfostran, som hos den nyss skildrade modern är omedelbar natur, men som en gång kan höjas till genial

konst, till djup vetenskap. Denna konst består framför allt i att pedagogiskt kunna begagna och understryka de erfarenheter barnet helt naturligt gör, eller att skapa de behöfliga erfarenheterna, där de icke omedelbart erbjuda sig själfva. Den består i att ur hvar och en af barnets framträdande individuella egenskaper leta fram den positiva, den goda sidan och med detta godas hjälp öfvervinna den negativa, den onda sidan. Den består i att visa lika mycken hänsyn för barnets individualitet som man visar ett snille, och lika mycken aktning för dess rätt som man visar en konung.

Den består i att äga lifvets eget stora tålamod att vänta på utvecklingen.

Den består i förmågan att med enhetlighet och följdriktighet dana hemmets jämna hvardagsvanor och färgrika helgdags- och festvanor till orubbliga grundlagar, lagar ur hvilkas efterlefnad de djupaste etiska intrycken och de käraste hemminnena fortlefva. Det består i att genom godhet och glädje göra hemmets värld sådan, att barnets sunda och enkla lyckobehof där tillfredsställas! Och i denna konst kan ingen bli mästare, som ej själf bevarat det barnasinne, hvilket inspirerar till fullt förstående af barnet.

Det är icke något som bättre visar huru litet uppfostran ännu blifvit psykologisk vetenskap, än att, för öfrigt kloka och goda, föräldrar pina sig själfva och barnen genom att behålla det prygelstraff, hvilket man inom det ena området

efter det andra uppgifvit som vanärande och odugligt för de vuxna samhällsmedlemmarna. Ehuru man för hvar gång hört förutsägelser, att man icke skulle lyckas finna andra korrektiv, så har man — sedan samhället beslutsamt afstått från spöstraff, husaga m. m. — utan svårighet funnit andra hjälpmedel för de vuxnas uppfostran. Ja, vid själfva djurdressyren inser man allt mer att tålamod, följdriktighet och uppmuntran äro långt verksammare medel än stryk. Men för barnen behåller Europa ännu detta straffmedel!

Ehuru man vet att många familjer, att stora skolor — ja, hela folk, som det japanska — fullständigt afskaffat aga och däraf sett endast goda, humaniserande verkningar, så har dock vikten af en verkligt mänsklig uppfostran ännu icke gått in i allmänhetens medvetande. För att rätta någon viss oart tillgriper man ännu det brutala medlet och tror det gagnande, när det visar sig momentant verksamt. Men alla andra, etiskt förvirrande och förstörande, verkningar, hvilka på längden göra sig gällande, dem ser man däremot icke!

Först när man blir öfvertygad att tortyrmedel äro lika demoraliserande för barnets karakter som förnedrande för uppfostrarens intelligens och personlighet, då kan man börja tala om att man lärt sig a b c i uppfostrans vetenskap.

Ett annat område, på hvilket uppfostran är lika ovetenskaplig som på straffens, det är lekens

och öfver hufvud i fråga om att sysselsätta barnen. I stället för att låta dem själfva dana sina leksaker och därunder njuta konstnärens eller uppfinnarens fröjder, eller att endast ge barnen de leksaker, med hvilka de sedan i oändlighet kunna leka vidare, under ständigt nytt bruk för fantasi och uppfinning, ger man dem dyrbara, fullfärdiga leksaker, hvilka icke ge fart åt uppfinning eller inbillning, och därför snart kastas sönderbrutna i en vrå — sedan de stegrat barnets anspråk, slappat dess förmåga af glädje i det enkla, eggat dess fåfänga att hafva det bästa af allting och dess lystnad att få allt, hvad det ser!

Hur få föräldrar hafva ännu ens en aning om lekens uppfostrande betydelse! De skulle annars låta barnkammarpallen få fortfara att vara ångbåt, vaggon, säng, brunn och hundra andra ting! De skulle med största omtanke skaffa barnen rum och frihet att leka, men de skulle också obevekligt fordra af dem att leka själfva, icke låta dem, som det nu sker öfverallt, hänga på de stora — i främsta rummet på modern — för att bli roade.

Medan modern ganska sällan bör leka med barnen, endast ordna för deras lek, så är det en annan daglig glädje, som hon i stället borde bereda dem: den att »hjälpa till», att känna sig nyttiga, att få pröfva sina krafter på alla, inom deras möjlighet liggande, små husliga uppgifter. Modern passar nu tvärt om upp barnen, liksom hon roar dem. Hon beröfvar dem i båda fallen

deras yppersta uppfostringsmedel, självverksamheten. Hon försummar därigenom att väcka den känsla, om hvilken det träffande blifvit sagdt, att den »innehåller hela sedelagen i fickformat», nämligen ansvarskänslan. Och hon öfveruppoffrar sålunda sig själf till skada för barnens moral och sina egna nerver.

Huru få föräldrar förstå att väl bruka ett annat af uppfostrans viktigaste hjälpmedel, böckerna! Det vill säga de böcker, som barnen för hvarje ålder böra äga: de få klassiska barnböckerna och sagosamlingarna; de af världslitteraturens mästerverk, af historiska, geografiska och naturvetenskapliga arbeten, som barnen kunna tillägna sig. Barnen äro ypperligt rustade för att hämta andlig näring ur det ypperliga. Men i stället låter man dem förslöas och förkonstlas af barnböckerna, hvilka beröfva dem all håg och förmåga att lefva i de verkliga böckernas värld, där intrycken blifva mest oförgängliga när de mottagas i barn- och ungdomsåren. Att inom barnets räckhåll bringa det yppersta och att låta det själf välja bland detta, allt eftersom det finner böckerna »roliga» — detta är en sida af uppfostrans vetenskap, om hvilken icke ett hem af hundra ännu har en aning. Man köper leksaker för femtio kronor, när man köper böcker för fem — ehuru den omvända proportionen är den för barnets andliga hälsa gynnsamma!

Dessa antydningar äro nog för att visa: att det är oändliga vidder, hvilka åt alla håll öppna

sig, när man verkligen vill behandla uppfostran som vetenskap.*

Uppfostrans vetenskap kräfver icke att modern ständigt skall syssla med barnen — den kräfver tvärt om att hon mycket mera än nu skall låta dem sköta sig själfva! Men den kräfver att modern under barnets tidigare år nästan ständigt skall vara det nära, för att kunna leda dess erfarenheter och vaka öfver dessa erfarenheters verkningar, dem hon vet måste bli långsamma — i stället för att de dilettantiska uppfostrarna nu ofta af barnen vänta — ehuru de ej väcka — en ansvarskänsla och plikttrohet, en sanningskärlek och viljekraft, som de flesta vuxna icke visa under hela sitt lif!

Ju mer modern andligt höjer sig själf, ju mer skall hon finna att hon i sitt barns far erhåller

* De flesta mödrar veta intet om hela den nya vetenskapliga litteraturen om barnets själslif, lika litet som de läst den pedagogiska litteraturens klassiker. Af den förra vill jag bland annat påpeka Bernard Pérez ypperliga arbeten: *L'éducation morale dès le berceau* samt *L'art et la poésie de l'enfant.* Af mera vetenskapligt intresse äro hans stora arbeten öfver *Les trois premières années de l'enfant* samt *L'enfant de trois à sept ans.* Ett grundligt vetenskapligt arbete är E. Brückes: *Wie behütet man Leben und Gesundheit seines Kindes?* samt Preyers utmärkta: *Die Seele des Kindes*, som finnes i en större och en mindre, mera populär. upplaga. Vidare Herbert Spencer's *Uppfostran*, Rousseau's *Emile* (som äfven finnes i en god, svensk öfversättning) samt den af direktör O. Salomon på Nääs utgifna, utmärkta serien af klassiska, pedagogiska arbeten m. m. m. m.

en medarbetare, den oumbärligaste af alla. Faderligheten har visat sig lika möjlig att stegra och fullkomna som kvinnans moderlighet. Hvarje särskildt hem, liksom samhället i dess helhet, kan heller icke umbära fadern, därför att det innerligast behöfver modern. Men just denna utveckling af faderligheten blir en af moderns främsta uppgifter, ifall hon med fullt förstående vill fylla plikterna mot de varelser, hvilka hon gifvit en far på samma gång som hon blef deras mor.

XIII.

Det torde nu vara klart för alla, att det icke är barnafödande, under hvilka villkor som helst, jag kallar moderlighet; utan att det är något djupare än moderskapet i dess vanliga mening, jag åsyftat.

Det torde äfven vara klart att jag endast talat emot sträfvan att förena ett *yttre* arbetsområde med moderspliktema. Däremot kan en mor, hvilken låter barnen redan tidigt öfva sin självverksamhet, mången gång i hemmet sköta något arbete — inom småindustrien, konstslöjden, den andliga produktionen och så vidare — ifall hon icke låter detta helt absorbera sig, utan ger det en sekundär plats. Och i de flesta fall kan hon,

genom ihärdighet och vakenhet, lyckas att under barnens späda år, om hon ej är helt upptagen af deras vård, finna tid till självfutveckling, till samlandet af de kunskaper och odlandet af de talanger och intressen, för hvilka hon längre fram skall finna ett vidare fält, och dem hon redan förut medelbart kan bruka som rådgifvande, inspirerande och eggande vid mannens arbete.

Det är förunderligt, att man kunnat läsa sidorna 38 och 39 samt 88 och 89 i mina föredrag och påstå att jag stänger modern från all yttre verksamhet, i samma andedrag som jag säger att hon bör medverka att omskapa både skola och samhälle! Icke lär hon göra detta genom att hela sitt lif sitta inburad i sin barnkammare och höja fromma önskningar till världsstyrelsen!? Hvad jag velat betona nu, som förut, det är den hemlöshet, hvilken särskildt i större kulturcentra blifvit följden af moderns ifriga verksamhet utåt och den öfverskattning, som denna verksamhet erhållit, på grund af åsikten att för hemplikterna behöfves så föga af en kvinnas intelligens, att hon måste söka utväg för denna på annat håll. Det har blifvit anmärkt* att det just är från de utvecklade kvinnornas håll, som många nyttiga reformsträfvanden utgått; ty dessa förstå, som hustrur och mödrar, mera klart hvilka missförhållanden, som böra botas. I detta kan jag med så mycket mer skäl instämma, som jag just fram-

* Se *Dagny*.

hållit kvinnans förmåga att bli revolterad af missförhållandena, som en framtidsdanande stormakt! Men hvad jag funnit anledning att påpeka, det är den begränsningens lag, som gör att något glider ur ens grepp då man omfattar för mycket.

Kvinnan skall snart, i fråga om yttre verksamhet, lära sig den äkta, lugna självbegränsningen, om hon endast är genomglödgad af vissheten: att hon blott har rätt att gifva samhället den tid och den del af sin personlighet, som hennes hem *icke* omedelbart behöfver. Då ordnar sig allt till full harmoni mellan hennes yttre och inre sfer. Och när kvinnan själf ej blott kallar utan behandlar uppfostran som sitt högsta värf, då skall hon tvinga samhället att i lag och sed erkänna att det så är. Då skall hon vinna samma rätt öfver barnen som fadern, ja, jag hoppas en större, nämligen sålunda att i tvistiga fall, då rätten synes väga lika, moderns vilja blir den i sista hand afgörande för son som dotter. Ty *i regeln* skall hon, genom sin kvinnliga väsensgemenskap, bättre än fadern förstå hvad dotterns väl kräfver. Och genom den naturens mystiska ordning, som mera gör sonen till moderns andliga arftagare — liksom dottern mera till faderns — skall hon bättre än fadern förstå äfven sonens sanna bästa.

Då skall — inom ett nytt samhälle — modern tillförsäkras allt hvad hon behöfver för sitt och sina barns rikliga uppehälle, så länge hon ger dem den första vården och den grundläggande

uppfostran — den mest mödosamma och betydelsefulla. De för uppfostran särskildt begåfvade mödrarna skola sedan helt visst på skolans område finna sitt förvärfsarbete. Det torde då bli mödrarna som, både i hemmen och skolan, verka för att ungdomen uppfostras så att, om mannen och kvinnan sedan ingå i äktenskapet, de icke äro oberedda för de uppgifter, som där möta dem, särskildt föräldraskapets, för hvilket, huru skiftande och sammansatt än den enskilda tillämpningen blir, dock vissa grundsanningar teoretiskt kunna inhämtas. Att jag i fullaste mening tänkt mig kvinnan, *gift eller ogift*, som mannens samarbeterska på alla områden, ända upp till statsstyrelsen och lagstiftningen, har jag klart uttalat. Så har jag menat att den fullt utvecklade moderlighetens frälsande makt skulle komma att blifva verksam i full frihet och under fullt ansvar. Så har jag förutsagt, att den skall komma att medverka vid omdaningen af det nuvarande hemmet, skolan och samhället.

De, som icke förstått detta, hafva måst göra sig mycken möda att — missförstå! En verksamhet, som jag vill se börja vid vaggan, men sträcka sig genom hela samhället ända upp till den lagstiftande myndigheten, synes mig hafva hela lifvets periferi! Och icke blir denna periferi trängre, därför att jag framhållit: att alla radier, som dragas från densamma, böra föras tillbaka till centrum: kvinnans personlighetsförhållanden som hustru och mor, ifall hon upp-

når lyckan att helt förverkliga alla sitt väsens möjligheter, samt att, äfven ifall kvinnan icke omedelbart kommer att fylla moderlighetens uppgift, så bör dock centrum i hennes verksamhet vara en i mänsklighetens tjänst omsatt moderlighet.

XIV.

I samband med mitt tal om moderligheten har jag ställt talet om freden. Jag har därvid naturligtvis blifvit mött af invändningen: att rustningar äro villkor för freden och att försvarsagitation är nödvändig som väckelse af den fosterländska offervillighet, utan hvilken vi icke kunna bli nog rustade, för att bevara freden. Men man har icke med ett ord besvarat min anklagelse: att vår försvarsagitation utmynnat i en krigsagitation; att de rustningar, vi gjort för freden, blifvit brukade som hotelse mot freden!

Detta faktum är, kort och godt, domen öfver försvarsagitationen som helhet tagen, ehuru mången enstaka, där verkande kvinna kan frikännas från all medveten del i dessa försvarsrörelsens konsekvenser.

Genom dessa konsekvenser uppenbaras att samma grundlag, hvilken är gällande för allt kulturarbete: att man ej har kvar för ett ända-

mål hvad man brukat för ett annat, den gäller äfven på detta speciela område för kvinnans verksamhet. Hon kan ge sina örringar till försvaret — ty detta är ej en personlig insats, i synnerhet inte nu, när örringar äro ur bruket — och hon kan i tysthet »försaka» hop kronor till försvaret, utan att skada freden. Men hon kan icke göra en personlig insats, det vill säga: icke lifva och leda sinnena till rustningar, utan att också väcka krigstankar; hon kan icke i sina söners hjärtan elda stridslusten utan att elda anfallshågen.

Om Sveriges afväpning har jag icke talat ett ord. Jag har sagt, att vår riksdag och regering med lugn besinning böra sörja för det nödvändiga försvaret, men att kvinnorna böra verka för en sådan omdaning af sinnena, att krig framdeles skola blifva omöjliga — i stället för att, som en del svenska kvinnor nu under de sista åren gjort, hjälpa till att uppflamma den mest dåraktiga och brottsliga krigslust, som någonsin vanärat vår nation.

»Detta är detta.»

Och det var *detta* jag nu framför allt hade att säga vårt lands mödrar och uppfostrarinnor. Att jag icke blifvit motbevisad af några fredsälskande försvarsvänner bland kvinnorna, hvilka vederlägga hvad jag icke sagt, men stå alldeles svarslösa inför hvad jag sagt, behöfver jag icke framhålla. Jag har till och med fått mera rätt, än hvad jag — å mitt lands och dess kvinnors vägnar — hade önskat.

XV.

I samband med moderns uppfostrande uppgift har jag äfven ställt en omdaning af det nuvarande skolsystemet. Så väl de, för kvinnans likställighet med mannen arbetande, kvinnorna som hemmen hafva trott allt vara väl ordnadt för flickorna, ifall de endast komme i åtnjutande af samma skol-, universitets- och fackbildning som gossarna. Det är den genom likställighetsfanatismen vållade blindheten för verkligheter på alla områden, hvilken gjort att flickornas uppfostran sålunda blifvit snedvriden i samma riktning som gossarnas och att de reformsträfvanden, hvilka från kvinnligt håll blifvit gjorda, icke kunnat bli mera genomgripande. Hemmens bildningsideal för flickan har nämligen allt mer blifvit detsamma som för gossen. När skolan t. ex. försökt motverka mångläseriet, så har detta i regeln mött föräldrarnes motstånd; när skolan försökt främja samskoleidén, har detta strandat på konkurrensen med statens goss-skolor. Den svenska vanan af nästan kostnadsfri skolundervisning för sönerna har dessutom, bidragit att hålla löneförhållandena nera för flickskolelärarinnorna. Ej blott lärarekåren själf utan äfven det unga släktet lider, ifall ej dess uppfostrare hafva ro och råd att föra en tillvaro, som bevarar hälsa och harmoni åt kropp och själ. Och särskildt den kvinnliga lärarinnan,

som genom sin moderlighetskänsla lefver så starkt med och för barnen, som lider genom dessa och glädes genom dem, hon borde icke på det arbetsområde, där kvinnokraften i vår tid gjort sin mest betydande insats, bli utsliten genom dåliga arbetsvillkor, när redan själfva arbetet är utslitande.

Mödrarna, lärarinnorna, kvinnosakens målsmän borde alla hafva haft som sin gemensamma sträfvan, att från botten omdana det nuvarande systemet för flickornas uppfostran. De hafva i stället följt mönstren från det manliga.

När jag framför allt betonar kvinnans kulturuppgift på hemmets område, betyder detta icke att jag önskar hennes uppfostran riktad endast på fyllandet af denna uppgift.

Flickan liksom gossen behöfver en sådan utveckling af sina allmän-mänskliga förmögenheter och sina individuella anlag, att hon dels vinner en viss grad af allmänmänsklig bildning, och dels möjlighet att försörja sig själf på ett yttre arbetsområde, ifall hon icke får sitt arbete i hemmet. Och dessutom behöfver hon en utbildning, som gör henne i stånd att väl sköta detta senare arbetsområde, ifall det blir hennes.

Huru båda dessa kraf skola kunna tillgodoses, därom kan jag ej i detalj yttra mig.

Hvad jag endast vill framhålla är: att den nuvarande skolan icke fyller sin uppgift, vare sig i ena eller i andra riktningen. Den är i hvarje afseende motsatsen till den ideala skola, där man lär för lifvet och icke för skolan.

Visserligen hafva betydande kvinnliga krafter varit verksamma i reformatorisk riktning inom flickskolan och dessa reformer hafva äfven någon gång kommit goss-skolan till godo. *

Men äfven om alla dessa kvinnliga reformpedagoger hade haft full rörelsefrihet, genom att trycket af det gängse bildningsidealet och af konkurrensen med statsskolorna varit borta, så skulle vi dock icke bland dem funnit den pedagogikens Messias, efter hvilken tiden suckar. Ty denne blir icke af genus femininum.

Har nydaningsmannen en gång tändt den stora branden inom den urskog af fördomar, som heter det nu rådande skolsystemet, då skola sedan alla de goda kvinnliga krafterna behöfvas för att tillämpa det nya ideal, om hvilket redan nu de kvinnliga reformifrarna hafva en profetisk aning och för hvilket de i sin mån bereda »tidens fullbordan». Så mycket kunna vi redan veta om framtidens skola, att den blir en samskola, där redan i barndomen den växelverkan mellan

* Min motståndarinna, fröken Anna Sandström, utmärkt äfven som pedagogisk författare, står i spetsen för ett läroverk, fröken Anna Whitlock för ett annat, där den partiella nydaningen på undervisningens område varit synnerligen kraftig och med lyckliga verkningar. Fröken Rohde i Göteborg och fru Sophie Almquist i Stockholm — hvilkas skolor jag icke känner — lära äfven höra till de, på pedagogikens område, reformatoriska, kvinnliga krafterna. Fröknarna Werner — i sin nu nedlagda skola — och säkert ännu andra hafva äfven sträfvat att tillgodose nydaningens kraf.

könen kan börja, som sedan erhåller sitt djupaste uttryck i äktenskapet, men äfven åt hvarje annat lifsområde skall meddela sundhet och skönhet.*

Samskolan har redan visat sitt modifierande inflytande på vissa af könens ömsesidiga svagheter. Flickan lär att arbeta ej blott med flit utan ock med förstånd; hon får ett vaknare intresse för själfva studiet, hon vinner mera koncentration och allvar, mera förmåga att skilja hufvudsak från bisak; en hel del flärd och ytlighet i hennes lynne motarbetas. Gossen förfinas i sitt väsen och humaniseras i sina känslor, för-

* En af de underligaste misstolkningar för hvilka jag varit utsatt, är Anna Sandströms anklagelse: att jag vill skilja könen åt, stänga kvinnan från samarbete med mannen o. s. v. — emedan jag vid påpekandet af några nya arbetsområden för *kvinnan* icke strax passade på att framhålla män som medarbetare ! ! ! När man som jag klart uttalat: att jag utgår från samskolan och slutar med att jämnställa könen på lagstiftningens område; när man framhåller att samhället i hvarje afseende behöfver mödrar *och* fäder, så framgår därur att samarbetet också på alla mellanområden är en så självklar sak, att ord icke behöft spillas på den samma. Lika litet behöfdes, när jag talade om kvinnans omdanande inflytande, erinras att detta icke utesluter männens! Det finnes en begränsningens lag äfven för hvad man, ur den litterära själfaktningens synpunkt, kan tillåta sig. Och att vid hvarje passus, där man talar om *kvinnan* strax också tala om *mannen* eller omvändt; att till hvarje påstående sats, där man säger: jag menar, strax tillfoga: jag menar *icke*... detta kan vara nyttigt i processstil. Men denna stil är och blir aldrig den, jag ämnar eftersträfva.

ädlas i sin uppfattning af känslolifvets värden. Det är denna ömsesidiga modifikation, med afseende å ensidigheterna i det kvinnliga och det manliga skaplynnet, som är så väsentlig för en lyckligare sammanlefnad i äktenskapet och för ett lyckligt samarbete på alla områden. Och denna modifikation måste, för att bli ingripande, börja redan i samskolan.

Men däremot måste där den allra största differentiering äga rum med afseende å tider och sätt för de *båda könens* arbete liksom för de olika *individernas* arbete. Skolans schemata måste bli ungefär lika många, som barnens antal. Framför allt måste skolan alldeles upphöra att — utöfver de enklaste elementen — vilja meddela en likformig bildning. Skolan skall hjälpa hvarje barn att finna sin egen väg, och, ju mer begåfvade barnen äro, ju mindre skall man befatta sig med dem, endast gifva den ledning för självstudium, som för hvarje ålder och begåfningsgrad är behöflig. I form af studieplan, kontroll af skriftliga redogörelser, stundom återkommande tentamina, då och då ett väckande och orienterande föredrag, i denna riktning är det, som de ovanligare begåfningarna böra erhålla den hjälp till självstudium af *några ämnen åt gången* — hvilket är själfva grunden för all äkta och djup bildningstillägnelse. Om man jämför sådana barn, hvilka undsluppit nutidsskolan — men i stället haft rik tillgång på böcker, samt frihet att fördjupa sig i hvad de älska — med äfven den yppersta

skolas lärjungar, då äro resultaten i den grad till skolans nackdel, att man står häpen inför naturens underbara förmåga att hitta rätt, när den får frihet att gå sin egen väg! Medan alla skolans många utmärkta lektioner, i de många dagliga ämnena, beröfva lärjungarna lust till självverksamhet och förmåga att reda sig själfva, samt att läsa för sig själfva; medan de förslappa alla intryck, genom att hopa dem; försvaga minnet, förslöa det individuella anlaget, och förlama kunskapshågen, huru är det med dessa andra, fritt utvecklade barn? De hafva läst böckerna själfva; de hafva lefvat i dem, fördjupat sig i dem, tills de blifvit deras andliga egendom; de kunna omsätta sina insikter från ett område också på ett annat; de kunna bruka sin vana att reda sig själfva, för att orientera sig på områden, där de äro främmande och sålunda själfva komplettera sina insikter; de hitta rundt om i bildningens hela värld, så att de kunna gå än i ena, än i andra riktningen, dit kunskapshågen kallar dem. De kunna använda kartor, uppslagsböcker, lexica och andra hjälpmedel — hvilka skolbarnen äro vana att läraren lär dem begagna — framför allt kunna de bruka sina ögon och tankar! Skolans, af utmärkta lärare matade, lärjungar stå håglösa och redlösa framför hvarje annan uppgift, än den af läraren förberedda. Men mänsklighetens kunskapsfond är nu blifven så stor, att skolan måste afstå från att meddela lärjungen annat än de första elementen, jämte färdigheten att sedan själf

finna sin väg i kunskapens värld, för hvilket han behöfver en lifstid, icke en skoltid. Endast genom att skolan kommer att erbjuda möjlighet till och ledning i självstudium, skall den nu mera kunna meddela en bildning, hvilken är anda och sanning. Och på samma gång skall skolan icke upptaga mera af barnens tid, än att de hinna lefva äfven under studierna, att de kunna blifva delaktiga af hemmets arbeten och plikter, af ungdomens fröjder och frihet.

Framtidens skola skall visserligen hos gossen som flickan väcka pliktkänslan att en gång som medborgare och medborgarinna tjäna samhället. Men på samma gång skall den, som oafvisligt villkor för all stor duglighet, framhålla: att en hvar söker sitt allra egnaste område. Hela skolans verksamhet går nu i rakt motsatt riktning: att lära en hvar fuska på den andras. Utan någon som helst känsla af öfver- och underordning skulle gossen och flickan sålunda lära sig, både hvad som var nyttigt för den ena att göra likt den andra, och hvad som var bäst att hvardera gjorde på sitt eget sätt.

De skulle lära sig respektera sig själfva och hvarandra, ej blott inom det gemensamma mänskliga området, utan äfven i sina egendomligheter som tillhörande hvar sitt kön. Deras framtida uppgifter som man och kvinna skulle icke vara ett i skolan beslöjadt ämne, såsom det fortfarande är, trots den väldiga väckelse, Björnson för en

del år sedan åstadkom.* På mödrarna har denna väckelse haft ett visst inflytande, icke på skolan.

Innan ungdomen lämnar framtidsskolan, torde en fader bland lärarna kring sig samla ynglingarna, en moder bland lärarinnorna ungmörna och gifva dem den mest heligt väckande religionsundervisning, som åt mänskliga väsen kan meddelas, den att deras egen varelse är en helgedom; att den högsta kult, åt hvilken denna helgedom är vigd, är danandet af ett alltmera gudalikt människosläkte.

XVI.

Den differentiering, som i samskolan måste äga rum mellan gossar och flickor, gäller framför allt deras arbete under öfvergångsåldern, då den tid, flickan anstränger sig med studier, ofta skadar henne, nästan alltid är förspilld. Det är under dessa år, den kraftutsugning äger rum, hvilken sedan hämnar sig på flickans och medelbart på hela släktets hälsa. Ingen hälsovård, gymnastik eller sport kan motverka detta, endast ett helt nytt system för flickans uppfostran. Skolkursen borde vara slut omkring 14—15 år och sedan

* Se *Det flager i Byen og paa Havnen.*

ett par år ägnas åt utbildning för hemmets uppgifter och läsning efter eget fritt val, hvarigenom flickan vann tid och ro att finna om och åt hvad håll, hon sedan ville fortsätta sina studier.

Men denna utbildning för hemmets uppgifter — vare sig att den sker inom eller utom hemmet — måste tagas allvarligt och icke dilettantiskt.*

Det här sagda gäller flertalet. Mot somliga unga flickor skulle det vara grymhet att alls taga dem från studierna under några år; mot andra att tvinga dem att alls utbildas i husliga sysslor. Särskildt bedrifves stor synd mot den kvinnliga individualiteten genom att skolan och hemmet, med eller mot deras anlag, tvinga alla flickor att lära sig finare handarbeten. Öfverhufvud torde — som en af mina enskilda angripare framhållit — handarbetet hafva varit och fort-

* I detta fall har en framstående norsk skolföreståndarinna gjort ett utmärkt uppslag. Hon har med sin skola förenat en hushållsskola — eller möjligen blott en hushållskurs, af samma slag som i den Schwartzska skolan här i Stockholm. Hon har gjort till villkor, för att där mottaga eleverna, att ifall den unga flickan ej fortsätter studierna eller icke söker sig arbete utom hemmet, hemmet skall använda henne, men ej på lek, utan *mot lön* och i en tjänares ställe.

På detta sätt får hemarbetet, som nu ofta med skäl af de unga flickorna ej anses som ett »riktigt» arbete och som ej bereder dem någon egen inkomst, ett helt och hållet nytt och allvarligt skaplynne. Resultaten af denna idé lära också hafva visat sig ypperliga, med afseende å hemmens lika väl som döttrarnas trefnad och glädje.

farande vara ett af kvinnokönets allra största hinder för en rik andlig utveckling, emedan det tämjt tankarna och hållit dem nere i en liten rymd, där blott sällan en konstnärlig insats adlat arbetet. Och handarbetet förblir ett hinder för kvinnans själsodling, så länge hon betraktar handslöjden som »arbete», men läsandet af en bok som från »arbetet» tagen tid! Handarbete, det vill säga för prydnadsändamål, är, då man ej idkar det som yrke, helt enkelt nöje och måste så anses samt — i förbigående sagdt — upphöra att behandlas som ett kvinnlighetens *ovillkorliga* attribut.

Om den unga flickan längre fram genomgår en sådan kurs för barnavård, till hvilken jag skisserat planen,* så torde hon sålunda hafva erhållit den utbildning, som hennes säregna kall som husmor och mor kan komma att kräfva.

Men äfven för dem, hvilka *icke* hafva tid eller råd eller håg att genomgå dessa särskilda bildningsanstalter, skulle ett i den nyss antydda riktningen omdanadt skolsystem blifva af det djupaste medelbara inflytande med afseende å deras utbildning för plikterna i ett möjligt äktenskap. Flickan skulle fostras för detta genom att hela hennes bildning blef verklighet i stället för flärd, självverksamhet i stället för efterhärmning, själftillägnelse i stället för inproppande.

Ty om en personlighet på ett enda område vinner kärlek till det äkta, så inverkar detta på

* Se *Naturenliga arbetsområden.*

alla andra lifsförhållanden. Århundraden hafva gått utan att kvinnan vaknat till insikt om att hennes stora lifsuppgift var en, för hvilken hon borde förberedas. Detta århundrades utvecklade, för kvinnofrigörelsen verkande kvinnor, hafva med all rätt framhållit betydelsen af flickans allmänbildning, bland annat äfven ur synpunkten af kvinnans uppgift som mor och maka. Men sedan hafva de skaffat henne denna bildning på den manliga studievägen, utan att fråga sig om kvinnan på denna väg nådde målet. Att vi gått på sidan om målet — det är hvad jag påpekat. Och inga detaljinvändningar kunna i en enda punkt vederlägga min sats.

Det är hela det nuvarande uppfostringssystemets svåraste skuld, att det förfuskar den utveckling till fullödig personlighet, hvilken är oumbärlig för makan och modern, ända från det äktenskapliga samlifvets unga, hänförande lycka och ned till det tillfälliga samarbetet med de människor, dem de husmoderliga plikterna sätta kvinnan i beröring med.

Detta är det nuvarande systemets oerhörda underlägsenhet gent emot det gamla systemet. Där var det heller icke fråga om någon utbildning för kvinnans säregna kall. Men utan all boklig lärdom blef hon där utbildad till en personlighet, endast och allenast genom att hon i sitt arbete hade med verkligheter att göra: en omfattande, i hemmet drifven, produktion af förnödenheter, ett arbete genom hvilket betydande

värden skapades; en från barndomen vunnen vana att handla på eget ansvar, under uppfyllande af dagliga, omfattande kraf på hennes pliktuppfyllelse. Såunda blef den gammaldags husmodern, som saknade kunskaper, dock bildad både i fråga om intelligens och karakter; så blir ofta allmogekvinnan ännu i dag en mycket mer fast och samlad personlighet än öfverklasskvinnan. Man har nyligen beundrat en ung bondflickas klarhet och klokhet, då hon sändes som ombud inför rätten; från Finland har kommit liknande vittnesbörd om den reda och förståndsskärpa, som allmogekvinnorna i alla rättssaker utveckla. Det enhetliga, det i en viss riktning koncentrerade har nämligen en utomordentlig makt att fördjupa och utveckla hela personligheten.

Det splittrade, mångfrestande har en utomordentlig makt att förytliga och förslappa hela personligheten, att skapa flärd.

Denna har ock blifvit framkallad af likställighetssträfvandet. Man säger nog att man endast vill, att kvinnorna skola bli sig själfva*. Men allt uppfostran gör, motverkar i så fall hvad man vill.

Under en sådan individuell, icke likformig uppfostran, hvilken jag nyss framhållit som idealet, skulle flickan däremot redan under läroåren kunna sätta in sitt individuelt mänskliga, liksom sitt säreget kvinnliga, väsen i arbetet.

* Se *Dagny*.

Hon skulle aldrig någonsin höra att hon kunde gifva något annat af mera värde än just sitt eget. Nu tenderar hela skolan, studentexamen och allt examens-väsende, endast att frambringa kopior. Och särskildt lyckas detta väl med flickorna, emedan dessa vanligen hafva ett mindre utprägladt intellektuelt skaplynne, emedan de äro mera receptiva, mer smidiga, och skolan således ännu bättre kan lyckas nivellera dem än gossarna. Ty prägeln utplånas lättare i ett mjukt än i ett fast ämne.

En flicka med ett bestämdt stort anlag, i riktning af hvilket hon sedan kan fortsätta sina studier och finna sitt arbete, skall genom den nyss antydda individuella utvecklingen hafva en utsikt att, inom sitt område, komma att gifva äkta kvinnliga värden.

Ty då skola kvinnorna hafva fått mod att hvardera söka sig sin egen form, sitt eget uttryck, sin egen väg till resultaten. Då skola de — på samma gång de af de manliga kamraterna lärt sig lugnare och djupare arbetsmetoder — hafva fått förmågan att självständigt bruka metoderna; att djärft sätta in sin personlighet i arbetet, d. v. s. att ge sin fantasi, sin känsla, sin tanke, sin forskning, sin kritik rörelsefrihet.

Endast för några dagar sedan hörde jag från en elevskola att de karlavulnaste arbetena — men därför icke de kraftigaste — utfördes af — de kvinnliga eleverna! Endast för några veckor sedan hörde jag från en högskola, att

just frånvaron af tro på det för dem själf egendomliga, just ifvern att eftergöra det manliga sättet att lösa uppgifterna, hämmade de kvinnliga eleverna!

Man kan lätt förstå att i härmningen röjer sig medvetandet om all den fattiga, tama, tomma mustlösa, blodlösa fruntimmersaktigheten, hvilken spökar rundt om som den nionde gradens dilettantism. Men inte hjälper man detta med att kvinnan för sig sätter upp manliga arbetsideal! Det hjälpes endast genom att ett verkligt, allvarligt urval äger rum; att endast de, som drifvas af en inre nödvändighet till de vetenskapliga och konstnärliga uppgifterna, ägna sig åt dessa. Och dessa unga kvinnor böra sedan hvarken härma andra mäns, ej heller andra kvinnors arbeten utan endast se djupt nog in i sin egen varelse, ur hvilken de ensamt hafva att hämta de ingifvelser, som skola komma dem att, huru stort eller huru litet deras arbetsresultat sedan än må blifva, dock i och med detta gifva ett *värde*.

Endast sålunda skall en verklig erfarenhet vinnas om djupet och omfånget af kvinnans andliga begåfning, om dess likheter eller olikheter med mannen; endast så skall man inse hvar den har sin styrka och sin, med styrkan sammanhängande, begränsning.

Jag har anfallit den kring sig gripande benägenheten att mäta kvinnokraftens resultat efter manliga mått, emedan detta hindrar att vi utveckla, stegra, verkligen frigöra den kvinnliga

personligheten. Och redan nu borde därför alla de föräldrar, hvilka kunna låta sina döttrar följa en mer individuell studieplan, upphöra att rikta dem till studentexamen och hellre låta den kunskapssökande dottern, under sakkunnig ledning, fördjupa sig i något visst studium, än att med mångläseri nöta bort sin håg och sina anlag. I fall dottern har ett bestämdt arbetsmål i sikte, är ju ännu ofta studentexamen ett nödvändigt ondt, och inga föräldrar kunna då taga på sitt ansvar att afhålla dottern från densamma. Men att betrakta denna examen som ett godt i stället för ett ondt, detta är föräldrarnas nuvarande, stora misstag. Visserligen är den ett mindre ondt, än att den unga flickan skulle slarfva bort sin ungdom utan något allvarligt arbete alls. Ty att lära arbeta med hvad det vara må, är bättre än fåfäng gå.

Men större andligt fattigdomsbevis för föräldrarna kan väl icke gärna tänkas, än att de ej skulle vara i stånd att för sin dotter ordna andra studier, när de en gång äro så bemedlade, att de hafva råd att låta henne »ta studenten»!

Och om endast en gång den illusionen utrotas, att studentexamen är den bästa möjliga studieplanen, skola sådana anstalter uppstå, hvilka tillgodose behofvet af fortsatta studier på ett för vuxna flickor lämpligt sätt.*

* Jag påminner här om fröknarna Rossanders forna lärokurs, hvilken jag och många andra tacksamt minnas, emedan

Genom en sådan utbildning skulle den unga flickan äga verklig arbetsglädje under sina studier, och hon skulle vinna mera mogenhet att välja ett, sin innersta personlighet motsvarande, arbete. Och blefve hon sedan gift, skulle hon — genom den uppfostran, som verkligt djupt personligt arbete i en riktning skänker, genom erfarenheten af den glädje, den andliga växt, den lefvande innehållsrikedom, som det äkta på hvarje område förlänar — hafva erhållit den yppersta beredelse att med hela sin själ och hela sitt hjärta fylla makans, moderns och husmoderns pliktområde. Hon skulle dit medföra något af samma personlighetens fasthet som våra stammödrar, men tillika den personlighetens fullhet, den rika utveckling af intelligens, af känsla och skönhetssinne, hvarigenom hon skall flytta makans, moderns och husmoderns kall upp i en sfer, om hvilken nutidens kvinno-

denna kurs gaf tillfälle till fortbildning genom regelbundna serie-föreläsningar, där man själf fritt valde den eller de kurser, man ville följa, vare sig med eller utan tentamina, och där de yngre och äldre kvinnor, hvilka begagnade sig af detta bildningsmedel, helt och hållet skötte sig själfva, med frihetens och det egna ansvarets lyckliga verkan på den personliga utvecklingen. Nu sättes den 17-, 18-åriga flickan på skolbänken i studentexamens-fabriken; kontrolleras och behandlas som barn — lärarna skola t. ex. kalla eleverna vid namn, i stället för den titel, de bruka då de träffa dem i sällskapslifvet! — och hållas stramt i de fasta kursernas, förhörens och betygens ledband, med det resultat, att eleverna ofta äro hållningslösa, osjälfständiga skolflickor vid den ålder, då de borde vara personligt utvecklade unga kvinnor.

sakskvinnor knappt hafva börjat drömma drömmar.

När man med afseende å mitt tal om att kvinnan i främsta rummet bör vara maka och mor, svarar: att detta ju icke är något nytt; att detta ju just är hvad de konservativa i alla tider sagt och alla kvinnor innerst önska, upprepar sig, som någon yttrade, den gamla historien om Columbi ägg.

Min maning är lika enkel och lika ingripande, lika gammal och lika ny, som i hvarje särskildt fall maningen: att återgå till sig själf. Hvarje kulturförlopp, som stiger från det enkla till det sammansatta, genomlöper ett splittringens skede, innan det vinner en ny, högre enhetlighet.

När man — i något fall — börjar tala om denna högre enhet, tro de längst tillbakablifna, att det är det ursprungliga, enkla man förordar. De, hvilka bekämpat detta enkla tillstånd och infört det rörligare och rikare, tro att det är detta man bekämpar. De förra glädas åt, de senare beklaga den »återgång», som båda förutsäga.

Under tiden står det lilla fåtal, som hvarken hör till det konservativa eller liberala partiet, stilla inför den urgamla sanningen.

Och de upptäcka slutligen att denna ler emot dem med ett förnyadt anlete.

XVII.

Återgången till sig själf, till urnaturen, till det stora, hemlighetsfulla som är lifvet, — denna återgång är det mest betydelsefulla draget i hela sekelslutet.

Endast genom att tränga djupt in i alla de företeelser i kvinnans lif, hvilka sammanhänga med det faktum, att hela hennes varelse är till ej blott som individ, utan som omslutande släktets framtid, endast sålunda skall man till sist erhålla verkliga uppenbarelser af hvad kvinnans natur är, som kön och som individ. Det är ur vår innersta, hemlighetsfulla naturbestämning, som individualiteten utbildas. De gemensamma kunskapsresultaten, släktets samfällda sätt att ordna tillvaron, äro ett ständigt intrång på originaliteten. Det geniala skapandet är alltid ett utbrott, som stör ordnade resultat, och så är äfven vissa yttringar af urnaturen. Snille och brott, individualitet och abnormitet, tillgång och begränsning, alla kvälla de ur samma källa: det organiska lifvet. Hvad människan är, skild från detta organiska lif, veta vi icke. Att människan i denna tillvaro är ett med sin organism och af denna bestämmes, det veta vi. Men det är från en död bokstafstro till en lefvande tro, detta vetande nu börjat öfvergå. Och ju innerligare den samverkan blir mellan biologi, psykologi, sociologi,

etik och estetik, hvilken redan är börjad, ju rikare former skall ej blott kulturen utan det individuella lifvet antaga.

G. Steffen skref nyligen något så samstämmande med denna tankegång, att jag här meddelar det:

»Kontakten med vild natur, *i* oss och *utom* oss, är den oumbärliga, lifsstärkande förutsättningen för all sund, varaktig civilisation. Kulturens problem är att harmonisera vildhet med civilisationsmedlen: lag, stat, äktenskap, moral, industri och så vidare. Således blir kulturen konst. Således måste de ofvannämnda civilisationsmedlen vara underordnade vildheten — ty anden är mer än formerna. Således är den stora faran i kulturutvecklingen den, att civilisationsmedlens hejdlöst framskridande utveckling — enligt sina egna lagar och för sin egen skuld — skall kväfva, försvaga, korrumpera, för mycket tämja och osjälfständiggöra vildheten i oss. Moralen får ej tillintetgöra vårt goda samvete att känna, tänka och handla »omoraliskt» — hur skulle eljes moralen kunna utvecklas? Lag och stat få ej bryta sönder vår kraft att i en eller annan form göra revolt. Industrien får ej göra oss så flitiga, så arbetshungriga, så ekonomiskt förtänksamma och ordentliga, att vi ej längre kunna lättjas, lättsinnigt förakta omtankan för bröd och husrum, dagdrifvarmässigt kontemplera och njuta tillvaron i stället för att utilitaristiskt bearbeta den. Och all denna fara finnes.

Må kvinnan skydda mannen mot den, och mannen skydda kvinnan! Det är en af naturens djupsinniga meningar med att ha två kön. Därför bör man som första och sista lösen för all kvinnoemancipation fordra, att kvinnans högsta ärelystnad skall vara att *blifva* hvad hon *är*, att varda hvad hon af sin natur *är*.»

Mitt föredrag om *Missbrukad kvinnokraft* var ett försök att, från kvinnans första och allmännaste väsensbestämning, från hvad hon af urnaturen är — moder — leta mig fram till orsaken för hennes svaghet i vissa riktningar, hennes styrka i andra och att därur draga vissa slutsatser om de områden, där hon har utsikt att blifva af allt större betydelse för kulturen, när hennes säregna krafter blifva fullt utvecklade och frigjorda.

Den regeln att, när man särskiljer, bör man börja med de väsentliga, de starkast framträdande väsensbestämningarna, var den jag följde, i tanke att kvinnorna ägde någon förmåga att skilja hufvudsak från bisak, regel från undantag. Jag uttryckte mig i korta, aforistiska satser, ty jag antog att mitt publikum sedan skulle komma att tänka vidare själf — det enda sätt på hvilket man tillägnar sig en tankegång.

Jag brukade anekdoter och bilder för att snabbt belysa, emedan jag antog att mitt publikum förstod humor och poesi.

I stället har man — när jag sagt att kvinnans svaghet (och styrka) består i att ej kunna

lära sig att $2 \times 2 = 4$ — framvisat kvinnliga studentexamensbetyg med laudatur i matematik! När jag skildrat hängifvenheten, med E. B. Brownings bild om pärlan som smälter i vinet, har man frågat om rhenvin eller rödvin vore lämpligast? Fantasirika kvinnor hafva hänsynslöst biktat: att de likaväl som gossar gjort odygd i barnaåren; vänliga kvinnor hafva försäkrat, att män visst icke kasta ut de blommor, de satt på deras arbetsbord. Indiskreta kvinnor hafva röjt den stora hemligheten: att äfven män drömma om hemmets lycka eller sakna den! Det är således en oändlig mängd värdefulla upplysningar, väckande tankar och rika erfarenheter, som genom den kvinnliga polemiken i tryck och tal kommit mig till godo. Ingen har dock — för mitt ändamål — varit värdefullare än den ur mångfalden framgående enhetliga bilden af — kvinnologiken!

När jag i mina föredrag talat om tvenne slags människor, genomsnittsmän- och kvinnor samt undantagsmän- och kvinnor, så borde det dock varit tydligt: att jag icke menar att samma saker gälla för genomsnittet och undantaget, hvarken mellan könen inbördes eller mellan genomsnittet af ena könet och undantaget af det andra!

Att sålunda det fantasirika och begåfvade flickebarnet är uppfinningsrikare och liffullare än den vanliga pojken; att det stora manliga snillet — om hvilket jag yttrat, att det förenar både kvinnans och mannens styrka — kan äga oändliga

djup af mystik; att den stora kvinnliga filantropen eller regenten eller vetenskapsidkaren äfven har något af den manliga klarheten och förståndsskärpan, detta ha *männen* — tack vare deras oblyga ovana att tänka — förstått. *De* veta att sinnlighet är *alla sinnens sunda lif* och icke det, som fruntimren mena; att den är ett grundvillkor för allt skapande; att den som intensiv kraft funnits hos alla stora andar; att denna energi icke ensam förbrukas för skapandet utan också vänder sig till lifvet; att denna lifsberusning kan föra, och alltid någon gång i hans lif fört, den stora manliga anden i närheten af någon form af förnedring — han må för öfrigt stråla i den mest obefläckade klarhet. Den stora skillnaden mellan manligt och kvinnligt snille ligger mindre i lifsintensiteten än i utslagen af denna; däribland det, att mannen genom sin förnedring kan stiga till högre andliga höjder; att han växer af fallet som af upprättelsen, af dårskapen som af visheten. Af alla lifvets erfarenheter, låga som höga, kan han hämta näring för sin genius, medan kvinnans högsta inspiration ytterst sällan vunnit något af att hon pröfvat det låga.

Hvad jag betecknat som grunden för genomsnittsmannens större insats på vissa områden, är hans större förmåga af initiativ, af vågsamhet, af energi i sina företag, af förståndsreda, kalkyl och klarhet, af fysisk och psykisk kraft och uthållighet.

Hvad jag betecknat som grunden för genomsnittskvinnans större insats på vissa områden, är hennes större förmåga af innerlighet i känslan, af en poetisk och artistisk lifssyn, af glädje och behag, af en, logik och kalkyler besegrande, mystik. Denna »vildhet», som Laura Marholm endast finner hos de yppersta och de sämsta kvinnor, har jag trott mig spåra äfven hos den icke snedvridna genomsnittskvinnan, i djupet ett med modershuldheten.

Och liksom jag anser att tillvaron behöfver de allmänna manliga egenskaper, i hvilka mannens styrka (och svaghet) finnas, så anser jag att tillvaron behöfver de allmänna kvinnliga egenskaper, i hvilka kvinnans styrka (och svaghet) finnas. För att bådas krafter skola bli insatser i kulturen, måste båda utvecklas, men utan att därigenom förlora annat än sina svagheter; båda lära af hvarandra, men dock energiskt förblifva sig själfva.

Detta kvinnans innersta »sig själf», hvilket jag påyrkat att kvinnorna själfva börja upptäcka i en ny, rikare mening, är moderligheten.

Emedan kvinnorna veta så oändligt litet om sig själfva, så hafva de antingen kallat detta tal gamla, förnedrande fraser eller osunda, osedliga nyheter.

De hafva blifvit vilda — ehuru ej i min mening af ordet — öfver påståendet, att kvinnan icke kan hafva mannens utåt skapande energi,

när hennes organism och hennes själ mera än hans tagas i anspråk för släktets skapelse.

Men de hafva icke märkt följdsatsen: att, ehuru kvinnans erotiska lif och hennes moderskap i *en* riktning måste verka hämmande på kvinnosnillets kraftutveckling, så är det på samma gång just ur sitt erotiska och moderliga väsen, som den snillrika kvinnan fortfarande skall skapa sina yppersta verk, liksom hon hittills skapat dem! Om jag således å ena sidan framhållit hennes begränsning i en viss riktning — nydaningens, de originella initiativens, de explosiva idéernas — så har jag i samma bestämning, som inneslutar begränsningen, äfven funnit den för kvinnan säregna styrkan på det geniala området!

Kvinnans begränsning, genom henne säreget kvinnliga väsensbestämningar, blir för det första en yttre.

Om hon blir gift, i synnerhet om hon blir mor, och om hon själf vill vårda och fostra sina barn, så mister hon för sin produktion alltid något antal af sina bästa och kraftigaste år, år hvilka de med henne samtida män, som verka på samma område, fritt kunna bruka till sin utveckling och sin produktion. Äfven om man allt mer kan hoppas att mannen skall få tid, tillfälle och håg att medelbart och omedelbart undanröja en del af hindren för hustrun, så är dock hennes känsla så absorberad af hennes innerligaste förhållanden, att hon icke lätt vinner den grad af andlig rö-

relsefrihet, som en produktion af andligt slag kräfver.

Ofta hämmas kvinnans utveckling som producerande alldeles genom ett giftermål. Hade t. ex. George Eliot blifvit gift med en landtpräst vid tjugo år och fått en barnaflock, så skulle denna moderliga, hängifna och blyga, af sympatisk uppmuntran absolut beroende, natur troligen aldrig kommit att skrifva. Hade George Sand fått en fin och älskvärd landtjunkare till man, i stället för en herr Dudevant, så är det föga troligt, att denna lidelsefullt moderliga kvinna hade kommit att dikta, utan endast att, med alla pulsar, lefva.

Stundom blir moderskapet döden: det kunde kostat E. B. Browning's lif, det tog Charlotte Brontë's.

Ofta blir saknaden af moderskapet ett hinder. Dem, hvilka mena att jag glömt de många barnlösa kvinnorna — gifta som ogifta — då jag sökt finna de framtida möjligheterna för kvinnans likställighet med mannen i produktion, vill jag påminna om det djupa ordet om m:me de Girardin: »Hon sörjde de barn, hon aldrig ägt». En sådan sorg absorberar äfven kraft. Men om således moderskapet och moderligheten ständigt kräfva offer, hvilka minska antalet af kvinnliga snillen eller af dessa snillens verk, så blir det som sagdt dessa moment, hvilka gifva den allra högsta betydelsen åt de verk, de frambringa.

Ännu aldrig har ett stort snilleverk varit danadt af en kvinna, hvilken icke lefvat fullt och djupt som kvinna.

Att många sekundära värden frambringas af gifta och ogifta, af kvinnor med och utan barn, har jag åter och åter upprepat. Att sekundära värden också äro *värden* — såväl från den manliga känslans håll som från den kvinnliga produktionens — behöfver heller icke bevisas och så mycket mindre, som det är från och med sekundära värden till inga värden alls, som den öfvervägande delen af produktionen, manlig och kvinnlig, består!

Jag har talat om det yppersta från båda hållen.

Och då finna vi, att det var den innerliga modersömhet — som under andra förhållanden troligen beröfvat litteraturen en George Eliot — hvilken nu blef det högsta i hennes geni; alldeles som den nu är det högsta hos vår Selma Lagerlöf, hvilken med ömhetens smältande guldtoner genomtränger den fantasiens blåa skymning, i hvilken hon ser sina gestalter.

Och George Sand — hvars erotik var på det djupaste sätt ett med hennes moderlighet — hon var framför allt inspirerad af den senare känslan, när hon gjorde sitt flammande uppror mot den äktenskapliga osedligheten, framför allt den, att lagen ger mannen en rätt, kärleken ensam kan skänka. Det var intensiteten i E. B. Brownings erotiska känsla, hvilken kom henne att — trots

förutsägelsen att hon genom äktenskapet valde döden — med riktig instinkt välja lifvet. Och sålunda kom hon att dana den skönaste lyrik, en kvinna ännu skapat. Ty det var under ingifvelsen af den lycka, hennes val skänkte henne, som hon diktade sina odödliga sonetter.

Den strof, med hvilken hon anger den kvinnliga innerlighetens väsen:

»... to melt like white pearls in another's wine ...»

denna strof står att läsa i de verk, där den, i sin härligaste personliga utveckling stadda, diktarinnan ger sitt lifs erfarenhet.* Hvad hon således menar med de orden, icke är det självuppgifvande och självutplånande af den kvinnliga individualiteten och skaparkraften! Men jag borde begripit, hvad redan en åttaårig flicka lärt mig: att »poesi är för fint för publiken»; att denna antingen icke läser poesi eller icke förstår hvad den läser!

För mig äro stora diktare profeter och deras poesi helig skrift. Jag drömde icke att jag kastade pärlor för en publik, som endast förstår att trampa sönder pärlor, när jag anförde ofvannämnda strof ur min uppenbarelsebok i kvinnofrågan, den som för mer än tjugufem år sedan lärde mig:**

* Se *Aurora Leigh.*

** Den gamla sanning, för hvilken tiden nu på ett nytt sätt blifvit vaken, var för mig genom detta och många andra

»No perfect artist is developed here
from any imperfect woman. Flower from root,
and spiritual from natural, grade by grade,
in all our life...»

XVIII.

De stora kvinnliga diktarinnornas säregna styrka synes mig oemotsägligt uppenbara hvar det område finnes, där kvinnans snille når till mannens höjd och hvar det icke gör det. Med afseende å idéer, finnes ej en snillekvinna, som är verkligt originell. Hon är påverkad af den eller de män, hon andligt eller personligt står närmast. M:me Girardin's kvicka infall om George Sand, att hennes verk bekräfta yttrandet: »le style c'est l'homme», detta gäller ej blott henne utan alla hennes medsystrar. George Eliot's hela produktion gaf diktens lif åt Comte's och Spencer's läror; m:me Guyon's »andlige son» var

inflytanden en lefvande verklighet, innan jag publicerat en rad. När Strindberg kom med sin reaktion mot kvinnosakens öfverdrifter, var jag lika beredd att inse dess berättigande, som dess ytterligheter — hvarom min uppsats om *Reaktionen i kvinnofrågan*, *Revy 1886* bär vittne. Och när Laura Marholm med genial ensidighet gjort sina uttalanden, hafva de icke lärt mig något nytt: det väsentliga i hennes tankegång var sedan länge min egen.

också hennes »andlige fader»; m:me Staël's uppfostrare var Rousseau — före Benjamin Constant och alla de andra! Sonja Kovalevsky's var Weierstrass och Bastien Le Page var Marie Bashkirtseff's... Men hvarför uppräkna *enstaka* exempel? Hela den kvinnliga snillehistorien är ett enda, följdriktigt exempel på att kvinnans originalitet icke finnes på de områden, där mannens är kraftigast. Hennes originalitet är den, hvilken gjort att Saphos namn brinner som en flamma genom tidsåldrarna bredvid Heloisas; att en Birgitta, en Katarina af Siena, en Sankta Theresa till ett altare för himmelsk eld omdanade ett modershjärta; att en mors bref till en dotter gjort en m:me Sevigné odödlig; att *La princesse de Clève* är en bok, som vi ännu gråta vid; att en liten engelsk prästgårdsflicka utför det kvinnliga underverket att — i *Vilette* — skapa en man, som lefver i hvar fiber. Kvinnans originalitet är den, som gjort m:me Staël till moder åt två odödliga döttrar; George Eliot till moder åt många odödliga kvinnor, barn och åldringar. Hängifvenheten, ömheten, den lefvande sympatien, den snabba, fina iakttagelsen, det innerliga förståendet, allt detta stegras till den högsta konst i skildringen af lifvet på de områden, där den kvinnliga känslans och den geniala ingifvelsens intensitet äro ett.

Denna intensitet i en riktning, är hvad jag menar med att kvinnans »vildhet» blir en begränsning i hennes geni. Känslorna blifva så-

lunda mera originella än tankarna; de individuella synpunkterna rikare än de generella; uppfattningen af det konkreta, af mångfalden starkare än sinnet för enhet och helhet. Därför hafva kvinnorna som producerande endast nått männens höjd på lyrikens och romanens, brefvens och essay'ens område.

Djup och ihärdig vetenskaplig forskning; den kombinationsförmåga, som sammanställer fakta till en helhet; den skarpa och följdriktiga analysen; den stora syntesen; den konsekventa tillämpningen af gifna principer — allt detta, som utmärker filosofen, teologen, politikern, sociologen, vetenskapsmannen finnes i ringare grad hos kvinnan, lika väl som fantasiens högsta flykt. De stora episka och dramatiska dikterna, storverken inom andra vetenskaper, inom musik och bildande konst, de fordra också den styrka, som ej är kvinnans. Äfven mannen har hämtat sina ingifvelser ur stora känslor. Men han behärskar dessa, när han skapar af dem; han diktar ut sig i sina verk och befriar sig så från känslans allt absorberande makt. Det manliga snillet fördubblar sig så att säga när det skapar: är man och kvinna på en gång. Också det kvinnliga snillet fördubblar sig, men genom att varda *två gånger om en kvinna*. Snillets genialitet förstärker hennes kvinnliga genialitet, som är att kunna älska. Hon skulle därför, om hon valde att tysta hjärtats kraf, för att mera odeladt kunna ägna sig åt produktionens, ej blott förlora i lycka

utan i genialitet. Hennes snille blir sålunda högsta potensen af hennes lif som kvinna. Men detta intensiva lif måste utesluta ett lika intensivt i idéens tjänst, ty en begränsad varelse brister af en för stark kraftutveckling.

Det är denna geniala styrka, som gör att kvinnan så väl kan assimilera, i sig upptaga och förarbeta det stoff, de manliga snillena gifvit, när kvinnan för andra gången skapar dessa verk på scenen eller tolkar dem som utöfvande konstnärinnor. Men det är samma genialitets begränsning, som gjort att ingen kvinnlig skådespelare blef en Molière eller Shakspeare. Det är samma receptiva genialitet, som gjort de kvinnliga regenternas storhet. De hafva förstått att bruka de framstående män, hvilka stått vid deras sida och att till högsta grad stegra de kvinnliga egenskaper, som utmärka den ypperliga modern och husmodern: den ordnande och omhuldande, den styrande och sammanhållande makten.

Det är samma smidiga genialitet, som utmärkt kvinnor under alla stora kulturperioder, och på alla områden. Den kom dem att i stora skaror flockas i de grekiska filosofskolorna, liksom omkring kyrkofäderna, liksom omkring alla tiders anderika män; den har gjort dem lärda i studier, intelligenta i uppfattning, lidelsefulla som partivänner. Men bland den »befolkning af kvinnan» som lyssnade till Pythagoras, blef ingen en ny mästare; bland de lärda kvinnor till hvilka S:t

Hieronymus skref ej mindre än femtio af sina teologiska bref, blef ingen en »kyrkomoder». Alla de namngifna eller blott i allmänhet nämnda kvinnor, hvilka under antiken, medeltiden, renässansen och nyare tiden framträdt inom konsten, stå ofta i samband med ett manligt namn — t. ex. Steinbach, van Eyck — och faderns eller broderns eller mästarens rykte höjer dotterns, systerns och lärjungens. Kvinnan har ofta verkat med förtjusande finhet och behag — i samma riktning som de manliga snillen, af hvilka hon hämtat sin undervisning och ingifvelse. Att förhärliga är hennes styrka och hennes storhet. Hon är hjältedyrkare till sin religion — och i sin religion. När Kristina da Pizzano fick i uppdrag att skrifva Karl V:s af Frankrike historia, blef hennes verk en af fin och varm förståelse genomandad panegyrik och detta är typiskt. Hvarje kvinnligt arbete af samma slag — essay eller kritik, historia eller memoarer — får likaledes genom entusiasmen sitt rikaste värde. Ja, denna *är* det specifikt kvinnliga värdet inom kulturen, när kvinnan ej producerar något, endast där sätter in sitt snabbt vibrerande, med konstnärens temperament besläktade väsen, detta som är det barnalika i hennes natur, detta »barnalika», med hvilket Laura Marholm på ett annat ställe kännetecknat kvinnlighetens urgrund, och som kanske torde visa sig mera lättfattligt än det »vilda». Detta barn- vilde- och konstnärsdrag gör kvinnan så snabbt mottaglig för de finaste

nyanser, ger henne ett starkt behof af färg och glans öfver tillvaron, gör att hon ledes rätt af sina impulser, på ett säkrare sätt än mannen. Det ger henne något af konstnärens och barnets makt att lefva i nuet. Men så kan hon heller icke ega mannens starka koncentration vid de andliga uppgifter, som kräfva en sådan. En kvinna rufvar icke ett helt lif på en tanke, en upptäckt. Inom vetenskap, politik, filosofi och liknande ämnen ser hon däremot ofta snabbt, anar djupt, känner häftigt, iakttager fint och mångsidigt. Hon är framför allt sympatisk i hela sitt intellektuella lif och blir så, enligt Plutarkos' bild, lutan, hvilken ljuder som ackompagnement till en annans sång.

Kvinnans andliga lif rör sig sålunda med många små, korta böljslag på en i djupet lugn flod; mannens själ är en stridare ström, som gräfver den djupa fåran genom hvilken en undersökning, en tanke, en kritik föres ut till dess yttersta konsekvenser.

Det är denna kvinnans intellektuella originalitet, åt hvilken hon borde finna för sig säregna, nya former i allt sitt arbete. Men det är denna originalitet som det missförstådda likställighetssträfvandet och de andliga nykteriströrelserna hålla på att ödelägga.

Det är denna originalitet som blifvit förkväfd just genom de predikade hänsynen till kvinnosaken, till dess gagn eller skada, hänsyn, hvilka legat som en kvarnsten öfver en hel kvinnogeneration. »Huru jag känt,» skref nyligen en af vårt lands

få geniala författarinnor, »trycket af att en viss tendens, en viss bestämd gräns och fordran förefanns med afseende å kvinnolitteraturen! Huru detta hindrade, gjorde mig blyg, skeptisk, ja, föraktande gent emot mitt eget pathos, det innersta, som ville fram hos mig — själfva kvinnoväsendets lyrik, som behöfver den högsta frihet för att växa ut till det pathos, som betvingar.»

Det är detta tryck »för kvinnosakens skull»; detta bedömande med hänsyn till »kvinnosakens gagn» som jag svurit Hannibals ed om ett outsläckligt hat! Det är dessa nivellerande, fördummande hänsyn, hvilka måste bort, bort intill sista fibern, ur hvarenda kvinnlig hjärna, innan den kvinnliga personligheten blir frigjord ur det tvång, som nu framför hvarje annat hindrar kvinnorna att gifva det enda de hafva att gifva: sitt eget innersta, kvinnliga jag.

Endast genom den mest absoluta frihet — från lagens, fördomens och kvinnosakdogmens band och black — är det som kvinnorna verkligen skola kunna visa huru högt och långt deras snille skall bära dem. Det blir kanske en kvinna på billionen som finner en ny tanke — men för detta måste hela den öfriga billionen vara i djupaste mening fri!

Det finnes icke en skiftning af individualitet, som vi icke behöfva, vare sig den kommer från en man eller kvinna; och hon bör hafva samma möjlighet som han att med lidelse och framgång kunna motsätta sig hvarje intrång i

sitt säregna skaplynne, hvilket det gäller att i de minsta enskildheter värna för att kunna följa sitt väsens rätta stråt! Hon kan det med mer framgång än mannen, ty den geniala kvinnlighetens väsen är bland annat okuflighet. Och när kvinnlighetens väsen är frigjordt, skola vi vinna oanade rikedomar. Vi behöfva allt: den stora glödröda lidelsens flammor, hvilka bränna alla konventionella former till aska; den stora hvita hänryckningen, i hvilken själen stiger, naken och öfverjordisk som violinens högsta ton, mot lifvets stora gåtor. Vi behöfva den dionysiska yran och den apolloniska klarheten. Vi behöfva den demoniska styrkan, som är ett med skaparmodet, och utan hvilken intet verk får *den* genialitetens prägel, som Sergel kännetecknade på sitt allbekanta sätt! Vi behöfva den fromma självförgätenhet, som danar namnlösa storverk och den heta rastlöshet, som fäster sitt namn vid stordåd; vi behöfva den heliga enfalden, med konvaljedoft från sommarmorgon på landet och ton af helgsmålsringning; och vi behöfva den stora hänsynslösheten med sin brandrök och sin stormklocka. Vi behöfva den stora tron och det stora tviflet, den stora kärleken och det stora hatet.

Vi behöfva till och med den stora dumheten! När detta är sagdt, finns öfverhufvud intet mer att tillägga med afseende å den individualitetens obegränsade frihet, som är kulturens obegränsade framtid.

XIX.

Under de båda könens, här ofvan ofta framhållna, medarbetarskap inom samhället beror dock allt på huru detta samarbete sker och huru det verkar. Hittills har en tydlig tendens visat sig hos kvinnorna att försöka det manliga sättet att arbeta, att anlägga de manliga synpunkterna, att gå i de manliga fotspåren. Visserligen måste kvinnan i någon mån tämja den barnsliga vildheten i sin natur, som annars urartar till nyck eller flyktighet; liksom mannen bör tämja den kraft i sin natur, som annars urartar till hårdhet eller formalism. Men hvardera skulle försvagas, om de för mycket dygdbesådde sin ursprungliga naturgrund! Den ideala människan blir måhända den, hvilken i den högsta potens och harmoni enar det kvinnligas och manligas styrka. Men denna människa blir kulturens högsta resultat. Tills vidare behöfves differentieringen äfven inom det sociala arbetet. Skall kvinnans känsla och poesi kunna gifva värme, skall mannens andliga kraft och hans förmåga af djupare kalkyl kunna gifva klarhet åt lösningen af problemen, då måste hvardera komma med sitt eget, icke för mycket späda ut sitt eget genom den andras synpunkter. Resultaten skola sålunda vinnas långsammare, men bli rikare när de vinnas.

Det är icke för kvinnan förödmjukande att det troligen också då blir mannen, som ger idéen, ty det blir kvinnan, som på ett allt rikare sätt kommer att ge idéen gestalt i det allmänna medvetandet, och som med profetisk aning bebådar den. Sålunda äro mannens och kvinnans egendomlighet hvarandras komplement äfven på det sociala området, och deras växelverkan inom alla kulturuppgifter är själfskrifven, skrifven af naturens egen hand. Den har också alltid varit en verklighet, ehuru hvad kvinnorna angår, deras inflytande icke varit af den för dem själfva utvecklande art, som ett öppet och *under eget ansvar* öfvadt inflytande medför. Det är detta ansvarets skede, som kvinnoemancipationen banat väg för och som allt mer blir en verklighet.

Och ehuru jag nog har mycken uppskattning af Geijers tanke, att kvinnor, präster och lärare hafva ett så högt kall, att de icke borde deltaga i den aktiva politiken, så vet jag att denna synpunkt är allt för poetisk. Kvinnorna måste komma med, också i den aktiva politiken, och jag skulle blott vilja ge dem ett enda råd: »Lären eder af männen att tala en åt gången, men att för resten drifva politik i allt annorlunda»! Jag vet att detta inte hjälper; att det hör till »kulturens offerväsen» att kvinnorna också skola bli förfulade af partilidelser. Men som jag tror på skönheten, som högsta måttet för allting, är jag viss att det som är oerhördt fult, småningom också skall visa sig vara ett oerhördt ondt.

Då skola kvinnor och män tillsammans dana nya former af samhällslif och styrelse, där de själfva skola varda vackrare och göra lifvet vackrare. Då skall hvarje ny form för kulturarbetet, liksom hvarje organisk varelse, erhålla prägeln af det moderliga och det faderliga element, hvilka båda medverka vid dess daning. Då skall icke den kvinna, som ej gifvit mänskligheten ett barn, känna sig stå utanför mänsklighetens samfälda lif. Äfven hon skall genomströmmas af modersglädje, när hon ger sina känslor en lefvande gestalt inom tillvarons stora mångfald.

Det är bland annat med tanke på framtidens stat, jag i det förflutna sökt en ledning för att finna, åt hvilket håll kvinnans väsen framför allt *icke* bör utvecklas, för att hennes sociala arbete skall varda det rikast möjliga.

Ehuru vi här i norden ännu icke se så många af de tidens tecken, hvilka visa att ömhetskänslorna hålla på att taga skada af likställighetssträfvan, så kommer också vår tid, ifall vi icke motarbeta faran. På politikens område torde det visa sig som på produktionens: att ärelystnadens heta temperatur är mera uttorkande än alstringkraftig för det kvinnliga snillet. Vi hafva i vår historia en i detta afseende typisk gestalt, drottning Kristina. Samma typ möter oss med moderna drag i det förtrollande och förtviflade genibarnet och kvinnogeniet Marie Bakshirtseffs själfbekännelser. Åt samma nutidstyp, fast med hvardagliga dimensioner, har en säker hand gifvit

diktens lif.* Samma bild möter oss ofta i den moderna litteraturen. Det var de stora kvinnorna från århundradets första halfdel, hvilka vittnade att äran för dem endast var »un peu de bruit autour du coeur», »a royal mourning in purple for happiness». Nutidens unga amerikanska och engelska kvinnor äro på god väg att betrakta kärleken som en nödfallsutväg, ifall ärelystna sträfvanden slå fel!**

Kvinnorörelsen går i Amerika framåt med stora steg. Man finner där alla slags kvinnor; »framtidskvinnan» i ideal fullkomlighet bredvid de första, i hög grad originella, gamla pioniererna för rörelsen. Jag har sett ingendera. Men genom de medel, jag erhållit att på afstånd följa rörelsen, har ett stort och starkt intryck blifvit det härskande: att likställighetssträfvandet håller på att utrota just den *kvinnliga* genialiteten, just obetvingligheten, just känslans makt att sända sina vreda viggar mot de samhällets missförhållanden, hvilka skapa lidanden och orättvisor. Jag har till exempel nyss genomläst en packe af kvinnosakskvinnornas eget stora dagliga pressorgan. Där fanns vittnesbörd om mycken god verksamhet af kvinnor för att lindra nöd och lidande. Men jämte denna gick en annan strömning: en banal benägenhet att acceptera alla de manliga slutsatserna och åtgärderna på statslifvets område. Hvar och en af dessa osjälfständiga små artiklar

* Kipling: *In the dark.*

** Se bland annat Bourget's *Outre mer.*

slutade visserligen med det vanliga jubelordet: »Allt blir godt, när endast kvinnorna komma med»! Men på de vida tidningsfälten växte icke en enda egendomlig eller fruktbar tanke, som kvinnorna hade att komma med! Två gånger stannade jag verkligen vid en sentens. Men båda gångerna var den — citat efter en manlig tänkare!

Och det var icke blott denna banalitet, denna frånvaro af äkta »vildhet», som förvånade. Där fanns också ett oroande tecken till en begynnande förvildning i känslan: nämligen en liflig skildring af de nöjen, jakten bereda kvinnan, en försäkran, att hon också här kan blifva fullt likställd med mannen och ett stolt uppräknande af allt det villebråd, som de unga damerna visat sig kunna nedlägga under ett jaktparti! Jag trodde först att det var en dålig symbolist-dikt. Men saken var fullt allvar.

Ett par veckor senare fick jag en omedelbar bekräftelse på den tanke, som vid denna skildring blef en länk i min egen slutledningskedja. En 19-årig amerikansk generalsdotter, som vill skrämma några fruktstjälande negerpojkar ur sin trädgård, drar sin pistol ur fickan, hotar först att skjuta dem och fyrar sedan af, med den påföljd att hon dödar en af gossarna. Hennes dom blef mycket lindrig, hvarvid bland annat rasfrågan medverkade. Men det i denna sak i synnerhet förfärande, det var att, när en tidning sedan föll på den idén att bilda en opinionsnämnd af tolf framstående kvinnor, alla bland kvinnosakens främsta

banérförerskor, så uttalade sig sju af dessa — till den »stackars unga kvinnans» förmån! För henne hade de, bland annat på grund af hennes fina samhällsställning, endast sympatiska beklaganden; ur kvinnosakssynpunkt framhöllo de att det vore en orättvisa, om icke äfven kvinnor med pistolskott finge öfva »självförsvar».(!) Denna sannsaga talar mer än hela min bevisning för det djupt berättigade i mina varningar. Ehuru visserligen kvinnosaken i yttre mening hos oss icke haft med försvarsrörelsen att göra, således ej heller med den kvinnliga krigsagitationen, finnes dock ett inre samband mellan de båda rörelserna. Förmågan af sympatiskt medkännande — ända ifrån kärleken i exklusiv erotisk mening till den allfamnande känslan för mänskligheten — behöfver odlas; naturen har alldeles icke gjort kvinnans hjärta till en fullkomlighetens evigt grönskande värld, där självsådda skördar växa — detta är slutsatsen af hvarje djupare blick på kvinnorörelsen rundt om i världen!

XX.

Med det föregående har jag också fullständigt svarat på de betänkligheter, hvilka blifvit offentligt och enskildt framförda, att min maning

att odla känslolifvet skulle framkalla en osund känslosamhet, en ännu större benägenhet än den, som redan finnes hos kvinnan, att pjunkande gå och omhulda ett brustet hjärta eller dådlös pynta och spegla sig under spejandet efter en man!

Man har kallat det grymt, att råda kvinnorna att vårda och stegra moderlighetskänslan, då lifvet icke bjuder alla moderskapet under sköna och värdiga förhållanden, utan tvärtom ett ofantligt antal kvinnor aldrig bli gifta. Redan nu ofta nervösa, på grund af att de ej fått fylla sin naturligaste uppgift som kvinnor, skulle de sålunda bli hysteriska. När den personliga lyckan visade sig ouppnåelig skulle de icke kunna, hvad de så väl behöfva kunna: att som mannen resignera starkt och sundt; att kasta sig på en lifsuppgift som ersätter lyckan. Det är därför bättre att predika en modig resignation än odling af känslan. Kvinnorna skulle genom det senare i vida högre grad än nu, utan lifskraft eller arbetsglädje, komma att gå som trötta trälar under arbetsoket!

Naturligtvis kan allt detta hända. Från naturens lag frigöres ingen; det gäller att »se soumettre ou se démettre» — till en annan lifsform, där smärta kanske icke blir en följd af att naturens lag kränkes eller ej kan bli uppfylld! Här är smärtan oundviklig. Ur samma källa som den högsta lifsintensitet väller, måste också den högsta lifsleda komma att härflyta. Men om vi, för att minska möjligheten till smärta, göra våra möjligheter till lycka ringare, så för-

lora vi själfva och kulturen lika mycket. Det är af känslornas djup den lefver; ur detta djup den förnyas; dess härligaste verk uppenbara det rikaste känslolifvet. Alla farhågor för ett osundt känslolif genom känslans odling äro således lika mycket och lika litet beaktansvärda, som de dagliga varningarna för bakterier. Skulle man effektivt skydda sig för ohälsa, borde man bokstafligen sätta sig att dö under en luftpump. Skulle man effektivt skydda sig för möjligheten af ett osundt känslolif, måste man bildlikt göra det samma. Det finnes i båda fallen ett annat medel: att stegra vår motståndskraft, genom att stegra vår lifskraft; att genom ro, rikedom och fullhet i vår tillvaro beröfva sjukdomsfröen *deras* intensitet.

Och detta är den väg jag föreslagit. Allt tal om faran af att odla moderlighetskänslan beror på den oaflåtliga förväxlingen mellan moderskap och moderlighet.

När jag uppmanar kvinnorna att utveckla moderligheten såsom det dyrbaraste, de hafva att skänka kulturen, så är det visserligen i första rummet med afseende å moderskapets, för hvarje ung kvinna *möjliga*, uppgift.

Men i andra rummet är det med afseende å det för hvarje ung eller gammal kvinna vissa, att enligt Geijers anvisning själf kunna komplettera sin tillvaro! Det är för att detta skall blifva äfven de ogifta kvinnorna möjligt, i högre grad än hittills, som jag fört talet in på naturenliga

arbetsområden. Det är för att saknaden, på grund af det icke tillfredsställda moderskapet, skall bli mindre, som jag velat framhålla att alla kvinnor kunna få bruk för sin moderlighet, äfven om de aldrig erhålla det genom moderskapet. Ja, kvinnor finnas, som bättre passa att vara samhällsmödrar än hustrur och mödrar i ordets vanliga mening.

Det är emedan samhället i allra högsta grad på hvarje område behöfver insatsen af äfven de ogifta kvinnornas moderlighet, som jag yrkat på att alla böra vårda den för släktet oumbärliga känslofond, som årtusendens utveckling danat, och speja efter sådana områden för sin verksamhet, där de hafva tillfälle att, i vidare mening, bruka denna rikedom.

Det är emedan arbetsglädje verkligen kan erbjuda ett surrogat för lifsglädje, som jag framhållit vikten af att så vidt möjligt söka hindra att de unga flickorna slitas ut på sådana arbetsområden, där de icke kunna känna arbetsglädje.

Man har menat att dessa maningar skulle hämma sträfvandet att frigöra och andligt utveckla kvinnan; framför allt emedan jag tagit hopp och mod från den kvinnliga ungdomen, för hvilken det är af så stor vikt att den ställer sig stora mål. Man har undrat hvarför jag icke lugnt lämnar frågan om kvinnans arbetssätt och andliga styrka åt framtiden, som ensam kan afgöra den, utan i stället tyckes njuta af att bevisa: att det icke lönar mödan för kvinnor att söka

komma någonstädes, en äflan, hvarigenom jag ger ett handtag åt männen i deras benägenhet att för kvinnan försvåra tillträdet till arbetsmarknaden!

Det har icke fallit någon af mina granskare in, att när en kvinna, som själf har ett yttre arbetsområde, brukar sina krafter för att visa kvinnans underlägsenhet på de yttre arbetsfälten, så torde detta bero på i allra egentligaste mening *lefvande* motiv!

Dessa lefvande motiv äro alla de unga kvinnor, gifta och ogifta, hvilka väckt min medkänsla under sina bemödanden att finna sig till rätta i det svårhandterliga, sammansatta lifvet.

Emedan jag är orubbligt viss, att för denna ungdom en större lycka skall kunna vinnas genom att man väljer en annan utgångspunkt för kvinnofrigörelsen och kvinnoarbetet, därför har jag talat.

Farhågan att jag tvärt om skulle minskat de af ungdomens lyckomöjligheter, som bero på arbets- och kunskapsglädjen, röjer att mina motståndare hafva en mycket svagare tro än jag på den andliga energien hos det kvinnliga släktet! Skulle dess håg till utveckling vara *så* svag, att den blåste bort, emedan man manar ungdomen till allvarlig självpröfning innan den gifver sig in i studier, i produktivt arbete eller yrkesarbete, då vore hågen endast en i jorden nedstucken pappersblomma, icke en organiskt växande planta. * Om den eggelse, mitt föredrag blifvit för de verkligt

* Se *Dagny*.

begåfvade, fick jag ett vittnesbörd genom en ung väninna, hvars domnande arbetsenergi, jag stundom behöft väcka.

Hon utbrast:

»Nu skall mitt arbete bli färdigt och jag visa dig att du har orätt!» ett löfte, som hittills varit den mest glädjande frukten af mina föredrag.

Det är emellertid mindre det lilla antalet genialt anlagda, jag afsett att påverka, ty de behöfva ofta inga råd eller kunna ej bruka dem, de behöfva. Det är för de många, hvilka icke drifvas med begåfningens nödvändighet i den ena eller andra riktningen, jag i främsta rummet talat.

XXI.

Kvinnans ambition i fråga om plikttrohet är ofta större än mannens. Men hennes ambition att komma fram är sällan jämförlig med hans. Jag har framhållit — till dels med stöd af manliga omdömen — att kvinnan icke har samma intensiva intresse för flera slag af arbete som mannen; att det är genom moraliska, snarare än genom affärsegenskaper, hon i regeln utmärker sig t. ex. på en bank. Om en hel del män gäller detsamma och kvinnan utför således sitt arbete lika väl som dessa män.

Ingendera inlägger så mycket af sin personlighet, att de nå upp till en ledande ställning. Inom alla de områden, där känslan har föga användning, blir det oftare fallet, att kvinnan är mer opersonlig än mannen. Man kallar detta att nedsätta kvinnan, men man glömmer att jag — lika väl som de män, hvilka anmärkt samma drag hos de utåt arbetande kvinnorna — tillika framhållit att det är styrkan af vissa *kvinnliga* egenskaper, hvilken vålla svagheten i vissa *manliga!*

En begåfvad, på ett kontor arbetande, ung flicka sade mig t. ex. nyligen att, ifall hon blef bjuden en plats med 6 timmars arbete och en med 8, båda lika lönade, men i senare fallet med utsikt att stiga till en mera inflytelserik post, så valde hon utan tvekan platsen med 6 timmars arbete, emedan den, istället för det framtida inflytandet, beredde henne mera tid och ro för sitt hemlif och sin utveckling.

Detta yttrande är just uttryck för hvad jag menat. *

Det har sitt ursprung i det äkta kvinnliga lynne, hvilket är mera värdt att bevara, än om kvinnorna skulle utveckla sig i en riktning, som komme dem att välja de 8 timmarna. I senare fallet blefve de bättre direktörsämnen, i det förra äro de älskvärdare kvinnor! Men här är det ju också, som den svaghet finnes, hvilken gör att deras manliga kamrater så ofta gå förbi dem.

* Se sid. 15—20 i *Missbrukad kvinnokraft*.

Ty styrka och svaghet äro nu en gång ett, som ljus och skugga, i denna inveckladе värld.

Emedan arbetsvärdets villkor är att kvinna som man får göra just det, som han eller hon kan göra bättre än andra; emedan mycken arbetsglädje tynar, mycken dilettantism frodas till följd af att icke kvinnan sättes i stånd att utföra det bästa på sitt eget område, så har jag funnit det vara af vikt att genom en, på det förflutna och närvarande stödd, analys af kvinnans styrka och begränsning utforska hvar kvinnans bästa yttre arbetsområden torde ligga. Min slutsats blef: *att* för flertalet kvinnor arbetslycka och arbetsframgång stå i förhållande till möjligheten att inom sitt arbete få bruk för moderligheten; men *att* kvinnan med fullaste frihet — utan att stöta mot en enda i förväg uppdragen gräns — på hvarje bana bör få pröfva sina möjligheter, hvilka för mången torde gå i en annan riktning än moderlighetens; *att* kvinnorna dock därunder måste vara vakna för nödvändigheten af självbegränsning, ifall de vilja uppnå en stor kraftutveckling; *att* som den gifta kvinnan icke i regeln med full kraft kan sköta sitt inre och sitt yttre arbetsområde, så bör hon om möjligt uppgifva det yttre; *att* således hela den del af kvinnofrigörelsen, hvilken påyrkar den gifta kvinnans arbete utom hus, som villkor för hennes självständighet, är en missriktning; *att* när man vill bemöta männens invändningar »att staten icke har råd att kosta stora summor på kvinnans utbildning, då denna

ofta blir resultatlös för samhället genom hennes äktenskap», så skall man icke kämpa genom att framhålla möjligheten af kvinnans fortsatta yrkesarbete inom äktenskapet. Man skall framhålla samhällets behof af den kvinnliga kraften som orsak nog till kvinnans fulla likaberättigande med mannen i bildnings- som i arbetsmöjligheter.

Jag har som exempel på hvad jag menar med arbeten, där kvinnan skulle kunna få utveckla mera af sin moderliga och husmoderliga egenskaper, framhållit några icke nya, men hos oss föga odlade arbetsområden.

Intet kan bättre visa den inertie, som hvarje det ringaste ny tanke har att besegra, än det sätt på hvilket man upptagit mitt förslag om den bildade barnavårdarinnan!

Detta vore ju att beröfva modern den andliga delen af hennes moderskap; att framkalla konflikter; att »förnedra de bildade flickorna till barnpigans simpla arbete»; ja, det hela har behandlats som en löjlighet. *

Man har under allt detta tal icke brytt sig om att märka: att jag anbefallt den bildade barna-

* Se Alma Cleve, hvars *Protest* kom mig tillhanda, vid denna punkt i min bok. Författarinnan, som ler åt tanken om systrar som barnsköterskor, tyckes ej hafva läst i *Missbrukad kvinnokraft* hur ypperligt saken lyckats just med en syster. På fru Cleves förklaring att de unga flickorna dessutom ej vilja hafva dylika platser, kan jag svara: att inom de sista veckorna har jag hört flera fall, då unga bildade flickor sökt barnsköterskeplatser!

sköterskan, liksom sjuksköterskan, för *undantagsfallen.* Dessa inträda när t. ex. en mor af en stor barnaskara, ett stort hushåll, en representativ ställning eller andra liknande orsaker är hindrad att ge sig personligen åt alla barnens stundliga vård; när en mor genom sjukdom eller resor eller som varande utländska icke kan för barnen vara allt, hon önskade som vårdande eller undervisande; när en mor af ett ekonomiskt oumbärligt, eller för hennes personliga lycka oumbärligt, arbete på samma sätt är hindrad.

Att det i alla dessa fall skulle visa sig vara ett stöd och en ro för modern, att äga en bildad barnavårdarinna är lika självklart, som att denna *icke* skulle vara på sin plats i något hem, där modern själf kan fullt ägna sig åt barnen.

Hvad konflikterna angår, så finnes icke minsta sannolikhet att de skulle bli större i detta fall, är med de utländska bonner eller de småskolelärarinnor, hvilka nu ofta i hemmen hafva samma mellanställning. Dessa unga flickor äro inga ideal i tålamod eller vishet, och detta blefve icke heller den af mig föreslagna barnasköterskan.

Svårigheten skulle visa sig vara ungefär de samma, som man nu accepterar med den utländska bonnen. Hon är ofta lika bildad, som de svenska flickor, jag antar skulle söka den här anvisade verksamheten. Men den utländska »bildade barnasköterskan» är man van vid, den andra icke — hvilket gör hela skillnaden!!

Det är icke filosofie kandidater och seminarister, som jag tänkt mig välja barnasköterskans kall, utan sådana flickor, som nu i massvis sitta på kontor tio timmar om dagen, för femtio kronor i månaden! Den af mig föreslagna utbildningskursen skulle dessutom komma att gagna i flera afseenden. Dels skulle den bereda hemmen en större möjlighet att åt barnen erhålla en sakkunnig ledning; dels gifva unga småskolelärarinnor, som redan nu bekläda liknande platser, en möjlighet till rikare utbildning; dels kunna gifva de unga flickor, som ämna gifta sig, en beredelse för deras högsta pliktområde. För barnen skulle mitt förslag medföra att de till den tid, då den egentliga skolan börjar, eller den högre lärarinnan på landet tar deras undervisning om hand, erhålla en innehållsrikare, personligare fostran än den som tjänarinnan eller det tillfälliga biträdet — vanligen en flicka »som går frun till handa» — kan lämna.*

Jag har vidare föreslagit att kvinnor, mera än hittills, skulle slå sig på trädgårdsskötseln och andra med denna lätt förenliga arbetsområden, för att bli frigjorda från det arbetsok, hvilket nu

* Att några tänkande kvinnor kunna hafva något att invända mot detta är mig ofattligt, annat än ur den synpunkt, som en af mina unga väninnor framhöll: att mödrarna ofta ej skulle behandla dessa flickor väl; att ju mindre kvinnan får lida af kvinnors småsinne, ju bättre och att detta är just orsaken hvarför de flesta kvinnor hällre arbeta under en manlig arbetschef.

i staden tynger så mången sund, enkel flicka, som genom ett sådant yrke skulle vinna innehållsrikedom och glädje i sitt lif.

Både på land och i stad finnas många utvägar till affärsverksamhet för kvinnor i den riktning, jag anvisat, ifall blott mera rörlighet komme in i deras tankegång och mera företagsamhet i deras skaplynne. Sålunda kunde svenska kvinnor bli rika genom en affärsmässigt organiserad beredning och förvaring af våra skogsbär och svampar. Sålunda kunde svenska kvinnor liksom de danska göra fjäderfäskötseln till en gifvande näring*.

Jag har vidare framhållit, att kvinnan inom arkitekturen hos oss, som redan i England och Amerika, kunde erhålla en rik användning af sina estetiska och hemordnande anlag, och att hon sålunda skulle verka för den förenkling och försköning af hemlifvet, hvilka äro grundvalarne för all äkta och rik konstutveckling. Medan nu kvinnans konstslöjd ofta utmynnar i produceran-

* Man har meddelat mig, att i *själfva Köpenhamn* produceras mer än hälften af de ägg, som där förbrukas och att i de skånska städerna redan en ganska stor hönsafvel bedrifves. Från hela Danmark belöper sig äggexporten till 6,000,000 kronor årligen. Och det är nästan uteslutande kvinnor, hvilka sköta denna produktionsgren. Öfver hufvud är man i Danmark långt före Sverige i fråga om syn för kvinnans naturenliga arbetsområden, trots att Fredrika-Bremer-förbundet, bland andra sidor af sin, i så många praktiska afseenden utmärkt gagnande, verksamhet, sträfvat att vidga kvinnornas blick för olika arbetsmöjligheter.

det af en mängd lyxartiklar, skulle den sålunda erhålla ett organiskt samband med arkitekturen och tillfredsställa verkliga behof, i stället för att ytterligare komplicera hemlifvet genom att hopa en massa onödiga nödvändigheter.

Vid sin utbildning inom handtverk och konst-slöjd tror, yttrades nyligen i Danmark, kvinnan för mycket på sig själf och för litet på arbetets svårigheter. Detta gör att många bli afskräckta redan i början. Och åt arkitekturen medger jag att det är allra minst rådligt, att kvinnor ägna sig utan verklig begåfning och grundlighet.

Vi äga emellertid redan en utmärkt kvinnlig kraft, hvilken verkar som rumdekoratris*. Hel yrkesutbildning som arkitekt är däremot på ett håll stängd för den svenska kvinnan, genom att Tekniska högskolans stadgar gör detta läroverk tillgängligt endast för unga *män*. En ung flicka, som med brinnande håg håller på att utbilda sig för arkitektyrket, har sålunda därifrån blifvit afvisad, en orimlighet, som jag härmed lägger *Fredrika-Bremer-förbundet* på hjärtat att söka afhjälpa.

På samma gång, jag gaf dessa antydningar, talade jag icke om att öfvergifva ett enda af kvinnans nuvarande arbetsområden; hela min argumentation gick endast ut på att, *ifall* en kvinna kunde välja, så gjorde hon väl, om hon valde ett arbete, hvilket hon kunde älska, icke blott för

* Fröken *Sofia Gisberg*.

arbetets skull, utan för arbetsresultatens. Jag tror ej mycket på att arbetet i sig själf blir älskadt, om det strider mot min natur. Den allmänna arbetskärleken, liksom den allmänna människokärleken, synas mig omöjliga, utan att man äger som grundval ett arbete, en människa, hvilka för mig äro mer älskvärda än alla andra arbeten och människor. Och det är alldeles visst, att ju starkare individualitet en människa har, ju djupare måste hon hata det arbete, som icke äger hennes kärlek. Men detta arbete själf behöfver visst icke vara poetiskt eller själsodlande eller känslofyllande, för att synas mången älskvärdt, lika litet som en man behöfver vara siare eller skald för att vinna kärlek. Att många mindre starkt individuella naturer, kvinnor som män, kunna hafva gagn och glädje af ett mera opersonligt arbete för de många ointressanta nyttigheter, hvilka samhället kräfver, det vill jag visst icke förneka. Gagn hafva de särskildt genom ansvarskänslans uppfostran, och det ekonomiska oberoendet ger alltid en viss frihetsglädje.

Utan denna visshet att åtskilliga ljuspunkter finnas i deras mödor, skulle det vara alldeles för tungt att tänka på alla de unga flickor, hvilka, utan den ringaste valfrihet, nu tvingas in i en för dem utpinande verksamhet. Vare det långt ifrån mig, att med ett ord lägga en fjäder till deras börda! Jag har endast velat försöka att minska deras antal, genom att antyda nya möjligheter i fråga om arbetsval.

Och det är för dem ett styrkans ord, icke ett modfällande ord, jag velat säga, när jag betonat att de sällan utföra det yppersta på ett fält, dit deras anlag och fria val ej kallat dem. Många af dessa kvinnor, hvilka nu slitas mellan sitt yttre arbete och sina känslor som hustrur, mödrar, döttrar och systrar — och som veta att detta yttre arbete därunder icke kan bli af första klass — de känna nu detta som en förödmjukelse, de förakta sig själfva för sin halfhet. Från detta ville jag befria dem. Om de endast på det yttre området göra det bästa de kunna, och om de veta att, trots alla slitningar, ingen så som de kunna göra det bästa just i det hem, de tillhöra, så skall detta gifva dem en ro, som de aldrig vinna, sporrade af ifvern att visa sig duga till allting alldeles lika bra som männen.

Det är icke obarmhärtighet att framhålla begränsningens lag. I fasthållandet af den synpunkten är tvärtom all barmhärtighet innesluten!

Det är emellertid visst, att många kvinnor börja förlora aktningen för hemarbetet, liksom för att odla den älskvärdhet, det behag, hvilka göra kvinnan till glädjebringerska i hemmet. Att lysa, icke att gagna; att skynda ur hemmet för att bli studenter och sedan få platser, detta är — som bland andra åtskilliga skolföreståndarinnor sagt mig — nu flickornas enda tanke. Och de lämna hemmen, där deras plats stundom fylles af en annan flicka, som får »fritt vivre och vänligt bemötande»! Mot ringa, stundom ingen lön, ja,

i somliga fall genom att betala för sig, få sedan dessa välburgna flickor sina platser, platser där de slita ut de krafter, som de kunde brukat för många andra, rikare ändamål!

Jag förbiser icke, att det t. ex. bland dessa flickor finnes ämbetsmannadöttrar, hvilka vid faderns frånfälle måste vara beredda på självförsörjning, och i tid vilja skaffa sig möjlighet härtill genom en plats; att andra, hvilka visserligen kunde hafva håg för en mera rik verksamhet, icke vilja lämna sitt hem, och således ofta äro hänvisade till »platser», för att kunna få ett arbete. I så fall är den plats, som ofta skulle skaffa dem mesta glädjen och bästa utvecklingen, på deras egen fars kontor, ifall han har ett sådant. I några, af mig kända fall, har detta åt fadern gifvit en del af hemmets värme under arbetet, liksom åt dottern ett intresse, som hon på ett annat kontor skulle saknat.

Men äfven sedan de många blifvit frånräknade, som mitt klander ej når, återstå dock nog många, för hvilka det har full tillämplighet.

XXII.

Till *alla* arbetande kvinnor har jag i ett af seende talat.

En själfull kvinna yttrade nyligen:

»Man ser, både till höger och vänster, huru kvinnan går ut sig och maninnan framträder!» Det är detta *maninnans* framträdande, som jag velat motverka. Detta sker ifall de arbetande kvinnorna, på hvad arbetsfält, de än syssla, utbreda godhet och glädje omkring sig; ifall de utveckla sin gratie, sitt skönhetssinne och andra af kvinnlighetens tilldragande egenskaper. Däremot borde de icke utveckla de, visserligen i sig oskyldiga, men osköna ungkarlsvanor, som allt mer börjat bli en yttring af likställighetssträfvandet.

Om de känna sitt nödtvungna arbete förslöande, borde de allvarligt bemöda sig att motväga det nedtryckande inflytandet, genom att åt sig skapa något andligt intresse. Ena gången kunde detta vara ett studium, för hvilket de afsatte några timmar i veckan; en annan gång något fattigt barn, som de omhuldade. En ung kontorsflicka inom min krets, samlar hos sig unga kroppsarbeterskor för att genom ett samkväm med läsning bereda dem en rik afton; en annan ung flicka lämnar en grupp unga arbeterskor gratis undervisning. Andra, än rikare utvägar finnas, genom hvilka den utåt arbetande unga flickan skulle kunna vårda glädjens och godhetens, eller med ett ord, kvinnlighetens makt i sitt eget väsen, blott hon blef fullt vaken för att hennes personlighets frigörelse icke är vunnen i och med »platsen» allena.

Kvinnan bör vårda kvinnlighetens makt, emedan den förskönar hvarje område där hon verkar: det yttre arbetets lika väl som hemmets. Men hon bör framför allt vårda den för att kunna fullt mottaga lifvets lycka, ifall den blir hennes.

Hon måste framför allt vårda den genom att inom sig själf bortarbeta ringaktningen för sig själf som könsvarelse, en ringaktning, i hvilken medeltidsaskes, sällskapspryderi och dogmatisk likställighetsäflan nu äro sammansmälta. Så länge icke kvinnan betraktar sitt eget sätt att vara till som könsvarelse, annorlunda än som den låga sidan af sitt väsen, som något att blygas för, istället för att med kysk värdighet upprätthålla, så länge komma naturens mäst befallande kraf på ro och skoning att undertryckas i den könlösa likställighetens intresse. Så länge kommer kvinnan att i skolan, under sporten, under arbetet ådraga sig för henne själf och släktet ödesdigra följder; så länge kommer hon att, under det med män gemensamma, arbetet ofta göra sig oduglig för sin möjliga framtida uppgift. Så länge denna uppgift icke öppet, fullt och fast erkännes som den största uppgiften, utan tvärtom, från kvinnosakens håll, den mänskliga utvecklingen sättes högst, får aldrig den unga kvinnan mod att under sina studier, i sitt arbetssätt, sina kroppsöfningar, sin klädsel, taga de allvarliga hänsyn till sundhet och skönhet, som hon är skyldig sin egen person under alla förhållanden, och släktets hälsa, för det fall att hon blir mor.

Att på ett lågt sätt betrakta kärlekens natursida, detta är de flesta nutida kvinnors själiska vanart. Därur härflyter innerst t. ex. kvinnosakskvinnornas harm när man framhåller: att det olikartade, icke det lika, är hvad som hos kvinnan behagar mannen och att det är kvinnans både rätt och plikt *att* behaga mannen; äfven harmen mot varningen att i täflingskampen icke utveckla maninnan istället för kvinnan. Därur härflyter innerst oron för att kvinnorna skola komma att bli osunda och känslosamma genom att vårda modershuldhetens rikedom. Ty blott fåtalet fattar, att det är den fulla dagern öfver, den heliga själfkänslan i sin egenskap af könsvarelse, som kvinnan främst behöfver för att själf ega och kring sig utbreda kraft och hälsa, i såväl fysisk som psykisk mening.*

Ehuru jag vet att jag aldrig kan röra vid detta ämne, utan att också uppröra grumliga vatten, skall dock ej fruktan för de stänk, som komma att träffa mig själf, skrämma mig till

* Den unga norska, som, just medan jag skrifvit detta, vunnit Stockholm för sin utmärkta sträfvan att införa en på en gång sund och skön kvinnodräkt, rönte, på grund af den här antydda missriktningen, motstånd från åtskilliga kvinnosakskvinnor, då hon först framträdde. Ur kvinnosakens synpunkt borde nämligen reformen ske till fromma för det yttre arbetet och dräkten framför allt bli lika »praktisk» som mannens, medan fröken Dahl utgår från den stora synpunkten: att kvinnans dräkt visserligen också kan främja hennes mänskliga frigörelse, men i främsta rummet likväl bör afse hennes uppgift som kvinna, till hvilken hör att som kvinna behaga!

den fegheten, att ej här ånyo upprepa, hvad jag förut sagt i samma ämne: Först när jungfrur och ynglingar lära sig dyrka Eros, som den starke guden och den starke hämnaren af alla brott mot hans heliga lag, först då skall människolifvet vinna en äkta sedlighet. Då blir celibatet värdigt och äktenskapet värdigt.

Då skall ett fullare, friare umgänge mellan könen möjliggöra, att de illusioner lättare skingras, hvilka nu föra till så många olyckliga äktenskap. Då skall den ogifta kvinnan sundt och skönt bära sin ensamhet, ifall hon icke vinner den hela lyckan. Då skall en allt djupare erotisk förfining, en allt intensivare individualism på det erotiska området hos båda könen skapa den äkta kyskhet, som ingen asketisk lifssyn kan ge mänskligheten. Då skall äktenskapet kunna förverkligas af fullödiga människor, ifall kvinnan finner den för sig rätta mannen, och mannen den för sig rätta kvinnan. Att finna detta, kommer emellertid då ofta att bli svårare än nu, och de erotiska tragedierna i framtiden blifva troligen lika många och mycket djupare än i nutiden.

Det är här, som redan nu svårigheten finnes, i de fall, som man anfört för att bevisa männens hänsynslöshet mot en själfull hustru, hvarigenom hängifvenheten ofta blir ett lidande för kvinnan, äktenskapet ett hinder för hennes utveckling. Icke därför, att Runebergs eller Carlyle's hustrur ej fullt kunde utveckla sina egna andliga gåfvor, ej emedan de helt gingo upp i sina mäns lif,

blefvo de olyckliga. Utan emedan det för en öfvermänniska blott finns en utsikt på millionen att finna sin äkta hustru eller äkta man. Och både Runebergs och Carlyle's maka hörde till de många kvinnor, som aldrig blefvo äkta hustrur, aldrig i erotisk mening den enda eller det hela för sin make.

Att utsikterna för erotisk lycka bli färre, ju mer människorna individualiseras, detta antydde jag redan i *Missbrukad Kvinnokraft.* När flera dock mot mig framdragit detta ideella skäl för de aftagande äktenskapen, beror det troligen på att de angripande icke känt mina föregående uttalanden, genom hvilka de skulle förstått en blott antydning.*

Men detta ideella skäl är ännu icke på långt när så ingripande, med hänsyn till den aftagande aktningen för äktenskapet, som de icke fullviktiga skäl, jag framhållit.

XXIII.

På samma gång, jag förslagsvis pekade på de ofvan omnämnda arbetsområdena, dem jag fann mer naturenliga för många kvinnor än de

* Se bland annat *En förklaring* och *Slutord* i Svensk tidskrift 1893 och 1894.

byråer och kontor, där de nu utslitas, betonade jag starkt: att jag endast tillmätte dessa förslag en tillfällig betydelse, emedan kvinnoarbetets inströmning i arbetsmarknaden med nödvändighet måste framtvinga nya kulturplaner.

Det är förunderligt, med hvilken skicklighet mina motståndarinnor halkat förbi denna, liksom de andra två spetsarna i *Missbrukad kvinnokraft!*

Icke med ett ord har man bemött mitt tal om den begränsningens lag, hvilken utgör den psykologiska utgångspunkten för min bevisning. Icke med ett ord har man bemött min anklagelse, att mycken kvinnokraft i vårt land blifvit missbrukad till krigsagitation.

Icke med ett ord har man bemött påståendet: att kvinnosaken råkat i en dilemma, ur hvilken den aldrig kan komma, annat än på nyssnämnda villkor.

Man har i stället förklarat: att jag icke räknar med de faktiska förhållandena, icke ser verkligheten; att jag glömmer alla dem, som ej äktenskapet står till buds; glömmer arbetstvånget, hvilket trycker kvinna som man; glömmer att den förmögne mannen skaffar sig ett arbete, som ju då äfven tages ifrån en obemedlad, och att således den förmögna kvinnan bör ha samma rätt. Man har i mina satser sett bevis för den af mig framhållna bristen på logik hos kvinnan. Och man har gifvit förslag att hjälpa arbetsträlarna, förslag, som likna den i bibeln nämnda tionden af dill, mynta och kummin!

Det synes mig i detta fall, som om — med hänsyn till omfånget af mina angripares tankegång i förhållande till min egen — jag utan öfvermod till dem kunde rikta Thorilds anhållan inför sin Upsalaexaminator, — sedan denne frågat: Hvad är landsväg? Hvad är mulsedel? o. s. v. — att professorn i stället behagade upptaga »stora och doktorala ämnen»!

Ingen enda af mina angripare har ens anat att jag sett allt, de påpeka, mycket fullständigare, mycket allvarligare än de; att dessa faktiska förhållanden, dessa verkligheter på mig gjort ett *så* djupt intryck, att jag förklarat:

Ett nytt samhälle måste komma, där det skall bli omöjligt att några af samhällets medlemmar gynnas i kampen för tillvaron, annat än på det sätt, som naturen själf gynnar.

Ett nytt samhälle måste komma, hvilket ger man som kvinna möjligheten att i ett yttre arbete också finna någon del af sin glädje.

Detta nya samhälle skall kräfva allas arbete. Men under sådana villkor, att alla äfven få tid att lefva, att utveckla sig; att alla få icke blott rätt till arbete utan »rätt till lättja», det vill säga till hvila, begrundande och njutning. Ett sådant samhälle skall möjliggöra den ståndscirkulation, hvilken redan den djuptänkte Torsten Rudenskjöld framhöll som ett af kulturens villkor, en cirkulation genom hvilken icke föräldrarnas stånd, endast begåfningen afgör arbetsfördelningen. Sålunda skulle en stor del af alla de fuskverk, som

nu fylla mannens och kvinnans arbetsfält, utbytas mot verkliga värden.

Ett sådant nytt samhälle skall möjliggöra äktenskapet för man och kvinna, under den för båda normala äktenskapsåldern, genom att bereda de yttre villkoren för detsamma. Emedan arbetet i ett sådant samhälle blefve jämförelsevis ljust och lätt, komme de unga kvinnorna att ingå äktenskapet af djupare personliga motiv än nu. Ty ingen skall nämligen tro, att det utslitande, osympatiska arbetet, som ger ett torrt bröd, hindrar en ung flicka att utan kärlek kasta bort sig i äktenskapet!

Emancipationen har nog öppnat arbetsfälten för de ogifta kvinnorna. Men det surrogat för lycka, som de där erhålla, är sällan närande. Vår litteratur äger en ypperlig bild af den kvinnliga kontoristens lif, en bild, som borde varit väckande för kvinnosakskvinnorna.* Där se vi arbetsträlens arbetsglädje! Det blir icke under *sådana* förhållanden, som Almqvists ord hafva tillämplighet: att endast den sig själf försörjande kvinnan ingår äktenskap af kärlek. Hon gör det ännu ofta utan kärlek, ja, med samma ord — ehuru i en annan mening än förr:

»Jag måste i alla fall lefva!»

Är det möjligt att tänkande kvinnor verkligen tro det närvarande tillståndet kunna fortfara? Det tillstånd, genom hvilket, i hem efter

* Se Mimmis dagbok i *Lena* af René.

hem, hustru som man drifvas ut i kampen för tillvaron; hvilket inom kroppsarbetarnas klass ödelägger såväl hemmen som hustrurnas och det kommande släktets hälsa; hvilket jagar nya och åter nya skaror af kvinnor in i konkurrenskampen med männen; hvilket samtidigt sänker lönen för både män och kvinnor; hvilket nödgar kvinnor att lefva af de slags medel, dem mer än en arbetsgifvare räknar med, när han väljer biträden, hvilka se så bra ut, att de antagas kunna skaffa sig biförtjänster och därför kunna nöja sig med liten lön; hvilket nödgar stora skaror af kvinnor att under långa tider genomlefva arbetslöshetens demoraliserande elände; hvilket utestänger mannen från hela arbetsområden, allt efter som maskinerna kunna skötas af kvinnor och barn; hvilket gör hustrun och modern till arbetsslaf och familjeförsörjare; hvilket offrar allas lifsmöjligheter i striden för lifsuppehället?!

Att kvinnoföreningar och välgörenhetsföreningar verka bland de arbetande kvinnorna på många nyttiga sätt är ett faktum.* Jag har äfven framhållit detta, men för att betona:

Att kvinnosakskvinnorna och välgörenhetskvinnorna med alla sina ärliga, vackra bemödanden endast bära vatten i Danaïdernas kar, så länge de icke sätta hela kvinnofrågan i samband med den sociala frågan, så länge de icke börja verka

* Särskildt den finska kvinnoföreningen har i detta fall haft en utmärkt folklig och praktisk karakter.

för och med underklassens kvinnor, så länge de icke göra kvinnofrågan till en *social nydaningsfråga.**

Sker icke detta snart, då skola allt flera kvinnor utestängas från familjelifvet och allt flera barn blifva hemlösa.

I denna vinter hafva framstående män i Stockholm börjat verka för upprättandet af »ungdomshem». I en tidning, där tanken framkastades, motiverades den ej blott med att, för det första, dåliga hem finnas, utan fortsatte artikelförfattaren: »Det finnes äfven hem, som, utan att kunna sammanblandas med de nyss nämnda, icke alls äro i stånd att fylla den uppgift, som tillkommer

* I mitt föredrag om naturenliga arbetsområden, hade jag ämnat uppmana någon ekonomiskt oberoende, kvinnlig jurist att lämna arbeterskor »kostnadsfri rättshjälp». Jag gjorde det icke, ty oklarhet har varit rådande med afseende å kvinnors rätt att uppträda som sakförare inför domstol, en oklarhet, som först de sista veckorna blifvit skingrad genom riksdagens beslut i frågan. Huru välsignelserik denna »naturenliga verksamhet» skulle visa sig vara för en klartänkt, god och socialt vaken kvinna, kan jag intyga genom min flitiga beröring med den kroppsarbetande kvinnan, som nu ofta är alldeles prisgifven åt en dålig mans brutalitet eller en orättvis arbetsgifvares godtycke. Hvarje dag ger nya bekräftelser på huru konkurrensen tvingar kvinnan att underkasta sig hvilka villkor som helst. Blott för några veckor sedan bragte sålunda pressen meddelandet: att i Tyskland 550 kvinnliga bodbiträden begärt att få sitta under arbetspauser. Men denna, för deras hälsa så ytterst viktiga, begäran möttes af 350 arbetsgifvares veto — och dessa inse väl att de kunna få 10 biträden igen för hvart och ett de afskeda!

hemmet vid ungdomens uppfostran och som skolan ensam aldrig är i stånd att fylla. Den är en följd af vår sociala utveckling, som i synnerhet framträder i våra moderna storstäder, att så många hem, som annars hvila på en fullt sedlig grundval, under en större del af dagen äro så att säga upplösta. Föräldrarna kunna icke, om de än vilja, utöfva den tillsyn och det inflytande barnen behöfva. De äro ute på arbete. Hvad blir under denna tid af barnen, i synnerhet af dem, som besöka skolan, ty det är dessa vi här hafva för ögonen. Några timmar af dagen tillbringa de i skolan, de öfriga äro de hänvisade till sig själfva, tills föräldrarna återvända från sitt utearbete. För hvilka sedliga faror äfven de bäst artade barnen äro utsatta under sådana förhållanden, att skolans uppfostrande inflytande och föräldrarnas önskan att hafva välartade barn allt för lätt och ofta motarbetas och paralyseras, behöfver icke vidare sägas. Och, såsom sagdt, skulden bära i det fallet icke individerna, utan våra sociala förhållanden. Äro föräldrarna i förut nämnda fallet skyldiga, så blifva de här beklagansvärda offer för ett sakernas tillstånd, som de icke mäkta förändra.»

Författaren drog däraf den slutsatsen att, som förändrade arbetsvillkor knappast äro att tänka på, borde ungdomshem upprättas, som öppnade sina portar, då föräldrahemmet var stängdt. Mer ville han ej föreslå — ty att taga barnen från föräldrarna — det vore, säger han,

»den socialistiska staten, för hvilken himlen bevare oss!»

Men nu vet en hvar, som känner den moderna socialismen, att det är just liknande åtgärder, som den af artikelförfattaren föreslagna, hvilka af vissa socialister påyrkas; att *helt* taga barnen från föräldrarna är ett förslag, som nu mera ytterst få socialister hålla på. Många socialister vilja helst befria mödrarna från det yttre arbetet, så länge barnen äro små, och sedan hoppas de, att den väsentligt förkortade arbetstiden skall skaffa mödrarna riklig ro i hemmet samman med barnen, när dessa ej äro i skolan.

Det är ytterst betecknande för vår ställning till de sociala spörsmålen, att, medan man föreslår palliativ mot det onda, som följer af de nuvarande produktionsförhållandena, förklarar man att »förändrade arbetsvillkor icke äro att tänka på»! Men hvad annat har en — öfver missförhållandena tänkande — att tänka på, utom just detta: huru sådana ändringar skola kunna åstadkommas?

Medan talande exempel nästan hvarje vecka erhållas på familjelifvets gradvisa upplösning, genom kvinnokraftens bindande i industrialismens och de yttre yrkenas tvång, fortsätta kvinnosakskvinnorna sitt jubilerande öfver kvinnokraftens frigörande, eller förklara att kvinnor lika väl som män måste bekväma sig att göra hvad som behöfves och vara glada att kunna finna en plats, där de behöfvas, om också denna plats alls icke svarar mot deras håg och anlag!!

Mycket sant. Men mitt påstående är sannare:

Emedan förhållandena äro sådana, och allt mer varda sådana, så måste förhållandena omskapas. Emedan kulturen utsuger allt flera människolif, måste vi hafva nya kulturplaner, hvilka göra kulturens offerväsen mindre grymt. Emedan kvinnans arbetsjämlikhet med mannen ledt till att hon, som han, råkat in i ett nytt slafveri, så måste hon på nytt emanciperas, samman med honom. Hennes första emancipation befriade henne från att som *träl* förtryckas; hennes andra från att som *familjemedlem* förtryckas; hennes tredje skall befria henne från att som *arbetande* förtryckas.

Sålunda skall kvinnan samman med mannen verkligen frigöras; sålunda skall hon kunna gifva sin omedelbara del till det gemensamma samhällsarbetet, utan att förlora sina möjligheter att som kvinna lyckliggöra och lyckliggöras.

När kvinnofrågan blir uppfattad som frågan om den högsta möjliga lycka för kvinna som man — då är den död som »fråga».

Men då har verkligheten kanske redan börjat svara!

Då, men också först då, skall man se framtidskvinnan — och framtidsmannen — om hvilkas harmoniska utveckling i kroppslig och andlig härlighet vi alla drömma. Dessa skola se ned på våra nuvarande äktenskapslagar och alla andra samhälleliga inrättningar, så som vi nu se ned

på kvinnoköp och slafveri. Man skall med styrkans glädje känna huru tillvaron vidgats, sedan yttre former bortfallit, och yttre rättigheter, genom hvilka de få nu undertrycka de många. Man skall med segerns lugn känna, att det var en högre harmoni, som blef följden af de strider, genom hvilka vår tids lidande människor häfda sin rätt till lif och till lycka.

Harpan, sångens sinnebild, har sitt ursprung ur den spända bågen med dess sträng. Utvecklingen visar oss liknande metamorfoser, genom hvilka tillvaron småningom fylles af välljud från strängar, som en gång varit till strid spända senor.

Efterskrift.

Den studie och det försvar, som nu lämnas i allmänhetens händer, innefattar delvis detsamma, som föredraget om *Kvinnokraft*, hvilket hölls den 9 mars på Vetenskapsakademien.

Här finns intet nytt för den, som förstått *Missbrukad kvinnokraft* och *Naturenliga arbetsområden* för kvinnan. I det första af dessa föredrag säges innehållsrikare och kortare, hvad som här utvecklas, upprepas och återupprepas. *Missbrukad kvinnokraft* var skrifven i korta satser, under förhoppning att flertalet kunde läsa, icke blott på raderna men mellan dem. Detta hopp var en illusion. Därför har jag nu bemödat mig att vara omständlig och tydlig, allt för tydlig för det fåtal, som kan nyss nämnda konst; men kanske ändå ej nog tydlig för flertalet!

Jag vill här förklara, att angrepp, hvilka bero på en annan religiös lifsåskådning än min egen, har jag lämnat alldeles å sido, emedan deras bemötande skulle draga striden ut i oändliga rymder. *Ett ord* af Mathilda Roos har jag dessutom endast indirekt kunnat besvara, emedan det kom, när min bok var nästan färdigtryckt.

I försvarsfrågan har jag — enligt tidningsreferat — blifvit angripen i ett föredrag af amiralinnan Julia af Klercker. Mina öfriga, öppet framträdande, motståndarinnor äro fröken Anna Sandström (i *Dagny*), fröken Lucina Hagman (i *Nutid* Helsingfors), professorskan Alma Cleve (i sin *Protest*) samt fru Ellen Idström i den broschyr — *Misslyckad Kvinnokraft* — där författarinnan ådagalagt all sin personliga anspråkslöshet på titelbladet, medan inom omslaget anspråken å kvinnokönets vägnar äro dess större! Det är dessa öppet uppträdande motståndarinnor, som jag framför allt bemött, ehuru enskilda invändningar från intresserade vänner ej heller blifvit förbisedda, vid denna nya utredning af mina omstridda åsikter.

Då man själf kämpar med öppet visir, blottad för alla hugg, utan någon sköldbärare, som afvärjer dem, upptar man ej fejden med anonyma insändare, så vida ej bland dem någon ridderlig kämpe framträder, hvilket mig veterligt först skett, sedan denna bok var tryckt.*

Bland mina motståndarinnor vill jag betyga fröken Anna Sandström min aktning för en i alla afseenden ädel och spirituell framställning. Den går i flera fall ej emot, snarare vid sidan om mina yttranden, kompletterande mer än bekämpande dem. I mycket, som fröken Sandström yttrar, kan jag instämma, ty hvarje förhållande, således äfven missförhållande, har två sidor.

* Se *N. D. Allehanda* 31 mars.

Att tvista om sköldens guld- och kopparsida är, som vi sedan barndomen veta, ett ofruktbart kif.

De djupare principfrågorna har fröken Sandström lika litet som någon annan vidrört. Detta gör att intet, af hvad hon direkt mot mig yttrar, vederlägger det centrala i min bevisning.

* *
*

Då jag i Köpenhamn och Göteborg framträdde med mitt föredrag, blef jag på det obehagligaste öfverraskad af att alla, som jag talade vid, sade sig eniga med mig. Jag trodde, att jag begått misstaget att vilja skjuta en sparf med en kanon: att hafva anfallit en redan oskadlig villfarelse med för stort allvar. Jag tänkte — som man lätt gör då man är gammal — att tiden utvecklat sig snabbare än man hunnit följa med den; att således den välbehöfliga omdaning af synpunkten för kvinnofrågan, som jag velat bringa till diskussion, redan ägt rum, tack vare det starka angreppet från Strindberg för omkring tretton år sedan. Jag blef emellertid snart på ett nästan förfärande sätt tagen ur min farhåga att ha talat i onödan. Ty jämte den grundliga och lidelsefria debatt, som jag väntat af de motståndarinnor, jag hade trott mig äga — men först icke fann — så har äfven ett religionskrig brutit lös. Det har visat mig att kvinnosaken, för trettio år sedan endast den andliga öfverklas-

sens sak, nu hunnit bli äfven den andliga underklassens: att samma *slags* personer, hvilka för trettio år sedan skulle varit kvinnosakens blinda fiender, nu äro dess lika blinda anhängare!

Medan kvinnosakens officiella ledarinnor genom sitt organ *Dagny* tagit afstånd från den fanatiska skaran och i fröken Anna Sandström funnit sin sakförarinna, så har däremot den stora hopen funnit sin i fru Ellen Idström, som erhållit talrika bevis på den genklang, den tillslutning hennes broschyr funnit i Sverige som Finland. De många, som mot mig riktat anklagelsen att jag kommit för sent: att ingen kvinna numera påstår, att det är andlig likställighet med mannen, som man bör eftersträfva, utan endast samma lagliga jämlikhet, samma utvecklingsmöjligheter för hvarderas väsensart; att hvarje kvinna nu är djupt öfvertygad, att endast genom makans och moderns lycka når kvinnan sin högsta utveckling — en hvar sådan motståndare behöfver jag endast påminna om den talangfulla novellförfattarinnans synpunkter, till hvilka så många kvinnor slutit sig! Af allt mitt tal om moderligheten har fru Idström intet annat förstått, än att jag anses ha förordat kultiverandet af — moderhonor! I hvilken grad den slutliga intellektuella och produktiva likställigheten med mannen fortfarande är kvinnosakskvinnans ideal, huru föga hon till dess fulla innebörd förstår moderns kreativa uppgift, fram-

går äfven ur den framstående finskan, fröken Lucina Hagmans, uttalanden.

Långt ifrån således att mina varningar kommit *för sent*, synas de vara komna i rätta ögonblicket. Och därmed har jag också svarat dem, som mena att de varit uttalade *för tidigt*, att kvinnosakens målsmän ännu hafva så många hinder att kämpa mot, så många mål att vinna, att ingen borde försvåra striden, allra minst den, hvilken, som jag, önskar sakens framgång.

För mig äro människorna mer än saken, så mycket hällre, som jag är viss att äfven saken i längden vinner mest på att de människor, som stå i närmare eller fjärmare samband med densamma — framför allt de unga kvinnorna — bli så rikt, så fullt individuellt och kvinnligt utvecklade som möjligt.

I samband med dessa beklaganden hafva stått tvenne rent personliga anmärkningar, hvilka jag härmed vill besvara.

Den ena är den, att jag borde varit varsam, emedan jag visste att mina ord skulle begagnas kritiklöst, som man begagnar en auktoritets!

Om det var något jag *icke* kunde veta — och ej heller vill veta af — så är det detta påstående. Som auktoritet skulle jag på sin höjd kunna brukas af någon i mörkaste Afrika, hvilken intet visste om den uppfattning, som om mig allt sedan 1889 — efter mitt föredrag om reaktioner — är det respektabla samhällets. Sedan dess har jag genom många offentliga ut-

talanden, i tal som tryck, ännu mera befäst denna uppfattning. Ty i valet mellan att förlora den kompakta majoritetens aktning eller min egen, har jag städse föredragit att behålla den senare. Det kunde således aldrig falla mig in, att man skulle anfalla min yttrandefrihet med tal om min auktoritet. Och kunde jag icke genast befria mig från anklagelsen — genom att visa min debetsedel till det sociala anseendet af hvilken framgår, att jag till detta länge häftat för oguldna utskylder — skulle jag blifvit förkrossad. Ty att bli bemött som auktoritet, det betyder att nästan ha förlorat sin rätt att vara till! Det nödgar en att, under ständig oro, bära sin själ i sina händer, för att den icke skall stelna i dogmatism. Och när man förut har händerna fulla, blir man ej glad åt nya bördor!

Den andra anklagelsen är ej så skämtsam. Den går ut på att jag, en gång en ifrig kvinnosakskvinna, nu svikit min fana.

Jag är och förblir en på individualitetens rätt och frihet lidelsefullt troende. Som sådan är och förblir jag en ifrig kvinnosakskvinna, i den meningen, att jag icke vill att en prick i lagar och stadgar skall kunna stänga en enda annan kvinna från den fullaste individuella frihet. Så snart ett sådant hinder möter en kvinna, blir jag nu lika het af harm, som vid femton år. Och blefve ett grand af kvinnans redan vunna frihet hotad, då skulle äfven jag ställa alla mina krafter i *den* »försvarsagitationens» tjänst!

Min omedelbara verksamhet i kvinnosakens led är däremot så obetydlig, att den icke ens förtjänar att nämnas. Endast i den (nu upplösta) *Föreningen för gift kvinnas äganderätt* deltog jag många år som suppleant. Men min egentliga verksamhet för denna fråga — hvilken inom föreningen ägde rum under dess utmärkte sekreterare fru E. Anckarsvärd — har till stor del varit *utom* föreningen. Så har jag varit kallad till Helsingfors och där föreläst i ämnet*. Och då jag, under ett tiotal af år, ofta blifvit ombedd att hjälpa med föredrag i arbetareföreningar och goodtemplarloger, så har jag försökt att också i dessa kretsar väcka intresse för samma ämne.

Utom detta har jag två gånger talat för att kvinnor skola bruka den kommunala rösträtt, som de redan äga, samt en gång för kvinnans politiska rösträtt. Om jag tillägger, att jag var ordförande vid det möte, där dräktreformföreningen bildades och att jag en gång talat för en sjuk- och hjälpförening för lärarinnor, samt för nya arbetsområden åt kvinnan (i Göteborg 1889), så tror jag att min samfällda verksamhet i kvinnosaken är uppräknad! De bidrag, jag lämnat till *Tidskrift för Hemmet* och *Dagny*, hafva nästan uteslutande varit litterära studier öfver kvinnliga författare. Jag har aldrig varit medlem i någon förening, för något slags agitationssyfte, sedan jag utgick ur Föreningen för gift kvinnas äganderätt.

* Se *Om Äganderätt och myndighet för den gifta kvinnan*. Helsingfors.

Min enskilda ställning till kvinnofrigörelsen är den lyckligast möjliga. Tack vare de af kvinnosakens målsmän gjorda förarbetena, samt mina sällsynt frisinnade föräldrar, har jag bokstafligen icke behöft bruka en minut af mitt lif för att kämpa mig fram till något yttre önskemål, hvilket, i min egenskap af kvinna, varit för mig otillgängligt. Det har sålunda aldrig funnits något af den personligt undertrycktas bitterhet i min indignation öfver det tvång, som hvilat och hvilar öfver andra af mina medsystrar.

Denna opartiska ställning har jag hittills trott vara en styrka.

Så trodde jag äfven, att min ställning i öfrigt skulle vara, med afseende å nu förevarande meningsbyte. Då jag själf aldrig ägt eller kommer att äga någon del i det lifsområde, hvilket jag — under ofta nämnda förutsättningar — anser vara det för kvinnan lyckligaste; då jag själf är en andligt arbetande kvinna, hvilken med kärlek omfattar sin verksamhet, så kom det icke ens i min aning, att någon kunde tro att *jag* talade i egen sak! Men med den fina slutledningskonst, som är den kompakta majoritetens afgjorda styrka, drog man just ur dessa fakta den slutsatsen: att jag förklarade alla ogifta kvinnors lif förfeladt; allt kvinnoarbete på det andliga området värdelöst o. s. v., o. s. v.

På dessa och liknande djupsinniga slutsatser har man begrundat påståendet om mitt plötsliga

»reaktionära» affall från tidigare synpunkter i kvinnofrågan!

Ord hafva ingen makt att skrämma mig. Och skulle något synas mig mindre skrämmande än hvarje annat, är det just det nyssnämnda i samband med mig! Också har det vållat mig lika liten sinnesrörelse, som om någon beskylt mig att hafva — stulit Katarinahissen!

Jag vet visserligen att, ifall ett sådant rykte kom ut, skulle nittionio af hundra förklara: att så hade de alltid trott att en person med mina åsikter måste sluta! Endast den hundrade skulle genom en morgonpromenad till söder förvissa sig huruvida Katarinahissen fanns kvar eller icke.

Det är alltid för denna hundrade man talar. För denna ene, hvilken själf vill pröfva innan han dömer, kan jag framlägga en lång serie af uttalanden — från mer än 20 år tillbaka — hvilka med obruten följdriktighet uttrycka de tankar i kvinnofrågan, som jag här sammanfattat till enhet.

Min »reaktion» i dessa ämne ligger så långt tillbaka, att jag redan firat tjugufemårsjubileum med mina nuvarande åsikter, dem mina erfarenheter sedan dess visserligen fördjupat, utvecklat och stadfäst, men icke ändrat.

Bland de många, mer eller mindre klumpiga, kastvapen, som under denna tid regnat öfver mig, ägde ett formen af en fråga, den nämligen: huru jag, själf ej mor, kunde orda om moderlighet, och hvad jag — efter mitt nedsättande af kvinnans

intelligens — kan ha för tanke om mina egna föredrag och deras räckvidd?

Jag tänker, för det första, att mina föredrag medelbart äro ett bevis för den manliga intelligensens öfverlägsenhet. Ty utan de väckelser, jag genom manliga tänkare erhållit — som bekant äro alla de yppersta filosofiska, psykologiska och biologiska arbeten om kvinnan skrifna af män! — skulle jag icke kunnat åstadkomma dessa föredrag. Jag tänker, för det andra, att mina föredrag omedelbart äro ett uttryck af den kvinnliga öfverlägsenheten. Det evigt kvinnliga mäktar på känslans område det samma, som det evigt manliga på tankens: att utanför sig själf finna en punkt från hvilken tillvaron kan lyftas. Jag har kallat denna öfverlägsenhet moderligheten. Och denna är här omsatt i medkännande för alla de unga kvinnor, hvilkas lycka blir en väsentlig del af lyckan för den ensamma, gamla kvinnan.

Jag tänker för det tredje att, som de flesta andra andliga yttringar af kvinnans moderlighet, får denna en, i viss mening, kort lifstid.

Innan gräset gror på min graf är den länge sedan glömd, och ingen framtidskvinna skall kunna hitta häftena i ett bibliotek, då hon skrifver sin historia om »1800-talets kvinnofråga», ty de pappersvingar, som bära dylika dagsländor, blifva nu mera snart stoft! Men medelbart skall denna insats af moderlighet aldrig dö, ifall den endast kommit ett enda ungt hjärta att vidgas af en

djupare lifskänsla, en känsla, som sedan fortplantas släktled efter släktled.

Att en starkare lifskänsla *endast* skall gifva lycka, det kan jag icke lofva. Med ett mitt eget ord vill jag erinra att

Det lif, som själfullt lefves, är en smärta.

Men lif, i smärta eller sällhet, är kraftutveckling, och kraftutveckling är jubel, är motsatsen till stillastående och död.

* *
*

Efter att hafva ägnat många ord åt mina motståndare, vill jag yttra ett tack till de båda kvinnor, som offentligt ställt sig vid min sida — signaturen Jacqueline (i *Nya Dagligt Allehanda*) och fröken Amalia Fahlstedt (i *Nordisk Revy*). Med samma varma sympatiska förståelse, som dessa, hafva äfven många andra, unga och gamla, kvinnor gladt mig. *Du gleichst dem Geist, den du begreifst* säger en af mina biblar, och det är därför, som förståelse ömsom kan vara en glädje och ömsom ett obehag, liksom missförstånd ena gången kan blifva en smärta, den andra ett nöje!

Som jag velat skona mina läsare från allt neddykande i de många »insändarna» torde en och annan mena, att jag ej egt nog stora skäl för att så här länge uppehålla mig vid den lilla sidan af saken, den personliga.

Jag skulle själf vara den första att häri instämma, ifall jag icke de sista månaderna erfarit: att det är genom personligheter, man lyckas göra åsikter fågelfria.

Jag hoppas emellertid att det är sista gången, jag skall behöfva värna mitt fria ord i mitt köns lifsfråga. För att det skall bli den sista, ber jag allmänheten, hvad den, nu och framdeles, än kan hafva att invända mot mina åsikter, att som utgångspunkt för sitt bedömande bruka den öfvertygelsen: att, när jag uttalar mig i något ämne, så sker det af nödvändighet, det vill säga: att jag då aldrig är drifven af någon annan makt än den, hvilken den gamle greken nämnde sin dämon och jag nämner: min innersta personlighet.

Stockholm i mars 1896.

Ellen Key.

Rättelse.

Sid. 143, rad. 13 nedifr. står "den styrka, som *ej* är kvinnans"; bör vara: "som *är* kvinnans".

I FINLAND

OCH

I RYSSLAND

NÅGRA INTRYCK

AF

ELLEN KEY

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

STOCKHOLM.
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1900.

I Finland.

I.

Inledning.

När senator Trarieux efter sitt besök sammanfattade sina intryck af finnarna som ett folk, *där politiken blifvit poesi*, då lyckades han — som endast fransmannen kan det — att i en enda rad uttrycka en sanning, om hvilken volymer kunde skrifvas.

De här nedan meddelade upplefvelserna komma ej att gifva inblick i någon annan sida af den finska politiken än den, fransmannens vingade ord har kännetecknat. Mitt besök i Finland inföll under stiltjen mellan den storm, som varit och den som kan väntas. Af de i det fosterländska sorgespelet omedelbart handlande såg jag helt få. Det var bland vetenskapsmän, författare och konstnärer, bland kvinnorna och ungdomen jag erhöll mina flesta intryck. Men stämningen i dessa kretsar är redan under det närvarande sakläget af ingripande betydelse — och blir det allt mer i den mån finnarnas politiska rättshandlingar, liksom deras präss- och försam-

lingsfrihet, genom det ena yxslaget efter det andra rothuggas och de tillsvidare hänvisas till de vetenskapligt och konstnärligt produktiva eller de sällskapliga uttrycken för sitt nationella lif. Därför torde en skildring af stämningen äfven i dessa kretsar äga intresse. Kanske skall den bringa någon tröst till de många, hvilka i Sverige ångestfullt grubbla öfver Finlands framtid.

Efter min hemkomst från Helsingfors måste jag sålunda vid hvarje steg besvara frågor angående sinnesstämningen bland finnarna. När detta fortgått några dagar, beslöt jag att offentliggöra mina intryck, för att de sålunda skulle nå en vidare krets af Finlands vänner.

*

Vid mitt första och — tills nu i höstas — enda besök i Finland sensommaren 1887 for jag från Åbo till Borgå, dessa båda städer, hvilkas historiska minnesmärken och nationella helgedomar — framför allt Runebergs hem och graf — förena svenskar och finnar i samma känsla. Jag såg delar af skärgården och af Saimas vida vatten med de otaliga öarna och de då ännu skogsmörka stränderna. Jag såg Imatra brusa fram i sitt ännu obundna, breda majestät, tvärs igenom de då ännu oberörda skogsdjupens enslighet: nu skall ett nytt millionbolag tämja äfven denna Europas väldigaste vattenkraft! Från Viborg

utsträcktes resan till Petersburg och färden slutade i Helsingfors.

Denna stad var nu den enda i Finland jag besökte, frånräknadt några timmars uppehåll i Viborg — vid återresan från Petersburg — för att på begäran där hålla ett föredrag. Däremot nödgades jag, af brist på tid, afslå liknande framställningar från Åbo och Tavastehus.

Liksom jag sålunda förra gången erhöll en mångsidigare bild af landet själft, föranledde andra tillfälligheter att jag äfven i fråga om det nationella lifvet då erhöll mina intryck lika mycket från den gammalfennomanska som från den svenska sidan. Nu däremot kom jag hvarken i beröring med landsbygden eller den gammalfennomanska kretsen i Helsingfors. Jag nämner allt detta för att ej ingifva mina läsare en oriktig föreställning om räckvidden af de iakttagelser, till hvilka jag nu öfvergår, utan någon inledande öfversikt af ställningen i Finland.

Ty 1890 talets — och alldeles särskildt det sista årets — händelser äro ännu i friskt minne. Och den, som vill upplifva sin hågkomst, äger tillfälle därtill i en hel rad svenska broschyrer, hvilka varmt och sakrikt skildra den finska rättsställningen och de ryska rättskränkningarna under 1890-talet såsom:

Ställningar och förhållanden i Finland af Sven Palme (1891), *Finska studier* af Otto v. Zweigbergk (1894), *Statskuppen i Finland* af Valfrid Spångberg (1899) och dessutom två häften

Finska förhållanden af Nestor, *Finland* af H. Wieselgren och den af en finne, J. Nylander, skildrade *Stora deputationen* (1899).

Jag vill däremot som en inledning till det följande återgifva några intryck från mitt nyssnämnda, första besök i Finland, sensommaren 1887.

Stämningen då var lika skild från den nu rådande, som den då ännu sommargröna naturen skilde sig från den vinterliga, hvilken nu mötte blicken öfverallt, utom i de yttersta skären. Ty dessa gåfvo ännu synvillan af en kvarglömd sommar, när morgonsolen rödglödgade de små stugorna, gaf kopparglans åt de snedvridna tallarna och tindrande blåhet åt böljorna, som saktmodigt slogo mot de kala klabbarna. För ett nymornadt medvetande tycktes ångbåten ännu vara kvar i de svenska skären. Ett förhastadt antagande, hvilket emellertid är betecknande för den känsla, svenskar mottaga öfverallt och af allt i den svensktalande delen af Finland, där vi känna oss hemma som ingenstädes i världen utom i vårt eget land, hemma, emedan vi där aldrig behöfva öfversätta — vare sig ett ord eller den känsla orden tolka eller ens den känsla, som ligger djupare än orden!

Åtminstone nu, 1899, var detta full sanning. 1887 däremot fann jag hos många finnar en optimism, hvilken var svårfattlig för svenska begrepp. Vi svenskar, som varit benådade framför snart sagdt hvarje annat folk, ej blott därigenom att vi i rätta stunden erhöllo kraftkungar sådana

som Gustaf Vasa, Karl XI och Gustaf III, men lika mycket därigenom att den öfvertro, dessa varit ägnade att ingifva oss med afseende å absolutismens välsignelser, omedelbart skingrades genom en Erik XIV, en Karl XII och en Gustaf IV Adolf — vi svenskar hafva svårt att förstå en trygghet, som ytterst hvilar på en själfhärskares stämningar. 1887 stod just det hjärtliga förhållandet mellan Alexander III och finnarna på sin höjdpunkt. Medan nu tsar Nikolaus' namn knappast nämnes; medan det var i ett enda — ryskt — bodfönster man såg hans porträtt, möttes man då ofta af kejsarparets bilder, och under samtalen berättades med förkärlek små drag från kejsarbesöken i Finland, där man med glädje kände att dessa besök voro ljuspunkter i kejsarfamiljens dystra tillvaro, emedan kejsaren endast i Finland kände sig fullt trygg i folkets tillgifvenhet. Man skildrade sålunda huru tsaren åt filbunke i bondstugorna, huru han genom sin uppvaktning gjorde sig bekant med folkets vanor, huru han själf störtade sig i vattnet för att frälsa en gammal gummas får från sin jakthund o. s. v. Den vackra och vänliga kejsarinnan Maria (Dagmar) var i Finland lifligt beundrad och M. M:s världsbekanta sångarkör brukade hvarje Mariadag resa till Petersburg för att uppvakta henne med de nordiska sånger hon älskade. Kejsarens styrelse gaf då ännu finnarna endast anledning till belåtenhet. Det finska statsverkets tillstånd var så blomstrande att det af

egna tillgångar byggde sina järnvägar. Finnarna hade intet hof att underhålla och det anslag af 100,000 mark, som kejsaren mottog af Finland, använde han för landets bästa, såsom t. ex. inköp af konstverk, hvilka stannade i Helsingfors. När en finsk deputation anhöll att åt kejsaren få uppföra ett värdigare palats än den enkla grå byggnad, som i Helsingfors kallas »slottet», bad han dem bruka sina millioner till för Finland nyttigare ändamål: för honom var den gamla byggnaden god nog.

I sin glädje öfver all denna tsarens välvilja var man under 1880-talet på vissa håll skuggrädd till och med för fria tankar, emedan de skulle kunna tydas som aflägset befryndade med — nihilismen! Ty man visste att den kejserliga välviljan för Finland berodde på att detta begrepp ej funnit vägen dit. Och på bevarandet af denna samma välvilja berodde ju Finlands välgång. Mot tsarens tillgifvenhet för Finland hoppades man att udden af det redan då i Ryssland började talet om Finlands russifiering skulle brytas. Ytterst hade man ju dessutom sina forna kejsares eder att lita till! Det var i hägn af dem Finland nått sin nuvarande blomstrande utveckling; det var genom Alexander II:s storsinta tolkning af Alexander I:s löften Finland nu i verkligheten ägde en större konstitutionell rätt än 1772 och 1789 års grundlagar inneburit.

Man hade således alla skäl att vara nöjd och man önskade intet annorlunda. Då — lika

litet som nu, lika litet som någonsin — hörde jag från en finne eller finska den allra svagaste önskan att det gamla förhållandet till Sverige skulle återställas. Tvärtom dolde finnarna icke sin — för en svensk ganska smärtsamma — mening: att Finlands lugna och lyckliga kulturella utveckling fått sin egentliga fart efter skilsmässan från Sverige; att, så länge Finland för Sverige måst vara, hvad Tegnér kallat det, *en blodig sköld*, så länge hade finnarnas mesta kraft måst brukas för att återuppbygga brända stugor, återuppodla förvildade åkrar. Och medan finnarna villigt erkände sin tacksamhetsskuld till den svenska odlingen, betonade de med självkänsla att de betalat denna skuld: med sina fäders blod på våra slagfält, med sina hjärnors arbete inom vår vetenskap och vitterhet.

Allt detta var ju en obestridlig sanning. Och jag, hvilken lika litet som någon enda svensk, uppvuxen under 1880-talets senare hälft, önskade någon förändring i förhållandena, kunde icke för mig själf förklara den hett sjudande smärta med hvilken jag såg Systerbäcks — den gamla gränsflodens — fåra eller blickade bort mot Sveaborg eller hörde finnarnas glada hopp om framtiden. Vi svenskar — som med afsky förkastat absolutismen från 1789; vi, för hvilka ett konstitutionellt styrelsesätt, en grundlagstryggad tryckfrihet numera äro lika oumbärliga som luften — kunna ju endast motsträfvigt erkänna att finnarnas starka, rika utveckling under

1880-talet verkligen ägt rum i *trots* af absolutism och censur. Den nationella självkänslan i Finland var emellertid så sund, så frimodig att den slutligen förvissade mig att Finland kände sig lyckligt i sin kraftutveckling — ja, att denna kanske blifvit så stark och skön af samma skäl som strömmen blir det, när den nödgas bryta sin väg mellan trånga bräddar!

Och när Finland var belåtet, då borde väl äfven vi svenskar känna oss så å dess vägnar? En hängifven mor bär ju gärna saknaden efter en älskad dotter, som hon vet lefva lycklig i ett nytt eget hem. Men månne ej hos modern saknaden dock alltid förblir mer långvarig och lätt upprörd till förtviflan, ifall dottern skulle drabbas af lidanden inför hvilka modern står maktlös?

Det fanns dock 1887 två ting dem alla finnar enades i att beklaga. Det ena var naturligtvis censuren — hvilken just då börjat stoppa ned utlandets tidningar hel och hållna i papperskorgen, i stället för att som dittills endast svartmena de misshagliga artiklarna, — och hvilken för den inhemska pressen gjorde presshindret lika konstant som takthvilan i en hexameter. Det andra var den nya, sedan hösten 1881 i verkställighet trädda, härordningen, genom hvilken den *treåriga värnplikten* blifvit införd. Man hade i det längsta hoppats kunna rädda indelningsverket, eller åtminstone förvandla de finske värnpliktige till en nationell milis. Men det hade ej lyckats. Man

ägde visserligen ingen lång erfarenhet af värnpliktens verkningar men man ansåg allmänt kasernlifvet skadligt och särskildt klagade bönderna att de funnit sina hemvändande söner mer lata i sitt arbete, mer lösa i sina seder, ett omdöme, af hvilket man kan förstå med hvilken oro den finska allmogen — alldeles oafsedt själfva *sättet* för sakens framförande och den ökade ekonomiska bördan af en förlängd värnplikt — nu mottagit utsikten om en *femårig* sådan och därtill delvis aftjänad i Ryssland!

Men midt ibland 1880 talets i öfrigt allmänna optimism, hördes här och där en annan ton. Finnar funnos hvilka framhöllo att kejsarlöften, äfven de heligaste, att kejsarsympatier, äfven de starkaste, äro svaga stöd för ett folks frihet. Visserligen kan ju äfven en konstitutionell monark genom en statskupp bryta sina eder, men det sker då stödd på en del af nationen mot en annan del af densamma och blir sålunda ytterst en af folket själfförvållad olycka. När däremot en envåldshärskare i två riken har det större bakom sig som stöd för löftesbrotten mot det mindre — och ej blott styrkans stöd men äfven stödet af den österländska tanken: att självhärskardömets väsen innebär rätten för härskaren att vara obunden af egna löften — då är situationen en helt annan. Då är det mindre folkets rörelsefrihet lika otrygg som barnets lek inför ett rofdjurs ögon. Och hos de klarseende inom det svenska partiet började känslan af denna

otrygghet redan att växa till ångest. Särskildt minnes jag från mitt förra besök i Finland ett samtal med baron Viktor v. Born, hvilken redan då förutsade allt, som sedan under 1890-talet inträffat. Denna framsynthet har öfvertygat mig att han äfven nu ej kan sakna skarpblick, när han varnar för medgifter och påyrkar ett bestämdt motstånd, den så kallade demarcheliniens taktik, hvilken i fjol var att alls icke pröfva värnepliktsmanifestet, endast afslå det, eftersom hela tillvägagående var lagstridigt. Denna taktik hade som bekant vid landtdagen 1899 omkring sig samlat ej blott en grupp unga adelsmän, utan vann äfven i det hela Axel Lilles — och därmed *Nya Pressens* — manliga och mäktiga stöd, liksom ungfennomanernas, och deras organ *Päivälehti*. Dess redaktör, Eero Erkko — en bror till diktaren — är dessutom medlem af borgarståndet.

Som alla veta dröjde det icke längre än till 1890 förrän svekomanerna — genom den nya strafflagens suspendering, post- och tullmanifestet m. m. — fingo rätt i sina antaganden att Alexander III:s sympatier för Finland icke ägt stödet vare sig af den hufvudets eller hjärtats styrka, den europeiska kultur eller den statsmannablick, hvilka kunde gjort hans sympatier till Finlands skydd gent emot de under 1880-talet allt oftare återkommande ryska prässangreppen på landets autonomi. Det innersta motivet till dessa angrepp har en ryss nyligen i samtal med en finne

angifvit med en öppenhjärtighet, som lämnar intet öfrigt att önska:

»Vi, som äga makten och inkomsterna i Ryssland, vilja naturligtvis — som alla andra människor, hvilka äga makt och inkomster — behålla dem! Men så länge det finnes någon del af det ryska riket om hvilken det påstås, att där allt går lika bra — ja bättre — med ett annat system än det ryska, är vår makt osäker. Därför måste äfven Finland styras efter den metod under hvilken Ryssland befinner sig väl(!). Och ju förr Finland inser detta, ju bättre.»

Det finnes ingen finne, hvilken ej med energi tillbakavisar såväl de från norskt vänsterhåll hörda antydningarna: att det nuvarande sakläget i Finland skulle framdrifvits genom svenskarnas rustningar, som de från svenskt högerhåll hörda antydningarna: att de norsk-svenska unionsstriderna därvid skulle varit en medelbart eggande orsak. Finnarna själfva veta allt för väl huru länge förberedd och huru målmedveten den ryska våldshandlingen är. Först Polen, så Östersjöländerna, så Finland — sådant var programmet och detta skulle fullföljts, äfven om Sverige afväpnat i stället för att rusta och om Norge-Sverige varit eniga och förenade som siamesiska tvillingar! Redan efter Alexander II:s död sågo finnarna vid östra horisonten den molnbank uppstiga ur hvilken 1890 de första haglen nedföllo och från hvilken 1899 allt tätare och gröfre skurar urladdat sig öfver deras tegar.

Och med full rätt vilja ej heller finnarna själfva — hvarken svekomaner eller fennomaner — tillmäta språkstriderna sig emellan *den* afgörande betydelse, som man i den öfriga norden varit benägen att tillskrifva dem i fråga om russifieringssträfvandet.

Det finnes intet man oftare hör i Sverige än att, om språkstriden icke varit, då skulle ej det nuvarande sakläget hafva inträdt. Men i detta omdöme instämma ej finnarna själfva. De veta att språkstriden för det första var oundviklig och för det andra af viktigare inverkan för att hindra än främja russifieringen. Men som språkfrågan i Sverige ständigt framdrages, vill jag här i förbigående beröra den och först ge svekomanerna ordet, för att senare låta fennomanerna komma till tals.

Det gammalfennomanska partiet befann sig 1887 i det slags glädjerus — efter sina under 1860-talet började segrar — hvilket icke ökar synvidden. Den var dessutom i förväg stängd genom en dogmatisk tro på Snellmans program: att den utländska kulturen hindrat uppkomsten af den inhemska; att således det utländska (svenska) oket borde aflyftas; det finska språket förvandlas till kulturspråk och den finska kulturen sedan uteslutande byggas på Kalevalas folkliga tungomål. Endast sålunda kunde Finland erhålla en enhetlig nationell tillvaro, ifall dess folkanda dikteriskt och vetenskapligt speglades i det egna modersmålet, ej i ett främmande tungomål.

Utrotandet af det svenska språket och den på detta byggande kulturen — det var således *slutmålet*. Och det får icke glömmas att det var med blicken fäst på detta slutmål som det svenska mindretalet stundom bekämpade äfven de mest rättvisa kraf å fennomanernas sida, bekämpade dem af fruktan för de vidare följderna af de första medgifterna.

Att det fanns djupa berättiganden i många af fennomanernas kraf, detta behöfde jag 1887 endast fem minuter att bli viss om, de nämligen, hvilka jag tillbragte vid Saimas strand framför två ångbåtar utan att af någon bland tjugu kringstående personer kunna få veta på hvilken jag borde gå ombord! Sedan de bevekligaste böner lämnats obesvarade; sedan jag därpå antydt först att finnarna voro obegripligt enfaldiga, därpå outsägligt envisa, slutligen omänskligt elaka, hvilket allt de med lika orubbadt jämnmod låtit öfvergå sig, då begrep jag ändtligen att — de intet ord begripit! Men som de flesta svenskar hade jag dittills lefvat i den tron — att den finsk- och svenskspråkiga befolkningen var så blandad, att den ömsesidigt kunde göra sig någorlunda förstådd inbördes! Och denna vår okunnighet om sakläget har i Sverige alldeles snedvridit vår syn på språkfrågan.

Har man endast själf praktiskt erfarit att svenskan och finskan äro lika olika som t. ex. svenskan och ryskan, då diskuterar man ej ens längre frågan om det berättigade i att man för

finskan begärt — och vunnit — likställighet som kyrko- och skolspråk, i domstolar och ämbetsverk, vid posten och andra samfärdselmedel.

Men hvad svekomanerna, sedan de medgifvit detta, 1887 med harm framhöllo, det var att fennomanerna, genom att indraga allt fler lärda svenska skolor nödgade de svensktalande att sätta sina barn i de dyra privatskolorna, eller, om de ej hade råd till detta, lämna dem utan högre bildning eller, slutligen, tvinga dem att mottaga denna på ett annat språk än deras modersmål. Och hvad de med djup sorg talade om det var att fennomanerna 1863 och 1865 vunnit sina segrar hos regeringen *utan ständernas hörande;* att den stora segern — reskriptet af 1886 om språkens principiella likställighet — vunnits i Petersburg *på administrativ väg!*

Och i denna stund torde — utanför gammalfennomanernas krets — väl icke många tänkande finnar förneka att, när så skedde, då ställdes ett partis seger öfver fäderneslandets väl; knappast någon finnas, som icke beklagar att fennomanerna ej skydde att undergräfva de redan så svaga stöden för den finska autonomien genom att, petitionerande till regeringen bakom ständernas rygg, vinna det, i sig själf berättigade, mål på hvilket de dock — som framsynta fosterlandsvänner — hellre bort vänta i årtionden än nå längs denna visserligen lagliga men farliga väg. Genom detta handlingssätt erhöll ryska regeringen ett angenämt och användbart prejudikat på

att finska folket ej blott med likgiltighet, nej med belåtenhet skulle åsett en fortsatt rysk »administration» af dess angelägenheter!

Den anda, som förde gammalfennomanerna in på den s. k. Petersburgsvägen ledde småningom under präst- och bondepolitikens tecken — styfsint återhåll mot framsteget, smidig eftergifvenhet för tillbakagången — till söndringen mellan gammal- och ungfennomaner. Och denna söndring torde efter händelsen i våras — senatens promulgering af det kejserliga manifestet — vara ohjälplig.

På 1880-talet framhöllo äfven svekomanerna att ryssarna visat en slags försyn för den svenska kulturen och de svenska minnena i Finland, men att, i samma mån finnarna själfva trängde undan det svenska elementet, skulle Ryssland bli oblygare i sin »enhets»-sträfvan, under det verkliga eller föregifna antagandet: att icke hela det finska folket, endast några svenska bråkmakare däremot hade någon invändning. Ryssarna, menade svekomanerna, äro sluga nog att främja fennomanerna, eftersom dessa — ehuru omedvetet — arbeta ryssarna i händerna.

Medan sålunda för tolf år sedan fennomanerna voro optimistiskt kortsynta men svekomanerna motsatsen — efter hvad händelserna nu visat — voro båda partierna lika litet ryssvänner. De i Finland boende ryssarna lefde redan då isolerade — nu kan man nästan kalla dem cernerade! I ingendera partiet umgicks man med regerings-

ryssar och äfven i andra småting visade finnarna den mer naturliga än politiska afvoghet mot allt ryskt — d. v. s. officielt ryskt — hvilken jag nu i höstas hörde somliga finnar ångra, eftersom den visat sig vara en på djupet verkande orsak till ryssarnas ovilja mot den finska särställningen. Hade vi, mena somliga finnar, medgifvit mer växelverkan i oväsentliga ting, skulle ryssarna ej brytt sig om att störa oss i de väsentliga. Andra åter mena, och troligen med mera rätt, att hvarje yttre enhet — t. ex. i fråga om post, mynt, tullar o. s. v. — ej blott skulle skadat Finlands ekonomiska utveckling, utan gifvit ryssarna anledning att äfven på andra områden tillämpa sammanslutningsprogrammet.

Sålunda möter man äfven i detta fall samma dualism mellan motstånds- och medgiftstanken, mellan det finska trotset å den ena, det finska tålamodet å den andra sidan.

II.

Man får i Finland — dock mindre nu än på 1880-talet — ej sällan höra att motsatsen mellan det svenska och finska elementet är djupare än språkskillnadens: att den ytterst hvilar på oförsonligheten mellan en aristokratisk och en demokratisk lifssyn. Det svenska partiet har — säga ofta gammalfennomanerna — varit likgiltigt för den finsktalande allmogens upplysning; det har motarbetat utsträckningen af valrätten till landtdagen — en fråga, som nu åter står på dagordningen — och dessutom äro svekomanerna fritänkare och europeer, utan stöd i den allena saliggörande arten af vare sig tro eller patriotism!

Att aristokratiska och demokratiska motsättningar ägt betydelse i språkstriden, är obestridligt. Men numera håller en uppdelning i aristokratiskt-konservativ och demokratiskt-liberal ingenstädes streck — allra minst i Finland! Tvärtom är det ofta i adel- och borgarståndet, bland svekomaner och ungfennomaner, som den moderna

lifsåskådningen, de frigörande synpunkterna äro att finna, medan den ortodoxa eller pietistiska kristligheten, »jordandans» konserverande instinkter framträda inom präst- och bondestånden, där gammalfennomanerna hafva flertal. I Finland — där intet hof finnes, mycket få rika adliga herresäten, intet byråkratvälde, ingen militarism, där dessutom en gemensam yttre fara verkar sammanslutande — där möter man, mer än i något annat nordens land, det demokratiskt förnäma åskådningssättet, det att endast de olika mänskliga egenskaperna bilda den verkliga sociala rangskillnaden. Och om det svenska partiet ännu under 1880-talet ej var fullt klarseende för vikten af hela folkets bildning, så saknar nu — kanske just genom dessa anklagelsers sporre — nämnda påstående all grund. Den oerhörda lifaktighet, som jag under 1880-talet fann på den högre skolans område, har nu fortgått till folkbildningens. Då visade man i Helsingfors med stolthet de präktiga nya lokaler, i hvilka alla dessa — svenska, finska, till och med tyska — gosskolor, flickskolor, samskolor m. m. voro inrymda. Öfver hufvud torde knappt någon stad med flera skolor finnas i förhållande till invånareantalet. Under 1880-talet var det samskoleidén, på hvilken man i Finland kastat hela sin kärlek och sin storartade ideella offervillighet. Men man var — — och är som hos oss — ännu ej fullt vaken för behofvet af en fullkomlig omdaning af hela skolsystemet. De språkliga förhållandena nödga dess-

utom till en öfveransträngning, hvilken från svensk synpunkt förefaller oerhörd. Några barn funnos t. ex., hvilka på 1880-talet läste svenska, finska, ryska, engelska, tyska, franska, latinska och grekiska språken jämte alla vanliga skolämnen! Och när finnarna nu själfva anmärkte att nya produktiva krafter uppstå mer sparsamt än hvad de kunde hoppas; att inom konsten som inom den finsk-språkiga litteraturen de nya insatserna ofta komma från bonde- och arbetareklassen — då kunde jag icke helt undertrycka den fula glädje, med hvilken man mottar meddelandet om ett missöde man förutspått! Om — som den psykofysiska vetenskapen allt mer tyckes bevisa — de receptiva och de produktiva funktionerna i hjärnan utvecklas på hvarandras bekostnad, då hafva finnarna icke mycket att vänta af skolåldersklassen från 1870—1880-talet! Om man därtill tror på den satsen, att det fordras en million människor för att producera ett stort geni, då ha ju ej heller finnarna rätt till mer än högst två och ett halft — betraktelser, hvilka vore nedslående, ifall icke äfven erfarenheten visade, att stora händelser hafva en underbar makt att låta folkdjupets dolda källor bryta fram tvärt igenom alla hinder!

Det är emellertid icke blott från gammalfennomanerna, man hört anklagelsen för bristande folklighet hos vissa svekomaner. Det fanns redan på 1880-talet en allmän riktning, som man lär känna i Tavaststjernas diktning och af hvilken

han plågades, emedan den ledde till det belåtna stillastående, den nationella självsäkerhet, hvilka tränga samman synkretsen. Ännu på 1880-talet uppträdde ju fyra professorer mot doktor Carl v. Bergen, när denne höll populära föredrag i Helsingfors om evolutionsteorien; ännu på 1880-talet hörde jag fennomaner bevisa huru — fullkomligt ofinsk Runeberg var! På grund af hans fennomanska sympatier begingo gammalfennomanerna den inkonsekvensen att låta Topelius på sin Björkudde i ro njuta sitt lifs vackra sommarkväll. Han hade dessutom endast det felet att skrifva på svenska, men hans tankar voro ju icke europeiska eller moderna, som fallet var med vissa af de yngre, t. ex. de då ännu lefvande K. A. Tavaststjerna och Hjalmar Neiglick, han, som gjorde luften omkring sig varm och elektrisk, lysande af den sydländska glöden i hans geniala tankar, hans strålande blickar. Man misstrodde alltid Neiglick som alltför modern i sitt filosofiska tänkande, och Tavaststjerna som alltför opatriotisk i sin diktning! Och nu är ej blott den åldrige Topelius borta, utan äfven båda det ungsvenska Finlands rikast begåfvade andar, dessa, hvilka, så länge de lefde, oroade landet med europeiska tankar och, innan de dogo, bidrogo att föra Finlands namn ut i Europa! Nu råder inom de yngre författarnas och konstnärernas krets snarare en finsk-nationell sträfvan, hvars yttersta riktning representeras af Arvid Järnefelt, som till den finskt-nationella ensidigheten lagt

den Tolstoyskt-kristliga. Med lära och lif — han har från jurist blifvit, jag tror, smed och bor på landet i det hus han själf byggt — predikar han återgången till naturen och kroppsarbetet. Endast på den grunden kan den äkta nationella odlingen utvecklas, att man frigör sig från konstlade kulturella behof liksom från främmande kulturella ingifvelser. Med lidelsens ensidighet, med lifserfarenhetens energi manar han sina vänner att endast lyssna till den granens susning, vid hvars rot deras bo är fästadt, ty då skall ur det äkta nationella lifvet också den äkta nationella konsten framväxa! Det är att hoppas, att den sanning, som endels finnes i dessa tankar, småningom skall frigöras från den Tolstoyska sekterismen. Och en god hjälp i detta fall torde Tolstoy själf hafva lämnat, när han nyligen, kort före sin sjukdom, förklarade att den finska frågan för honom saknade intresse, emedan nationalitetsbegreppet i hans tanke ingen betydelse ägde; att det kan vara alldeles likgiltigt om man var finne eller ryss, eftersom det enda väsentliga är att arbeta för den allmänna förbrödringen och eftersom — genom den kristliga kärleksläran — alla nationella synpunkter upphäfvas!

Och det är oemotsägligt att för tanken finnas få djupare motsatser än mellan kristendomen och nationalitetsbegreppet, dem känslans inkonsekvenser däremot så väl lyckas förena. Alla tänkande bland Tolstoys anhängare borde emellertid af mästarens ord i finska konflikten erhålla

en väckelse i fråga om konsekvenserna af hans synpunkter, hvilka i allt som angår samhället och kulturen, könskärleken och konstutöfningen i lika hög grad som i fråga om nationalkänslan utmynna i det österländska nirvana, som — om finnarna skulle kunna tänkas försjunka i detsamma — för dem blefve dödssömnen. Lyckligtvis är faran i detta fall ingen. Men det är alltid — särskildt i tider, hvilka kräfva alla krafters spänning för ett gemensamt mål — att beklaga ifall en enda god kraft söker sig in på vägar, hvilka skola visa sig som senvägar för målets uppnående. Återgången till naturligare lefnadsvillkor och en bättre jämvikt mellan hufvudets och handens arbete är framtidens närmaste kulturella fråga. Men icke är Tolstoy rätte vägvisaren till problemets lösning, lika litet som i fråga om rätta förhållandet mellan nationalitets- och broderskapskänslan. Och jag är djupt öfvertygad att äfven den varmaste kristen i Finland i denna stund instämmer med den lilla flicka, hvilken — då hennes lärarinna för henne utlade plikten att älska sina fiender — svarade, att detta vore omöjligt! Lärarinnan hänvisade henne till Jesu egna ord, men flickan utbrast: »Det är i alla fall omöjligt att någon i Finland kan älska Bobrikoff» — ett svar, ur hvilket tänkande människor kunna hämta långt gående följdsatser med afseende å kristendomen som den absoluta sanningen i alla psykologiska — eller politiska — lägen. Och om Tolstoy'sk kristlighet nu vore farlig för

Finland, så vore en isolerande finsk nationalism det icke mindre. Den tanke, för hvilken Järnefelt lefver och om hvilken han diktat — det finska folkets inneboende kulturkraft och oumbärligheten af denna kraft för världskulturen — innebär en segerstyrka just så långt och så länge, som den icke gör den finska nationalandans segerlycka beroende af dess enhetlighet och ensidighet. Den innersta sanningen i denna som så många andra frågor har Goethe uttalat med orden: En patriotisk konst gifves lika litet som en patriotisk vetenskap: liksom allt utmärkt och ädelt tillhöra de båda mänskligheten i dess helhet och endast genom allmän, fri växelverkan inom det lefvande tidehvarfvet, under ständig hänsyn till det från fädren ärfda och bevarade, kunna de främjas och bevaras. Och flertalet af de unga, lika mycket å fennomanernas som å svekomanernas sida, känna att det är genom de finska och svenska kulturbärarnas solidaritetskänsla sins emellan inom Finland, samt utåt genom hela den finska kulturens solidaritetskänsla med den europeiska, som finnarna skola lyckas häfda sin oumbärlighet för det hela. De inse, att det endast är när de små nationerna, eldade af sitt folkliga självfmedvetande, skapa en vetenskap, en industri, en konst, hvilka blifva en värdefull internationell egendom, som de stora nationerna medgifva de små folkens betydelse. Och det är således minst af allt i den nationella fanatismens, utan tvärtom i den internationella odlingens tecken det finska folket

hoppas att slutligen segra i sin kamp för tillvaron.

Alla — äfven äldre svekomaner — erkänna nu att den fennomanska rörelsen varit utomordentligt betydelsefull för väckandet af folkkänslan och höjandet af folkbildningen, Under århundradets första hälft skulle ett försök till russifiering icke funnit synnerlig motståndskraft hos den okunniga finsktalande allmogen, allra minst i form af en sådan agitation som den i våras med löften om jordutdelning o. s. v. Att rättskränkningarna nu väckt ett självmedvetet motstånd ända ned i folkets djupaste lager, detta är till stor del den fennomanska rörelsens resultat. Men å andra sidan är det visst, att hvarken den pietistisktpatriotiska folkskolelärarekulturen eller gammalfennomanernas märkesmän eller ens den ungfennomanska gruppens europeiska kultur och europeiska förbindelser under den närvarande krisen ensamma skulle förmått att från en lokalt nationell fråga göra Finlands sak till en stor europeisk.

Att den så blifvit, därom bringar nästan hvarje dag nya vittnesbörd. De 1899 i utlandet utkomna böckerna eller afhandlingarna om Finland fylla redan en hel liten bokhylla. Endast under ett par veckors förlopp hafva sålunda utkommit ett engelskt arbete, förbjudet i Ryssland, *Finland and the Tsars 1809—1899 by Joseph Fisher*, hvilken fullt sympatiskt och tillika opartiskt — på grund af så väl resor i landet som

studier af dess historia och författningar — framställer det nuvarande sakläget, hvilket han sammanfattar med Burke's bekanta ord om en annan situation: »Frågan är icke att monarken ej skulle äga möjligheten att göra sina undersåtar olyckliga, utom om det ej vore mer förenligt med hans verkliga intresse att göra dem lyckliga!» Pierre Moreau har i en reseskildring *Au Seuil de l'Europe, Finlande et Caucase* skildrat sitt besök i Finland för ett par år sedan och med stor sympati omtalat de intryck han erhöll af landet och folket samt af det »egendomliga skådespelet att, i Finland som i Kaukasus, se de små nationernas arbete för att försvara sina traditioner mot det ryska öfverväldet». På franska har utkommit en broschyr: »*Réponse à la Brochure officielle: Le manifeste impérial du 3 février 1899 et la Finlande*», där de ryska osanningarna i denna officiella broschyr vederläggas. Dessutom en lång uppsats i *Revue des Revues* om den samtida finska litteraturen af Jacques de Coussanges, där författaren med den varmaste sympati framhåller, att ett folk med ett språk, en litteratur, en egenart, som det finska, ej kan förtvifla om sin tillvaro. I *Revue bleue* ingick nyligen en artikel om Finland och Transvaal af Leroy-Beaulieu, där han anlägger den verkligt storpolitiska — det vill säga rättfärdighetens — synpunkt på båda ländernas närvarande, med hvarandra jämförliga, läge. Han yttrar bland annat: »Om vi kunna drömma om en tid af fred — och hvar-

för icke göra det nu efter konferensen i Haag, sammankallad af en självhärskare? — så är det dock en framtidsdröm, som endast kan realiseras genom det rättas triumf, genom utvecklandet inom mänskligheten af medvetandet om det rätta. Bästa medlet att åstadkomma fred både inåt och utåt är att lära hvar och en vörda rättvisan. Hvad som ibland saknas oss är känslan af vår egen rätt, men än oftare medvetandet om andras rätt, aktningen för rättvisa både inåt och utåt. Om vi alla ägde lefvande inom oss denna aktning för det rätta, då finge vi se freden inträda mellan människorna, kärleken och broderligheten utveckla sig mellan folken i stället för hatet, som nu så ofta triumferar. Det nittonde seklets historia, detta sekel, under hvilket så många nationer återuppvaknat, visar att det icke är sant, att de nationella frågorna skulle för alltid aflägsnats genom makten. Kriget föder krig, hatet hat. En nation är besegrad, den är underkufvad med järn och eld. Den dör dock icke därför: folket är som en skog. Nya generationer spira upp, de taga plats efter de gamla och besegra dem förr eller senare.»

Ur den tyska, liksom den italienska, holländska och engelska tidskrifts- och tidningspressen kan nästan hvarje vecka hämtas något sympatiskt uttalande för finnarna. I Dresden har professor Scheffler hållit föredrag om Finland. I *Preussische Jahrbücher* förekommer en lång artikel om Finland m. m. m. m. En stor bok är

på tyska utgifven af den kände tolkaren af skandinavisk litteratur, E. Brausewetter, med titeln: *Finland im Bilde seiner Dichtung und seiner Dichter.* Efter en mycket god allmän inledning gifves där prof på noveller och dikter jämte diktarkarakteristiker och porträtt. Boken motsvarar väl sitt syfte, hvilket författaren anger sålunda, att han i sin mån velat ge svar på frågan om Finland är värdt att finnas till, om finnarna äro ett litet, andligen fattigt och efterblifvet folk, hvars undergång således vore utan stor betydelse? »Svaret på denna fråga,» säger författaren, »må min bok själf lämna; den skall visa, att finnarna tvärtom är ett folk, fullt af stora och sällsynta egenskaper, med en stark och alldeles egendomlig andlig utveckling.»

Bland ungfennomanerna torde väl icke finnas många, hvilka ej genom händelsernas öfvertygande logik nu inse äfven den svenska kulturens uppgift. I detta fall var den storartade nationella hyllningen af senator Leo Mechelin på hans sextioårsdag den 24 november ett talande bevis. Från hela landet ingick vittnesbörden om huru djupt man nu insåg betydelsen af hans lifsgärning i skrift, i tal och i handling — såsom rättslärd, landtdagsman och senator — till den svenska odlingens och den finska rättens värn. Leo Mechelins lifsgärning är i Sverige lika välbekant som hans nobla och imponerande personlighet — hvilken så väl motsvaras af hans ståtliga yttre och ridderliga väsen — och en skildring af honom vore här således öfverflödig.

Tyvärr blef man vid hyllningen af Mechelin öfvertygad om gammalfennomanernas förmåga att »ingenting lära och ingenting glömma». De riktade ett bittert angrepp på den från ungfennomanernas sida talande doktor Lyly, för att denne bland annat oförbehållsamt yttrat, att han, som många andra af hans partivänner, under det gångna året fått blicken helt öppnad för betydelsen af Leo Mechelins fosterländska verk. I sitt svar på angreppet framhöll doktor Lyly det sorgliga i att det gammalfennomanska partiets grälmakare alltjämt så förblindas af sin ungdoms partitvister, att de ej ens nu — då landet framför allt behöfver enighet — skytt försöket att, inåt som utåt, förringa betydelsen af en storartad folkhyllning åt en stor fosterlandsvän. Denna förblindelse fick ett annat märkligt uttryck vid den i december hållna finska partidagen, hvars syfte lär ha varit att återförena partiet under den forna höfdingens ledning. Det är dock icke troligt, att finnarna komma att gifva världen en så tragikomisk variant af dramat *När vi döde vågner!*

Om man således tyvärr icke kan påstå, att den gemensamma faran verkligen förenat den äldre generationens stridande parter, så torde det hafva varit mer än en vacker stundens impuls, att de svenska och finska studenterna — som under årtionden gått åt hvart sitt håll att fira första maj — i fjol under gemensamma fanor och gemensam sång tågade ut att tillsammans hålla det vårliga uppvaknandets fest, hvilken för

Finlands ungdom alltjämt har en så stor — och symbolisk — betydelse. Denna studenternas sammanslutning bådar godt för att det gamla Snellmanska stridsropet: *Ett folk, ett språk!* skall komma att bytas mot den lösen Jonas Castrén, ungfennomanernas politiske höfding, uttalade vid festen i mars 1899 för den stora deputationen:

Ett sinne, om ock tvenne språk!

Hvad fäderna söndrat, det skola sönerna kanske förena — denna möjlighet lägger nu i Finland sin ljusning öfver den dystra vissheten: att hvad fäderna felat, det få sönerna umgälla.

Jag skall i nästa kapitel omedelbart öfvergå till en skildring af huru ungdomen i Finland fattar sin uppgift och sitt ansvar inför det närvarande sakläget.

III.

Finnes väl i vårt århundrade ett folk, som för sin nationalkänslas väckelse haft lyckoöden, liknande det finskas?

Ur dess skogars djup hämtas Kalevala — världslitteraturens enda nyare folkepos — och — Kanteletar. Ur dess hjärtas djup hämtar Runeberg den härligaste fosterlandssång någon nation äger och den enastående diktcykel, hvilken gaf folkanden dess medvetna uppresning, genom anblicken af sig själf under »sina segrars, sina sorgers och sin äras gyllne tid».

Och dessa dikter voro ej af dem, hvilka höja patriotismen genom att sänka folksjälen medels förhärligandet af krigslidelsen, militärandan, eröfrarlusten. Hvad som förhärligades var uteslutande det folkliga hjältemodet vid fosterlandets försvar och den demokratiska jämlikhetskänsla, som växer ur de stolta minnena af allas gemensamma bragder till frihetens och rättens värn.

Men Runeberg har icke endast gifvit diktens guldglans åt minnena och minnenas eldsglöd åt själarna: han har äfven med dessa dikter uppfört åt sitt folk ett strålande fäste, ett osynligt och ointagligt Sveaborg, där det i tider som den närvarande äger vapen och värn för sina strider, samling och styrka för sitt mod.

Hvad hjälpte det, att finnarna nyligen förmenades att med en medalj af guld hugfästa 50-årsminnet af Fänrik Ståls sägner, när dessa för alla tider äro präglade i det ädlare ämnet, den finska folksjälen? Och om, som man kan frukta, dikterna bli förbjudna i skolorna, sångerna förbjudna att offentligt sjungas — ingen makt förmår slita dem ur hem och ur hjärtan!

Runeberg har äfven gifvit Finland en den skönaste nationaldag: den då hvarje 5 februari hela landet förenas kring minnet af honom själf, det odödliga inbegreppet af hvad folket ypperst äger och djupast älskar! Och när man i Helsingfors samlas med blomster- och sångarhyllningen vid Runebergsstoden — eller vid Alexanderstoden, på den likaledes af folkets kärlek valda, af dess sorg invigda dagen, den 13 mars — då är det Johan Ludvigs son, Valter Runeberg, hvilken i plastiska gestalter gifvit uttryck och lyftning åt folkets djupaste känslor, skapat en samlingspunkt och en symbol för deras hyllning af de personligheter och idéer, de djupast vörda: genom Runebergsstoden, med gestalten af Finland mot sitt fotställ; genom Alexanderstoden med gestalten

af Lagen — den stolta kvinnan, som mot lejonet vid sin sida stöder skölden med ordet Lex — framför sitt fotställ. Samma mäktiga kvinnogestalt möter också folkets ombud från trappafsatsen i Ständernas hus.

Och slutligen, när nu den finska ungdomen i nya dikter tolkar sina nya känslor, då finner man bland de andra unga sångarna äfven en son af Valter Runeberg, hvilken i formfagra, fina strofer — där det dämpade föredraget är det af folklynnet och förhållandena danade sångsättet — med djup naturlighet, med stilla glöd, ger uttryck åt sina egna och sina jämnårigas känslor af lifslängtan, af harm, af hopp och — af resignation. Men en resignation, hvars innersta grund är uthållighet. Ty säger Alceste — den pseudonym, under hvilken den unga Runeberg, med lätt förståelig försynthet, dolt sitt stora namn —:

. . . djupast under vintrig snö och is
i grunden bor en underjordisk låga,
som verkar tyst och på sitt eget vis;
att hejda den är utom sjöns förmåga,
och fåfängt vräker hafvet sten och skum
mot denna strand, som vreda vågor plöja,
ty sekel efter sekel, tum för tum,
dess inre glöd skall den ur hafvet höja.

Det måste varit med högt svällande hjärta, Runebergs sonson nedskref den lilla präktiga dikten:

De dödas marsch.

Vi äro kolonnen, som trotsande står,
där lefvande fly eller stupa.
Vi känna hur lederna år efter år
blott växa sig starka och djupa.

Med sargade pannor och sårade bröst,
ur grafvarna strider vår skara.
men hinnes ej mer utaf smädarnes röst
och fruktar ej död eller fara.

Ty vapnet, som höjs af en lefvande arm,
i striden kan svikta och bräckas;
vår gärning förblifver, trots fiendens larm,
ett vapen, som aldrig kan fläckas! —

Vi känna hur lederna år efter år
alltmera bli fasta och djupa.
Vi äro kolonnen, som segrande står,
där lefvande fly eller stupa.

*

Lika naturligt som att det plastiska och klassiska draget hos Johan Ludvig Runeberg i och genom en son utvecklades till bildhuggarkonst, lika naturligt är det att Valter Runeberg — hvars yttre tyckes ge en lefvande bild af hans far — själf däremot skulle erhålla en lyriker till son, en son med hvilken fadern till sinnet tyckes jämnårig, så ungdomsvarm är ännu Valter Rune-

berg. Genom sin ärliga naturlighet, sin blida godhet, sin anspråkslösa enkelhet är han den mest omedelbart vinnande hjärtemänniska, den mest barnalikt älskvärda konstnärssjäl, hvilken säger visa ord utan att veta det och tänker tidens nya tankar utan att märka det!

Men att ett folk ur tre led af samma släkt erhåller konstnärliga uttryck för sitt nationella medvetande, detta är en af dessa naturens nådesbevisningar, dem ett folk aldrig kan förutse — men kanske förtjäna?

*

Alla finnar talade om den 13 mars 1899 som ett af de intryck, hvilka aldrig glömmas och aldrig — på samma sätt — upprepas.

Årsdagen af den dag, då Alexander II mördades i Ryssland hade som bekant det finska folket höljt hans stod i ett hundra sjuttio kransar, från landets alla delar, många tillkomna med bidrag i penni-belopp, tecknade af de fattiga. Hvad blomstergärden uttryckte förtalde inskriften på en af kransarna:

Ädla voro dina handlingar,
Oryggliga dina eder,
Därför älskade dig Finland.

Under de ännu alltjämt fortgående blomsterhyllningarna tog sig folkkänslan på det nya seklets första dag uttryck i dessa ord på en stor krans:

Lagen går öfver allas hufvuden,
öfver lagen den Allsmäktige.

Alexanderstoden står på den arkitektoniskt vackraste platsen i Helsingfors, den af hvilken den märklige tysken Engels skapat ett helt, sådant man sällan får se i nyare tider, allra minst i vår, där de styrande sakna all aning om att det icke är nog för det arkitektoniska skönhetsintrycket ifall en vacker byggnad uppföres, utan att dess läge, dess omgifning äro af fullt lika mycken betydelse för helhetsverkan. Engels ägde den frihet, nutidens arkitekter sakna, att lägga sina byggnader där de bäst kunde göra sig gällande. Och själf aktade han sig väl att spränga bort den ståtliga höjd, som nu behärskar platsen: genom en majestätisk trappa, den bredaste i världen, förband han den i stället med torget. Ofvanför trappan reser sig Nikolaikyrkan med sin vackra kupol och bakom kyrkan det ståtliga universitetsbibliotekets pelarrader, medan torget nedanför är innefattadt på ena sidan af det stora senatshuset, på den andra af det ännu större universitetshuset, hvilka arkitektoniskt likna hvarandra.

Man berättar huru den 13 mars den nämnda höjden, trappan, torget, de angränsande gatorna fylldes af tusende och åter tusende tigande, sorgklädda människor; huru sedan alla, på ett gifvet tecken, uppstämde Vår Gud är oss en väldig borg och huru därefter Vårt land togs

upp, medan alla män blottade sina hufvuden — äfven de, som blifvit förbjudna att göra denna honnör för folksången — och huru, sedan Vårt land sjungits så som aldrig förr, skarorna skingrades lika tysta som de kommit.

Samma dag hade medlemmarna af den stora deputationen samlats i Helsingfors och Nylands nation inbjudit Nylands representanter i deputationen till ett samkväm, där professor Wrede höll ett gripande tal och stämningen hela aftonen uppbars af fosterländska sånger. Det led mot samkvämets slut, när en student begärde ordet, en högrest ung man, blek af sinnesrörelse. I ett tal, öfver hvilket en tretungad eld lyste — ynglingens, diktarens och finnens — framhöll han huru, när nu den faran hotade Finlands söner att de i Ryssland måste göra sin krigstjänst, inga af dem borde lämna landet utan att äga de kunskaper, genom hvilka de skulle kunna läsa meddelanden från hemmet och själfva skriftligt meddela sig med detta.

Den unga talaren — hvilken sålunda angaf det verksammaste motivet för den folkbildningsrörelse, till hvilken jag i det följande återkommer — var Arvid Mörne. Han är den andre af de svensk-språkiga finska författare genom hvilkas, i höstas utgifna, diktsamlingar deras landsmän rönt glädjen att välkomma nya sångare på det svenska tungomålet, medan på det finska samtidigt utkommo icke mindre än sju diktsamlingar. Af dessa lära två — af de mest framstående

lyriska begåfningarna inom det yngsta Finland Leino och Kyösti Larson — nästan helt och hållet vara ägnade åt patriotiska och aktuella ämnen. Om dessa finskspråkiga författare har jag naturligtvis intet personligt omdöme. Om Mörne, som är vän och jämnårig med den unge Runeberg, gäller äfven hvad denne senare yttrade om sig själf: »Vi finnar, som ej få sjunga ut, hafva lärt oss sjunga med half röst, och det är nästan som om vi blefve mest förstådda när vi så göra: det omedelbara och starka uttrycket är för oss mindre naturligt och mindre gripande än det medelbara och dämpade.»

Detta gäller äfven hos dessa unga diktare om fosterlandskänslans uttryck. De omedelbart patriotiska dikterna äro hos båda få, och det var heller icke vid dem, den finska kritiken egentligen uppehöll sig; kanske af det skäl, en förtrogen kännare af folkstämningen angifvit: »Ingen kan säga dessa saker så, som vi känna dem — ej ens som ungdomen känner dem. Handlingens tid har för oss länge varit inne: orden ha förlorat sin tolkningskraft därvidlag och vi se öfver hufvud helst att man icke talar eller sjunger om detta annat än tyst» . . .

Och hur stilla är ej i själfva verket tonen i en dikt som denna ur Arvid Mörnes Rytm och Rim:

En gång när trädens skuggor falla djupa
och ljusen tindra mildt i Finlands nejder
och gammal saga täljs om män, som stupa
för fosterlandet i dess stora fejder,

de unga blicka ut i kvällens blå,
de tåras inför sina fäders minne,
det gror en tanke djupt i deras sinne:
det måtte varit skönt att lefva då!

Eller i denna:

Ju mera vår kamp försvåras
för vikingaspråk och minnen,
vi rista i unga sinnen
att fädernas bragd var stor,
att fädernas land skall lefva,
så visst som en gång det våras
för brodd, som i hösten gror.
Vi dana ur mörka tider
ett släkte, som hoppas och tror
och växer starkt, när det lider.

Men sådana stilla ord bäras af den starkaste handlingskraft hos den finska ungdom, hvars stämning de tolka.

IV.

I och med framträdandet 1898 af det nya värnpliktsförslaget, började den rörelse, som under det gångna året bokstafligen nått hvarje finsk bygd.

Visserligen var den finska ungdomen redan djupt inne i bildningsarbetet bland folket. 1890 hade t. ex. — vid en annan studentfest i Nylands nation — dess kurator varnat för den tron att de bildade klasserna i längden skulle kunna upprätthålla landets autonomi utan att bakom sig hafva ett upplyst folk, hvars sega motståndskraft blef det säkraste värnet. Mera ljus åt vårt folk, sade man redan då, måste bli de bildades lösen.

Med ifver verkade därför under hela 1890-talet de finska studenterna — af båda språken, ehuru början skett från det finsktalande hållet — för folkbildningen genom arbetarkurser, småskrifter, arbete för folkhögskolor o. s. v. Sålunda ha t. ex. Arbetets vänner i Helsingfors ordnat

föreläsningskurser. Där finnes äfven ett folkbibliotek med tidningssal samt tidskrifts- och barnsal, hvilka senaste året varit besökta af i rundt tal 188,000 personer och hvarifrån öfver 90,000 band utlånats; där finnes ett Folkets hus, med salar för föredrag, musik o. s. v. — hvilket tillkommit genom en kvinnas, fru Ali Trygg-Helenius' initiativ och energi — och mycket annat, som här måste förbigås.

Men allt detta var egentligen ägnadt att öka den folkbildning, som redan var grundlagd. Det i våras började företaget var däremot mycket mer vidtomfattande. För det första gällde det att föra kunskapen äfven till de bygder, där fattigdomen och samfärdselns svårigheter gjort folkskoleförordningarna till en jämförelsevis död bokstaf, där många knappt kunnat läsa och alls icke skrifva. Och för det andra att lära folket känna sina fosterländska rättigheter och plikter. Det stora företaget ordnades i Finland med den enkla och snabba handlingskraft, som utvecklas under osäkra eller farliga förhållanden — en numera nästan okänd art af handlingskraft här hemma i Sverige, där vi behöfva en förening för hvarje företag och tjugu, på tio möten afhandlade, alla fria initiativ och all ursprunglig entusiasm dödande, paragrafer för hvar förening! Man anhöll visserligen också i Finland att få bilda föreningar. Men denna anhållan afslogs och som hela rörelsen från vederbörandes sida karakteriserades som »brottslig och upprorisk»

måste den äga rum i alldeles fria former. Många unga människor arbetade sålunda under sommaren i det patriotiska verkets tjänst utan att ens veta det deras gärning var en del af en stor och sammanhängande organisation! Öfverallt i städerna höllos möten; föreläsare och lärare anmälde sig hos organisationsnämnderna, hvilka stodo i förbindelse med de skilda bygderna för att tillgodose deras behof. Penningar insamlades, dels omedelbart, dels medelbart. Sålunda var t. ex. den unga grefvinnan Aina Ehrnrooth-Mannerheim själen vid ordnandet af två stora konserter till folkbildningens främjande, musikfester dem hon lyfte med sin brinnande fosterlandskänsla och sin härliga sång, som vid operan skulle beredt henne en lysande bana, ifall hon ej i stället för denna valt hemmets lycka. Nu är det endast fosterländska företag likt detta hvilka gifva en större allmänhet tillfälle att beundra hennes konst.

Sedan på detta och liknande sätt medel erhållits för de fall, där resor och arbete ej kunde gifvas frivilligt, spridde sig under sommaren ungdomsskaran — blandad äfven med äldre entusiaster för den stora tanken — rundt om i alla Finlands bygder. Om hvardagskvällarna efter slutadt arbete — vanligen mellan sju och nio — samt om söndagseftermiddagarna samlades nu bygdens män och kvinnor, gossar och flickor, sedan man först genom ett allmänt möte sagt dem hvarom frågan var. Gamla knotiga händer,

som aldrig kunnat mer än rista ett bomärke, grepo ifrigt om pennan, ty vid den stora petitionen hade man lärt betydelsen af att kunna teckna sitt namn! Unga och gamla lyssnade till berättelser om Finland, dess land och folk, dess förtid och nutid, åhörde med andlös uppmärksamhet Runebergs dikter och lärde fosterländska sånger. Kaffebjudningar höllos allt emellanåt för att bereda tillfälle till samspråk om det stora ämnet för allas sorg och allas kärlek: Finlands framtid.

Och nu — vid mitt besök i december — var det icke om julferiernas hvila och nöjen, ungdomens tankar rörde sig. Nej, studenterna höllo redan på att fördela sig till färder i landsorten, som föreläsare eller undervisare med anslutning till sommarens verksamhet!

Allmogens ifver att begagna sig af den erbjudna bildningen är i sitt slag ett lika betydelsefullt uttryck af vaken och målmedveten patriotism, som ungdomens offervillighet. Det var ju ofta efter ett ansträngande dagsverke, folkets barn gåfvo sin afton- eller söndagshvila för den lika ansträngande mödan att lära skrifva eller räkna; och dock var nästan aldrig svårigheten att få dessa människor att komma — endast att få dem att gå! Med rörande ifver arbetade i synnerhet ynglingarna att lära sig skrifva: många af dem hade aldrig haft penna i hand. Äfven räkningen intresserade dem lifligt. Innanläsning öfvades med de i detta fall svaga; historia och

geografi hörde äfven till planen, där de kunde medhinnas. En ung sextonårs skolflicka, som i bref skildrat sina erfarenheter, säger att högtidsstunderna dock voro söndagseftermiddagarna omkring Fänrik Stål, ty den värme och förståelse med hvilken ynglingarna upptogo dikterna och de samtal till hvilka dikterna föranledde voro lika gripande.

Det synes mig som om en finsk konstnär knappt i drömmen kunnat se en vackrare bild af sitt folk än denna grupp med den sextonåriga flickan, omgifven af trettio bondpojkar, de flesta redan fullvuxna och äldre än hon, men alla bevarande den bästa hållning, alla med samma ifver och samma andakt lyssnande till sin unga lärarinna, hvilken upplyser dem om och eldar dem för »de stora frågorna»!

Redan vid den stora petitionen visade ju allmogen sin finska energi och tystlåtenhet — det hela förblef, som bekant, en hemlighet ända tills de femhundra deputerade voro på väg till Petersburg — men framför allt sin vakna känsla af solidaritet med sitt lands öden. Man berättar rörande smådrag om det finska lynnets obestickliget, t. o. m. af naturbarnets nyfikenhet. Sålunda svarade en gubbe, hvilken varit medlem af deputationen, på frågan hvad han tyckte om Petersburg:

»Vet inte, det var mörkt, då jag gaf mig i väg från kvarteret.» Och när den frågande undrat,

om han då inte varit ute och spatserat, blef svaret:

»Jag kom hit med folkets skrifvelse, det var mitt ärende, men som jag inte fick lämna fram den, res' jag hem förstås...» Och slutligen, vid frågan, hvad han gjort under de tre väntedagarna, löd det äkta finska svaret: »*Suttit inne, förstås, och bidat. Petersburg angår mig icke.*»

En annan lika typisk replik gaf en bonde, som varit beordrad att vid storfurst Vladimirs resa skjutsa för honom och hans följe. Bonden tillfrågades, huru han funnit de höga herrarna och svarade, att han ej sett dem. Huru var det nu möjligt, invände den frågande, eftersom du skjutsade?

»*Jag vände bort hufvudet,*» svarade han.

Och finnar ur andra stånd, hvilka under sommaren färdats bland allmogen, ha från denna ofta hört yttranden som detta:

»Må ryssen taga våra söner. Ja, må han låta skjuta ned dem. Vi ge oss inte ändå. Finland göra de inte till ryskt, *så länge det finnes några finnar i landet.*»

Det är just denna senare visshet, som gjort att man i Finland med oro och sorg sett den emigrantström, hvilken under 1899 uppgått till omkring 15,000 personer, särskildt från Österbotten. Således *dubbelt* mot de *högsta* siffror emigrationen i Finland visat något år under det sista kvartseklet! Orsaken är dels missväxten, dels österbottningens vandrings- och förvärfslust,

men dels och framför allt fruktan och oviljan att gifva fem dyrbara ungdomsår åt värnplikten, aftjänad i ett främmande land, där dessutom prygelstraffet ännu är kvar vid hären. Och när de unge männen draga sina färde följa de unga kvinnorna dem. Ehuru flera finnar hoppas på Sydafrika efter krigets slut — då behofvet af arbetskrafter ju där kommer att bli stort — är det tillsvidare mot Amerika som emigrantströmmen gått. I stället för att endast beklaga dess fart, har man i Finland sökt rikta dess lopp och planerat för att sammanhålla utvandrarna till ett transatlantiskt samhälle. I detta syfte har den finska *Kanada-kommissionen* under sommaren företagit en resa till Amerika. Jag råkade två af kommissionens nyss hemkomna medlemmar. Den ene var konsul Arthur Bergström i Hangö, en stor affärsman och en stor fosterlandsvän tillika, en man med idealistiska synpunkter för allt sitt praktiska handlande. Han är en af K. A. Tavaststjernas närmaste vänner och redan vid de första stegen på finsk jord låter han gärna en svensk, i synnerhet en Tavaststjernas vän, i sitt vackra hem möta hela värmen af den finska gästfriheten. Den andre var den äfven i Sverige väl bekante författaren Konni Zilliacus, som, själf gift med en amerikanska, är en grundlig kännare af Amerikas förhållanden och som af finnen i Amerika gifvit ypperliga bilder i sina utvandrarehistorier, liksom vår Hilma Angered-Strandberg

i tre präktiga böcker gifvit oss svensk-amerikanens, för vår litteratur nya, typ.

I decemberhäftet af *Ateneum* — en tidskrift, hvilken kan kallas Finlands *Ord och Bild* och som utgifves af den för den europeiskt-svenska kulturen varmt intresserade och lifligt verksamme magister Wentzel Hagelstam, tillika bokhandlare och bokförläggare — har Konni Zilliacus lämnat en intressant redogörelse för »tanken att i Kanada samla utvandrare från Finland». Af denna uppsats framgår, att intet hinder möter från den engelska regeringen att åt emigranterna upplåta stora jordområden i det brittiska Kanada. De områden kommissionen tillråder — trakterna norr om Saskatchevanflodens nedre lopp, mellan staden Prince Albert i öster och Edmonton i väster samt höjderna kring denna flods öfversta del, närmast öster om Klippbergen — uppfyller hufvudfordringarna: en natur och ett klimat, hvilka i viss mån likna Finlands; möjligheten till en, under lång tid fortsatt, utvidgning af kolonien men dock icke ett läge så aflägset, att samfärdseln försvåras, utan där tvärtom goda afsättningsförhållanden kunna påräknas.

Jorden skall lämnas gratis och det är endast till inventarier och driftkapital, som understöd i form af billiga lån äro behöfliga. Och, med kännedom om finnarnas förmåga att förverkliga patriotiska mål, kan man vara viss att i en snar framtid — då penningmarknaden i Finland ej som nu tryckes af ett »nödår», på alla områden

— de behöfliga medlen skola erhållas för att i Kanadas ödeland bryta ny finländsk bygd och åt de utvandrande bevara åtminstone vissa af hemlandets samhörighetsformer och glädjeämnen.

En annan följd af de närvarande förhållandena blir kanske att unga finnar oftare få sin skoluppfostran i utlandet. Men icke lär detta komma att försvaga deras samhörighetskänsla med det egna landet! Den ofvannämnde unge Runeberg — som är född i Rom och därifrån fått sitt italienska namn, Nino, och sitt vackra, absolut italienska utseende — är dessutom uppfostrad i Paris. Men hemkommen för att i Helsingfors sluta sina studier, behandlar han det svenska språket så väl, som om han aldrig varit utom Sverige och känner sig finsk, som hade han aldrig varit utanför sin farfars hem i Borgå!

Huru den vuxna, självbestämmande delen af den finska ungdomen i fråga om emigrationen kommer att handla, detta har redan Arvid Mörne uttalat i dikten:

Mod.

Den man, som ser från sin förstukvist
hur de andra lätta ankar,
som segrar i kampen mot nöd och brist
och sina trotsiga tankar,
som stannar kvar och plöjer
och möter ödet utan värn,
när det kommer så mörkt som skogens tjärn,
där skuggan evigt dröjer,

han är den starke, den ende, som kan
åt Finland en framtid förvärfva,
han äger det mod, som danar en man,
det hjältemod vi fått ärfva.

Att denna dikt tolkar den bildade finska ungdomens hjärtekänsla, dess själs beslut, därom förvissades jag ej endast omedelbart, genom de unga kvinnor och män, med hvilka jag talade, utan äfven medelbart genom hvad man berättade. T. ex. drag af mogen själfbehärskning, redan hos barnen, tillsammans med uttryck af en sorg så djup, att den hos intensiva naturer blef rent af oroande. En tolfårig gosse blef sålunda efter statskuppen sömnlös i flera veckor; hvarje medel att ge honom förströelse eller ro från de aggande tankarna misslyckades. Ett skönt uttryck af denna gosseglöd har Finland nu erhållit i den musik, som den geniale tondiktaren Jean Sibelius satt till »Atenarnes sång» ur »Dexippos», en musik, som föddes 1899 under den allra djupaste sorgens tid. Vi svenskar, som icke hafva något annat stort sångens uttryck för vår egen fosterlandskänsla än finnarnas nationalsång, äga till gengäld den glädjen att en svensk diktare gifvit finnarna orden till den härliga hymn, i hvilken Finlands ungdom nu ger fosterlandet sitt heliga löfte. Denna sång, som redan sjunges Finland rundt, var det med djupaste hänförelse mottagna glansnumret vid den så kallade »Atenarnes fest», så benämnd emedan den hölls för den nyss

nämnda tidskriften »Ateneum» och emedan man gifvit det hela — tablåer, dans och skuggspel — en grekisk prägel. »Atenarnes sång» anfördes af kompositören själf, mot hvars unga, intressanta ansikte alla gosseblickar stadigt riktades under det de — till stor del ännu helt små — sångarna med ett gripande allvar utförde tondikten, först på svenska, sedan i finsk tolkning. Huru de själfva uppfattade den, framgår bäst af hvad en mor berättade: hon hade, medan sången inöfvades, bedt sin gosse gnola den hemma, så att hon skulle få höra melodien. Men han brast i gråt och svarade: »Nej, den sången är för helig att sjungas så, den måste sjungas på allvar!» Atenarnes fest enade till samverkan Helsingfors' bästa krafter. Musiken anfördes af kapellmästaren Robert Kajanus, en gestalt så Kristusliknande, att han många gånger varit modell till de altartaflor, hans målarvänner skickat ut i bygderna, tills bönderna börjat knorra mot en Kristus, som de fått veta går lifslefvande omkring i Helsingfors! Karl Flodin, äfven känd som utmärkt musikkritiker, och Oskar Merikanto, en ung kompositör af visor m. m., hvilka båda redan vunnit ett namn i Finland, hade komponerat en del af musiken; Edelfelt, Gallén och Enckell hade ordnat de vackra tablåerna, af hvilka särskildt den senares, efter en antik vas komponerade, bild af »Orestes förföljd af Erinnyerne» var af den yppersta färgverkan. Ida Aalberg, som nu åter efter en lång sjukdom hänförde Helsingfors i »Faust», upp-

trädde som den folkets öden siande Pythia, med ett anlete, som ett flerårigt lidande gjort än mera själfullt än förr. Grefvinnan Aina Mannerheims stämma fyllde salen med tonernas och vackra »ateniensiskor» med rörelsernas harmoni!

Men ifrån det ögonblick, jag hört de klara gosserösterna höjas i »Atenarnes sång» med de gripande orden:

Härlig är döden, när modigt i främsta ledet du dignar,
dignar i kamp för ditt land — — —

var jag endast halft närvarande.

Tidiga minnen trängde sig fram, minnen af stridsrop och segersånger från Marathon och Salamis, vältaliga ord från Pnyx och Kerameikos, ord som t- ex. dessa:

»Det är för ett på ära så rikt fädernesland våra krigare ädelmodigt offrat lifvet; det är för det vi alla, som öfverlefva dem, äro beredda att lida... De voro sådana, de borde vara. Då lyckan gick dem emot, trodde de sig ej därför hafva rättighet att beröfva staten sin dygd och offret af sig själfva syntes dem då vara den gärd, de voro sitt fädernesland skyldiga... Tron att lyckan består i friheten och friheten i modet!»...

Men jag hörde inom mig äfven andra ord, också de ett barndomsminne, spridda strofer, hvilka med sin klang af stridstuba äro mig de käraste af alla hos den tänkare, hvilken senare blef mig för mycket en fridens man, strofer ur

det verk, i hvilket »Dexippos» skald först angaf sin syn på världsförloppet:

»Det finnes tvenne grundtyper, till hvilka alla mänskliga varelser kunna hänföras, en orientalisk och en västerländsk... Grunddraget i den orientaliska typen är den fromma undergifvenheten under de yttre makterna... Den helleniskt västerländska andan har däremot upptäckt att dessa yttre makter äro behäftade med ofullkomlighet, hemfallna under omgestaltningens princip... Den helleniskt-västerländska principen är utveckling... Reaktionen vill lyckliggöra genom att återföra till en omyndig barndom... Hellenismen däremot gör släktet myndigt... Striden föres å ömse sidor fullt medveten om afsikten och målet... Vi lefva, andas och hafva vår varelse i striden mellan dessa motsatta riktningar. Hvarje vår handling främjar medvetet eller omedvetet enderas seger... Denna den politiska, religiösa och vetenskapliga frihetens sak kämpar ännu, men icke längre förtvifladt, utan med segervisshet...»

Jag visste nu hvad det var, som under hvarje dag i Finland kommit mig att gråta af sorg men äfven af glädje. Jag såg ett folk, stadt i denna heliga strid, den strid, som i Europa började på Marathons valplats: striden mellan hellener och barbarer, dessa eviga fiender, mellan väster- och österland, dessa ännu oförenade motsatser! I denna strid hade tillförene — här vid Finska vikens stränder eller på Europas slagfält —

svenskar och finnar blödt tillsammans, segrat tillsammans, besegrats tillsammans! Nu kämpa finnarna striden ensamma, kämpa den med andra, ädlare vapen. Men äfven nu är Finland vår blodiga sköld! Och det var med rörelse jag kände mig i samklang med hela den svenska folkkänslan, då jag, vid tanken på finnarnas nuvarande läge, fylld af minnenas tacksamhet, af nuets sorg i mitt hjärta upprepade det gamla löftesordet:

Broder, förr än jag förgäter dig, må min högra hand förtorkas!

V.

Medan man i Finland som sin närmaste nationella uppgift betraktar folkbildningens höjande, inser man, som jag redan påpekat, lika klart betydelsen af att Finland samtidigt inför Europa skall kunna förete en hög kulturell utveckling af den nationella egenarten. Ett tillfälle att framvisa denna utveckling erbjuda osökt t. ex. internationella kongresser. På den sjunde geografkongressen i somras i Berlin framlade sålunda det 1888 stiftade *Sällskapet för Finlands geografi* en *Atlas* öfver Finland, hvilken redan i utkast vunnit så mycket intresse vid den föregående geografkongressen i London 1895 att de finska professorer — Neovius och Palmén — hvilka där demonstrerat den, vid hemkomsten föreslogo att man borde göra det stora verket färdigt till nästa kongress 1899. Planen omfattades med värme, och rundt om i landet samlades nu material under ledning af det nämnda geografiska sällskapet, hvars uppgift — jämte utgifvandet af

tidskriften Fennia — från början varit att samla alla de krafter, som arbeta för landets utforskande. Den finska vetenskapssocieteten och den nya finska meteorologiska anstalten ha haft ett betydande material att lämna. Och dessutom har rundt om i bygderna frivilligt arbete — af studenter, präster, landtmän, länsmän o. s. v. — ägt rum för anskaffandet af uppgifter till denna atlas. I 102 kartbilder, 50 diagram och en vidlyftig fransk, svensk och finsk text ger den nu en åskådlig statistisk handbok öfver landet och på samma gång en historisk bild af dess oerhörda utveckling på alla områden, särskildt under 1800-talets senare del.

Atlasen — vid hvilken, under materialets bearbetning, ett flertal vetenskapsmän medverkat, medan de framdrifvande och ledande krafterna alltjämt varit professorerna Palmén och Neovius — blef just färdig i sin finsk-svenska upplaga medan jag var i Helsingfors. Där var universitetshusets stora sal öfverfylld med en publik, hvilken åhörde huru professor Neovius demonstrerade det stora verk, om hvilket man redan visste att det i sin franska redaktion på geografkongressen i Berlin och sedan i Petersburgs vetenskapliga kretsar väckt en utomordentlig uppmärksamhet. Och det är betecknande att, ehuru man i London 1895 föreslagit att alla land skulle utarbeta ett kartverk, liknande det finnarna då visade i utkast, så var det endast finnarna som 1899 utfört sitt! Det i flera afseenden enastående kartverket

åskådliggör landet och folket; de klimatologiska, geologiska, växtgeografiska företeelserna, historien och kulturutvecklingen, etnografiska och språkliga förhållanden; folkmängd och folkupplysning; industri och näringar, post och telefon, sjöfart och järnvägar m. m. Och ännu, mena finnarna själfva, återstår mycket oarbetadt material innan denna atlas ger en totalbild af landet och folket! Hvad den redan ger är emellertid så storartadt, att en i ämnet vittnesgill svensk vetenskapsman nyligen utbrast: »Äfven om denna atlas vore finnarnas enda kulturella bragd, är den ensam stor nog att berättiga deras fortsatta nationella tillvaro!» Och denna seger för den finska vetenskapen vanns ej endast genom de omedelbart arbetandes rastlösa ifver utan äfven genom tryckeripersonalens. När sättarna hörde att arbetet brådskade, erbjödo de sig nämligen frivilligt att göra nattarbete för att atlasen verkligen skulle bli färdig till Berlinkongressen — erbjödo det, emedan de visste att verket skulle komma att göra deras land ära!

Det är denna ständigt växande nationella solidaritetskänsla — mellan hjärnans och handens arbetare, mellan husbönder och tjänare, mellan fennomaner och svekomaner, mellan gamla och unga — man i Finland kunde peka på som det stora resultatet af att alla förenats i en gemensam sorg och oro. Och det var öfverhufvud ett för finnarna djupt betecknande drag att man mera talade om det goda, pröfningarna medfört, än om

det onda; mera om hvad man hade att göra, än hvad man hade att vänta!

Ett annat osökt tillfälle för finsk kraftutveckling ger årets världsutställning. Redan den finska paviljongens vackra och originella yttre har i Paris tilldragit sig uppmärksamhet. Byggnadens stil erinrar om en enkel landtkyrka. Den består af ett långskepp, som slutar med en absid, krönt af ett åttkantigt klocktorn, hvars yttre klädes af tallkottar. Taket är täckt med barkskifvor. Portalerna äro i rundbågestil och rundt deras hvälfningar äro väl skulpterade varghufvuden anbragta i rader; i fyra af klocktornets hörn stå björnar! Dess arkitekt är en helt ung man, Saarinen — son till den prost Saarinen, hvilken nyligen blef utvisad från hela petersburgska guvernementet, emedan han anklagades »för propaganda i den finska saken» i Ingermanland, där han varit präst. Den unge Saarinen utgör den tredje i den trio af konstnärligt begåfvade och bildade unga arkitekter, af hvilka man inom Helsingfors' artistkretsar hoppas en förnyelse för den inhemska byggnadskonsten. Af de andra båda är Lindgren en framstående arkeolog och kännare af medeltiden samt äfven målare med smak och färgsinne; den tredje, Geselius, tar mera det konstruktiva och praktiska på sin lott. Och att döma efter det prof jag hade tillfälle att se, det Tallbergska huset vid Skatudden, i hvilket Albert Edelfelt har sitt stilfulla vinterhem, förena dessa arkitekter smak med sin originalitet, den

förening, som är så oundgänglig ifall nya konstnärliga ansatser skola utbildas till en verklig stil. Parispaviljongens inre kommer att dekoreras af flera finska konstnärer. Gallén skall utföra fyra motiv ur *Kalevala*. Det ena är *Striden om Sampo*, trollkvarnen, af hvilken visserligen endast spillror nådde Finlands strand, men där dock blefvo grunden till landets evärdeliga lycka; det andra *Wäinämöinen, som lämnar Finland*, men skänker folket i evigt arf sången och kantele, dess största skatter; det tredje är *Ilmarinen, som plöjer ormåkern*, sinnebilden af kampen mot den finska jordens hårdhet. Lika naturligt som det är att inom Finland självt bruka Kalevalas symboler, lika ovisst synes det mig dock, om man för sådana framställningar skall lyckas väcka intresse hos en med symbolerna och deras källa obekant publik? Redan i Stockholm stod ju flertalet oförstående inför Galléns Kalevalabilder. Men Gallén, som från sitt hem uppe i skogarna — två dagsresor norr om Helsingfors — begifvit sig till Paris, har förmått sig till detta uteslutande af intresse för den fosterländska uppgiften. Och det är att hoppas att hans rika konstnärssjäl och hans finska hjärta tillsamman skola förläna hans bilder den färgens och liniernas skönhet, hvilka kunna göra hans taflor förstådda, om också inte motiven blifva det. Han kommer dessutom att ställa sina gestalter bland Finlands moar, fjäll och skär, under dess stjärnenatt och sommarljus, och i dessa bilder af sitt lands natur skall

hans glödande fosterlandskänsla säkert veta att finna allmängiltiga konstnärliga uttryck. Själf är han en af de mest intressanta typerna i det unga Finland. Med en magyars vackert smidiga gestalt, svartgrå ögon och mörka färgton förenar han äfven den, för denna ras egendomliga, eldiga melankolien. Ett temperament, sammansatt af lidelsefullhet och tungsinne, af innerlighet och ensamhetshåg, af vildhet och kulturdrifter! Hos Gallén återfinnas i hög potens dessa de mest säregna dragen i det finska lynnet, i förening med en utpräglad personlig individualitet. En af hans manliga vänner sade mig nyligen: »Jag känner honom sedan långt tillbaka, djupt, genomgående. Och dock upptäcker man hos honom ständigt nya rikedomar, nya världar. Det är en glädje att lefva, när man ibland sig har en sådan människa.»

Medan man i den finska hallens midtparti med dess kupol kommer att möta Galléns verk, blir däremot det kor, med hvilket hallen afslutas, dekoreradt af andra konstnärer. Först sex, i furu skurna högreliefer, utförda af E. Halonen samt två dekorativa målningar af Enckell. Den ena af dessa, som redan är färdig, lär vara ypperlig. Den finnes reproducerad i Ateneums decemberhäfte och visar en *Finsk folkskola*, där en ung lärarinna — en verklig idealtyp af kvinnlig mildhet och kvinnligt allvar — lär några trubbnästa småbarn att skrifva. I färgen lär Enckell här ha frångått sin svarta och hvita färgskala, för hvilken

han haft en sådan förkärlek att han till och med drifvit den satsen: att en kvinna endast klädd i svart eller i hvitt kan göra ett fullkomligt vackert intryck!

I den nyssnämnda taflans komposition framträder den på en gång heta och inåtvända känsla hvilken hos denne unge, i hög grad intressante konstnär på ett så egendomligt sätt dämpas och svalkas genom framställningssättets stränga enkelhet och färgens fattigdom. Den andra af hans taflor till finska paviljongen skall framvisa en *Finsk folkläsesal.*

I hallens långskepp komma sedan panneau'er af flera andra målare. Sålunda skall W. Blomstedt framställa det gamla *Olofsborg* samt *Skidlöpare* och *Vinter.* Rissanen — en ung finsk målare, hvars i hög grad karakteristiska ansikte återfinnes i femte häftet af Edelfelts teckningar till Fänrik Stål, nämligen i den gripande bilden af ynglingen, som inför Döbeln vid Jutas

. . . ref sin slitna grå tröja upp . . .

skall måla *Fiskare på isen, Karelske forbönder på isen* och *Isbrytaren Sampo.* P. Halonen, den förres kusin, skall utföra *By i Savolaks* och *Jägare på skidor*, och slutligen skall Edelfelt måla en *Solnedgång i Borgåskären,* där han på Haiko har sitt vackra sommarhem tillsammans med sin mor, en af de mest älskvärda och själfulla finska kvinnor jag lärt känna. Ännu en annan sommarbild af Edelfelt kommer att i finska paviljongen visa förberedelserna till *Kappseglingen* med hela

det i sommarljus badande Helsingfors i bakgrunden.

Edelfelt, hvars konst och personlighet i lika grad vunnit honom och Finland vänner i hela Europa, är i Sverige så känd som konstnär, så afhållen för sina många tilldragande egenskaper som vore han en af våra egna. En skildring af honom vore därför här öfverflödig. Alla hans svenska konstnärsvänner — hvilka lika ifrigt önska Finland som Sverige erkännande därute i Paris — gläda sig åt att Edelfelt är den finska afdelningens »tafvelhängare». Den ryska konstakademiens vicepresident föreslog för två år sedan att Edelfelt — som bland andra europeiska ryktbarheters porträtt äfven utfört den nuvarande tsarens — 1900 i Paris skulle bli representant för hela den ryska konsten. Men efter händelserna i fjol afsade sig Edelfelt denna ära och det blir nu uteslutande för sitt eget lands konst han kommer att verka. Och som han — med finnens lidelsefulla entusiasm för hvarje fosterländsk uppgift — förenar den mångårige parisarens förbindelser, den bereste europeens fina kultur, världsmannens förnämt enkla väsen och en sällsynt personlig älskvärdhet, äger han alla betingelser att göra den finska konsten på alla sätt gällande.

Jag har vid en annan internationell utställning — Secessionens i München 1898 — sett huru den unga finska konsten, jämte den yngsta ryska, tilldrog sig det lifligaste intresse, och det oaktadt Edelfelt där saknades. Men Gallén hade

några präktiga dukar och Enckell sin geniala akvarell, *Döden*, hvilken väckte så mycken uppmärksamhet 1897 i Stockholm och ännu befinner sig här i enskild ägo. På Secessionen var äfven Wäinö Blomstedt representerad med några intressanta landskap. En längre vistelse i Italien visar sitt lyckliga inflytande på hans fina känsla för det dekorativa i landskapets linier och färger, särskildt den nordiska sommarnattens, hvilken han skildrat med samma förkärlek och i viss mån samma känsla som prins Eugen. På nämnda München-utställning — dit flera af de unga finnarnas och ryssarnas taflor voro lånade från furstinnan Tenischeffs galleri i Petersburg — fanns äfven en stor samling ypperliga landskapsakvareller af *Eero Järnefelt*, bror till den förut nämnda författaren Arvid Järnefelt. En deras syster är gift med kompositören Jean Sibelius, och familjen har äfven inom sig själf en kompositör, Armas Järnefelt — en familj af undantagsbegåfningar som t. ex. Sindingarnas i Norge! Eero Järnefelt är en landskapsmålare af det stora, naturen personligt upplefvande slaget. Han hade på den, under mitt besök i Helsingfors pågående, utställningen ett höstlandskap från Pielisjärvi, hvars milda gråvädersvemod, endast upplyst af några gulnade björkar, man aldrig glömmer. På samma utställning funnos några kvällsblå och nattgröna landskap af Blomstedt, några solglödande och opalskinande af Edelfelt, som äfven målat ett trolskt vackert porträtt af en ung dam. En tafla af Maria Wijk

stannade fast i minnet. Den kallades *Katri*, en finsk bondkvinna i svart klädning, svart hufvudduk och ett mörkt, i hög grad skarpskuret, karakterfullt, allvarligt ansikte, som påminde om gamla florentinares från Savonarolas tid. Bland skulpturerna märktes Wallgrens marmorstatyett *Stolthet*, en ung kvinnogestalt fylld af den triumferande skönhetens högmod; Wikströms vackra *Tänkare* och några karakteristiska allmogefigurer på Stigells utkast till Lönnrotmonumentet. Stigell — af hvars sjöbussfysionomi Edelfelt på utställningen hade en präktig teckning — är densamma hvars, under Stockholmsutställningen i loggian stående, stora grupp *De skeppsbrutna* där väckte så lifligt intresse. Gruppen är nu gjuten i brons och uppställd på Observatorieberget invid Helsingfors. I Viborg såg jag i rådhussalen Wallgrens staty af Torkel Knutsson, hvilken man blifvit nekad att ställa på en plats ute i staden. Och när Bobrikoff i fjol besökte Viborg, frågade han misstänksamt hvad den där figuren skulle betyda? En fyndig finne svarade snabbt: *Finlands första generalguvernör*, en replik, som tycktes tillfredsställa den närvarande!

Lönnrotmonumentet kommer att utföras af Wikström, hvilken nu är sysselsatt med en annan nationell uppgift, den stora frisen till ständerhuset, hvilken skall framställa Alexander I på Borgå landtdag, ett verk, hvilket lär lofva att blifva af lika stort konstnärligt som patriotiskt värde.

Den nyssnämnda höstutställningen i Helsingfors gaf — trots flera andra, här ej nämnda arbeten af värde och intresse — dock ett intryck af att krafterna under 1899 varit riktade åt flera håll: dels de nationella sorgerna, dels världsutställningen, dels slutligen fullföljandet af andra uppgifter. T. ex. hvad Edelfelt angår illustrationerna till *Fänrik Ståls sägner*, det stora verk för hvilket konstnärens ingifvelse alltjämt synes växa i bredd med de händelser, hvilka åt nutidens finnar förläna ett patos liknande det, som besjälar diktverkets.

I detta sammanhang vill jag påminna om Istos nyligen i Stockholm utställda tafla *Öfverfall* — som i Helsingfors endast kunde visas i målarens bostad och af hvilken alla reproduktioner i Finland beslagläggas! Taflan är af den anspråkslösa och allvarliga unga artisten utförd i det varmaste fosterländska syfte. Isto är född i Torneå och ren finne. Vi måste samtala på tyska, emedan han, som flera andra bildade finskspråkiga finnar, visserligen läser, men icke obehindradt talar svenskan. Han har fått sin undervisning i Tyskland, och när han nu återvänder till Berlin sker det i hoppet att, genom en ny tafla, än bättre kunna åskådliggöra huru den finska striden innerst är striden mellan mänsklighetens ideala syften och dess antihumana drifter, dem örnen i *Öfverfall* symboliserar, när han slår sina roffågelsklor i lagboken, som den unga kvinnan sluter i sin famn.

I Ateneum — ett namn, som i Helsingfors

ej endast betyder en tidskrift utan äfven den 1887 invigda, ståtliga byggnaden för konst, konstindustri, konstundervisning och konstutställningar — får man en bild af såväl den äldre som den nutida finska konsten, som icke hägnats af någon akademi, endast af den 1846 stiftade och sedan 1863 med statsanslag verkande *Konstföreningen*, samt det 1864 stiftade *Konstnärsgillet*, som bland annat ordnat flera utställningar. Att skildra den finska konsten i Ateneum skulle föra mig alldeles för långt. Jag vill blott nämna att där finnas några af Edelfelts äfven i Sverige kända, mest berömda taflor t. ex. *Kristus och Magdalena,* kvinnorna »Framför kyrkan» och andra af hans ypperliga, finska folklifsbilder. Men där finnes äfven en ny och hos oss okänd tafla: hans karakterfulla, i en utsökt enkel men i hög grad verkningsfull färgskala hållna, porträtt af den unga svenska novellisten Elsa Lindberg. Där finnas Galléns, från Stockholmsutställningen bekanta, dukar med Kalevalamotiv, hans stora Aino-triptyk, hans praktfulla *Imatra om vintern.* Man ser utmärkta landskap af Westerholm. Där finnes en stor, i hög grad fängslande tafla af Helene Schjerfbeck, *Konvalescent*, hvars rörande barnansikte blifvit återgifvet med en i ordets bästa mening kvinnlig konst. Därmed vill jag ej påstå, att den ömhetens innerlighet, jag därmed menar, inte undantagsvis kan finnas äfven hos en man! Jag fann den tvärtom alldeles i närheten, på den tafla, där den unge begåfvade målaren Gebhard

framställt ett fattigt flickebarn, ett litet bylte, liggande helt ensamt på en träbänk, med ett smärtans uttryck i blicken, hvilket man aldrig glömmer. En annan tafla, man ej heller glömmer är Järnefelts porträtt af Mathilda Wrede, den unga finska kvinnan, som frivilligt ägnat sig åt besök hos fångar, hos hvilka hon uppnår de underbaraste resultat af ånger och nyskapelse genom makten af sin personlighet, sin sympati, sin förståelse — hvilket allt man fullkomligt fattar inför detta anletes adel och mildhet!

Genom donationen af de Antellska samlingarna af konst och konstslöjd har Ateneum fått flera värdefulla föremål, såsom några utmärkta arbeten af Wallgren, af Zorn och Liljefors; några små dukar af Corot, ett par skälfvande liffulla statyetter af Rodin. Af dennes elev, den själfulla finska skulptrisen Sigrid af Forselles, äger museet ett vackert kvinnligt hufvud, liksom naturligtvis arbeten af V. Runeberg, Wikström, Stigell och andra. Med förkärlek visar hvarje finne de båda marmorstatyerna *Aino* och *Rebecka* — den förra i sin nakenhet lika kysk som den senare i sin sida klädnad — af Takanen. Denna finska torparson hann gifva dessa och andra härliga löften innan han dog 1885 nere i Italien, där nu hans hustru uppfostrar deras båda barn på den finska statens bekostnad. Detta är ett af de många drag, hvilka visa Finlands omsorg om sina konstnärer. På Konstnärsgillets angenäma samkväm — i dess under ledning af Edelfelt smak

fullt dekorerade lokal — såg jag en grupp unga män, hvilka i Sverige skulle ansetts tillhöra nedre sjunde. Med förvåning fick jag höra att de alla voro gifta och undrade huru detta vid så unga år var möjligt? En af dem svarade med stilla stolthet: »Emedan ingen konstnär svälter i Finland».

Och detta behöfver så mycket mindre bli fallet, sedan den internationella rörelse, som till samverkan förenat konsten och slöjden, nu äfven nått Finland. Betydande insatser i detta afseende gjordes af vår — med målarinnan Eva Topelius, diktarens dotter, gifte — Acke Anderson, under dennes vistelse i Finland; konstnärsparet har nu sedan i fjol på Skällnora danat sig ett artistiskt hem. Men man har nu i Finland gifvit saken den sammanhållning, som betingar dess större omfattning, genom att bilda bolaget *Iris*. I dess stora utställningslokal i Helsingfors' medelpunkt ser man — jämte från *Liberty* i London hämtade stilfulla gardiner och möbeltyger, belysningsföremål, glas m. m. — äfven en del vackra alster af den unga finska konstindustrien, hvilka visa att Finland äfven i detta afseende håller jämna steg med västerlandet. Så t. ex. en enkelt stilfull matsalsmöbel, där gamla finska dekorativa motiv och modeller blifvit upptagna; en kabinettsmöbel, där i ryggstöden liksom i möbeltyget stiliserade irisblommor voro använda med en utmärkt helhetsverkan; en helt enkel möbel af idealiserad finsk »bond»-modell o. s. v. Därjämte krukor,

lampor och dylikt i finsk keramik, liksom de allra präktigaste kakelugnar, bland hvilka ett par djupröda, utan all annan utsmyckning än färgens egen glöd, bilda den bästa tänkbara ram åt en brasa! I januarihäftet 1900 af Ateneum finnas stilfulla interiörer afbildade, liksom möbler. T. ex. af grefve Sparre komponerade stolar, skåp och konsoler af polerad grön ask, skänken till den nyssnämnda matsalsmöbeln m. m., hvilket allt ger en bild af Iris' verksamhet. Borgå är hufvudorten för så väl den nya finska keramiken, som den nya möbelindustrien och där bor äfven företagets själ och dess skapare, Louis Sparre, hvilken — född i Paris af en svensk far och en italiensk mor — nu är gift och bosatt i Finland, där han redan flera år öfvat sin konstnärliga verksamhet. Louis Sparre, som har konstnärens kärlek till det stilfulla gamla Borgå, exponerade på höstutställningen en serie präktiga små pennteckningar från dess pittoreska vrår och vinklar, i förhoppning att kunna väcka intresse för stadens räddning ur de ombyggnadsförslag, hvilka hota att förstöra dess egendomlighet! Denna är, hvad Borgå beträffar, särskildt utpräglad, men i allmänhet ge de finska småstäderna — eller gåfvo för tolf år sedan, då jag såg en del af dem — ett mycket behagligt intryck, med sina ofta af trädgårdar omgifna en- eller tvåvånings trähus, räta och släta men med goda proportioner och behagliga färgtoner. De äga en enhetlig stil, hvilken de nya stenhusen som uppstå, långt ifrån kunna ersätta,

åtminstone ifall de i landsorten icke äro vackrare än de i Helsingfors. Bland de unga krafter, som där hoppas kunna verka för höjandet af byggnadskonsten är äfven en intagande ung dam, Signe Lagerborg, hvilken som fullt utbildad arkitekt börjat sin verksamhet. Men Finland lär äga ej mindre än fem kvinnliga arkitekter! Man sysselsätter sig nu med ordnandet af det så kallade Tölöområdet i Helsingfors, och förslag äro uppgjorda, af hvilkas samarbetande man väntar resultat, som — enligt arkitekten Hallmans upplysande artikel i nyssnämnda häfte af Ateneum — kunna göra »Helsingfors' stadsplan till den intressantaste i norden». Helsingfors har redan, hvad Stockholm icke äger, ett verkligt villakvarter i Brunnsparken, dit konstnärer och författare gärna draga sig undan. Små kolonier i närheten af järnvägsstationerna, en eller annan timme från Helsingfors, visa äfven samma tendens hos finnarna som hos oss och annorstädes att för sin produktion söka den landtliga ensamheten, men dock så pass nära ett kulturcentrum, att den önskvärda »gnuggningen af hjärnorna» dessemellan lätt kan äga rum.

Efter hvad jag i det föregående berättat kan man inse med hvilka känslor finnarna mottaga förslag som det nyligen från Bobrikoff utgångna: att ingen finsk vetenskapsman utan hans tillstånd får besöka internationella kongresser; eller meddelanden sådana som att Finlands — och dess kommissarier Sanmarks och R. Runebergs —

namn alldeles saknas i den officiella förteckningen öfver medlemmarna af de utländska kommissariaten vid världsutställningen! Den ryske generalkommissarien furst Tenischeff kunde således nyligen utan reservation mottaga presidenten Loubets lyckönskningar öfver den vackra *ryska* paviljongen, som — finnarna hoppats göra till en nationell kulturseger! Det kräfves finnarnas orubbliga seghet för att, trots allt, oförtröttade ro sin farkost mot strömmen. I detta särskilda fall — häfdandet af den finska egenarten vid nationernas fredliga krafttäflan — komma de dock helt visst att nå målet. Ty farkosten föres fram af så starka makter som fosterlandssinnet, konstnärsandan och ungdomsmodet. Och — förutsatt att finska paviljongen får stå kvar — nog skola dessa makter tillsammans tvinga folk att stanna framför densamma! Ty ehuru den finska kantele ännu ej vunnit den orfeiska lyrans makt att låta själfva »stenen sprude gnister», så har den sin egen, genomträngande ton, till hvilken ingen, som äger ett känsligt öra, kan undgå att lyssna.

*

Efterskrift. Sedan det ofvanstående skrefs ha meddelanden kommit om Gailéns Kalevalakartonger såsom »präglade af konstnärlig kraft och genial koncentration». Där ses Ilmarinen plöja åker i ödemarken, medan ormarna sticka upp hufvudena ur fårorna och trampas af hästens guldskodda hofvar Vid Wäinämöinens affärd synes Mariatta med Kristusbarnet i förgrunden och bakom henne det hänförda folket i

långa rader ner mot fjärdarnas stränder; ut öfver fjärdarna glida spetsändade båtar i svarta klungor, alla roende mot ljusets källa. Ensam, stor ännu i sin öfvergifvenhet, styr Wäinämöinen ut från landet, där hans mission är slut och en annans vidtager. Gebhard — som biträder Gallén — skall dekorera centraldômens kupolfält med jagande skidlöpare i snölandskap.

Vid den i Stockholm nu öppnade utställningen af finska konstnärers arbeten har man tillfälle att lära känna Galléns egenskaper som dekorativ målare genom de fyra utmärkta skizzerna till väggmålningar i Helsingfors universitetshus. Äfven den 1860 aflidne unge målaren Werner Holmbergs landskapsskizzer visa att finnarna med rätta anse sig med honom hafva gjort en stor förlust för sin konst.

VI.

Den historia, man nu själf i Finland upplefver, har icke släckt, snarare ökat intresset för den man redan genomleft.

Det viktigaste historiska arbete som på senare tider utkommit i Finland är J. R. Danielsons på finska skrifna »Finska kriget och Finlands krigare», på svenska öfversatt af Werner Söderhjelm. Där äro en mängd nya källor — dels ur svenska krigsarkivet, dels finska, bland dem J. F. Aminoffs korrespondens — begagnade. 1808—1809 års strider och sorger äro skildrade med gripande värme, med lif och enkel manlighet. Den högsta ledningen af kriget blir föremål för ett skarpt klander, och i detta afseende har man ju rätt att ingenting neka sig! Men sitt slutomdöme uttalar professor Danielson på följande sätt:

»Hvad som utgör kärnan i den hittills rådande uppfattningen och grundtonen i Runebergs sånger om finska kriget, det skall ingen forsk-

ning bringa att vackla. Det ädla i våra krigares kamp kan icke genom något dokument förringas, ty denna kamp var en redlig självuppoffring för allt hvad ett folk har kärast och högst. De finska krigarnas tapperhet och uthållighet var icke framsprungen ur en häftig stridsifver eller en självvisk ärelystnad, men ur en lefvande pliktkänsla och en stark, under dåvarande förhållanden alldeles förvånande stark, fosterlandskärlek. Ju mera därjämte vår synkrets vidgas och ju längre det tidsskifte ryckes i fjärran då grunden lades för Finlands politiska tillvaro, desto klarare skall fosterlandet inse hvad dess armé med sin strid vann för framtiden. Ännu efter sekler skall därför krigets saga bringa hvarje finskt hjärta att klappa, och ett tacksamt folk skall välsigna de trofasta hjältarnas minne.»

Det svenska litteratursällskapet — hvilket liksom det finska — belönar betydande verk och äfven stundom förlägger dem — har nyligen tilldelat sitt ena pris, det af ständerna anslagna, å 2,000 mark åt professor J. E. Strömborg för hans stora, nu fullbordade arbete »Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg».

Ett annat intressant arbete, som vittnar om finnarnes alltjämt lefvande historiska sinne, är det i fjol utkomna: »De tre Gustavianerna, G. M. Armfelt, J. E. Aminoff och J. A. Ehrenström» af Thorsten Hartmann. På de flesta gamla herregårdar i Finland lär ett kopparstick finnas, som framställer dessa tre vänners möte i Wien 1803,

där Armfelt då var minister. Alla tre hafva i hög grad påverkat Finlands öden, och det är med stöd af brefsamlingar i finska statsarkivet författaren här skildrar dem och de händelser som skilde Finlands och Sveriges öden.

Materialet för finsk — men äfven svensk — historieskrifning har nu fått en stor tillökning, sedan den järnbeslagna Porthanska manuskriptkistan blifvit öppnad och innehållet i dess läderpåsar framtaget, hvilket, enligt biskop Tengströms föreskrift, först fick ske 1900. Det enda undantaget var att man redan tillgodogjort sig en del af de viktigaste papperen, nämligen de Meyerfeltska, eftersom grefvinnan Meyerfelt — en af Kellgrens tre gracer — vid donationen endast satt femtio år som gräns för rätten att använda dessa. Kistan innehöll:

1) Handlingar tillhörande Aurorasällskapet, hvilka vid dettas upplösande år 1778 stannat i Porthans värjo.

2) Bref från öfverintendenten Fredenheim och ärkebiskopen Mennander till professor Bilmark samt några ämbetsbref till samme ärkebiskop.

3) Prosten Lars Hambraei dagbok öfver 1800 års riksdag i Norrköping.

4) Fältmarskalken grefve Meyerfelts brefväxling med Gustaf III och hertig Karl under 1788—90 års fälttåg.

5) Densammes brefväxling med generalerna under 1788—90 års krig.

6) Självbiografiska anteckningar af kanslirådet Anders Schönberg.

7) Tengströms egen korrespondens, af politiskt och litterärt innehåll.

Af dessa papper anses Calonius' bref till Porthan, Schönbergs till Tengström, en del politiska handlingar från den sista svenska tiden och handlingar rörande Aurorasällskapet i Finland samt Utile Dulci i Stockholm komma att innebära en hel del af intresse. Och det är att hoppas, att Finlands dokumentforskare — professorerna Danielson, Palmén, Schybergson med flera — snarast möjligt tillföra vår svenska som den svensk-finska historie- och litteraturforskningen dess resultat!

Ett nytt arbete, som vid mitt besök i Finland ifrigt lästes och afhandlades, var professorns, verkliga statsrådet Th. Rein, stora biografi öfver J. V. Snellman, en biografi, som äfven i Sverige borde kunna påräkna intresserade läsare. Snellman, som, född i Stockholm 1806, med sina föräldrar återvände till hemlandet 1813, begaf sig 1832 till Stockholm, där han stod i förbindelse med hela det då så kallade »unga Sverige» inom litteraturen och tillhörde det — allt utom vattendrickande — Aganippiska brunnssällskapet, hvilket samlades i Dahlgrens hem. Genom sin novell »Det går an. Fortsättning» tog han på ett spirituellt — och oförstående! — sätt del i striden om Almqvists verk med samma titel. Han var äfven en flitig medarbetare i den af hans

vän Blanche utgifna tidningen Freja. Under en vistelse i Tyskland blef Snellman berömd genom ett filosofiskt arbete, däri han framträdde som en af tidens skarpsinnigaste hegelianer, och återkommen till Stockholm visade han sitt otroligt mångsidiga kynne dels i nya noveller, men framför allt i sin »Lära om staten», där han så att säga gifvit Finlands hela arbetsprogram under århundradets senare del med satsen: att nationalandan är statslifvets (och kulturlifvets!) grund. Hemkommen till Finland fanns för oppositionsmannen ingen professorsstol, endast ett rektorat i — Kuopio! Men geniet och energien verka som strålkastare hvar de än ställas. Snellman utgaf därifrån Saima, den första svenska tidning, som i Finland blef en samhällelig makt, samt Landtbrukarens vän, som då var den första tidning på finska språket man i Finland sett. Genom båda häfdade han energiskt de bildades plikt att lyfta nationens stora, okunniga flertal, att förstå sin solidaritet med denna massa och främja dess andliga odling liksom dess materiella välstånd. Men för att detta skulle ske, måste — detta var Snellmans ständiga mening — finskan komma till sin rätt. Censurens kamp med Saima ledde till dess indragning 1846; men strax var Snellman färdig med sitt Litteraturblad! I tanke att bli föreståndare för en handelsskola begaf han sig till Helsingfors, men äfven i detta blef han hindrad och måste en tid på ett handelskontor förtjäna sitt uppehälle, då Alexander II:s

tronbestigning ändrade allt. Snellman blef professor; hans indragna Litteraturblad fick åter utgifvas och han blef en liflig målsman för en förtroendefull anslutning till Alexander, ett försonligt sinnelag mot Ryssland. Detta ådrog honom hans landsmäns misstro, men hans förhoppningar bekräftades när 1863 landtdagen återupprättades; trontalet vid detta tillfälle var till stor del skrifvet af Snellman. Han blef finansminister och — alltjämt ledare för den fennomanska rörelsen — var det han, som 1863 vann de första rättigheterna åt det finska språket, tyvärr som förut är sagdt, på administrativ väg. 1865 genomförde han den af Langensköld förberedda myntreformen, genom hvilken det finska penningväsendet erhöll fasthet och metalliskt mynt blef statens enda lagliga betalningsmedel.

Det är självklart, att en man som Snellman skulle bli ytterst olika bedömd. Man såg från vissa håll i honom affällingen från hans ungdoms svenska sympatier, hans ungdoms liberala ideer, när han blef fennomanernas stöd och verkade för en annan uppfattning af ställningen till Ryssland. Men Snellman, hvilken genom födelse, ungdomsintryck och förbindelser hade ett stycke af en stockholmare i sig, förblef i självfva verket rättvis mot den svenska kulturinsatsen. Han ej blott skattade Runeberg till dennes fulla höjd, utan det var han som vid Runebergs bår tolkade Finlands sorg. Han framhöll äfven i hvilken grad Finland hade österbottningar —

där ju det svenska elementet mest framträder — att tacka för sina yppersta kulturinsatser. Men på den väg, Snellman gick med den geniala intuitionens rätt, där vandrade sedan ringare män. Gammalfennomanerna tillämpade hans metoder och tolkade hans meningar i en riktning, hvilken sedan stundom ledt dem till en allt för stor undfallenhet för vinden från öster.

Det var med erfarenhetens rätt Snellman som devis för sin vapensköld valde orden: Fläcka dig icke själf, andra skola ej kunna göra det. Snellman var för betydande att icke förtalas: 1868 föll han också i onåd och måste taga afsked som finansminister. Men Snellman åtnjöt däremot en alltjämt stigande uppskattning inom det finska folket, hvars andligt mest inflytelserika man han, jämte Runeberg, var ända till sin död 1881. Lika enkel och klar som Runeberg är, lika sammansatt och svårtydd är Snellman. Det är således en på psykologiskt och biografiskt intresse lika rik personlighet, professor Rein nu håller på att skildra och med honom hela det viktiga skede i Finlands historia, på hvilket Snellman tryckte sin prägel med den geniala, starka — och hänsynslösa — personlighetens rätt.

Professor Rein själf rönte i yngre år mycket inflytande af Snellman och började sålunda sin filosofiska bana som hegelian. Senare förmådde han — hvad som i alla tider hört till karakterens vackraste prof — att frigöra sig från sin lärare

utan att frigöra sig från tacksamheten till denne. Rein närmade sig nu Lotzes idealrealism, som alltjämt bäst motsvarar hans ståndpunkt. Och redan 1876 — då tänkandet i Sverige ännu höll sig kvar i Boströmianismens lufttomma rum — utgaf Rein första delen af det arbete, genom hvilket han är mest känd, »Försök till en framställning af psykologien», en bok, som — det vet jag af erfarenhet — i hög grad vidgade de andliga lungor, hvilka förgäfves sökt ackommodera sig i nämnda lufttomma rum.

Professor Rein, som nu är universitetets tillförordnade vicekansler — tillförordnad kansler är, som bekant, Plehwe — åtnjuter i Finland stor aktning från såväl det svenska som det finska partiet. Han är en af de mycket få äldre män, hvilka slutit sig till nyfennomanerna och för dessa blifvit ett trofast stöd. Från alla håll ser man upp till honom som en hel personlighet, hvilken i allt endast söker det rätta, en filosof, hvilken ej blott är djup i sitt tänkande, men verkligt filosofisk äfven i sitt handlande. Denna upphöjda ståndpunkt aflägsnar honom i intet fall från de dagens stora frågor, hvilka uppröra hans folk. I den af Konstnärsgillets skriftställarloge utgifna julpublikationen »Brokiga Blad» har han t. ex. gifvit ett för det finska tänkesättet mycket känneteckande svar på frågan: om en fullödig konstnär är möjlig utan fosterlandskärlek. Han framhåller där att konsten — ehuru på sitt eget sätt, enligt sin egendomliga natur — tjänar släk-

tets utveckling och att den stora konsten aldrig har haft en bättre jordmån än ett helt folks nationella medvetande, hvilket denna konst i sin mån bidrager att höja. Men därunder får, säger han, konsten icke urarta till »inskränkt nationell självbelåtenhet eller stormaktshögfärd eller sabelskramlande skryt»; konstnären bör icke sky att säga sitt eget folk beska sanningar — så visar han kanske bäst sin patriotism; han bör förbinda sin fosterlandskänsla med humanitet och, medan han häfdar fosterlandets idé, inse att denna, rätt förstådd, innebär att nationerna ömsesidigt erkänna hvarandras rätt att lefva och utveckla sig hvar efter sin art. »Om,» slutar professor Rein, »det tjugonde seklets konst kommer att hylla en sådan uppfattning, skall knappt någonting kunna verka kraftigare för att skaffa denna insteg i allmänna tänkesättet. Och om så sker, kan man ju hoppas, att världen under det nya seklet skall befrias från att åse skådespel lika dem, genom hvilka under det nittonde en missriktad fosterlandskänsla mer än en gång fyllt människovännen med sorg och låtit honom tidtals nästan misströsta om mänsklighetens framåtskridande i sann kultur.»

Det är i denna stora mening hela den finska vetenskapen, litteraturen och konsten nu äro nationella.

Och om professor Rein som om Helsingfors' flesta professorer gäller, att de icke skytt att modigt blottställa sig genom att i handling

och tal öppet stå på det nationella självförsvarets sida. T. ex. vid festen för den stora deputationen; vid festen för den internationella deputationen; under »Pressens dagar» i höstas — då man genom lotterier, konserter och dylikt samlade en stor understödsfond åt den genom indragningar lidande pressen — samt vid Mechelinfesten. Sålunda yttrade t. ex. den nyutnämnde professor Homén — innehafvare af professuren i tillämpad fysik — på pressens dag den 5 november i Helsingfors följande innehållstunga ord:

»Det nittonde seklet lämnar på idéernas område ett ganska obestämdt arf åt det kommande. Oafbrutet ha nya sträfvanden framträdt, innan de gamla funnit sin lösning. Den i början af seklet framträdande nationalitetsidén ha de stora nationerna, drifna af den senare framträdande militarismen, velat monopolisera för sig själfva, innan ännu de sanningar, som nationalitetsidén innehåller, öfverallt hunnit mogna. De små folken få därför spänna sina krafter till det yttersta för att upprätthålla sin nationalitet.

Men det synes just i denna tid, kanske tydligare än förut, att äfven dessa ha en stor mission att fylla i den allmänna kulturutvecklingen. De äro tvungna mer än andra att stödja sig på rättens och sanningens makt och såsom motvikt mot våldet uppställa och bringa till erkännande denna makt.

Finland kan nu, just under denna pröfningens tid, göra ett större inlägg i det allmänna

kulturarbetet än nästan någonsin förut, lika stort, som då dess söner offrade sitt blod på Lützens kullar. Seklers hängifvet arbete i det obemärkta sättes härvid fram som insats. Och detta inlägg för det rättas erkännande i världen blir lika stort vare sig att vi själfva segra eller falla, om vi blott utan att svikta hålla fast vid rättens ståndpunkt.»

Det är många sådana manliga tal, många sådana uttryck af offervillighet och hänförelse, som Bobrikoff haft i sikte genom sin omtänksamhet att föreslå: att han i hvarje särskildt fall skulle afgöra icke blott rätten att ordna lotterier utan äfven i de fall, där det kunde vara fråga om något politiskt, bevilja tillstånd att hålla föredrag eller tal! Förslaget är, som bekant, underställdt senatens utlåtande, men skulle det genomdrifvas, kommer Finland i fråga om ordets frihet att inträda i samma läge som Polen.

Af Plehwes kanslerskap har man endast nya munkorgar — ej munkorgslagar — att vänta. Ty i Finland kan ju utan laglig procedur en talande professor tystas genom en afsättning. Och han behöfver icke ens ha talat själf, endast hört på, när andra gjort det, för att denna fara skall hänga öfver hans hufvud! Hvad jag i detta fall vet, kan jag icke omtala; hvad jag nämnt är nog för att man skall inse med hvilken personlig risk en finsk vetenskapsman nu köper sin frihet att tala och handla som en man.

Och i den mån som dessa vetenskapsmän

äfven medverka inom pressen fördubblas deras svårigheter. Pressens kamp under dessa tider är icke det minst beundransvärda draget i Finlands nya hjältesaga. När i våras fennomanernas lefverop ljödo samman med svekomanernas för Axel Lille — fennomanernas värste motståndare — liksom för redaktör Gråsten, då var denna hyllning vid stridens början endast ett förspel till den alltjämt stigande aktning och beundran, den svensk- och finskspråkiga pressen under detta år vunnit hos sina landsmän, känslor, hvilka togo sitt uttryck i handling under »pressens dagar». Det var allas mening professor Homén, i det nyss anförda talet, uttalade, när han sade, att den nuvarande tiden visat, huru den finska pressen kände sitt utomordentliga ansvar, och när han framhöll, huru pressen under 1899 kommit i den mest omedelbara beröring med själfva folket, funnit sin rot i nationen och fått krafter, idéer och uthållighet genom denna växelverkan.

*

Inom den svenska litteraturens område vill jag fästa svenskars uppmärksamhet på en af magister A. Boldt utgifven läsebok, »Vitterhet på prosa». I den mest vårdade form innehåller den hvad en svensk läsebok i detta afseende bör innehålla. Vid frihetstiden möter, jämte våra egne, det första stora finska namnet, Chydenius; under gustavianska tiden Porthan och Franzén; under

tiden efter 1809 Runeberg, Cygnæus, Castrén och Snellman, Topelius, Estlander och Ahlqvist. Och när man sedan kommer till den nyaste skönlitteraturen, möter man af finnar Ahrenbergs, Ahos och Tavaststjernas namn; af svenskar Strindbergs, von Heidenstams och Selma Lagerlöfs!

Hos oss i Sverige måste man, som bekant, vara kommen i grafven eller Svenska akademien för att komma in i en officiell läsebok för ungdomen! Och mig veterligt har det inte heller fallit någon annan in att en Strindberg eller Heidenstam där skulle kunna möta den svenska ungdomens blickar!!!

Det är skada att Heidenstam icke just för denna finska läsebok hunnit få färdiga de två Karoliner, genom hvilka han tänker fullständiga nästa upplaga, nämligen ett Narva och en finsk karolin, de båda bilder hvilka saknas i den af honom danade gyllene kedjan af skådepenningar öfver den karolinska tidens strider och sorger, den tid, under hvilken finnarna stredo lika manligt som vi och ledo än mera!

Att denna finska läsebok ger en mer fullständig bild af vår prosalitteratur än någon motsvarande svensk, beror inte på någon tillfällig sympati hos utgifvaren. Den svenskspråkiga allmänheten i Finland är faktiskt mer beläst i vår litteratur än motsvarande samhällslager hos oss. Almqvist t. ex. har i Finland aldrig varit glömd; nu i höstas fann jag i kompositören Sibelius en grundlig kännare af Adolf Törneros — hur många

af mina läsare ha läst Törneros?! Andra exempel att förtiga. Och ända till de allra sista åren var Finland den svenska bokmarknadens relativt bästa afsättningsort; först på de senaste åren har man ju i Sverige börjat förstå att det icke är ett osedligt slöseri med sina pengar att köpa eller med sin tid att läsa böcker!

För rättvisans skull bör dock här påminnas om att till gengäld flera af Finlands förnämsta diktare blifvit förlagda i Sverige.

Så är ännu fallet med en del af de svenskspråkiga, t. ex. den med Sverige genom giftermål och vänskap djupt förbundne arkitekten Jacques Ahrenberg. Genom sina skönlitterära arbeten — särskildt de båda lifliga skildringarna »Familjen på Haapakoski» och »Vår landsman» — har Ahrenberg velat visa, huru finnars militärtjänst, och därmed ofta följande giftermål i Ryssland, medelbart verkar i russifierande riktning. I andra arbeten har han vändt sig mot spekulationsfebern, skogssköflingen och liknande, för folkkarakteren skadliga, inflytanden inom landet själft.

Ahrenberg är den ende af de, under 1880-talet framträdande svenskspråkige, författarna, hvilken förblifvit produktiv. Jonatan Reuter låter sällan och Mikaël Lybeck — som dock nu lär ha en roman färdig — än mer sällan höra af sig. Reuter är den af de medelålders finnar, hvilka genom sitt fromt kristliga sinnelag, genom arten af sin varma natur- och fosterlandskänsla mest samklingar med Topelius, medan däremot dennes systerson, Ly-

beck, är mycket olik sin morbror i diktarlynne och lifssyn. Denna är hos Lybeck — som hos så många andra samtida — modern, med hvilket mångmissbrukade ord jag menar panteistiskt-evolutionär; ett tänkande, bestämdt af en vetenskaplig insikt i tillvarons lagbundenhet, en känsla, bestämd genom en dikterisk förnimmelse af tillvarons mystik. Hvad själfva diktarlynnet angår, så framträder hos Lybeck det ironiska draget i finnens temperament, liksom hans fallenhet för diskreta, dämpade uttryck. Och om någon i högre grad än andra finnar besinnat maningen:

nur ein Hauch sei dein Gedicht,

så är det Lybeck. Dessutom besitter han i fullt mått konsten att omskrifva, hvilken är så värdefull — och hvilken så högt utvecklas — under censurtvång! Den finska tidningsstilen är mer tillspetsad, mer innehållsrik, mer elegant än den svenska, och man vet ju äfven, att Napoleon III lärde det franska språket nya finheter!

Om å ena sidan, som Topelius yttrar, censuren går på jakt efter tankar, där ingen annan finner dem, så lär censuren å den andra till och med det annars sorglösa leendet att bli tankerikt och meningsfullt.

Inom dikten blir emellertid detta svala och sväfvande, detta tveksamma och halfutsagda, detta ordknappa och konturlösa ofta en svaghet. Det är för blekt blod i Lybecks noveller och

dikter. Endast ett fåtal har därför uppskattat den fria och fina känslan i dessa, med vaga konturer tecknade, bilder och stämningar. Det är kanske detta, som vållat att Lybeck blifvit allt mindre produktiv, allt mer isolerad, till hvilket antagligen bidrar den — genom det blåsiga klimatet i Finland så ofta vållade — döfhet, om hvilken Topelius på ålderdomen skämtsamt sade: att han nu snart skulle bli en *stor* finsk skald, ty han fick dagligen allt mer af det för en sådan oumbärliga kännetecknet! Särskildt på Tavaststjernas inre lif öfvade den isolerande döfheten en stor inverkan. Och ensamhetsbehofvet — detta grunddrag i finnens lynne — tål icke att genom sådana eller andra tillfälligheter förstärkas. Finnarna själfva inse detta, och det är, som Brausewetter anmärkt, mycket betecknande, att den af de yngre författarna, hvilken bäst skildrat den finska naturens ensamhetstjusning, icke är en finne, utan Adolf Paul, som är född i Västergötland och först vid tretton år kom till Finland. Där fick han sina ungdomsintryck, men han har sedan tillbragt flera år i Tyskland och kan således icke räknas till Finlands diktare, ehuru han kanske gifvit sitt bästa just i sina finska skildringar, framför allt af den finska ödsligheten. Bland de många svenskspråkiga författarinnorna stå nu i främsta ledet Helena Westermarck — syster till dr E. Westermarck, hvilken författat det berömda sociologiska arbetet »The History of human marriage» — och Lilly Londén, hvilka

båda med talang och allvar, med stilistisk begåfning och ett konstnärligt mål ägnat sig åt novellen. Den senare har dock nu alldeles förstummats.

Helena Westermarck har för sin i fjol utgifna novell »Lifvets seger» blifvit föreslagen att erhålla statens pris. De delegerade från båda litteratursällskapen — hvilka upprätta detta förslag till utdelning af statens pris för de bästa, under det förflutna året utkomna arbeten — ha dessutom till ett lika stort pris, å 1,000 mark, föreslagit en yngre svenskspråkig novellist och folklifsskildrare dr Petrus Nordman för hans »Historiska skildringar från nödtider och ofredsår».

Adèle Weman (Parus Ater) berättar på vers — i »Toner från hembygden» (1898) — med ett originellt anslag och en formell begåfning, hvilka nyss erhållit Svenska litteratursällskapets erkännande i form af 500 marks stipendium. Men hon skulle ha godt af att i Sverige utveckla ett känsligare öra för hvilka ord, som hos oss ändrat eller mist sin valör.

I allmänhet har dock finnarnas behandling af svenskan höjt sig. Den visar nu ej mycket af den osäkerhet eller vårdslöshet, som retade oss i 1880-talets böcker. Och finskan har bibehållit några gamla ord, dem högsvenskan skulle ha godt af att upptaga, liksom den högmodiga nåden med stor fördel kunde umgås med våra egna allmogemål och tillgodogöra sig alla de

rikt nyanserade uttrycksmedel, som dessa erbjuda!

Sin utan all jämförelse störst begåfvade kvinnliga diktare ägde Finland i den nu aflidna, finskspråkiga författarinnan Minna Canth, denna starka och originella natur, hvilken under kampen med den materiella och andliga fattigdomen i en finsk småstad aldrig blef hvad hon kunde blifvit. Hon var dessutom drifven af sin generations värme för sociala uppgifter, och hon låter dikten allt för omedelbart tjäna dessa. Men oaktadt allt detta har hon gjort stora insatser i sitt lands litteratur, ja på det dramatiska området större än mig veterligt någon kvinna i något land.

VII.

Jag har redan framhållit en olikhet mellan svenskt och finskt diktarlynne: finnens benägenhet att sjunga med half röst, där svensken oftast sjunger med full. Finnen uttrycker sig dessutom bättre episkt-lyriskt än rent lyriskt och den svensk-finska sången har knappt mer än två större diktare, hvilka hvardera varit hvad man menar med en central-lyriker: på 1700-talet Jakob Frese och på 1800-talet Lars Stenbäck, den ende af Runebergs samtida, som kunde nått upp till honom. Stenbäck var en stort anlagd, sjudande lidelsefull natur, hvilken diktat den djupaste — och ojämförligt härligaste — religiösa lyrik på svenska i detta århundrade; en lyrik, mot hvilken en Wallins, ja, till och med en Runebergs ter sig lika oäkta som femtonhundratalets madonnor mot praerafaëliternas! Men eftersom Stenbäck var en hel kristen, offrade han — som en stor svensk kristlig personlighet sin violin — sin diktning åt den Gud, inför hvars sannings

majestät han fann alla jordiska uttryck ofullkomliga. I Stenbäck förlorade Finland en af sina rikaste och därjämte intressantaste diktarnaturer, skälfvande känslig, flammande sanningskär, inåtvänd och sorgsen, en helt subjektiv och modern anläggning. Liksom Tavaststjerna, Kivi och Wecksell var Stenbäck en af de tragiskt märkta: ett Kongsemne, hvars bleka panna aldrig af ödet var bestämd att omslutas af kronans ring!

Det vore ett lika lockande som äfventyrligt experiment i folkpsykologi att söka utröna genom hvilka rasblandningar och andra omständigheter det dramatiska diktargryet blifvit så mycket mer förhärskande i det finska än i det svenska lynnet? Jag aktar mig för experimentet och påminner endast om att Wecksell — denna rika och underbara företeelse — var endast tjugufyra år, när hans storverk, »Daniel Hjort», uppfördes första gången 1862, strax innan diktaren själf slocknade i obotligt vansinne. På hospitalet fyllde han sextio år dagen innan Tavaststjerna dog och två dagar före Topelii begrafning! Wecksell bodde under en tid på hospitalet vägg om vägg med Aleksis Kivi, hvilken innan han blef sinnessjuk 1870 — han dog dock redan 1872 — hunnit skrifva de folkkomedier och de lyriska skådespel, af hvilka särskildt »Lea» är oupplösligt förenadt med skapandet af den finska teatern, på hvars första föreställning 1869 »Lea» uppfördes med Hedvig Winterhjelm i titelrollen. Kivi — född 1834 — var som Elias Lönnrot son af en fattig byskräd-

dare; han kom sent till boken och studerade under umbäranden, hvilka för alltid bröto hans hälsa. Samtidigt med att Ahlqvist och Krohn gåfvo den finska konstlyriken dess första utbildning var det som Kivi, dels genom ofvannämnda dramer, men framför allt genom sin (på svenska icke öfversatta) allmogeskildring »Sju Bröder» grundade den nya finska episka diktningen, i romanens och novellens form. Kivis samtida Törneroos (Tuokko), skref »Saul», ett betydande och banbrytande drama med bibliskt motiv, liksom »Lea». Och från samma sfär hämtade äfven den, nu femtioårige, J. H. Erkko sitt motiv till »Siaren». Men senare har Erkko vunnit sin stora framgång med det lyriska dramat »Aino», där han på ett ypperligt sätt lär ha brukat Aino-episoden ur Kalevala till en dikt, full af lyrisk skönhet och rikt idéinnehåll. Stationsinspektoren G. Numers — som visserligen skrifver på svenska, men spelas först på finska — lefver säkerligen i svenska publikens minne, tack vare de högtider af tankeväckande löje han beredde genom sin komedi »Bakom Kuopio», hvilken här gafs på ett så utmärkt sätt af Arppes sällskap.

För oss svenskar inskränker sig hela kännedomen om den finsk-språkiga dramatiken till Minna Canths »Arbetarens hustru» och »Sylvi», hvilka i Stockholm spelats med så utmärkta krafter som fruarna Sandell och Håkansson i hvardera titelrollen. Men Minna Canths benägen-

het — både som kvinna och som tendensdiktare — att »så med säcken, icke med handen», gjorde dock hos oss framgången ofullständig, hvilket äfven varit händelsen med de af hennes, i så många fall gripande, noveller som nått oss i svensk tolkning.

Jag nämnde nyss, att Kivi betraktas som grundläggare af den nya tidens finska episka diktning, om hvilket jag nu vill nämna några ord. Först måste jag dock åter göra en kort afvikelse in på språkfrågan*).

Jag framhöll i inledningen, huru svekomanerna med skäl förebrått fennomanerna det *sätt*, på hvilket de segrade i språkstriden. Men rättvisan kräfver att man — då man dömer detta — ej glömmer, huru de senare nästan drefvos in på denna väg genom svekomanernas motstånd äfven till deras billigaste kraf. Svekomanerna hade 1850 genomdrifvit *förbud* att finskan fick brukas i annat än ekonomiska och religiösa

---

*) Från fennomanskt håll har jag mottagit protester rörande mina anföranden sf hvad svekomaner 1887 sade om språkstriden. När detta skrefs, förelåg redan i utkast det som nu följer, där jag lika oförbehållsamt anför hvad fennomanerna 1887 sade i språkfrågan. Att låta båda parterna hvar på sitt ställe själfva tala, är det enda rättvisa i en fråga, om hvilken den opartiska domen är omöjlig för den utanförstående, som dock måste antaga som framtidens dom att, under den nödvändiga stridens hetta, fennomaner som svekomaner begått ödesdigra misstag. För de svenskar, hvilka själfva vilja pröfva fennomanernas synpunkter, anbefaller jag den lilla skriften af A. Meurman: »Huru finska språket blef officiellt». Helsingfors 1893.

skrifter! Eller rättare — eftersom »svekomaner» är ett långt senare begrepp — det var en grupp gamla byråkrater, som föranledde strypningsförsöket. Och när den fennomanska rörelsen började, saknade faktiskt det finska folkets flertal alla högre bildningsmöjligheter på sitt eget språk! En i Stockholm bosatt fennoman skildrade nyligen, huru han växte upp i en helt finsktalande bygd: på många mil fanns blott en stad och skolan i denna var svensk. Hvad svekomanerna senare beklagade — att svenska skolors indragning hindrat deras barn att erhålla undervisning på modersmålet — denna orätt hade således länge öfvergått flertalet af nationen genom fullkomlig saknad af högre finska skolor. Därtill kommer, att vid åtskilliga skolor det svenskspråkiga lärjungeantalet var så litet, att kostnaderna för hvarje lärjunge blefvo oproportionerliga mot resultatet och dessa skolors indragning således redan af denna orsak befogad.

Dessa voro de skäl, fennomanerna 1887 androgo mot svekomanernas missnöje i fråga om skolorna, liksom de heller icke — mot anklagelsen att ha afgjort språkfrågan utan ständerna — underläto att påpeka, huru bönder och präster först ansett språkfrågan böra afgöras af monarken och ständerna gemensamt, men huru då adel och borgare påstått den vara af administrativ art. Sedan, när dessa stånd gjorde den till en landtdagsfråga, var det fennomanerna åter afgjorde den på den administrativa vägen! Det föreföll

mig emellertid redan då, som om bönder och präster helst — med sin nations och sina stånds kända envishet — bort vidhålla sin första mening, äfven om språkfrågan sålunda blifvit afgjord ett tiotal år senare!

Innan språksegern var vunnen, hade emellertid befolkningen i den nyssnämnda, finsktalande bygden, drifven af sin förtviflan och sin bildningshåg, tillställt ett lotteri för att få medel till en skola. Och sådan var böndernas ifver, att de skänkte hela oxar, potatis i tunnvis o. s. v. till lotteriet, som inbragte 20,000 mark, grundplåten till en högre finsk skola, där undervisningen sedan sköttes med sådant nit, att den till slut *måste* likställas med den svenska! Och, som i detta fall, så tillgick det rundt om i de finsktalande bygderna. Språkstriden, hvilken i så öfverflödande grad visat partilidelsernas skuggsidor, har sålunda å den andra verkat oerhördt kraftstegrande och eggande på bildningsarbetet. Men hvarje steg framåt ha fennomanerna tagit under det häftigaste motstånd. 1887 hörde jag i gammalfennomanernas högkvarter skildringar af, huru svekomanerna sökt hindra högre finska skolors upprättande; huru de fasthållit att äfven de finska parterna vid domstolar skulle ha sina protokoll på svenska, hvaraf de icke förstodo ett ord! Jag mindes lifligt allt detta, när jag i somras, i vår egen svenska finnbygd, hörde en gammal finngubbe förklara hvarför hans fäder öfvergifvit sitt språk: »Svenskarna hånade oss och gjorde

oss orätt vid alla tvister inför rätten; därför tog min far svenska tjänare och vi barn lärde oss af dem att endast tala svenska».

Allra lifligast beskrefvo gammalfennomanerna 1887 under hvilka strider och med hvilka personliga offer de lyckats grundlägga sin finska teater, ett företag vid hvilket först Hedvig Winterhjelms och sedan Ida Aalbergs namn äro outplånligt fästade vid minnet af de största segrarna.

Det är under ett sådant motstånd från svenska sidan, som den nu rika finska litteraturen blifvit framarbetad; som en stor öfversättningslitteratur uppstått — särskildt lär Runeberg vara oöfverträffligt väl tolkad — och som man på alla områden, också de vetenskapliga, lyckats göra finskan till äfven den moderna kulturens böjliga redskap.

Och den, som själf erfarit huru språket är det starkaste af alla nationella band, det oumbärligaste af alla individuella uttrycksmedel, den kan förstå hur fennomanerna kände det, så länge deras språk stod i en föraktad och rättslös ställning! De grepos af samma ömhetens heliga raseri, som sonen till en härlig moder, hvilken han ser hånas för sin fattigdom, kränkas för sina olyckor: hvar blodsdroppe i honom brinner af ifver att så hedra denna moder, att andra skola tvingas att göra detsamma!

Därtill kommer att — enligt kännares vitsord — det finska språket, som redan för okunniga öron har ett så mjukt och melodiskt välljud,

lär vara mycket rikt, otroligt bildbart, fullt af fina nyanser. Det studeras nu äfven af flera utländska vetenskapsmän, hvilka skrifva om Finland på grund af omedelbar kännedom om dess äldre och nyare litteratur.

I fråga om den litteratur, som uppstått på finska, har jag visserligen ägt tillfälle att genom en del öfversättningar få ett intryck, ehuru — som alltid i fråga om öfversättningar — försvagadt. Och mycket är alls icke åtkomligt på svenska. Jag har således måst taga de flesta omdömen på auktoritet, men den bästa möjliga. Och då i främsta rummet Werner Söderhjelms, hvars uppsatser närmast ansluta sig till ungfennomanernas synpunkter, liksom äfven en annan, också i Sverige känd, framstående svenskspråkig litteraturhistoriker, Valfrid Vasenius, är fennoman.

Denna företeelse, som ej är sällsynt bland svensk-finnar under femtio år, är i och för sig ett tecken på att den finska språkrörelsen i sin innersta grund varit en stor rättfärdighetsfråga, hur mycken orättfärdighet den än, som alla partifejder, å ömse håll medfört. Utom det att vi svenskar med nödvändighet mottaga våra flesta intryck från den svekomanska sidan, hafva vi en instinktiv benägenhet att lättare inse svekomanernas oförrätter än fennomanernas. Hos de *svensk-språkiga* ungfennomanerna torde däremot den största opartiskheten finnas. Det är åtminstone hos dem, man bäst kan se huru den nedärfda svenskt-europeiska bildningen alls icke ute-

sluter arbetet på det finska språket och sträfvan att, på deras eget tungomål, tillgodose de finsktalandes bildningsbehof. Hos dessa ungfennomaner har aldrig — som hos en del gammalfennomaner — något hat till svenskan insmugit sig. Ungfennomanernas hela sträfvan är, som jag ofta påpekat, att på frisinnad grund, och med finskan och svenskan som jämbördiga medel, arbeta för Finlands utveckling.

Professor Werner Söderhjelm är son af den prokurator Söderhjelm, hvars namn i våras så ofta uttalades med beundran under samtalen om Finland. Professor Söderhjelms vetenskap är den moderna filologien, hvars studium han infört vid Finlands universitet. Men med ett lifligt intresse ägnar han sig äfven åt litteraturkritiskt författarskap, både af mer omfattande slag — han utarbetar sålunda nu Tavaststjernas biografi — och mer tillfälligt, såsom i Hufvudstadsbladet och i den finskspråkiga pressen. Genom honom och Aftonpostens nuvarande redaktör, E. Gråsten, har vår svenska litteratur ofta blifvit finare, mer opartiskt bedömd och bättre läst i Finland än här hemma. Till detta bidrager alltjämt på ett vackert sätt äfven Nya Pressen och Finsk Tidskrift. Under växlande redaktörer — de nuvarande äro professor Schybergson och friherre R. v. Willebrand — har tidskriften, tack vare en utmärkt redaktion, upplefvat den i norden fenomenalt långa lefnaden af snart tjugufem år! Det lilla Finland bär, utom denna tidskrift, äfven den

ofvannämnda Ateneum, samt en finskspråkig tidskrift, Valvoja (Väktaren), och en mängd facktidskrifter i olika ämnen, hvarjämte landets tidningssiffra uppgår till inemot två hundra.

Utom som kritiker har professor Söderhjelm, genom sina utmärkta öfversättningar af den yngre finskspråkiga litteraturen, varit den främste förmedlaren mellan denna och den svenska läsekretsen på båda sidor om Bottenhafvet. Professor Söderhjelm — som i Finland är ombud för Ord och bild — har där 1895 skrifvit en mycket intressant essay öfver den nämnda litteraturen och det är ur denna, samt ur hans inledning till ett litet representativt häfte — Finska novellister — jag hämtat flera meddelanden. Werner Söderhjelm, vän och jämnårig med Tavaststjerna och Neiglick, förenar, liksom dessa gjorde, den finaste europeiska kultur med värmen för de allmänt-patriotiska uppgifterna. Men han har, mer än dessa hans vänner ägde, blick för den finska språkstridens historiska nödvändighet och ger sin fulla tro och sympati åt den nationelltfinska riktningen inom litteratur och konst. Detta hindrar ej att han, särskildt när han skrifver i den finskspråkiga pressen, starkt lär betona vikten af ett energiskt arbete på den högre bildning, hvilken danar ständigt nya föreningslänkar med utlandet, väcker dess sympati och vinner dess moraliska stöd för häfdandet af Finlands nationella tillvaro.

I båda de ofvan nämnda uppsatserna fram-

håller professor Söderhjelm det egendomliga i den finska folklitteratur, hvilken hvarken kan kallas natur- eller konstdiktning, ty den är för medveten att vara det förra, för formlös att vara det senare. Den har uppstått rundt om i landet, och dess författare ha delvis fått sin litterära väckelse genom den rikliga öfversättningslitteraturen från svenskan och andra språk. Bland dessa själfbildade författare framträdde först den nu gamla klockaren Päivärinta; andra äro landthandlare, skogvaktare, smeder. Den, som anses intressantast af alla, är icke Päivärinta — hvars noveller finnas på svenska — utan Kauppis-Heikki. Han var dräng hos prästen Brofeldt på Idensalmi i Savolaks och fick där af husets söner — bland hvilka en sedan blef Juhani Aho — undervisning; började skrifva och har nu slitit sig fram till en skolplats. När dessa allmogeförfattare nå som högst, hamna de sålunda vanligen vid folkskolan eller landsortspressen.

Professor Söderhjelm påpekar, att hvad denna konstlösa diktning framför allt, jämte själfva folklifvet, afspeglar, det är den nya kulturens framsteg och dess verkan på allmogens tankar och lefnadssätt, en inverkan, i hvilken somliga af dessa författare se en olycka, andra en lycka. Denna litteratur är lika allvarlig och enformig som det lif den speglar. Men äfven när man från en högre kulturståndpunkt skildrar allmogen i Finland, sker det lyckligtvis icke med den afskyvärda, så kallade »humor», som varit i kurs

här hemma vid den svenska folklifsskildringen. Dessa ständigt framträdande finska folkdiktare ha tills vidare för en främmande mer etnografiskt än litterärt intresse. De äro ännu så länge intressantast som bevis för att det finska folkets stora episka begåfning — den begåfning, som födde Kalevala — icke svunnit, endast i den nya tiden sökt sig nya former! Bland de egentliga konstnovellisterna märkas främst pastor Juho Reijonen, doktor Santeri Ingman — som erhållit statens pris å 2,000 mark för sina i fjol utgifna böcker, den historiska romanen »Anna Fleming» och novellen »Margareta» — men framför allt Arvid Järnefelt, hvars stora, mycket diskuterade bok »Fosterlandet» också finnes på svenska. J. H. Erkko, som jämte sitt förut nämnda dramatiska författarskap, äfven idkar lyrisk diktning, anses som den medelålders finska generationens yppersta lyriker, medan bland de yngsta Eino Leino betraktas som den största begåfningen.

Ehuru jag endast nämnt de författare, finnarna själfva först anföra, och utelämnat minst ett tjugutal, torde äfven dessa få knappt till namnet vara kända för de flesta svenskar! Annat är fallet med Juhani Aho. Han föddes 1861, slösade bort en del tid på examina, i hvilka han lyckligtvis inte lyckades, och är nu endast skriftställare. Han bor ett par timmars väg från Helsingfors med sin hustru, målarinnan Wenny Soldan, som likaledes förbrukat en del tid på att »bli lik andra människor» — äfven hon lyckligtvis utan att

lyckas. De båda älskvärda personligheterna äro alltjämt vederkvickande olika alla andra!

Aho är icke endast den främsta, utan äfven den mest representativa bland de yngre finskspråkiga diktarna i fråga om den nyssnämnda sammansmältningen af europeiska kulturinflytanden med den nationella vitterheten. Genom resor och självstudier har han tillägnat sig samtidens tankar och dess litterära uttrycksmedel, dem han sedan på ett så fullt personligt sätt brukar i sin egen diktning.

I motsats till de andra finskspråkiga författarnas arbeten äro alla Juhani Ahos öfversatta till svenska och de flesta kända i Sverige, där han har många läsare och vänner. Visserligen kunna dessa ej njuta hans stil, hvilken lär vara den nya finska litteraturens yppersta. Men af skildringens konst, af psykologiens sanning kan man äfven i öfversättningarna erhålla ett intryck. Och den, som ej känner dem, bör snarast möjligt läsa de klassiska styckena »När far köpte lampan» och »Järnvägen», två af de djupaste folkpsykologiska dikter i den nordiska litteraturen; den utsökta teckningen af en ung kvinnosjäl i »Prästens dotter» och »Prästens hustru»; den storslagna bilden af en kulturkamp i »Panu» — belönad med Finska litteratursällskapets stora pris —; de fina stämningsdikterna i fyra samlingar »Spånor» och framför allt i »Enris» — af hvilken nu en andra del utkommit.

I denna bok är det Aho liknat det finska

folket vid enriset, på hvilket åskan kan slå ned, stridshästarna spränga öfver, kanonlavetternas hjul rulla fram, utan att enriset brytes: när bullret är förbi, rätar trädet ut sig igen och det dröjer icke länge innan märkena efter hjulen äro utplånade!

Enriset — och ljungen — ha sedan dess blifvit finska folkets symboliska tecken. Och boken »Enris» har Aho helt och hållet fyllt med symboliska dikter, framför allt »om den stora snöstormen 1899». Dikterna uttrycka en manlig sorg, ej mindre djup därför att den talar med halfkväfd röst. De mest gripande styckena där äro dock de omedelbara bilderna ur dagens lif, såsom den af »Vakten vid kejsarstoden», hvilken, trots förbudet att blotta hufvudet vid afsjungandet af »Vårt land», dock gjorde detta. En kvinna tillkastade honom en bukett, och han — som bröt en order af lydnad för en högre lag — nedlade blommorna vid foten af Lex! Eller af modern, som döende sände sin son bort att verka för den stora deputationen, viss att aldrig få återse honom, men glad att dock sålunda, i all sin svaghet, äfven hon ha kunnat offra något för fosterlandet!!

Hvad som icke bör förtigas, är att Juhani Aho af alla landets pastorer och pastorskor Jussilainen — en typ, som vi svenskar lärde känna i »Bakom Kuopio» — blifvit häftigt angripen som osedlig! Första förbrytelsen var »Ensam», den andra och än svårare »Prästens hustru».

Denna bok är för det första utmärkt konst. Finlands natur skildras där på ett sätt, som endast kan jämföras med Strindbergs bilder af Sveriges. Den är för det andra utmärkt sedlig. Ty den visar huru det går, när unga flickor gifta sig med sin första friare, innan deras eget hjärta vaknat — en lärdom, som inte nog ofta eller nog kraftigt kan inpräglas! Men detta inse inte pastorer och pastorskor Jussilainen. De, som en viss kyrkoherde i Stockholm, hysa den äkt-lutherska åskådningen att kärleken icke har med äktenskapet att göra!

Men Aho lät den svarta flocken kraxa. Han har rygg att bära värre anfall, denna godmodiga, bredaxlade kraft- och skogsmänniska med de trohjärtade ögonen, ur hvilka lyser mer idealitet än ur en hel teologisk fakultets tillsammans!

*

Kalevala, af hvilken ensamt Aino-episoden inspirerat skulptören Takanen, målaren Gallén, diktaren Erkko och musikern Kajanus — som utom en »Aino» äfven komponerat en »Kullervo» — är alltjämt den djupa ingifvelsens källa.

Jean Sibelius säges — i sina stora symfoniska tondikter, »Kullervo» och »Lemmenkäinen» — på ett genialt sätt hafva afspeglat det finska lynnet i dess vildhet, dess tungsinne, dess lidelse. Han lär vara i lika hög grad individuell i sin musik som han är det i sin intressanta personlighet och

därjämte lika nationell, lika hängifven sitt lands natur och Kalevalas poesi, som hela den grupp af konstnärligt skapande unga krafter, hvilken han tillhör.

Kajanus — hvars »Rapsodi» nyligen väckte mycket bifall, då den framfördes i Stockholm på Musiker-föreningens första konsert — är redan känd i Tyskland men icke i Sverige! Och detsamma gäller om den i Tyskland utbildade och mycket berömde Sibelius. Det är därför glädjande att underhandlingar pågå med kapellmästaren Kajanus om gifvandet af finska konserter i Stockholm. Utom de redan nämnda Karl Flodin och Oskar Merikanto, finnas flera andra begåfvade finska tonsättare, såsom Wegelius, Krohn, Melartin med flera. Ett stort löfte för den finska musiken gick om intet, när Ernst Mielck för några månader sedan afled i Locarno, endast 24 år gammal. Man planlägger nu framförandet af den finska musiken i Paris under världsutställningen, och den erforderliga summan — 70,000 kronor — är äfven tecknad af företagets gynnare. Aino Achté, som redan genom sången vunnit segrar åt Finland på Paris' opera, har lofvat medverka och man hoppas att Robert Kajanus och hans orkester skola framföra Sibelius' och andra finska tondiktares verk så, att äfven den finska orkestermusiken där vinner en stor seger.

I Helsingfors är klassisk musik ett lifsbehof. Intet visar detta bättre än att man vintern om tre aftnar i veckan samlas i societetshuset, där

Kajanus anför de populära konserterna, dem man åhör vid tekoppen och papyrossen. Sedan man njutit den europeiska eller finska musikens främsta alster, komma till slut alltid de nationella melodierna, hvarvid orkestern utför och publiken åhör *Vårt land* stående.

Liksom den finska musiken nu börjat framträda samlad i den vackra, väl utstyrda cykeln »Finska tonsättare», så har konstnärsgillets skriftställarloge, på förslag af J. Ahrenberg, enats om att i en prydlig, alldeles likformig upplaga utgifva ett urval finsk skönlitteratur på franska, engelska, tyska, ryska — och möjligen — italienska språken, ett företag, hvaraf icke väntas annan vinst än den ideella!

Jag hoppas att af alla dessa spridda drag nu för mina svenska läsare börjar dana sig en bild af huru det kulturellt nationella arbetet i Finland gestaltar sig. Af konsten, af musiken, af litteraturen får man intrycket att den finska känslan — framför allt fosterlandskänslan — under sina enklare, knappare uttryck har en djupare glöd än vår. Denna glöd är närd af den skälfvande ångest, den ömtåliga innerlighet, hvarmed ett fattigt och i faror stadt land omfattas; af den stora lidelse, som en storslagen och ensam natur inger sina barn. Denna glöd finnes hos finnarna alltid bakom de stundom svaga, stundom sträfva, stundom sköna konstnärliga uttrycken för densamma.

Och — lyckligtvis — tillhöra dessa uttryck

af den finska folksjälen den värld dit ingen härskarvilja når, den, där ideer och skönhetsskapelser bli mellanfolklig egendom. Högt öfver alla gränser sträcker sig numera denna »andens fria, oändliga värld», i hvilken de strålar tändas och tindra, de droppar skälfva och skimra, hvilka först när de omsatt sig i folkträdets rot och stam, kunna träffas af bila och brand.

Juhani Aho har i sin sista samling »Enris» uttalat en liknande visshet genom följande ord — med anledning af att Finlands hvitblå flagga blifvit förbjuden:

»Ämna de kanske förbjuda molnet att glida öfver fästet; eller skall snön ej mer få lysa hvit; eller få våra tusen sjöar då icke längre skimra i blått? Skola de lyckas tvinga fästet att byta färg och den hvita drifvan att varda grå, och skola de lyckas hindra dagens sol att lysa på seglet?

Skola deras händer räcka upp att slita bort äfven *dessa* flaggor?»

*

Sägnen förtäljer, att England icke kunde underkufva Wales förr än alla dess barder blifvit beröfvade sina harpor! Nu, i tryckpressens och samfärdselns tidehvarf, skall ingen rysk själfhärskare mäkta beröfva det finska folket dess af Wäinimöinen till evärdelig egendom erhållna strängaspel. Och så länge det ljuder, skall ej heller den finska folkandan kunna underkufvas.

VIII.

Förvissad om sanningen af Mirabeaus ord: att äro ej kvinnorna med, blir ingenting af, vill jag fullständiga bilden af stämningen i Finland genom några meddelanden om kvinnorna.

Under den förut nämnda »atenarnas fest» fann jag, såväl bland de i antika dräkter uppträdande damerna som bland de i salongen spridda, hvilka då — den 4 dec. — för första gången sedan manifestet i vintras aflagt sorgdräkten, många bevis för min redan grundade mening: att när finskan är vacker, är hennes skönhet färgrikare, liffullare, originellare — med ett ord mer tjusande — än i de öfriga nordiska landen. Det vore frestande att här nämna namn. Jag vill dock endast anföra ett exempel, emedan det äfven visar den finska segheten i fråga om bevarandet af en vacker typ: ett ungt ansikte, där drag som färger lefvande återkallade stamfaderns — G. M. Armfelt — hvars utmärkta porträtt, af Wertmüller, jag på förmiddagen beundrat! På samma

sätt gifva ännu ofta de Franzénska ättlingarna ett lifligt intryck af ättefaderns rena profil och härliga gråblå, svartfransade ögon.

Det finnes emellertid hos den finska kvinnan ett mer allmänt och mer utmärkande drag än skönheten, nämligen hennes vakna allmänanda, hennes lefvande politiska och sociala intressen, hennes lidelsefulla fosterlandskänsla, egenskaper, genom hvilka hon under det gånga året stått vid männens sida som arbetskamrat vid folkupplysningen och andra patriotiska värf. Det var sålunda tvåhundra unga män och kvinnor — flertalet studenter — hvilka aflöste hvarandra under det natt och dag pågående arbetet vid förberedelserna till folkets masspetition i mars 1899. Och medan tre hundra män af alla klasser erbjödo sig som bud i de många fall, där man ej kunde lita till telegrafen eller posten; som skidlöpare gjorde under af snabbhet och bland annat, skidande rundt om i skärgården, där besörjde namninsamlingen, så var det kvinnorna i Helsingfors — de i samhället högst stående — hvilka indelade staden i fyrtio kretsar och åtogo sig att, en i hvardera, med unga kvinnliga och manliga biträden, samla underskrifter. Man såg kvinnor som män i de aflägsna bygderna med rörande ifver lära sig rita sina namn, eftersom endast den, hvilken själf kunde skrifva det, fick teckna det på petitionen. Och husmödrar berättade, huru de ofta — vid nya olycksbud under detta år — funnit sina tjänarinnor gråtande,

redan innan de själfva hunnit meddela dem orsaken till sin egen bedröfvelse!

Den yngre generationen af finska kvinnor har genom kamratskapet med gossarna i samskolan, med de manliga studenterna vid högskolan — och dessutom genom det, på sällskapslifvet så starkt inverkande förhållandet, att hufvudstaden tillika är universitetsstad — erhållit det allvar vid allmänna arbeten, den uthållighet i andliga intressen, hvilka äro de mest behöfliga modifikationerna af det kvinnliga skaplynnet! Den yngre generationen bland finskorna njuter frukterna af den äldres verksamhet för kvinnans frigörelse, utan att dela denna äldre generations ensididigheter. I Finland som öfverallt hade kvinnofrågan först att genomgå åtlöjets och det blinda motståndets skede; dess entusiastiska, modiga och ridderliga förkämpe var då den nu åldriga författarinnan Adelaïda Ehrnrooth. Inom den medelålders kvinnogenerationen har kvinnosaken ägt och äger alltjämt många offervilliga och framstående arbetare. I Finland som hos oss ha vackra segrar vunnits för kvinnans rätt, ehuru flera återstå att vinna. I Finland som hos oss och öfverallt har denna frihetsrörelse förlorat i frihet, hvad denna vunnit i stadga och bekännelsetrohet! Men de yngre finska kvinnorna förefalla icke mycket bekännelsetrogna! Bland annat synas de ha frigjort sig från den ofruktbaraste af alla kvinnosakens dogmer, den om likheten mellan man och kvinna. Hvad de

framför allt förstå, det är att, om det nuvarande sakläget i främsta rummet kräfver mannens fasta mod — till hvilket ju äfven hör ett varsamt vägande af alla möjligheter, ett visst undgående af onödiga faror — så kräfver det icke mindre kvinnans öfvermod. Det vill säga hennes brinnande tro på utvägar, där alla vägar synas stängda; hennes förmåga att hoppas mot allt hopp; hennes oförmåga att böja sig inför sakförhållandenas nödvändighet; hennes trots inför faran, emedan hon ej *vill* se den! Åt denna kvinnonaturens sköna hänsynslöshet, dess vågsamma »vildhet» har ingen gifvit ett mer genialt uttryck än just finnen Wille Wallgren, när han danade det lilla mästerverk, där handtaget till en portklapp bildas af en skälfvande vek och dock lidelsefullt energisk kvinnogestalt, som stöter pannan mot en sluten dörr! Otaliga kvinnor ha, sedan tidernas morgon, sålunda stött pannan till blods mot stängda dörrar. Men för otaliga andra ha sålunda portar öppnats, hvilka förefallit obevekligt stängda! Är det något Finlands män nu behöfva — för att ej sjunka ned i det hopplöshetens tungsinne, som idel fruktlösa ansträngningar slutligen medför — så är det just detta kvinnonaturens öfvermod, denna öfvertro, som uppehåller i den djupaste förtviflan. Och det är ingen fara att detta drag hos de finska kvinnorna skall te sig som annat än styrka, fördjupadt som det är af den allvarligaste medborgerliga ansvarskänsla. Hos finska kvinnor

som män har den uppfostran till tålamod och självbehärskning, som naturen och de politiska förhållandena medfört, icke böjt den stolta självkänslan. Men denna yttrar sig sällan i bråk om småsaker, i retlig ömtålighet, utan sparar sig till obrytlig kraft i de allvarliga och stora ögonblicken. Hvilken lidelse, som glöder under den lugna ytan, därom vittnar följande lilla drag — en motsvarighet till den redan berättade historien om bonden, hvilken nödgades skjutsa Bobrikoff. På samma resa ifrågasattes att åt Bobrikoff och storfursten låna ett ekipage hos en rik herreman. Dennes hustru sade då till mannen: »Du vet, att vi aldrig förr talat om mitt eller ditt! Men nu påminner jag dig att vagn och hästar äro mina och att, om de återkomma efter att ha varit i den skjutsen, då låter jag skjuta hästarna och bränna vagnen!»

Det är en vacker tanke att ex-senator Mechelin just i år föreslagit åt Finlands kvinnor full kommunal likställighet med männen: valrätt som valbarhet — ett förslag, som äfven bifallits af alla stånden utom prästeståndet. Ty detta år om någonsin ha de finska kvinnorna visat sig medborgerligt sinnade, värdiga och oumbärliga i de samfälda uppgifterna!

Hos den kvinnliga som den manliga ungdomen omkring tjuguårsåldern finnes i Finland som hos oss i Sverige ett alldeles nytt moment, nämligen en djupnande ansvarskänsla inför de sociala uppgifterna.

En socialistisk arbetarledare sade mig, att äfven bland ungfennomanerna och i deras organ Païvalehti samma drag framträdde. Och enligt min mening är detta — i fråga om öfverklassen — ej blott det afgörande beviset för en verklig human kultur, utan för en verklig politisk blick. Äfven i Finland är den tid förbi, då man — i upplysningstidens anda — velat göra allt *för* arbetsklassen, men med misstro betraktat allt hvad denna velat göra för sig själf! Hvarken där eller annorstädes är det nog att elda arbetsklassens fosterlandskänsla för de minnen och de rättigheter, den äger, ifall man icke därjämte ställer den fosterländska utvecklingen i samband med en mer människovärdig tillvaro för arbetarna själfva. Och i detta afseende är det på den bildade ungdomen — den manliga som den kvinnliga — det närmast beror, om den sociala frågan i Finland som öfverallt skall gestalta sig till en bitter klasskamp eller ett gemensamt utvecklingsarbete.

Med sin djupa patriotism förenar den finska kvinnan en europeisk prägel, hvilken hos henne är starkare än hos nordens öfriga kvinnor. Detta beror dels på flitiga, utländska resor, dels på en stark rasblandning. Utomlands-giftermål äro här mycket vanliga, framför allt naturligtvis i Ryssland. Men äfven när dessa fört finskor till Ryssland eller ryskor till Finland, så är det oftast ryskan, som där blir finsksinnad, medan finskan återvänder till sitt land med samma hjärta, som

hon lämnat det! Det finnes i detta fall två intressanta exempel i ett par kvinnor, hvilka båda ägt Topelius som minnestecknare. Den ena är den ännu i Helsingfors lefvande, 91-åriga öfverstinnan Karamsin, hvars yttre alltjämt visar spåren af den europeiskt berömda skönhet hon varit; hvars älskvärda väsen alltjämt är den stora världsdamens och hvars själ alltjämt är den sitt land hängifna, finska kvinnans. Aurora Stjernvall föddes 1808 midt under brinnande krig; som barn vistades hon på sin styffar, friherre Walléns, vackra egendom Träskände; som vuxen blef hon hoffröken hos kejsarinnan och 1836 gift med statsrådet Demidoff. Blifven änka ägnade hon sig helt åt sin ende sons uppfostran, tills hon ingick ett nytt äktenskap, af kärlek till en i världsligt afseende mycket obetydande man, öfverste Karamsin, den store historieskrifvarens son. Som all idealisk lycka blef hennes kort: hennes man stupade i Krimkriget och hans förtviflade änka drog sig nu under flera år tillbaka till Träskände, där hennes lif förflöt under en storartad välgörenhet. Af den furstliga förmögenhet, hon före sitt omgifte disponerade, har hon till upplysnings- eller välgörenhetsändamål i Finland donerat det ena 10,000-talet rubel efter det andra. Och i Finland eller Ryssland har hennes offervillighet, som mecenat eller lindrare af den enskilda nöden, varit lika stor i det tysta som i det offentliga. Hennes barnbarn tillhöra Rysslands främsta familjer; vid hvarje kejsarbesök i

Helsingfors har monarken uppsökt öfverstinnan Karamsin i hennes vackra villa i stadens utkant. Men ingen af hennes många förbindelser med det ryska hofvet har försvagat styrkan i detta finska hjärta, som slog sina första slag under Finlands hjältetid! Själf antydde hon, vid mitt besök, endast i förbigående det bref, hon i fjol sände änkekejsarinnan. Andra sade mig, att det var ett bref på åtta tätskrifna sidor, i hvilka hon med lika mycken klarhet som värme talat Finlands sak; ett bref, på hvilket kejsarinnan svarade, att hon läst det med smärta och lämnat det till sin son: mer kunde ej ens hon göra!

Denna den 90-årigas handling är i sitt slag lika betecknande, som att det var en ung Helsingforsflicka, hvilken började det — ännu ej förbjudna! — blomsterspråket vid Alexanderstoden!

Öfverstinnan Karamsin ägde en systerdotter, Marie Mussin-Puschkin, som i sin första ungdom var sin mosters tröstarinna och hjälp i vården om de fattiga på Träskände. Hon sändes sedan till Frankrike att där fullborda sin uppfostran, och när hon därefter af öfverstinnan Karamsin infördes i Helsingfors' och i Petersburgs sällskapslif, blef hon öfverallt beundrad och hyllad som en enastående uppenbarelse. Hennes skönhet var lika sällsynt som hennes okufliga originalitet, hennes stolta mod att vara sig själf, hennes fransyskt spirituella och behagfulla väsen. Hennes minnestecknare, Topelius, säger att det liffulla, ryska fäderneblodet hos henne stred med det möderneärfda finska allvaret; att världsdamens

fina takt parades med den okufliga individualitetens oberoende; att den fria tanken, den högsinta själen, det offervilliga hjärtat med lika glödande kärlek omfattade frihetens och mänsklighetens sak, en eld, som dessutom närdes af hennes förtrogenhet med Rysslands och Frankrikes stora diktare. Redan som barn hade hon älskat sin mors land, och det var med finnen, sedermera öfverhofjägmästar, Linder hon 1860 ingick det äktenskap, hvilket helt gjorde Finland till hennes hem. När Alexander 1863 efter femtiofem år åter öppnade landtdagen, var det som Marie Linder under ett samtal med tsaren — ett samtal, som antagligen berört de förhållanden, hvilka i Petersburg ådragit den unga fritänkerskan stränga varningar från den heliga synoden — lade hela sin strålande själ i de orden: »Jag talar icke för mig själf; jag talar för de många tusenden, hvilka äro i samma ställning som jag: *gif Ryssland samvetsfrihet!*» Och med samma hänsynslösa mod, som hon här blottställde sig själf för att häfda tankens rätt, gjorde hon det senare för att häfda hjärtats plikt, när hon — den utsökta och ömtåliga världsdamen — hängaf sig åt vården af de under nödåret 1867—68 i hungertyfus insjuknade. Denna »själ af eld och själ af tankar» hörde till dem, hvilka snart förtära sitt sköra hölje: redan vid tjugunio år var hennes lif slutadt. En hennes dotter, generalskan de Pont, som i många fall tyckes likna henne, gaf mig ett medelbart intryck af denna, i allas minne oförgätliga kvinna, hvilken förenade det finaste och fagraste

hos de båda nationer hon tillhörde, men med sitt hjärta helt hängaf sig åt det land, som varit hennes mors och blef hennes barns.

Och ehuruväl Marie Linder, liksom Aurora Karamsin, höra till undantagsmänniskorna, äro de i det fall, som jag redan nämnt, långt ifrån undantag, nämligen i sin trofasthet mot Finland, i trots af de blodets band, som förenat dem med Ryssland.

De finska kvinnorna äro i alla afseenden vakna för de faror, som hota genom systemförändringen i Finland. De veta att den svåraste faran är den, som fennomanen konsul Wolf framhöll i sitt högsinta och världsberömda tal i Petersburg, då den stora deputationen hemsändes — det tal, hvilket kostade honom hans plats som Englands konsul i Viborg! Han betonade där finska föräldrars sorg att kanske nödgas se sina barn — åt hvilka de velat lämna i arf ett sedligt ideal, högre än sitt eget — tvärtom sjunka ned till en skara hycklare, med falskhet i hjärtat, så att det finska folkets rykte för trohet och ärlighet snart skulle bli en saga allenast! Dubbelt försvårad och dubbelt ansvarsfull känna de finska kvinnorna sin uppgift som mödrar och uppfostrarinnor vid tanken att de styrandes lagbrott och våldsdåd kunna föranleda de styrda till hemliga lagöfverträdelser; att den nödtvungna vanan vid smygvägar småningom kan fläcka den sinnets redlighet, som hos finnen — enligt G. Brandes träffande ord — är den vackra, inre motsvarigheten till hans ytte renlighet!

Och detta är ju förtryckets och rättslöshetens förbannelse, antingen de frodas i familjen eller i staten, att de förtryckta småningom demoraliseras under försöken att kringgå godtycket! Hur sträng måste icke den rättrådighet vara, hvilken alltid vet att skilja på de medel, som verkligen blifva helgade — genom att vara nödvändiga vid försvaret af nationens högsta rättigheter och ideal — och de vägar, genom hvilka den enskilde träder en högre rätt för nära!

Kvinnorna, åtminstone de yngre, känna äfven annalkandet af en annan fara: den att när trycket blifvit en vana, när lidandet måste bäras som en hvardagssak, när tills vidare intet är att göra, när sorgens höga stämning ej längre kan hållas uppe, då skall, som en ung finska nyligen skref: »eländet lägga sig öfver människorna som ett gift och gifva sig uttryck i bitterhet mot allt och alla. Ty när man icke får säga det man vill, då säger man det man kan — om sin nästa!»

Och hvad är lidandets udd, om icke just vissheten att det kan förnedra lika väl som förädla! Men det är mot detta hvardagarnas lilla inflytande, de finska kvinnorna ämna kämpa genom att vidga sina egna och sina barns hjärtan. En större mänsklighet, icke en trängre chauvinism — detta är hvad de hos det uppväxande släktet vilja grundlägga. Icke nationalhatets låga drifter men kulturidealismens höga lidelser är det, de hos detta släkte vilja utveckla!

IX.

I inledningen till denna artikelserie yttrade jag, att man på 1880-talet skydde allt ryskt, äfven i sitt umgänge. Men då som nu betydde detta endast *det* ryska, hvilket medelbart eller omedelbart verkar inom Finland för russifieringens syften. Hvad däremot det ryska folket angår, så får man ingenstädes om detta mer förstående eller rättvisa omdömen än i Finland. Jag hörde där icke ens nu ett enda ord af rysshat, endast hat till det österländska system, under hvilket den bästa delen af det ryska folket lider mer, än tills vidare ens det finska. Ja, inga af fjolårets händelser hindra finnarna att i handling visa sin fulla uppskattning af och sin håg att tillgodogöra sig allt af värde, som ryssarna äga. Sålunda hade man, strax före mitt besök i Helsingfors, där med stort bifall uppfört Antar-symfonien — af den berömde ryske tonsättaren Rimsky-Korsakov — hvilken den förut nämnde musikkritikern Karl Flodin betecknade som ett af de betydelsefullaste

inlägg, de ryska komponisterna gjort i samtidens orkestermusik. Och strax efter mitt besök välkomnade man i Helsingfors, med både enskild och allmän gästfrihet, den berömde ryske folkloristen och litteraturhistorikern Wessolofsky. Denne fick under sin vistelse i Helsingfors en del underrättelser, om hvilka Rysslands press intet haft att meddela — t. ex. den europeiska deputationen till tsaren!! — liksom han äfven erhöll en inblick i den finska landtdagens rättsområde och arbetssätt, hvilken för honom var en lika öfverraskande nyhet!

I Sverige — där det förbund, som kallar sig »det fosterländska», i vår äras och vår rätts och vår framtids namn sökt egga oss till våldshandlingar mot Norge och därvid haft stöd af samma press, som nu icke har ord starka nog, när engelsmännens chauvinism, i den nationella ärans och framtidens namn, drifvit dem till våldshandlingar mot boerna, eller ryssarnas nationella ideal af »riksenheten» drifvit dem till våldshandlingar mot Finland — i Sverige saknar en stor del af vårt folk hvarje förutsättning att ens fatta en patriotism, så lågande och dock så lidelsefri som den finska! När jag — efter fjolårets alla händelser — hörde finnar tala om ryssar och mindes, huru man i synnerhet i Sverige talar om norrmännen, men äfven i Norge om svenskarna, då först fick jag ett riktigt mått på den finska nationalkänslans ädla halt. Finnarna jämföra sig stundom själfva med norrmännen i fråga om

fosterlandskänslans intensitet, den demokratiska sinnesriktningen och de kulturella intressena, liksom det bundna och ordknappa uttryckssättet för sina känslor, en bundenhet, hvilken finnarna själfva påstå att de drifva ända därhän, att de helst säga sina vänligheter i ironisk form! Vi svenskar få sällan denna uppfattning af finnarna, ty vid festliga och fosterländska tillfällen löses all denna bundna värme. Men olikt norrmännen ha finnarna dels genom de svenska traditionerna, dels genom samfärdseln med Europa, dels till följd af den självbehärskning deras förhållanden nödvändiggjort, erhållit en ömsom fint ridderlig, ömsom rättframt trohjärtad älskvärdhet i sitt väsen, hvilken — just i förening med känslodjupet — verkar tilldragande. Icke blott i Sverige, där det ju nästan blott behöfves den finska brytningen för att få anleten att ljusna, men äfven i Norge och Danmark äro ju finnarna därför i regeln mer omtyckta än svenskar och danskar eller svenskar och norrmän.

Att finnarnas patriotism vunnit en högre kulturutveckling än hos snart sagdt hvarje annat folk, det beror på säregna omständigheter. Jag har redan framhållit betydelsen af att Runeberg — hvilken alltjämt afgör såväl den svensk- som den finsktalande finnens patriotiska uppfostran — icke skrifvit en rad, hvilken eggar krigslidelsen, det militära högmodet, de militaristiska undantagsanspråken; huru han tvärtom endast erkände *en* helig strid, den till försvar för fosterland,

frihet och lagar; endast en rangrulla, den, enligt hvilken trashanken var generalens like, ifall båda buro en mans hjärta i bröstet! Och till dessa drag kommer hos Runeberg som hos Topelius ännu ett, frånvaron af hvarje nationalfördom: ej en droppe rysshat skall kunna uppvisas hos någondera!

Och åt denna storsinta patriotism, som båda omedelbart fostrat hos sitt folk, ha förhållandena medelbart gifvit fasthet. Finlands säregna ställning sedan skilsmässan från Sverige har gjort att det väpnade försvaret, som uttryck för fosterlandskärleken, där förlorat all betydelse. Finnarna ha först som indelt här, sedan som värnpliktige gjort sin skyldighet under Rysslands krig; och ryssarna veta väl, att det icke är deras underlägsenhet, som nu kräfver de finske värnpliktiges förlängda tjänstetid! De veta tvärtom att de sju finska bataljonerna, bland 359 mönstrade, alla hörde till de *tio första i skjutskicklighet!* Och hvart än den ryska politiken fört finnarnas bataljoner — aldrig har man funnit någon anledning till klagan öfver att deras särställning gjort dem mindre plikttrogna eller stridsdugliga. Till och med om Rysslands vapen vändes mot Sverige, skulle det gå så, som en finne svarade på frågan om huru hans folk ämnade bete sig vid en sådan möjlighet: »Vi skulle gråta och — slåss!»

Men å andra sidan finnes ju ingen slags politisk kombination, hvilken skulle kunna föranleda finnarna att med hänförelse omfatta något

krig, i hvilket ryska riket kan komma att invecklas, sedan det vidgat sin intressesfär, så att den — tills vidare — sträcker sig mellan Stilla oceanen och Medelhafvet, Norra Ishafvet och Indiska oceanen; ingen kombination, som kan bevisa finnarna att de nu offras för någon annan »nödvändighet» än den: att med finska millioner och finska män fylla tillgångar som sina, sedan man i Ryssland — genom hungersnöden och truppsändningarna till Asien — snart icke kan utpressa mer mynt eller män för fullföljandet af »fredskejsarens» utvidgningspolitik!

Icke lär det således någonsin bli som eggelse för stridslusten, finnen kommer att bruka sina ärorika minnen! Men han brukar dem alltjämt till eggelse för en i fredens uppgifter verksam fosterlandskärlek, för ett inåt verkande fosterlandsförsvar.

Det är denna från krigslidelse, militarism och nationalhat frigjorda, i sin egen eld renade fosterlandskärlek, af hvilken Finlands folk nu visar mänskligheten det sköna — och för framtiden löftesrika — skådespelet.

Jag vill knappast i detta samband nämna den ekonomiska offervilligheten, huru storartad denna än varit. När t. ex. på tre dagar medlen till massdeputationens resor m. m. samlades, stundom i anonyma belopp à 20—40,000 mark; eller när på ett par timmar respengar till Nizza skaffades för de 500 deputerade, då man trodde att tsaren ämnade resa till Rivieran; eller vid

insamlingarna till folkupplysningen, till pressens understöd. Det finska folkets själfbeskattningsförmåga för allmänna ändamål har under det gångna året varit oerhörd. Men äfven under mindre upprörande förhållanden har man i det »fattiga» Finland alltid råd att offra för samhället, kanske emedan man — trots ett vildt, tillfälligt festlynne — där skattar mindre åt det materiella öfverflödet i form af det dagliga »festande», hvilket åtminstone i Stockholm suger musten ur svenskens hjärna, hjärta och börs!

Men hvad jag hos finnarna vill framhålla, det är att de under de svåraste af alla kval, de kval, dem kränkningen af våra ädlaste känslor bereda, dock varit storsinta nog att omskrifva det Shakespeare'ska ordet till den plundrade Macduff:

»Gör icke hjärtat vekt, förvilda det...»

i den nya, den moderna människans maning till sig själf:

»Gör icke hjärtat vildt, förstora det!»

Och en sådan förstoring har det finska folkets hjärta vunnit under olycksåret 1899.

Detta folk har visat sig så storsinnadt och själfbehärskadt, att ingen förtviflan drifvit det in i en enda handling af öfverilning. Man vet att det är på en sådan, Bobrikoff väntar för att kunna införa belägringstillståndet! Slug och rå, med nog mycket af hufvud och nog litet af hjärta

för sitt bödelsverk, skall han förstå att bruka den obetydligaste tillfällighet för sina syften.

Och dock har han icke ens lyckats finna några finska gatpojkar som sina — ofrivilliga — bundsförvanter!

X.

"—Hvad gåfve jag ej, för att vara finne,
med denna tro som ej i döden dör
men lefver seg i nya släktens sinne!"

I den framtid, då dagens händelser läsas som historia, kommer man att med samma känslor jämföra det finska folkets läge under 1899 och den monarkens uppfattning af detsamma som uttrycktes genom försäkran till de 500 deputerade, »att han ej var ledsen på dem», som vi nu jämföra Napoleon I:s försäkran, under återtåget från Ryssland — att »kejsaren aldrig befunnit sig bättre» — med tillståndet hos den omkring honom förblödda eller förfrusna hären! Det ena som det andra kejsarordet antyder det kejsarvansinne, hvilket — för individen eller systemet — betecknar början till slutet.

Tsaren är fylld af österlandets åskådning. För honom äro finnarna endast en grupp bland många undersåtar, en grupp, hvars protester mot att likställas med ryssarna synas honom lika

orimliga och oförsynta, som om en grupp soldater begärde att genom en särskild dräkt skiljas från det öfriga regementets uniform! Han anser sig hvarken behöfva höra eller afhandla dylika invändningar. När hans äldre anförvanter vid höstbesöket i Köpenhamn talade Finlands sak lyssnade han höfligt och svarade — intet! När Finlands namn nämnes af hans omgifning lär han bjuda tystnad med en handrörelse. Huru han afvisat den europeiska deputationen, liksom finnarna själfva, behöfver jag ej påminna om! Men är icke hela detta beteende typiskt för den svaga intelligensen, hvilken ej vill bli oroad af en tankegång den ej själf mäktar uppklara, och för den svaga karakteren, hvilken med halsstarrighet fullföljer ett beslut, den med svårighet fattat? Den om kraft i sin hjärna och hand medvetne despoten, han kan handla lika hänsynslöst som Nikolaus II — det visade Nikolaus I — men han handlar icke i blindhet, han fruktar icke att upplysas: tvärtom, han vill upplysas, för att sedan själf välja sitt handlingssätt. Hos Alexander III lär stundom fruktan hafva uppstått att man bedrog honom. Hans son fruktar endast att bli villrådig och när han sätter händerna för ansiktet för att slippa se, betyder det troligen att han ej vågar blicka sina offer i ögonen!

Af personer, hvilka varit i omedelbar beröring med tsaren, har jag hört, att han verkar välvillig, enkel, arbetsam, med redig men ringa intelligens. När ryssarna af mr Stead upplystes

att deras kejsare var en af de finaste intelligenser han träffat, erhöllo de därigenom endast tvifvel om — mr Steads egen!

Tsarens föräldrar hade ingendera mycket hufvud att dela med sig af, och en rysk självhärskares lifsläge är icke ägnadt att utveckla det lilla pund han kan äga. Utom den tankens svaghet, som visar sig i den systematiska afspärrningen af fruktan att få veta, finns naturligtvis hos honom självhärskarens nedärfda tro att inga upplysningar behöfva, att inga misstag kunna begå! Hur oförmögen han i själfva verket är att tänka, det visar hans, från hans sida helt visst ärliga, fredsmanifest, tillsammans med Rysslands rustningar och Finlands russifiering! I Rysslands historia af 1899 kommer att stå som en outplånlig och storartad *Comedy of Errors*, hvars mest högironiska moment är det, när tsaren drar fram en 1820-talets förordning mot onödiga deputationer som skäl att — ej mottaga de 500 finske män, hvilka kommit för att till honom framföra en half million undersåtars sorg öfver att han brutit sin egen ed, sina förfäders löften och landets lagar!! Detta, i ett sådant ögonblick som »skyddande förklädnad» brukade, gamla dokument blef i stället en X-stråle genom hvilken man fick en inblick i ett kyligt hjärta, en trång hjärna och en vilja, stark endast vid framhärdandet i en dårskap!

Hvad vet en sådan blindfödd — eller af sin omgifning bländad — asiat om västerländska mäns,

och laglydiga finnars skälfvande harm öfver hans meneder; hvad om frie mäns brännande blygsel att nödgas böja sig inför olagligheter; hvad om deras hat till den brutala råheten, den snärjande lögnen i hans handtlangares person??! Pobedonozeff och Kuropatkin eller andra hafva sagt tsaren att likformighet mellan rikets alla delar är ett nödvändigt villkor för rikets enhet. Ordet *nödvändighet* är den glänsande kula med hvilken man hypnotiserat tsarens hjärna, och sedan svarar han, på allt man suggererar honom för Finlands olycka, sitt: varde alltså, medan han bevarar den hypnotiserades oberördhet gent emot hvarje annat inflytande!

Inga sådana komma nu heller att nå honom, sedan han gjort ryssen Plehwe till finsk statssekreterare. Och hvad detta betyder för Finland kan man förstå, då man vet att han är den ende, som i finska ärenden får tala med tsaren! Huru kommer icke allt att omredigeras, såvida det icke helt undertryckes! Bobrikoff har ju redan intalat tsaren att deputationen var tillställd af några samvetslösa ledare; att emigrationen beror på finnarnas fattigdom. Den petition, som Finlands ständer nu bereda, om att landets förvaltning ej måtte ställas i strid med landets lagar och de grundsatser, som med afseende å församlings- och föreningsfrihet varit gällande för medborgerlig, allmännyttig verksamhet, den kommer troligen aldrig inför tsaren! Bobrikoff har ju till och med strax efter landtdagens öppnande

i år vågat att, som ett *nytt* reskript af tsaren, publicera det från juli 1899, med tsarens skarpa uttalande om Finlands rättsställning — som han lärt känna i förfalskade publikationer!

Ty på det »ryska systemets» skådebana finnas alltjämt vanan vid kulissanordningar af samma slag, som Potjemkins för Katarina II. Men det är af sina egna — och sina största — söner Ryssland får höra sanningen om sitt »system»! I fjol har Europa erhållit två af dessa ryska skrifter om Ryssland, Tolstoys *Uppståndelse* och Krapotkins självbiografi, om hvilken G. Brandes i sin inledning säger, att Krapotkin där ger det officiella och det misshandlade, det arbetande och det stelnade Rysslands psykologi, på samma gång som skildringar af sina egna öden, hvilka innesluta såväl idyllen som tragedien och romanen. Brandes sammanställer Krapotkin och Tolstoy, såsom de båda stora ryssar, hvilka i denna stund tänka för sitt folk och hvilkas tankar komma hela mänskligheten till godo: båda äro, säger han, fyllda af samma människokärlek; båda afsky de högsta klassernas likgiltighet, tanklöshet, råhet och grymhet; båda dragas till det misshandlade, förbisedda folket; båda äro idealister, båda reformatoriska andar...»

Och af bådas böcker får man medelbart som omedelbart samma intryck: att begreppet lag har en alldeles annan mening, annan verkan, annan valör för en rysk föreställning — äfven de bästa ryssars — än för en västerländings t. ex. en finnes,

I hvilken grad finnarna undvika själfva skenet att vilja kringgå de lagar, dem de styrande dagligen kränka, det visar senast senatens afslag på den af tidningsmännen begärda stadfästelsen af deras censurförsäkringsbolag; afslaget motiverades som bekant därmed, att bolaget delvis syftade att motverka följden af — på grund af landets pressförordning — mot tidningsutgifvare vidtagna åtgärder! Och denna Brutus-liknande sinnesstyrka har senaten visat oaktadt Finlands pressförordning, tack vare generalguvernörens landsfaderliga omsorg, fått tillägg, som stadga böter för boktryckare, hvilken trycker skrift med syfte att kringgå förbud mot periodisk skrifts utgifvande; som, utom den rätt, generalguvernören redan ägt att temporärt eller för alltid indraga tidningar, gifvit honom den att fordra redaktörens afsättning vid äfventyr att tidningen annars indrages, och som slutligen infört en konsultativ presskommité, hvars ledamöter generalguvernören tillsätter. Denna har just nu af generalguvernören erhållit stadfästelse af den dom, hvilken — på grund af omtryckning 15 februari af en artikel från samma tid i fjol! — bland andra drabbat Päivälehti, d. v. s. indragning för alltid eller ombyte af redaktör; och som E. Erkko lär vara en af finska pressens yppersta män, kan man förstå situationens olidlighet! Slutligen har censurkommitén föreslagit att såväl utskottsbetänkanden som enskilda uttalanden inom stånden skola *censureras*, innan de få offentliggöras!

Dessutom har, som bekant, Bobrikoff — då från vissa orter petitioner om återfåendet af indragna tidningar framkommit — förbjudit sådana petitioner och förklarat hurusom det att fortfarande lämna tidningar med skadlig riktning ostraffade vore en från hans sida brottslig efterlåtenhet samt till och med, till skada för landet, underlåtenhet.(!) Han har vidare föreslagit senaten att öfverväga önskvärdheten af grundandet i hvarje län af länstidningar, under vederbörande guvernörs uppsikt. Dylika regeringsorgan, i hvilka icke finge ingå artiklar af politisk natur, skulle innehålla alla för administrationen och den lokala befolkningen nödvändiga upplysningar, hvarigenom undvekes, att befolkningen lämnas utan tidningar(!). Och slutligen har denne »pressens vän» befallt pressombudsmännen:

att icke tillåta tryckning af tidningar förr än alla tomrum, hvilka uppkomma genom uteslutning af klandervärda artiklar eller förslag, blifvit fyllda med annan vanlig tryckt text;

att icke godkänna till tryckning artiklar, hvilka innehålla anfall mot censuren i allmänhet och emot enskilda pressombudsmän och deras verksamhet; samt

att förbjuda tryckning af meddelanden därom att till följd af presshinder tidningen icke kunde i tid utdelas bland dess prenumeranter; samt

att förbjuda tryckning af statistiska uppgifter om censurhinder.

Sedan generalguvernören afskedat den förre

chefen för pressöfverstyrelsen — Cajander — såsom alltför litet foglig, har han i hans ställe funnit ett dess böjligare redskap i grefve Cronhjelm. Denne har som bekant lyckats upptäcka att »riksenheten» kräfver att den i Ryssland censurerade upplagan af Tolstoys Uppståndelse äfven blir den enda i Finland gällande — det vill säga den upplaga, där man strukit stora delar i skildringen af fångtransporten till Sibirien!

Denna upptäckt karakteriserar pressöfverstyrelsens chef så som hvad man i Finland redan visste honom vara: en af det slags varelser, man där djupast af alla föraktar, reptilsläktets.

Pressen lefver i Finland för närvarande ett halflif. Det finns ingen större tidning, som ej under fjolåret varit temporärt indragen eller hotad med indragning; ingen, som ej hvarje vecka måste utesluta en artikel, ett poem, en notis, en rad innan presshindret häfts. Det har gått så långt att tidningar indragits, emedan de meddelat att i en kyrka skulle läsas — en bön för fäderneslandet!

Tsaren har som bekant afslagit bondeståndets petition i språkfrågan men lofvat själf ge ständerna anvisning för användandet af de *tre inhemska(!)* språken vid domstolar och ämbetsverk. Huru Bobrikoff låtit utförordna finska medel att underhålla en rysk regeringstidning; huru de grekisk-katolska *kyrkorna* tillväxa — utan att de grekiskt-katolska *bekännarna* göra det; huru för framtiden endast de finnar få an-

ställas som senatorer, guvernörer etc. hvilka kunna flytande tala ryska — det vill i regeln säga finnar, som under en lång vistelse i Ryssland tros hafva lärt sig böjlighet under själfhärskarens vilja — om allt detta redan kända påminner jag i detta sammanhang för att visa huru planmässig russifieringen är; huru själfva värnepliktslagen — med dess utsikt till unga finnars femåriga tjänst i Ryssland under af ryssar stiftade krigslagar och med ryska officerare i tjänst i finska hären — visserligen därvid är det främsta men långt ifrån enda medlet! När därtill lägges tsarens hotelser att upphäfva landtdagen, om denna vågar yttra sig mot några hans åtgärder i riksangelägenheter; hans uttalanden om det beklagliga i att finnarna ej visa sig öfvertygade om den allmänna nyttan af dessa hans åtgärder, ej förstå den existerade situationen — den nämligen, att Finland är en oskiljaktig del af Ryssland och att tsaren således äger att genom rikslagar bestämma storfurstendömets förhållande till ryska riket — samt att han af finska folkets tillgifvenhet väntar beviset att de i gärning underlätta hans anordningar till rikets bästa; när hos censorerna inpräglas att ingen artikel får tryckas, där olagligheten i landtdagens beslut rörande värnepliktsmanifestet förnekas — då ser man det österländska systemet i full blomning!

Härska genom ukaser; tysta protester med maktspråk; bryta sina ord under bortförklaringar; kväfva rättskänslans skri med munkafle — allt

detta tror sig ännu år 1900 en rysk självhärskare förmå inom ett folk, där hvar gosse, stor nog att tala, vet rätta namnet på sådana beteenden!

Skådespelet af denne lille tsar inför detta storsinta folk vore komiskt, ifall inte Bobrikoffs, skarprättarens, närhet gjorde situationen tragisk.

Dennes omsorger sträcka sig ända till skolornas lofdagar — han har ju nyligen infordrat upplysning om hvarför lof gafs på Runebergsdagen! — och till skolbarnen, genom att vägra föräldrar begärdt tillstånd att låta sina söner utflytta till annat land, liksom han genom passtvång vill söka hindra finnars resor och utvandring. Lyckas han sedan att finna en postchef, hvilken på sitt område gör lika intressanta upptäckter om riksenhetens kraf som presschefen — t. ex. att denna »enhet» fordrar bruket af samma brefföppningsinstrument, som man brukar i Ryssland, en enhetstanke, hvilken den nuvarande chefen Lagerborg ej förstod, då den framställdes; lyckas han besätta allt fler platser med bevisliga spioner, sådana som Spåre och därtill skydda deras fysiska välbefinnande i Helsingfors, genom sin befallda omredigering af ordningsstadgan för dess hotell, så att de ej likt Spåre bli nekade rum och mat — nå ja, så lyckas han dock icke att i Finland införa en rysk moral!!

I *Svea* för 1900 står en liten, lika fåordig som vältalig bit af en berömd, där anonym författare. Den heter En audiens och skildrar huru generalguvernören bearbetar en finsk polismästare

för att åstadkomma »spontana» hurrningar vid storfurst Vladimirs besök — de uteblefvo emellertid som bekant är! Under samtalets gång falla följande repliker:

Hans excellens: »Hur stora inkomster har ni?»

Polismästaren: »Jag har min lön, fem tusen mark ...»

Hans excellens: »Jag menar ej er lön, jag menar hur stora inkomster har ni?»

Polismästaren: »Jag har inga andra inkomster än min lön ...»

Hans excellens utbryter i förvåning och undrar om han ej varit tvungen att skuldsätta sig?

Polismästaren: »Jag har ej varit tvungen att skuldsätta mig ...»

När hans excellens fortsätter och föreslår extrabelöningar, fattar polismästaren ej huru han skulle kunna förtjäna sådana; och när polismästaren slutligen går, funderar excellensen öfver denna förbluffande obeveklighet, tills slutligen ett ljus går upp för honom: mannen har sitt underhåll från den hemliga agitationsfonden!!!

Rysk och finsk ämbetsmoral äro här på två sidor med en mördande klarhet åskådliggjorda. Den finske gossen har lärt sig rysa vid förrädarnamnet — han har ju läst *Sveaborg* och *Bröderna* bredvid sina tio bud — och det förakt, som drabbar en finne med »rysk» moral är outsägligt. Det är betecknande för denne Spåre,

i hvilken Bobrikoff hoppades få en spion inom senaten — hvars alla öfverläggningar i hans närhet endast kunnat bli pro forma — att man där nekade honom svära senatorseden, innan han hade fullmakten med sig, ty man var viss att han annars gjort sitt inträde utan denna fullmakt, hvars lösen kostar 1,200 mark. Det är kanske i ljuset af denna händelse, man bör se tillåtelsen för personer, som aflagt tjänsteed i rysk tjänst, att som nyutnämnda guvernörer i Finland ej behöfva aflägga finsk ämbetsed!

Det är än mer betecknande att Spåre uppbar sin senatorslön för januari sedan han förnekat — hvad man lätt bevisade — att han uppburit äfven sin guvernörslön för samma månad! Men en af hans kamrater i senaten läste då lagen för honom på ett sätt, som föranledde honom att begära permission tills vidare. Det är endast dylika förolyckade existenser af hvilka Bobrikoff bland finnarna själfva kan dana några verktyg. Det är förvånande med hvilken instinktiv solidaritetskänsla och takt finnar handlat vid detta och andra kritiska tillfällen. Ingen som helst öfverenskommelse fanns sålunda bland hotellvärdarna att stänga dörren för Spåre — men alla gjorde det dock, utom en, där portieren ej kände honom. Dagen efter blef Spåre af värden uppsagd till flyttning och hans betalning gifven de fattiga! På samma sätt nekade i somras en ung finsk läkare, som behandlat generalguvernörens fru, att mottaga hennes honorar! I våras, då man

vid firandet af ryssarnas påsk fruktade att de nattliga ceremonierna skulle, som det stundom händt, ge anledning till glåpord från den lägre befolkningens sida och Bobrikoff således få en välkommen anledning att tala om förföljelser mot ryssar, gingo män och kvinnor ur de högre samhällsklasserna — utan någon öfverenskommelse sins emellan, men alla drifna af samma oro — ut för att under natten aflägsna sådana möjliga fridstörare kring ryska kyrkan! Ett annat betecknande drag för den finska fyndigheten, var när man skrämde bort de ryska agenterna på landsbygden genom att utfästa pris för deras ertappande — pris, som skulle utdelas ur *fonden för skadedjurs utrotande!!*

Med anledning af att man inbillat Bobrikoff att initialerna V. S. B. (= Viborgs Sångar-Bröder) skulle betyda Ve Svinet Bobrikoff har han från alla landets föreningar — äfven dem för kreatursskötsel! — infordrat uppgift om tiden och syftet för deras stiftande, men ännu har han icke funnit sig föranledd att upplösa någon af de redan varande. Sången misstänker han dock öfverallt, och man väntar — just emedan han dementerat det — bekräftelse på förbudet för finska militärmusiken att vid nationella fester utföra finska folksånger. Med anledning af serenaden för senator Mechelin har han förklarat serenader som ett störande af allmänna ordningen! Och om en finne, gent emot dessa små eller stora godtyckligheter, protesterar med hänvisning till

Finlands rättseder och lagar, då har det händt att satrapen svarat med ett knytnäfslag i bordet: *Hvad bryr jag mig om edra lagar!*

Mot detta ryska uppfattningssätt kan man åter ställa det finska, i guvernör Gripenbergs gestalt. Då denne som bekant ej ville låna sig till ett olagligt bortdrifvande af en skollärare, blef han af Bobrikoff befalld att själf taga afsked. Men hvad som är föga kändt, det är att han visste, att om han lydde skulle han säkert erhålla pension, hvilket för honom var betydelsefullt, ty han äger ingen förmögenhet men väl familj att försörja. Gripenberg svarade emellertid att han icke begärde sitt afsked, ty han ville ej ens ge skenet af rättvisa åt sitt afskedande, som om detta skulle haft ett tjänstefel till grund, då det tvärtom föranleddes af hans aktning för lagen! Och så blef han afskedad — utan utsikt till pension efter fyrtio tjänsteår, och senaten fick af Bobrikoff höra att den med oförsvarlig slapphet behandlat Gripenbergs försummelser! Att Gripenberg sedan faktiskt erhållit pension — man säger på grund af Plehwes inskridande — förringar ej värdet af hans handling. Den är ett medborgerligt offer af det slag, som vidgade ens hjärta, när man i barndomen läste om antikens stora karakterer! Och om dessas dygd någonstädes återfinnes, så är det i våra dagars Finland.

Det är med sådana exempel för ögonen, som finnarna kunna frukta allt af det ryska systemet och med sådana föredömen, de stärka

sina sinnen att möta hvad de hafva att vänta under »riksenhetens» tecken!

Att det icke är en trångsinnad nationalism, som afgör finnarnas syn på sammanslutningstanken, därom har man nyligen haft två talande bevis, dels ex-senator Mechelins allvarsord i Finsk Tidskrift *Vid begynnelsen af året 1900,* där han visar huru just Rysslands trygghet blifvit främjad genom att dess härskare tryggat det finska folkets politiska tillvaro, så att ordning, lugn och laglydnad härskat i den finska delen af det annars så ofta oroade ryska riket; huru således en återgång till de forna monarkernas politik ej blott vore i Finlands men i Rysslands intresse, och huru, under fördomsfritt samråd mellan ryska och finska statsmän, de normala och tillfredsställande relationerna mellan rikena kunde återställas och Finland med fastare band, danade af folkets bästa känslor, skulle förenas med kejsarriket.

Det andra beviset var det tal, som vid landtdagens öppnande hölls af borgarståndets talman, bankdirektör Felix Heikel, där han framhöll huru ett närmande till Ryssland å Finlands sida småningom ägt rum och — under bevarandet af Finlands gamla rättsställning — allt mer skulle hafva ägt rum. Och detta är ett faktum. Ju mer Rysslands monarker lämnat Finland rörelsefrihet, ju vänligare har Finlands stämning varit; ju mera Ryssland tränger sig på Finland, ju mer aflägsnar det sig. På detta, som på alla

andra mänskliga områden, är det icke tvångsmedel utan den frivilliga kärleken, hvilken visar sig som det ej blott finaste men starkaste af alla sammanhållande band! Något af hvilket vi svenskar kunde hafva åtskilligt att lära — men som vi nog ty värr inte komma att lära förr än för sent!

Men det är icke det långsamma, naturliga sammanväxandet under ömsesidig förståelse, ömsesidigt förtroende och ömsesidiga intressen man i Ryssland önskar af Finland! Sålunda skulle man ju tvärtom riskera att, hvad en liten rysk prins i fjol kallade »konstitutionalismens kräftsmitta», kunde bli meddelad åt Ryssland! Det är därför ej heller sammanväxandet enligt organiska lagar, man med det nya systemet åsyftar, utan sammanältandets homogenitet, den enhet som uppstår, när allt trampas under samma breda och platta fötter, utan all försyn för hvad man kallar finnarnas »provins-patriotiska isoleringslust».

Den österländska åskådningen tar lika litet hänsyn till nationella individualiteter som till enskildas. Likformighet för folken som för själarna är för det system, hvilket endast vill underkastelse ej självverksamhet, det ideala tillståndet! Personlighetens rätt, lagens helgd, ordets frihet, hederns okränkbarhet — allt detta är för denna åskådning leksaker, likt barnens röda bollar, dem de om vårdagarna låta segla i luften, tills de tappa snöret som fasthåller dem!

Finnarna börja nu förstå detta. Ehuru de fortfarit att i tal, i petitioner, i tidningsartiklar — dem censuren undertrycker — tala om sina lagar, tro de väl knappast längre att detta hjälper! Det blir kanske genom en ukas de komma att påtvingas värnepliktslagen; de kunna vänta att andra ukaser lägga skolan och universitetet under ryska myndigheter; införa det ryska språket och den grekisk-katolska kyrkan; ställa järnvägarnas byggande och administration under ryskt befäl — början är redan gjord genom att göra de nya finska banornas anläggning beroende af ryska myndigheters utlåtande och yrkandet att ryske krigsministern skall erhålla säte och stämma i finska järnvägsstyrelsen m. m. De vänta att frimärkena göras ryska, och — sedan ryssar nu erhållit utsträckt näringsfrihet i Finland — kommer man nog snart att finna huru »riksintresset» kräfver myntenhet! De veta att skatter skola kunna påläggas utan ständernas hörande; att de ryska ämbetsverkens vanor skola kunna införas; att koncessions-principen — vederbörande myndighets tillstånd i hvarje särskildt fall — skall förlama församlings- och föreningsfriheten; att de kunna drabbas af fängelsestraff och deportationer på administrativ väg — med ett ord: att allt som sker i Ryssland, som skett i Polen, i Östersjölanden äfven kan komma att ske i Finland.

Och dock!

Dock lefva finnarna på den vissheten att den

lagbundna rättsordningen, det individuelt verkande frihetssinnet äga en högre lifskraft än det ryska systemet. Och medan finnarna med hela sitt pathos bekämpa det, för fria människor ovärdiga, tillstånd i hvilket man vill försänka dem — utan att de med en enda handling missbrukat sin frihet — så är det dock icke ensamt på denna sin kraft de lita. Det ryska systemet — godtyckets och rättslöshetens — har endast visat sig dugligt att med ryska riket förbinda lägre stående, halfvilda folk. Men i fråga om de högre stående gäller hvad redan Rousseau skref till polackarna: Det kan hända att ryssarna sluka er, men laga bara att de icke smälta er! Ännu har detta icke skett hvad Polen angår. Leroy-Beaulieu, den kraftige talmannen äfven för Finlands rätt, har nyligen i en polsk tidskrift framhållit att folkindividualiteterna äro de högsta personligheter i historien; att dödandet af en nation ej blott är lika brottsligt som att döda en individ men äfven ett våld mot hela mänskligheten, hvilken behöfver folkpersonligheten lika väl som den stora individen inom hvarje folk. Men han framhåller tillika att, om individens lif är bräckligt, så är folkets dess segare: att intet i självfva verket är svårare att döda än en nation. Polen lefver sålunda alltjämt; ja trots allt, har det andliga lifvet aldrig varit starkare än sedan landet blef styckadt: under intet århundrade har Polen haft flera diktare, lärde och konstnärer än under 1800-talet...»

Och med hur många fler gynnsamma faktorer har icke Finland att räkna, när det gäller möjligheten af en liknande uthållighet under liknande förhållanden! Medan det polska nationallynnets dygder varit nästan lika farliga för folkets bestånd som dess fel, kan man säga att det finska folkets fel i detta fall äro lika gagnande som dess dygder!

Det finnes en hel sida af det finska folkets sega kamp och underbara uppvaknande, som jag icke kunnat vidröra, nämligen landets oerhörda utveckling under det gångna halfseklet äfven på alla materiella områden och den bärkraft detta förlänar nationen. Af allt detta kan man emellertid erhålla ett intryck, dels genom det vackra praktverket *Finland i nittonde seklet* och dels genom det senaste finska stordådet, den redan förut nämnda *Atlas öfver Finland.*

Jag har endast kunnat gifva ögonblicksbilder från det andliga kulturarbetet, hvars långsamt genomsyrande inflytande äfven sträcker sig rundt om till alla de undangömda bygderna och där mötes af de smås och okändas egen ihärdiga sträfvan mot ljuset, under en oaflåtlig kamp med naturens och fattigdomens hårda villkor.

Det är Topelius, hvilken genom den ypperliga *Boken om vårt land*, liksom genom alla sina innerligt finska — på samma gång som allmän-mänskliga — sånger och sagor för barnen hos de små, både till år som till utveckling, gjort fosterlandskärleken till instinkt redan innan

den kan vara medveten som känsla eller tanke. Och Topelius' sånger och sagor plöja och så alltjämt i den mjukaste jorden, medan Kalevalas och Runebergs inflytande sedan går i samma anda: kärleken till Finlands natur, till folkets stordåd, till det fredliga arbetets segrar.

Juhani Aho har på sitt sätt öfvertagit Topelii stora folkuppfostrarkall. Aho kan, äfven han, skrifva i den enklaste folkton, och detta gör att han nu når längre än någon annan i sträfvan att hålla den heliga elden vid lif ända bort i de yttersta ödemarkerna; elden, som brinner på de altaren inför hvilka man tillbeder, på härdarna i de många hem för hvilkas bästa skatter man strider!

Aho har i sin sista samling *Enris* en liten saga, hvars titel äfven är hela bokens — och hela Enrisdiktningens — betecknande motto:

»*Släcker du, —*
Så tänder jag.»

I sagan släcker mörkrets elaka troll lampornas hvita ljus, vid hvars sken människorna väntat den nya morgonen. Men ljusets genius tänder då ljusen på borden. Äfven de släckas, men åter kommer ljusets genius och tänder pärtblossen. Också dem blåser trollet ut. Slutligen tänder ljusets genius brasan på hvar härd och den mäktade trollet ej släcka! Bäst som det pustar är »natten förliden och solen uppe — och då behöfdes ej mera ljus, och mörkrets elaka

troll hade gjort sitt arbete förgäfves. Ty om dagen äro trollen vanmäktiga -- och om natten vakar ljusets goda genius öfver mitt fosterland.»

*

När jag i somras i vår svenska finnbygd såg ättlingarna af de under Karl IX inkomna finnarna, hvilka ännu lyste sig med pärtbloss i sina pörten, badade i sina badstugor och vandrade kring i sina näfverskor med näfverkonten på ryggen, då mindes jag lifligt en finnes svar till en ryss:

»Under sexhundra år lyckades det inte för svensken att göra oss till svenskar! Och ryssen kunde hålla på dubbelt längre utan att ändå lyckas!»

Det är ytterst ur denna seghet finnarna nu hämta sitt mod.

Segheten har naturligtvis äfven sina skuggsidor. Den kan yttra sig som fanatisk rättshårdhet, som dogmatisk ensidighet, som hårdnackad konservatism, som oförsonlighet, som ofördragsamhet. Men hvad betyder allt detta mot den väldiga urkraft, som alltid kan förädlas, endast den, först och främst, *finnes!*

Den finska segheten yttrar sig hos folkets flertal som en fast lit till Guds försyn, den form, som tron på den egna kraften för outvecklade tankar ännu ikläder sig. Hos detta flertal lefver bonden Paavos visshet att »Herren pröfvar blott,

han ej förskjuter», och detta ger styrkan att »gräfva dubbelt flera diken» för att — möta nya nattfroster!

Men äfven de, hvilka icke på detta sätt omkläda liten till den egna kraften, äro fyllda af en lika religiös hänförelse, ehuru dessa icke kalla sin känsla tro utan visshet. De veta att Finland gång på gång legat som en ödemark och blifvit återuppbyggdt. De veta att de under femtiofem år inga landtdagar ägt och att dock, så fort de återfingo dem, nationen stod färdig och värdig att bruka denna sin rätt för att främja en oerhörd materiell och andlig utveckling. De känna således att deras nationella egenart är stark nog att kunna låta dem andas äfven under isen; nog högt organiserad för att ej kunna sjunka ned i en lägre organisationsform! Just dessa, som äro för klarseende att ej med Bismarck veta huru »Gud alltid är på den sida, där det bästa artilleriet finnes», inse äfven huru sannolikt det är att det ryska systemet tills vidare skall segra äfven i Finland, segra kanske för generationer. Men just dessa inse äfven huru detta system för hvarje årtionde förlorar mark äfven i Ryssland självt och huru de idéer, dem Finland nu mot Ryssland representerar, äfven där slutligen skola segra!

Det historiska världsförloppet — hvilket ju stundom visar grofva utkast till en världsrättfärdighet — pekar otvetydigt hän mot världsväldenas sönderfallande och en ny differentiering i

skilda och självstyrda folkindividualiteter, men förenade — sammanväxande — genom frivillig sammanslutning för gemensamma intressen. Af denna eller andra framtida möjligheter är det man i Finlands öde har att motse en ljusning.

Finnarna själfva hoppas icke för närvarande någon ändring i systemet. De vänta intet af Europa annat än dess moraliska stöd. De vänta intet af Sverige annat än den sympati, hvilken kan verka som isbrytare, när kölden från öster binder de finska farvattnen och det framför allt måste bero på oss att uppehålla den andliga som den materiella samfärdseln mellan de båda landen.

*

För att i min ringa mån uttrycka, hvad vi svenskar i dessa afseenden önska göra, var det jag i höstas reste till Finland. Redan länge ombedd att komma, hade jag ämnat fara våren 1899. Men efter de då timade händelserna syntes det mig som om endast förutsättningen, att intresse där kunde finnas för något annat än finnarnas egna angelägenheter, skulle visat oförstående i fråga om djupet af deras sorg. När man däremot på hösten skref att nu, under stilleståndet mellan anfallen, skulle ett intryck utifrån göra godt, då skyndade jag till Finland med samma känsla af nödvändighet, som man skyndar till en sorgsen vän, från hvilken man vet sig skola gå mer bedröfvad än man kommit.

Så blef det äfven på visst sätt. Ju fler

personliga vänner man får inom ett folk, ju flera har man att lida med vid hvarje nytt slag som drabbar det hela. Men i stort sedt var det med en ny och stor glädje, jag lämnade Finland. Icke blott den personliga, som en öfverflödande vänlighet medför. Utan den mycket högre, den uppbyggelsens glädje, som en stort buren sorg ingifver.

Och hur djupt sörjer man icke hos det folk, där gubbens ögon fyllas af barndomens tårar, men gossens stå vakna af ålderdomens nattliga grubbel; där en ung mor icke endast gråter af glädje öfver sin förstfödde sons vagga, utan af sorg vid tanken på de öden han går till mötes; där unga makar till och med enas att neka sig föräldralyckan, emedan de icke kunna bära ansvaret att låta barn växa upp till en så mörk framtid! Kan, månne, allvaret i ett folks oro, djupet i dess sorg erhålla ett mer talande uttryck än detta?

Men detta folk reder sig dock till intet annat motstånd än självutvecklingens; väntar ingen annan hjälp, än den af sin andliga expansionskraft, för att kunna uthärda trycket. Mot sveket och våldet sätter det endast sin strålande patriotism, framtidens storsinta patriotism, sin hvitglödgade fosterländska vilja, den att

Vänta och växa!

Och de skola förstå att vänta, lika visst som de skola visa förmågan att växa! De skola bära sitt hårda öde och småningom omdana det!

Djup är symbolen i den finska nationaldikten, där hjälten oftare segrar genom sången än genom svärdet; där det städse varit när »strängarna af sorgen snoddes», de ljudit som skönast; där det är innehafvaren af ursprungsorden, som slutligen får makten öfver tingen!

Emedan Finlands folk som lefvande verklighet inom sig äger dessa ursprungsord för den framtida mänskligheten, är dess slutliga seger tryggad.

Ty om Finland gälla i hundrafaldig grad, de sköna ord, Georg Brandes sagt om Polen, ord dem jag här till slut vill anföra, endast med utbyte af namnen:

»Finland har, som förhållandena historiskt utvecklat sig, blifvit ett med människorätten till borgerlig och andlig frihet och med folkens rätt till själfständighet. Finland är ett med vårt hopp — eller vår illusion — om vår tidsålders framsteg i kultur. Dess framtid faller samman med civilisationens framtid. Dess slutliga undergång skulle vara liktydigt med det moderna militaristiska barbariets seger i Europa.»

I Petersburg.

I.

Petersburg — dit jag for för att besöka Sonja Kovalevskys nu tjuguettåriga dotter, hvilken hos sin farbror, professorn vid vetenskapsakademien A. Kovalevsky, äger ett godt hem — var i det hela sig likt sedan 1887. Men Nevans breda, snabbflytande blå vatten, som ger staden dess egentliga lif, var nu fruset; i Sommarträdgården stodo träd och buskar kala bakom det världsberömda vackra gallret, och det var ur disig luft, som de ledsamma längorna af rödgula eller hvitgrå palats framträdde, som Isakskyrkans kupol, eller Amiralitetets och Peter Pauls mastlika spiror framglänste. Inne i Isakskyrkan möter man Rysslands rikedom i mosaiker och i ikoner på guldgrund, i pelare af malakit och lapis lazuli, i massiva arbeten af guld och silfver; i Kasanska kyrkan möter man Rysslands vapenära i trofeerna af vunna fanor och eröfrade städers nycklar; i Peter Paulskyrkan möter man Rysslands historia

från Peter den store. Ty där är golfvet fullt af rektangulära marmorsarkofager, liknande sjömanskistor, alla fullkomligt lika hvarandra; alla prydda med ett massivt guldkors och en guldplatta, som förtäljer hvilken af Rysslands tsarer eller tsarinnor som här hvilar; hvar familjegrupp omhägnad af ett galler. Men de svala hvita marmorsarkofagerna förtälja intet om alla de lifvets blodröda lidelser, som rasat innan mördarna och de mördade här hunnit samma eviga ro!

Icke långt härifrån ligger ett stenhus, ett fodral i hvilket är inneslutet det lilla trerums trähus, som här i Petersburg är den nationella helgedomen. Där bodde nämligen Peter, när han personligen öfvervakade Petersburgs anläggande. Detta gamla hus och hans lilla enkla hvita »slott» i Sommarträdgården äro de byggnader, hvilka i Petersburg gifva det starkaste intrycket af förtiden, medan platsen utanför Isakskyrkan med Falconets beundransvärda ryttarstaty af Peter och på Anitchkow-bryggan de båda härliga hästtämjarna — dem ett kvickhufvud döpt till »det förhindrade framåtskridandet» och »det uppmuntrade tillbakagåendet» — äro de enda verkligt konstnärliga intryck, som Petersburgs gator eller öppna platser bereda.

Och äfven när Nevsky om middagarna vimlar af promenerande och 4—5 rader åkande i lysande ekipage, ger den dock intet gladt intryck. Det hjälper icke att hvarken arbetsåkdon eller trashankar där få visa sig, något som hindras af de,

vid hvarje sidogatas inträde i Nevsky stationerade, poliserna. Dessa trygga och ordna den oerhörda trafiken på ett beundransvärdt sätt, som kunde vara i hög grad lärorikt för våra poliser, hvilka för det första sällan finnas, där de bäst behöfvas, och dessutom — vid åsynen af en ölutkörare eller cyklist, i full fart att köra öfver de gående — med utsökt grannlagenhet vända bort hufvudet!

Men kanske just emedan ordningen på Nevsky är så utmärkt, verkar den lysande och enastående vinterbilden med ett slags automatisk rörlighet. Man vet att människorna icke få stanna och efter behag bilda samtalande grupper; man känner något odefinierbart tyngande i luften. Och de präktiga byggnaderna i Petersburg förefalla icke organiskt framvuxna ur allvarliga eller glada behof. Man känner att härskarviljan, icke folkviljan, att efterbildande, icke fritt skapande krafter varit verksamma vid tillkomsten af det hela.

Det finnes endast en plats i Petersburg, där man andas med fulla lungor, där själen finner sig i ett europeiskt klimat! Och det är när man trädt in genom Eremitagets, af granitjättar danade portik. Sedan man aflämnat sina ytterplagg — för att icke vid utgåendet under dem gömma några stulna taflor!! — glömmer man att man är i Petersburg eller skulle kunna det, ifall ej de långhåriga poper och musjiker, hvilka skådelystna och försynta vandra omkring härinne på parkettgolfven, mellan malakitvaserna och de förgyllda möblerna, fortfarande påminde om Rysslands närhet.

Eremitaget, som anlades af Katarina II — hvars ombud för konstinköp i Paris voro en Grimm, en Diderot — blef i sin nuvarande gestalt färdigt på 1850-talet. Frånsedt de praktfulla ryska sten- och marmorarterna, hvilka från väggar och pelare gifva blicken det välgörande intrycket af solid prakt, är allt fullkomligt västeuropeiskt. Afdelningsväggar af dyrbara träslag, klädda med rödt siden; bekväma empiresoffor och stolar att hvila i och andra rumliknande anordningar göra Eremitaget till ett af de minst museiliknande museer i Europa. Genom en gång förenadt med Vinterpalatset brukar det äfven vid festliga tillfällen öppnas för sällskaplighet; man dukade sålunda, under ett af mina besök, i holländska skolan taffeln för prästerskapet, hvilket där skulle bespisas med anledning af den stora fest, som gafs på S:t Georgsdagen — en af dessa evinnerliga ryska helgonfester, då allt afstannar och äfven Eremitaget stänges, ifall man icke har några enskilda vägar till detsamma.

Eremitagets bottenvåning innesluter en oändlighet af salar, fyllda med antika statyer och vaser, samt en mängd intressanta, arkeologiska föremål från Kertsch och andra platser, hvilka visat sig som rika fyndorter från den tid då grekiska kolonister kring Svarta hafvet utbredde den helleniska kulturen. En trappa upp ligga — innanför långa gallerier, af hvilka ett är en trogen kopia af Rafaëls loggier — åter en oändlighet

salar. En af dem innesluter den stora kamésamlingen, en af världens yppersta, där man stannar i hänryckning vid nästan hvarje steg, ty med hvarje steg får man en ny uppenbarelse af hvad man redan visste: att det var i antiken, människan förstod att dana det sköna på ett stort sätt, äfven när hon endast danade en kamé eller gem af en tusenskönas storlek! Ett galleri är ägnadt åt Peter den store, där man framför allt fängslas af hans enda autentika porträtt, en vaxbyst i färger, hvilken visar att hans anlete hade den rena mongoliska typen, den typ, som sedan blifvit europeiserad på alla de senare porträtten. Peter — denna underbara och enastående varelse, framsprungen ur hjärtat af 1600-talets Ryssland — verkar där lika häpnadsväckande och främmande, som de under sitt snötäckta glastak grönskande palmerna i Vinterträdgården, hvilken bildar bakgrunden till Peter-galleriet. Antokolsky har om honom yttrat det träffande ordet, när han sade att Peter icke var en människa utan en sammanfattning af flera; att hos honom allt — växten, kraften, förståndet, lidelsen och hårdheten — var öfver alla vanliga, mänskliga mått.

I Eremitaget möter man en liknande kraftmänniska inom konsten, Rubens, hvilken här brusar fram i stora väldiga vågor — medan endast hans lilla *Faunfamilj* vore nog att motivera en resa till Petersburg, där man på nytt förstår att J. Burckhardt i sina Erinnerungen an Rubens kallar honom och Homer de två största berättare

vårt jordklot buritl Här finnas Van Dyck'ska porträtt, så många och så nobla, att man under en stund glömmer att vårt släkte icke består af idel adelsmänniskor! Här finnes Leonardos härliga lilla madonna Litta och en af de omtvistade, i hög grad intressanta nakna efterbildningarna af (eller förstudierna till?) Joconda. Här lyser en af Titians praktfulla Venus-taflor; här äro väggar fyllda af Murillos mest smältande milda helgon, madonnor, barn och lamm. Här tona några af van Huysums underbaraste blomstersymfonier. Här låter Watteaus *Lutspelare* sin kärleksklagan ljuda, och hans *Savoyard* visar sitt hungriga, sorgsna ansikte. Här träder man med Claude Lorrain in i guldskimrande sagoland och med Ruisdael i grönsvarta skogsensamheter. Här visa oss Frans Hals och van der Helst, de Vos och Bol det ömsom robusta och animaliska, ömsom själfulla och sensitiva människosläkte bland hvilket de lefde. Och här finnes — men hvarför uppräkna, när det helt enkelt finnes oändliga härligheter!

Endast ett vill jag ännu nämna: här finnas fyrtio — 40 — Rembrandtar. Och hvilka Rembrandtar!

Har man inte sett Rembrandt i Eremitaget, i Cassel och i Holland, vet man egentligen ingenting om honom.

Jag, som sett detta och dessutom nästan allt hvad andra offentliga gallerier innesluta af honom, fann dock nu ånyo inför taflorna i Ere-

mitaget att jag aldrig märkt Rembrandt förr, aldrig anat honom! När solen en af dagarna bröt fram, lyste upp färgdjupen och stegrade ljusglöden inne i Rembrandtafdelningen, då syntes det mig som om lifvet plötsligt fått en alldeles ny mening: den att endast ha varit en lång beredelse för att kunna bräddfyllas — ända in till de sista gulddropparna — af detta rus.

Här finnes — bland ryktbara Rembrandtar — en stor, gripande enkel *Förlorad son;* här finnes det stilla *Offrandet af Isak;* här finnes det guldets sagospel som kallas *Danaë;* här finnes *Maria vid Jesusbarnets vagga,* den mest hvardagsenkelt stora bild af moderligheten, som konsten danat: den, där Maria sitter nere i den mörka timmermansverkstaden, med ena handen hållande en bok i hvilken hon läst, med den andra stoppande om barnet dess röda fäll, under det bakom henne, på trappstegen som leda ned i rummet, ljusomflutna änglabarn varsamt smyga sig ned.

Bland porträtten finnas unga män och medelålders och gamla; unga kvinnor och gamla — men jag afbryter, innan minnet lockar mig att dröja för länge här inne i Rembrandtgalleriet. Endast en enda gubbe vill jag nämna, den med den svarta, spetsbrättiga hatten öfver det framåtlutande åldriga hufvudet, där uttrycket är det milda, lefnadsmätta, som ej utesluter en fortsatt lifsiakttagelse, men däremot ej innebär någon rest af lifvets bitterhet; där händerna äro sammanlagda i resignationen att intet mer kunna verka!

Han kallas endast »judisk gubbe». Men jag kallar honom Ben Akiba, efter den gamle vise juden i *Uriel Acosta*, han, som på den unges heta harm öfver orättrådighetens seger, öfver själarnas litenhet ideligen ger sitt innehållstunga svar:

Es war Alles da!

Detta ord, som verkligen stillar hjärtat, sedan det förgäfves försökt allt, men stillar det som vintern vågornas oro! Och när jag lämnade honom upprepade jag som många gånger förr:

»Ben Akiba, du visaste af människor, lägg din tankes svalka öfver mina tinningar, när de bränna af maktlös harm inför orättrådigheternas mångfald! Men innan din tankes kyla nått mitt hjärta, låt det då för länge, länge sedan hafva stannat!»

*

I Petersburg behöfver en västerländing dagligen Ben Akibas filosofi för att icke brista sönder af ovilja öfver hvad han där får höra. Och när man frågar ryssarna själfva huru de uthärda, då får man till svar: att de plågor, man vid hvarje steg möter, dem slutar man att vänja sig vid!

Detta svar gör till en början västerländingen endast mer utom sig. Men sedan börjar han tänka. Ty något annat än vanan — och vanmakten att omdana — måste det dock vara, hvilket gör att släktled efter släktled af utvecklingsifrande ryssar finna sig i förhållanden, dem de ej upphöra att medvetet lida under, beklaga och önska förbättrade?

Småningom går det upp för västerländingen att det ryska systemet kan uthärdas äfven af dem, som önska omdana det, emedan det som ersättning för personlighetens rörelsefrihet, sådan västerlandet verkligen ger den, bereder fantasien större möjligheter.

Vi svenskar, hvilkas tänkande öfver statslifvet sedan århundranden rört sig inom grundlagars kategorier, begå alltid det misstaget att tänka oss det ryska enväldet som en grundlag, en fast och på lagligt sätt verkande rättsordning. Vi föreställa oss den lika automatiskt säkert fungerande som vår regering, vår första kammare, vår andra kammare, utan hvilka det icke finnes ringaste möjlighet att erhålla de allra minsta reformer!

Men i Ryssland är allt raka motsatsen. Där kan ett penndrag af tsaren ändra allt; där äro således — i tankarna — alla reformer lätt verkställda för den goda vilja, som lyckas vinna tsarens förtroende. Där finnes, just emedan för statslifvet ingen lagstadgad rättsordning finnes, heller intet fast och lagbegränsadt sätt för framsteget, för den medborgerliga verksamheten. Men detta bereder äfven alla slags öfverraskningar. En Alexander II förmår att upphäfva lifegenskapen; en Nikolaus II förmås — genom Blochs berömda bok — att inbjuda till en fredskongress; andra inflytanden framkalla t. ex. en arbetarvänlig skyddslagstiftning. I tsarens omedelbara närhet finnas västerländingar sådana som Witte, öster-

ländingar sådana som Pobedonozeff; på afstånd öfvar Tolstoy sitt medelbara inflytande genom makten af sin stora personlighet. Och rundt omkring hvarje annan högt uppsatt man i det ryska riket finnes på samma sätt olika slags inflytanden. Och hvar och en af de personer, hvilka representera dessa inflytanden, hafva helt andra möjligheter till makt — i ondt som godt — än en motsvarande person inom vårt lagbundet ordnade samhälle.

Jag är beredd på att man skall påstå att jag försvarar det ryska systemet, när jag — för andra som förut för mig själf — söker förklara det. I hopp att förekomma detta missförstånd vill jag med några exempel belysa hvad jag menar.

Jag samtalade med en medelålders dam, en af de inom kvinnosaken mest verksamma. Hon berättade huru det egentligen endast var inom välgörenheten — och i någon mån undervisningen — man i Ryssland kunde verka omedelbart för kvinnosaken; äfven på detta område kan t. ex. ingen förening bildas utan särskildt tillstånd för hvar gång. Dessutom stå alla föreningar under poliskontroll, äfven om de endast hafva sällskaplig samvaro till ändamål. Sålunda hade hon velat föra mig till en klubb, motsvarande vårt kvinnliga Idun, men kunde det ej, ty hvarje dam, som besökte den, måste vara försedd med ett af polisen undertecknadt kort, hvilket hvarje samkvämsafton undersökes vid dörren af en

polisman och inga andra än kortens innehafvarinnor släppas in!

Men under samtalets gång framgick det dock att kvinnor i Petersburg åstadkommo en hel del; bland annat ha de bildat en fredsförening och satt andra företag i gång. Under samtalets lopp fick jag förklaringen härpå med följande ord:

»Ser ni, här i Ryssland *göra vi saken först — och begära tillstånd sedan*. Är den ett faktum, lyckas man lätt intressera någon inflytelserik person, som utverkar tillstånd! Men om man börjar med att begära detta, nekas det vanligen!»

Ett annat exempel:

Jag var en afton på en af de soiréer, hvilka under hela vintern fortgå i Petersburg för att samla medel till fattiga studerande, kvinnliga som manliga. Dessa slags soiréer skulle äfven hos oss kunna bilda en behaglig omväxling från basarer och lotterier. Det är egentligen ett slags promenadkonsert med buffet. Den jag bevistade var en af vinterns största; den hölls i adelshusets lysande sal under medverkan af Petersburgs yppersta dramatiska och musikaliska krafter. Under pauserna intogos förfriskningar i buffetrummen, där studenter och studentskor serverade; bekantskaper gjordes, hvilka sedan fortsattes när dansen vidtog efter den musikaliska och deklamatoriska afdelningens slut. Salen var fylld af ett par tusen människor, många från den fina världen. Man såg orientaliska skönheter med bara axlar, juveler och stora odalisk-örhängen bredvid

bleka, mörka och själfulla kvinnor af Duse-typen; rundkindade skolflicksansikten bredvid allvarliga och tärda. Och man gjorde de grundligaste misstag i sina gissningar!

»Hvem är den där flickan med det glada ansiktet, den kraftiga växten? Hon ser alldeles svensk ut!»

»Hon är från Sibirien; hennes far var köpman i Tomsk. I Sibirien äro människorna mycket gladare och friskare än i Ryssland(!)»

»Och den där blonda 'familjeflickan', med det milda, mjuka anletet och den duffärgade klädningen?»

»Hon? Hon var själen i oppositionen under studentoroligheterna i vintras. Hon sammanhöll, organiserade, höll tal, hvilket hon gör utomordentligt.»

»Och den där ståtliga mörka skönheten, som serverar champagnen med en uppsyn af prinsessa?»

»Ack — hon är ett »krigsbarn», hittad på marken i Kaukasus af en officer, som tog hand om henne och gaf henne uppfostran. Nu är hon gift med en lärare i skolan, där hon blef student.»

»Och studenten där, med det långa hvita ärret i hufvudet, har han duellerat eller varit i krig?» fortsatte jag mina frågor.

»Ingendera. Märket är efter en kosackpiska, när polisen i våras slog löst i studenthopen under påståendet att de ställt till upplopp.»

Det är ett ständigt växlande vimmel. Höga

ämbetsmän och studenter trängas om hvarandra vid samovarerna, söka rädda sin pirog eller smörgås i trängseln eller hinna in i salen igen, hvarifrån applådåskorna meddela att någon ny, ryktbar gäst gjort sitt inträde på tribunen för att utföra sitt nummer af aftonens program. Genom ett ursinnigt bisserande förlängdes programmet med extranummer i det oändliga. Man hade börjat mellan 8—9 och ännu mellan 1—2 på natten fortgick alltjämt programmet! Men nu var det sista numret inne: studentsången. Estraden fylldes af de unga gestalterna i den obligatoriska blå uniformen med blanka knappar. De flesta äro mörka, nästan alla ha allvarets prägel i en grad, som man blir vemodig af att se på unga ansikten. De sjunga Gaudeamus, så en sång till, så ännu en . . .

Men hvad är det? Hela salongen gripes af en ursinnig glädje. Man stampar, ropar, applåderar. Och man förklarar:

»Den sången är förbjuden. Den skildrar polisuppträdena i vintras. Hör, hur den härmar kosackpiskornas klatschar!»

Förbjuden? Mitt västerländska förstånd stod stilla. Inför 2,000 personer — och under deras jubel — sjunges en förbjuden sång? Funnos då inga poliser närvarande?

»Alldeles fullt,» svarar man. »Men ingenting kommer att hända. *Ty här är alldeles för mycket fint folk med om saken!*»

Tre gånger sjöngs sången under samma

jubel. Men när studenterna sedan vågade sig på en annan smädedikt om polisen, började de äldre herrarna hyssja och med ögonblicklig påföljd.

Ett motsatt exempel:

Jag satt på »lilla» ryska teatern — med en ovanlig och behaglig utstyrsel i ljusblått och hvitt — och beskådade ett af de många nationella stycken, hvilka öfverflödade på repertoiren: på operan gafs *Eugen Onegin*, på dramatiska teatern *Biron;* här alternerades med *Tsar Feodor* och ett utstyrselstycke *Omkring det brinnande Moskva.* Den ryska skådespelarkonsten gör äfven ett sådant drama njutbart — ryssarna äro som bekant i ovanlig grad begåfvade för teatern. Stycket gaf anledning till samtal och jag kom att nämna ordet Sibirien.

En person i mitt sällskap hviskade strax: »Nämn inte det ordet! Här finnas öron öfverallt. För oss kan det bli farligt att hafva varit med en främmande, som man hört tala om Sibirien!»

Således: det oskyldigaste kan vara farligt, ifall man är få om det, och det förbjudna kan vara ofarligt, ifall man är nog många om det — detta var en af de iakttagelser, man snabbt gör i Ryssland!

Men man vet aldrig visst hvad som skall visa sig farligt eller ofarligt, lika litet som man vet hvad som skall tillåtas eller förbjudas. Det hela är ett stort, böljande, konturlöst möjligheternas kaos med hvilket ryssarna innerst trifvas,

ty det goda har där lika oväntade chancer som det onda!

Ett enda litet drag kastar ljus långt in i folklynnet:

I långa rader stå åkdon längs alla gator. Är kusken mycket tjock, då är åkdonet privat, och ju rikare husbonden är ju tjockare är kusken, ty ju fler kaftaner tar denne på sig: kejsarens kusk är sålunda så oformlig, att han lyftes upp och ned på kuskbocken! Men de flesta åkdonen äro ischwoschikarna och dessa finnas i en mängd, som gör att intet borde vara lättare än att strax få en. Men det faller inte en ryss in att ta den första bästa. Han går tvärtom fem, tio minuter och ackorderar, tills kusken begär ett rimligt pris; taxa finnes nämligen icke. Och på frågan hvarför inte? erhöll jag det betecknande svaret: »Man har försökt, men det visade sig omöjligt. Publiken var lika förargad på den som kuskarna. Utan taxa *finnas ju många flera möjligheter!* Och brådtom har man ju inte!»

Ett annat exempel.

En af de vanliga föreställningarna om Ryssland är ju den om en sträng tullvisitation. Man hade varnat mig att t. ex. taga böcker med, ty dem miste man i regeln, var det så bara ett lexikon! Men icke en af mina reseffekter blef ens öppnad, då tullgränsen passerades: jag kunde haft kappsäcken full af dynamit och anarkistskrifter och ostörd fört in dem i hjärtat af Petersburg, så oberäknelig är den ryska kontrollen!

Lika oberäkneliga äro de ryska ämbetsverkens vanor. När jag skulle återfå mitt pass från polisen, sade man mig att utsikten att erhålla det var mycket ringa: det var ej troligt att vederbörande, dagen efter S:t Georgsfesten, voro nyktra eller ens på sin plats; att man i timmar, i dagar, i veckor förgäfves kunde söka få ut sitt pass! Och min svenskfödda värdinna besvarade min häpnad med en axelryckning:

»Hvad vill ni göra? Man kan bli galen hundra gånger om dagen. Men man måste finna sig. Sådant är Ryssland!»

Sådant är Ryssland! Men så småningom går det upp för en västerländing att om, å ena sidan, all denna ojämnhet, osäkerhet, oberäknelighet är pinsam, så innebär den å andra sidan just spänningen af alla dessa olika möjligheter, hvilka icke finnas i ordnade och trygga förhållanden. Vore det ryska förtrycket fast, lagbundet, säkert verkande, då vore det olidligt. Men just emedan det är ovisst, nyckfullt, eftergifvande, är det å ena sidan odrägligare, å den andra drägligare än vi kunna tänka oss.

Bilder klargöra hvad man har svårt att med ord förklara, emedan orden bli för definitiva.

I ett samhälle som vårt vandrar man fram i en ljus och bred gång, där man alltid vet sig hafva lika högt till taket, lika långt mellan väggarna. Där erbjudas hvarken oväntade obehag eller angenäma öfverraskningar.

I ett samhälle som Ryssland går man genom

en grotta, än längs gångar så låga att man måste krypa, så slippriga att man halkar, än höjande sig till höga hvalf eller vidgande sig mot dunkla perspektiv i okända riktningar.

I ett samhälle som vårt färdas man på en kanalbåt mellan fasta bankar och regelbundet verkande slussar, hvilka föra förbi de strida ställena i farleden. I ett samhälle som det ryska seglar man i ett okändt farvatten, fylldt af ovissa farors oro och tjusning.

Den lagliga, lugna utvecklingens väg har i Ryssland ingen enda utgångspunkt, eftersom styrelsen där ytterst är härskarviljan, denna vilja, som beröfvar hvarje tsarens undersåte all rättssäkerhet i statsborgerlig mening. Härskarviljan kan emellertid icke utföra allt: den måste låna händerna af sina undersåtar, och af dessa händer vet den högra icke hvad den vänstra gör! Ena gången kan således den ryska härskarviljan — eller regeringsmakten — te sig som drifven af ideala motiv, af fredskärlek, människokärlek, rättskärlek, och utföra handlingar — t. ex. fredsmanifestet — hvilkas syfte skiljer sig genom århundraden från andra, dem närstående handlingar, t. ex. rättskränkningarna i Finland. Men alltid kommer denna härskarvilja, vare sig den ingriper i det enskilda lifvet eller i det offentliga, att verka oansvarig och godtycklig som faderns i en barnkammare. Och att den så skall kunna verka, detta är just ryssens ideal af styrelse. En tsar, hvars vilja kunde korsas af en annan stats-

myndighet, skulle synas honom som en ofattlig halfhärskare! Staten är för honom tsaren, fromhetens, barmhärtighetens och rättfärdighetens inbegrepp. En härskare, hvilken icke stode öfver lagen, vore för ryssen icke vördnadsvärd; endast som enväldig blir han en jordisk uppenbarelse af den gudomliga makten!

Den själsrörelse, som begreppet lag väcker hos en västerländing, väckes hos ryssen af begreppet nåd; där vi tala om rättvisa talar han om barmhärtighet; där vi tala om frihet talar han om fridsamhet!

I ryssens nationallynne är broderlighetskänslan det mest ideala draget, och Tolstoy talar ur det innersta af sitt folks hjärta, när han gör denna känsla till den centrala för den enskildes som för det helas utveckling. Välvillighet, medlidsamhet, offervillighet — dessa äro de tre graderna af ryssens broderlighetskänsla. Flertalet hafva den första egenskapen; många den andra och de bästa besjälas på ett storartadt sätt af den sista.

Antokolsky, hvilken liksom Vereschagin är fylld af det ryska behofvet att genom konsten verka för idéer, har genom två af sina bildstoder uttryckt det ryska lynnet i dess yttersta motsatser.

Man har en del af Antokolskys verk i konstakademien i Petersburg, där dessutom en mängd taflor af ryska målare äro samlade, jämte en del kopior af »konstens mästerverk», särskildt den italienska 1500-talskonstens. Men det är dock

icke där utan i det stora, 1898 öppnade, Alexandermuseet, man finner den representativa samlingen af rysk konst, ehuru denna samling, hvad måleriet angår, lär vara mycket underlägsen Tretjakowgalleriet i Moskwa. I Alexander-galleriets bottenvåning möter man en stor samling ikoner och andra kyrkliga bilder, hvilkas byzantinism är intressant att iakttaga; äfven en mängd träsniderier med orientalisk ornamentik, metallarbeten och andra kyrkliga föremål ända från 1200-talet. Bland taflorna finnas några af Aiwasoffskys mariner, några af Repins liffulla bilder och hans intressanta teckning af Tolstoy vid sitt skrifbord; några vackra akvareller af de yngre ryssarna — Benois, Levithan m. fl. hvilka jag 1898 på Secessionen i München sett mycket rikt och väl representerade, med från olika samlingar lånade arbeten. Bland dessa syntes här i Alexandermuseet en liten akvarell, enastående så väl i fråga om den äkta naturkänslan som den fulla konstnärligheten. Jag bad om en tolkning af det på ryska skrifna namnet. *Edelfelt* blef svaret och det var med glädje å finnarnas vägnar jag fann huru självständig den finska egenarten äfven här gjorde sig gällande.

Det äldre ryska måleriet är nästan utan undantag en svag efterdyning af det jålmigaste tyska eller franska sockervattnet under århundradets midt! Stora, lösaktiga dukar med religiösa eller nationella motiv, dukar från hvilka intet annat intryck stannar i hjärnan, än en slö undran

öfver hvilka massor röd eller blå kallikå som förbrukats till draperistudierna; kropparna synas utförda alldeles oberoende af modeller! Senare — under 1880-talet — inträder »realismen» och med den äfven en verkligare konst, ehuru den i detta galleri var representerad endast med ett fåtal betydande verk. Inom skulpturen finnes mera af intresse, särskildt tre af Antokolskys statyer. Till den ena, den på huk sittande *Mefistofeles*, har konstnären — hvilken sedan flere år bor i Paris — tydligen anticiperat en en anti-Dreyfusard af den litterära typen t. ex. Maurice Barrès! Men till sin *Ivan den förfärlige* har han funnit urbilden i den ryska folkandan. Självhärskaren sitter nedsjunken i sin länstol efter ett anfall af raseri; fasan öfver en begynnande vanmakt utbreder sig i anletet som i hållningen: ålderdomens tragik, förstärkt med våldsmannens första erfarenhet af en gräns för sin vilja!

Det var med denna staty Antokolsky slog igenom. Född 1842 i fattigdom var det som enkel träskärare hans begåfning upptäcktes. Han sändes till Petersburg men — naturligtvis — blef han snart inom konstakademien ansedd som kättersk, då han ville bryta med den klassiska traditionen. Han lämnade akademien och hade nu att bestå en fruktansvärd kamp med fattigdom och sjukdom medan han alltjämt arbetade på sin Ivan. Trots alla böner gitte professorerna vid akademien ej ens se på hans verk — en egensinnig och nyckfull f. d. lärjunges verk ägde

för dem intet värde! Och om ej akademiens vicepresident visat sig mer storsinnad hade Antokolsky varit förlorad. Vicepresidenten blef ej endast själf gripen af *Ivan;* han föranledde äfven ett besök af en storfurstinna, hvilken helt förstod verket och genom en beställning räddade konstnärens lif, liksom hon skapade hans rykte. Med Ivan blef 1871 segern för alltid vunnen. Men öfver detta verk, i hvilket den ryska vildheten fått sitt uttryck, står det verk i hvilket den ryska mildheten tagit gestalt. Det är den Kristus-staty, som vid världsutställningen 1878 väckte så mycket uppseende och som var den första i den långa följd af rent mänskliga Kristusgestalter, i och med hvilka sedan så mycken ogudlig religiös konst blifvit tillverkad! Antokolsky är emellertid utan skuld i allt detta ljugande. Hans staty är ett inspireradt och enkelt verk, bilden af en ung man, i en fotsid lifrock med händerna bakbundna, men med frihetens prägel öfver hela gestalten, hvars stora, stilla värdighet motsvaras af det rena, klara och goda anletet. Det är samma anlete, man i Petersburg hvar dag ser på gatorna, i kyrkorna, i museerna: den ryske bondens anlete, när det är som vackrast. Anletet med den låga, breda pannan, det rika, mörkblonda, vågiga håret och skägget; de öppna, goda ögonen, den aflånga ansiktsformen, den raka näsan, den stora, välformade munnen och det obeskrifliga uttrycket af ödmjuk, tålig mildhet, den mildhet, som är ryssarnas största styrka och största svaghet. Jag såg

en dag denna Kristustyp lifslefvande i trasig gul päls och röd skjorta. Han kom från bönen med en frid, en adel, en blidhet öfver sitt anlete, som vida öfverträffade till och med hvad Antokolsky hos sin Kristus lyckats uttrycka. Han såg så fattig ut att, när han sträckte fram handen, trodde jag att han begärde en allmosa. Men han hade sträckt fram den för att lägga sina kopparslantar i en ännu fattigares hand!

Den lilla scenen, hvars enkelhet adlades af mannens höga väsen, har för mig blifvit symbolisk för det innersta, det bästa i det ryska skaplynnet, broderlighetskänslans varma flöde, hvilket i Tolstoy fått sitt mest storartade — och just därför mest ensidiga — uttryck.

*

I en djupare liksom i en vidare mening än Tolstoys, hoppas många ryssar att broderlighetskänslan skall blifva Rysslands frälsning, men först sedan den bredvid sig utvecklat den individualism — uttryckt i frihets- och rättfärdighetskrafvet — för hvilken Tolstoy saknar blick.

Ryssland är just nu stadt i den mest intressanta nydaning. Nationalekonomiens frågor äro där, snart sagdt i alla klasser, de mest brännande, och en mängd ryska författare arbeta på detta område, medan äfven i utlandet Rysslands ekonomiska utveckling tilldrar sig en allt lifligare uppmärksamhet. Åt svenska läsare, hvilka önska

erhålla en inblick i denna, vill jag anbefalla Knut Wicksells intressanta uppsats om *Rysslands ekonomiska förhållanden* i *Ekonomisk tidskrift*, första häftet för i år. Hans framställning är väsentligen en sammanfattning af professor Schulze-Gävernitz *Volkswirtschaftliche Studien aus Russland*. Den tyske författaren framhåller att de europeiska tankarna icke förmått europeisera Ryssland; att de lätt förvissnat i det tunna, litterärt bildade ytlagret, emedan den folkpsykologiska jordmånen, i hvilken de kunnat rotas, ännu fattas; att Europas filosofiska, politiska och sociala tankar i Ryssland först blifva betydelsefulla i den mån, de förmå tjäna Rysslands egendomliga ekonomiska behof, bland hvilka det finanspolitiska intresset står i främsta rummet. Och under tiden pågår, oberoende af skriftställarnas som af statsmännens vilja, europeiseringen genom att i folkets breda lager europeens andliga typ utvecklas, emedan denna visar sig fördelaktigast för de ekonomiska behofven. Samtidigt ökas förbindelserna mellan det ryska folkhushållet och Europa, hvilket inåt — på det ryska ekonomiska lifvet — äfven måste verka europeiserande.

Efter denna inledning följer så skildringen af det äldre fabriksarbetet — framför allt väfnadsarbetet — på adelns gods samt vid statens fabriker med lifegna arbetare, det fabrikssystem, hvilket måtte upphöra efter bondebefrielsen 1861. Sedan skildras mellersta Rysslands industri, där

kapitalet småningom kommit att behärska äfven hemindustrien, i synnerhet sedan det maskinspunna bomullsgarnet börjat användas vid väfnaderna. Bomullsspinnerierna utgöra nu den viktigaste delen af den ryska storindustrien, men den stora vinsten måste tillskrifvas skyddstullarna. Ty arbetarnas brist på duglighet och behofvet af en massa uppsyningsmän, ifall något arbete alls skall utföras, fördyrar produktionen. Stryk är ett vid dessa fabriker mycket vanligt medel, hvilket tåligt fördrages. Af dessa förnedrade arbetares usla lefnadsvillkor lämnas upprörande skildringar, ehuru dessa villkor visa en gradvis höjning, ända upp till de kategorier af arbetare hvilka uppnått en egen bostad, ett eget hushåll och sålunda i dessa afseenden frigjorts från beroendet af fabriken. Som öfverallt är det bland de mekaniska arbetarna och maskinbyggarna, man finner det bästa tillståndet redan i mellan-Ryssland. I Peterburgerområdet och i Polen har man äfven inom textilindustrien närmat sig europeiska arbetsvillkor. Vidare framhållas de låga lönerna och den omåttligt långa arbetstiden. En fabriksinspektör har till och med vid bastmattväfveriet konstaterat aderton timmars arbetstid, där hälften af arbetarna voro barn, många ej ens tio år gamla, ja, man fann till och med redan tre års barn vid arbetet! Strejker straffas strängt; för anstiftaren ända till åtta, för arbetaren ända till fyra månaders fängelse, och vid dylika tillfällen inskärpes — senast af finansministern! — att

arbetsgifvaren är arbetarens fader och att endast af hans välvilja bör arbetaren vänta förbättringar i sin lott — en åskådning, som icke saknar motsvarighet bland våra »hemmaryssar»!

Författaren karakteriserar som följd af arbetarens ställning det ryska fabriksarbetet som ostadigt och otillförlitligt. Endast nöden förser fabrikerna med det nödiga antalet arbetare. Men han framhåller äfven på statens kreditsida dess skyddslagstiftning och dess sträfvan för folkundervisningen — ehuru under präst- och regeringskontroll! Faktiskt växer årligen de läskunnigas antal och för de läs- och skrifkunniga arbetarna ställa sig redan lönevillkoren högre, emedan deras öfverlägsenhet på allt sätt framträder, och det lär äfven vara med stor ifver ryska allmogens barn tillägna sig kunskaper när de bjudas dem. Sedan författaren framhållit huru tullarnas onaturliga gynnande af järnindustrien gjort dennas alster ytterligt dyra, visar han huru mot de, såsom karteller sammanslutna, kapitalstarka ryska storindustrierna adeln och bönderna, jordbrukets representanter, befinna sig i ekonomisk nedgång; huru jorden allt mer styckas och hur öfverbefolkningen, i de tätt bebygda jordbruksbygderna — jämte den genom nöden allt mer försämrade skötseln af jorden — framkallat den kroniska hungersnöden.

Efter desss korta meddelanden ur den Wicksellska öfversikten af den tyske författarens bok, vill jag fullständiga dessa omdömen med några ryska författares.

Sålunda har en marxist, Tugan-Baranowskij sökt visa huru Rysslands nuvarande ekonomiska utveckling bekräftar Marx' teorier. Ett område, hvilket därvid visat sig mycket svårinpassligt i teorien, har emellertid varit den alltjämt fortlefvande Kustar(hus)-industrien, hvilken just medan jag var i Petersburg beredde en storartad utställning af väfnader, metallarbeten, läder- och träarbeten m. m. Denna hemslöjd har i Ryssland under senaste åren varit föremål för regeringens omsorger, hvilka särskildt gått ut på att befria dem från de judiska mellanhänderna vid försäljningen. Man har ordnat dess afsättning planmässigt genom ombud från byarna, hvilka i städerna — vid utställningar och i försäljningslokaler — skaffa tillverkarna kunder. Men i den fortgående kampen mellan storindustrien och hemindustrien torde nog småningom den senare duka under, liksom fabriksväsendets utveckling fortgått under en ständig koncentrering i allt större centra, hvarigenom de mindre fabrikerna uppslukats.

Med afseende å själfva arbetarfrågan pågår en oaflåtlig kamp mellan mellan-Rysslands efterblifna och Petersburgerdistriktets västerländska arbetsförhållanden, och det var väst-Europa som segrade i den lag, hvilken förbjöd fabriksarbete för barn under tolf år. Därpå följde lagen som förbjöd kvinnors och barns nattarbete inom vissa stora industrier; senare har en lag i någon mån regulerat lönevillkoren, och slutligen fastställdes 1897

11½ timmars maximalarbetsdag för vuxna arbetare.

En annan rysk författare, den äfven i Stockholm kände professor Maxime Kovalevsky, har med mycken stränghet kritiserat regeringens ekonomiska system. Han framhåller hungersnöden som ett bevis att landets mest vitala intressen offras för en industri, hvilken, utan hjälp af skyddstullar, icke kunde stå på egna fötter och hvars artificiella uppdrifvande kostar folket som staten oerhörda offer. Witte har visserligen, säger Maxime Kovalevsky, kunnat visa att värdet af fabrikernas produktion år 1899 var en half milliard större än värdet af landtbruket och dess binäringar. Men han har därmed icke bevisat att dessa fabriker fylla 130 millioner människors största behof! Ryssland har enligt en uppgift 3, enligt en annan 1½ million fabriksarbetare. Låt vara att dessa lefva — så pass som det nu kan vara — af fabriksarbetet; men återstoden måste också lefva — och af hvad? Jorden skötes primitivt; skatter och tullar nedtrycka jordbrukarna; lån erhålla de endast mot ocker; adeln, allt mer skuldbelastad, förlorar allt mer sin jordegendom. I förbigående vill jag nämna att stadsboarnas lust att i stadens närhet äga några desjätiner jord, på hvilken de uppföra sig ett fast hem eller en sommarbostad, i hög grad främjar jordstyckningen i städernas närhet, liksom öfverbefolkningen på landsorten gör det i andra trakter. Medan Tugan-Baranowskij föreslår den ryska by-

kommunens fullkomliga upplösning, antar däremot Kovalevsky att den ännu skulle kunna omorganiseras. Men på samma gång skildrar han med starka färger det kaotiska tillstånd hvilket uppstått af att i Ryssland naturalhushållningen ännu lefver sida vid sida med storindustrien; att staten öfverallt hämmar den naturliga utvecklingen genom att leda och styra med polismakt och en, ofta missriktad, lagstiftning. Sålunda förlamas allt eget initiativ och folket lär sig vänta allt af regeringen: den skall reglera sädesprisen; den skall taga hemindustrien under armarna; den skall rädda den ruinerade adeln; den skall skaffa billigare lån; den skall bereda Ryssland afsättning i Asien; den skall skaffa arbete! Kejsarinnan har sålunda under de senare åren organiserat stora arbetsbyråer, där kvinnor erhålla arbete, från och med öfversättningar, lektioner och dylikt till grofarbete; såväl indirekt — genom förmedling mellan arbetsbehöfvande och arbetssökande — som omedelbart. Ryska regeringen tror att den kan göra allt och den åstadkommer också en del. Men hvad den icke inser det är, menar Kovalevsky, att folkets egen spännkraft slappas, att nationalandan förslöas genom att allt folkets handlande och allt dess tänkande öfvervakas. Medan regeringen har de mest storartade planer och allt mer utsträcker sina järnvägslinier, sina handelstraktater, sina besittningar utom Ryssland, så är tillståndet inom landet det sämsta: bönderna hungra ihjäl, adeln ruineras, industrien

öfverproducerar, och folket är alltjämt fattigt, efterblifvet, rått — trots en artificiell, ihålig ekonomisk kraftutveckling.

Marxisten Tugan-Baranowskij ser förloppet ljusare. Alltsammans är för honom den nödvändiga vägen till det helas socialisering. Sedan hemindustrien gått under, det lilla jordbruket gått under, befolkningen proletariserats o. s. v. skall, menar han, den stora nydaningen kunna äga rum!

Och det är på denna man arbetar i Ryssland bland ungdomen och bland arbetarna. En omfattande socialistisk rörelse genomtränger i denna stund hela det ryska samhället, och det är i detta afseende jag framför allt ville rikta uppmärksamheten på de ryska förhållandena.

Den ryska arbetarrörelsen började från arbetarnas sida egentligen först 1896, när 30,000 väfvare i Petersburg strejkade för att erhålla löneförhöjning, hvilket äfven lyckades. En annan medelbar följd af denna strejk var 1897 års lag om elfva timmars maximalarbetsdag. Men strejker, med dem följande förvisningar och fängslingar, fortgå alltjämt. Under fjolåret pågick en strejk, äfven den omfattande 30,000 arbetare. Den kväfdes med polismakt. I Warschau t. ex. uppsattes anslag att hvarje arbetare, som ej innan afton upptog arbetet, skulle sändas ur staden. Arbetarna lödo icke. Då jagades de samman med kosackpiskor och gevärskolfvar, fängslades eller sändes till trakter där arbetsbrist rådde, eftersom fängelserna inte räckte att stoppa in alla. i!

Från de bildades sida har den socialistiska rörelsen aflöst den nihilistiska, hvilken nu så godt som upphört i Ryssland. Man ordnade så kallade cirklar, där man verkade för arbetsklassens teoretiska bildning äfven i nationalekonomiska ämnen. Denna »cirkelperiod» räckte ungefär till midten af 1890-talet, då — genom storindustriens utveckling och den nyssnämnda strejken — den praktiska massagitationen blifvit hufvudsaken och cirklarna mera äro att betrakta som agitatorskolor.

1898 stiftades det ryska socialdemokratiska partiet, hvars följd voro massarresteringar af minst 1,000 personer. De af regeringen tillåtna arbetarsällskapen för själfhjälp hafva — tack vare polisens öfvervakande — aftynat. All effektiv arbetarorganisation är således nu i Ryssland förbjuden och hemlig. Denna organisation går först och främst ut på att öfverallt bland arbetarna uppfostra solidaritetskänslan, och för detta ändamål brukar man äfven andra slags föreningar än socialistiska, t. ex. sång- eller gymnastikförbund. Därnäst söker man, särskildt i mellan- och syd-Ryssland — där bönder och arbetare strömma till de stora fabriker, hvilka sysselsätta tusentals arbetare — visa dessa huru lågt stående de själfva äro; huru usla deras villkor äro; huru illa de behandlas; hvad de i stället hafva rätt att fordra. Man talar icke med dem om regeringssättet, om en konstitution eller andra politiska frågor, utan håller sig uteslutande till spörsmålen

om arbetarnas egna löner, om strejkrätten, församlingsrätten o. s. v. I mellan- och syd-Rysslands större städer verkar detta hemliga förbund för de arbetande klassernas frigörelse; det har fast fot i hvarje fabrik; det ingriper ledande och uppklarande i hvarje särskild konflikt genom spridandet af flygblad, samtal o. d.

Arbetare samla själfva statistiska uppgifter, ja, skrifva stundom i de nämnda bladen. Ty i de alltjämt fortgående cirklarna undervisas de arbetare, hvilka redan äro inne i socialismens elementära grunder, så att de kunna mottaga en högre utveckling. Så t. ex. diskuteras Marx' teorier eller man jämför Rysslands lagar för arbetsskyddet med Västeuropas. Vid helgdagsutflykter i skogarna hållas föredrag, propaganda-litteratur utdelas o. s. v. Alla de bästa, mest intelligenta arbetarna — särskildt järnarbetare och maskinbyggare — äro mer eller mindre socialistiskt påverkade, medan de mer tillfälliga arbetarna, t. ex. vid hvitbetorna, nästan stå utanför rörelsen.

I Petersburg, bräddfullt som det städse är af revolutionära krafter, hafva — efter de nyssnämnda massarresteringarna — en mängd lokala grupper arbetat. Dessa tillhöra tre stora organisationer, af hvilka *Arbetartanken* uteslutande är arbetarnas egen organisation till kamp mot kapitalet, en organisation, hvilken äfven utger en — naturligtvis hemlig — tidning. En annan af dessa stora organisationer är *Arbetarfanan*, och den tredje är det *Unga förbundet till kamp för de arbetande klassernas frigörelse.*

Det är i denna rörelses tjänst som den yppersta ryska ungdomen nu arbetar.

Om detta arbete har jag af ryssar — dem jag träffat dels i Sverige, dels utomlands — erhållit en del upplysningar. Och jag skall i det följande låta en ung ryska tala, hvilken nu är gift i utlandet, men dessförinnan med hela sin själ varit inne i »rörelsen», som de unga ryssarna helt kort kalla sin verksamhet bland arbetarna.

»Det finnes,» sade den unga damen — i förbigående sagdt en lika behagfull som själfull kvinna — »ingen klok människa i Ryssland som nu mer tror på attentaters gagn eller plötsliga revolutioners välsignelse. Men nästan hela den ryska ungdomen tror på den långsamma sociala revolutionen, och det är de med denna sammanhängande frågor, som helt upptager den. Tjuguåriga flickor försjunka i Marx — åtminstone de två första delarna, som de lätt kunna komma åt; den tredje är förbjuden och därför naturligtvis den begärligaste! Det är under oupphörliga personliga faror man lefver, när man undervisar arbetarna, eller bland dem sprider flygskrifter eller på annat sätt agiterar. Ty endast att — utan minsta agitatoriska syfte — frivilligt undervisa folket är i den grad misstänkt i Ryssland, att en hög ämbetsmans dotter, hvilken utan att alls vara socialist, började en liten skola, ställdes under polisuppsyn! Hennes väninnor, hvilka besökte henne, vågade endast komma en och en, ty hade de varit flera, skulle hon strax blifvit

misstänkt för hemliga sammankomster. Studenter få aldrig på en kamrats rum vara mer än fem tillsammans; ett större antal är straffbart. Och som dvorniken i hvarje hus är bestucken af polisen, blir denne alltid underrättad om hvad som sker. För ej länge sedan blef en ung studentska sänd till Sibirien emedan hon, själf frånvarande, lånat sitt rum åt en manlig student, hvilken blef ertappad af polisen medan han där lärde två arbetare — algebra! Polisens inbrott hos studenter och studentskor höra till vanorna. Mitt nervsystem blef allvarligt skadadt genom en tvårig sömnlöshet, orsakad af att jag aldrig tordes somna någon natt mellan 11—3, ty det är den tiden polisen plägar göra sina besök! Är man en gång antecknad i polisen, är man utan ro, utan rättssäkerhet. Och för veka naturer blir detta stundom ödesdigert. En ung student af god familj blef sålunda 1898 fängslad utan minsta anledning och måste, då absolut intet fanns att bevisa, frigifvas. Men när sedan studentoroligheterna utbröto 1899 fängslade man honom å nyo, ehuru han ej heller i dem hade tagit någon del. Och nu blef han sittande månad efter månad — tills han brände sig till döds genom att hälla ut sin fotogenlampa öfver kläderna! Han hade dessförinnan lyckats sända en vän ett bref, där han motiverade sin handling med den lifsleda, som gripit honom vid vissheten att, en gång råkad i polisens grepp, kunde han aldrig känna någon trygghet; ovisshetens fasa skulle

öfverallt följa honom och denna kunde han icke bära...

Hvad självfva dessa studentoroligheter angår, vill jag upplysa att man i en del svenska tidningar öfverdrifvit deras följder. Eftersom de ägde en fullkomligt opolitisk anledning och konflikten skärptes just genom polisens brutalitet att vid det ofvannämnda gatuuppträdet bruka kosackpiskorna, var regeringen angelägen att så vidt möjligt utplåna spåren efter densamma; så mycket mer som äfven de högre klassernas barn voro inblandade. Hela samhället var djupt upprördt; man talade icke om annat — men tidningarna voro förbjudna att ens nämna saken! Och dock: ett sådant hjälpmedel är pressen äfven i Ryssland, att det var genom ett par öfverenskomna annonsformler, dem jag dock ej får röja, som ungdomen i hela Ryssland samverkade i sin »strejk», det vill säga sitt uteblifvande från föreläsningarna för att sålunda framtvinga upprättelse. De flesta studenterna hafva erhållit amnesti och återvändt till studierna. Men åtta professorer — bland dem några af de mest framstående — hafva entledigats på grund af att de understödde studenterna.

I fängelset hade dessa heller icke haft det så svårt som man i västern föreställer sig. Ingen, som ej dömts förlustig medborgerligt förtroende, får nu pryglas, och det är endast i lifstidsfängelserna — Peter Paul t. ex. — som det ryska fängelselifvet har kvar sina värsta fasor. Det

är osäkerheten, godtycket som är det mest fruktansvärda. Men med denna ovisshet, dessa möjliga faror hängande öfver sina hufvuden verka nu bland arbetarna de bästa, de oegennyttigaste, de ädlaste af den ryska ungdomen — med sitt väl och ve beroende af en brutal polismakt!

»Vi bry oss inte om hvad andra bry sig om,» fortsatte den unga ryskan. »Vackra hem, vackra kläder, konstnjutningar, allt det där hafva vi inte sinne för! Vi vilja försaka, umbära för den stora saken. Vi måste det, våra samveten drifva oss till det. Endast sålunda kan Ryssland omdanas. Nedifrån och inifrån! När den sociala revolutionen från alla håll bryter sönder det ryska samhället, då skall äfven dess styrelsesätt komma att omdanas; icke förr. I hvar generation börjar nu den bildade ungdomen som reformvänlig. Men sedan måste den ju skaffa sig sitt bröd och när den så i sin ordning nått ämbeten, makt och rikedom, då blir den demoraliserad af det nuvarande samhällsskicket af hvilket den beror! Först på hela folket — genom höjandet af dess stora, breda lager — kan ett nytt Ryssland uppbyggas.»

Det är naturligt att en sådan ungdom, liksom folket öfver hufvud, icke bryr sig om konsten för konstens skull! Äfven i detta fall är Tolstoy typiskt rysk. Man är äfven i Ryssland mindre påverkad af utlandets litteratur, sedan den stora språkkunskapen, hvilken fordom var den ryska hemuppfostrans egentliga resultat, ej

längre finnes. Det är nu vanligt att finna ryska studenter och studentskor, hvilka icke tala något främmande lefvande språk. Till en del har den nationella rörelsen medverkat härvidlag. I hemmen har man dessutom allt mer sällan råd att hafva de utländska lärarinnorna; barnen sättas i skolan, där det framför allt är de exakta vetenskaperna som intressera dem, och att tala språk lära de sig icke där. 1887 kunde jag ensam i Petersburg fullkomligt reda mig med franska, tyska eller engelska, nu skulle detta varit ytterligt svårt. Tack vare de stora ryska tidskrifterna — hvilka äro belagda med skatt!! — stå ryssarna emellertid genom öfversättningar i växelverkan med den europeiska litteraturen och idévärlden, liksom medelbart genom sina egna författare. Bland dessa yngre lär den, ur underklassen framträdde, mycket bemärkte unge diktaren Gorki vara påverkad af Nietzsche. Som samhällskritiker har Potapenko, men i ännu högre grad Korolenko sina landsmäns sympati, medan den mycket mer konstnärlige och framstående Tschekhoff — såsom allt för indifferent i de stora samhällsfrågorna — icke lyckas bli folkkär, ehuru han näst Tolstoy erkännes som Rysslands störste lefvande diktare. Äfven i de kretsar, där man alls icke lyssnar till Tolstoy som samhällsreformator — hvilket bland annat just är fallet med ungdomen — ser man upp till honom som den siste af »sjustjärnans» lysande konstellation. Telefonen mellan Moskwa var under min vistelse i Petersburg för ovanlig-

hetens skull ifrigt anlitad för att efterhöra den då sjuke Tolstoys befinnande. Och ryssarna hafva sannerligen lika stort skäl att vara stolta öfver Tolstoy diktaren, hvilken nyligen gifvit litteraturen *Uppståndelse*, som västerlandet att taga sig i akt för Tolstoy samhällsreformatorn! I Ryssland som i hela Europa — Skandinavien undantaget — är nu annars ebbtid med afseende å stora diktarsnillen, och de unga ryssarna — den nyssnämnde Gorki, Veresajeff, Mamin, Vjera Mikulitsch m. fl. — lära ännu icke ha gifvit några verk, som tyda på att en stor ny blomstring är nära förestående.

Till detta bidrager naturligtvis allestädes det allt mer uppslukande intresset för den sociala frågan, framför allt just i Ryssland. När man samtalar med unga ryssar eller ryskor känner man på nytt det blodigt orättvisa i den generalisering, till hvilken man så lätt hemfaller på tal om ett folk. Det »barbariska» Ryssland — i hvilket blomman af landets ungdom brinner af idealistisk hänförelse och offervillighet; det »orätträdiga» Frankrike — där landets ädlaste män äfventyrat allt för att sätta in hela sin kraft på rätträdighetens seger i Dreyfusfrågan; det »egoistiska» England — där fredsvännerna och några af landets främsta politici som J. Morley, W. Harcourt och Courtney, vetenskapsmän som H. Spencer och F. Harrison, tidningar som Daily Chronicle och Westminster Gazette, gjorde allt hvad de kunde för att hindra det själfviska krig

öfver hvilket de bästa i England sörja och blygas. Det är inom detta *unga*, »heliga Ryssland», som Finlands sak omfattas med den djupaste medkänslan; det är bland denna ungdom det ryska systemet skarpast kritiseras. Ty det är där man klarast inser frukterna af systemet: tålig slöhet, slappadt initiativ, frånvaro af ansvarskänsla, oförmåga att organisera. Det är inom ungdomen behofvet lefver att försona fädernas missgärningar — samma behof hvilket kom Krapotkin att som barn kyssa handen på den lifegne, hans far orättfärdigt låtit piska!

I Sibirien — hvars oerhörda rikedomar af åkerjord, mineralier, skog m. m. det nu gäller att tillgodogöra sig — liksom i Ryssland bli utländingar troligen de ledande i de nya företagen, emedan man ständigt »stannar i stöpet» med enbart ryssar. Amerika har ju redan börjat öfversvämma den sibiriska marknaden och ryssarna ropa nu på — regeringens skydd mot den »amerikanska invasionen»!

Utländingar förklara att den ryska arbetaren endast med ovett och prygel kan uppryckas ur sin lättja — för att snart åter nedsjunka i densamma. Slentrian, passivitet, resignation, oredlighet — dessa systemets följder visa sig ingenstädes tydligare än i hungersnöden och i regeringens fullkomliga vanmakt att bota detta mest skriande af de ryska missförhållandena. Ännu så sent som 1898 sökte man följa den ryska politiken: nedtystandet eller bortljugandet! De

studenter af båda könen, hvilka begifvit sig till »hungersnöden» som frivilliga sjukvårdare, blefvo sålunda hemsända! 1899 åter träffade jag unga ryskor, hvilka under sommaren varit »utdelade på hungersnöden», ty nu var allt förhemligande otänkbart, och ungdomen antogs villigt, när den i massor anmälde sig som föreståndare af soppköken eller sjukvårdare. Därunder sökte man verka för allmogens upplysning, lära den hälsovårdens enklaste villkor o. s. v. Och som de flesta ryska kvinnliga studenterna ägna sig åt medicinen, voro de i detta afseende särdeles lämpliga.

Den ryska kvinnans kärlek till läkaryrket är brinnande. Ända intill de sista åren har kvinnan som läkare icke varit erkänd i Ryssland, hon har sålunda ej haft rätt att begära honorar för sin praktik utan gifvit denna gratis! Sedan ett par år är detta ändradt och en praktfull medicinsk skola öppnad för kvinnor i Petersburg. Vid mitt besök där voro de båda byggnadernas stora, höga anatomisalar och laboratorier fyllda af extra arbetande, hvilka in på aftonen förlängde sitt studium. Förmiddagarna få de studerande knappt rum, så stor har tillströmningen varit: elevantalet är nu mellan 4—500, af hvilka flera äro gifta och mödrar. Om hvarandra vimlade unga och medelålders, vackra och fula, intressanta och hvardagliga, mörka och ljusa — typer från hela ryska riket och från Sibirien. Enhetligheten var tillgodosedd genom den obligatoriska grå färgen

på klädningen, medan snitten m. m. här var valfri, något som ej är fallet i flickskolorna, hvilkas elever godt kunde brukas till fågelskrämmor, så afskyvärdt fula voro vissa uniformer! Till den medicinska skolan hörde äfven ett behagligt inrättadt internat för dem, hvilka i brist på annan bostad önska begagna sig af detta. Efter en femårig kurs komma sedan alla dessa kvinnor att spridas rundt om i Ryssland. Och de hoppas framför allt att få verka för det fattiga folkets fysiska och psykiska vård, för lindrande af den lekamliga och andliga nöden, denna nöd hvilken, som en rysk författare nyligen framhållit, har sin motsvarighet i den andliga och samhälleliga hungersnöden inom öfverklassen, där den äfven utmynnar i en minskning af lifsverksamheten och slutligen leder till moralisk och samhällelig död! Han utsäger härmed hela det tänkande — framför allt det unga tänkande — Rysslands mening. Han framhåller vidare som nödens yttersta orsak att det ryska regeringssystemet hvilar på underkännande af lifvets högsta värde: en självbestämmande personlighet, som i frihet kan eftersträfva det högsta andliga innehåll. Autonomi, självbestämning, är — fortsätter han — själen i all sedlighet, medan en ofri underkastelse under en främmande vilja — heteronomi — förkväfver sedligheten såsom en medveten funktion af det andliga lifvet. Striden står i Ryssland mellan å ena sidan personlighetens autonomi och alla de samhälleliga och

statsliga förhållanden, hvilka garantera denna; å andra sidan den åskådning och den vilja, som sträfva att inpressa människan i bestämda, en gång för alla gifna former...»

Och hvad är det annat striden mellan Finland och Ryssland gäller än just detta?

När samme ryske författare sedan framhåller att ryssarna ännu icke inom sig samlat nog af den naturliga rättens etiska idealism, denna som varit den skapande kraften vid de stora omhvälfningarna i väster, de genom hvilka idén om personlighetens offentliga rätt där blifvit ett fullbordadt faktum — då anger han, utan att uttala det, just själfva den springande punkten i den finsk-ryska konflikten! I Finland är denna rättens etiska idealism en lidelse. Och detta västerländska, högt utvecklade rättsmedvetande — lika starkt i lydnad för lagen som i försvaret af densamma — är det man nu vill pressa in i det ryska system, hvars vanmakt ryssarna själfva konstatera!! Det vore obetingadt komiskt, om det icke i sina följder vore så tragiskt, att höra tsarens välvilliga afsikter för det förtryckta och försummade finska folkets upphjälpande — medan hans ryska undersåtar hungra ihjäl; att höra honom omtalas som de stora folkliga intressenas representant, en kulturbärare, hvilken vill vidga finnarnas andliga horisont utöfver de trånga statsrättsliga frågor, som hittills uteslutande upptagit dem — medan den ungdom, som i hans eget land arbetar för arbetarnas höjande, äga fången-

skapen som framtidsutsikt, — medan de ryska arbetarnas strejker afgöras med kosackpiskorna!

Det är emellertid en sanning att i Finland arbetarfrågan behöfde tagas om hand, icke af ryssarna, men af det finska samhällets ledande klasser! Det syntes mig som ett egendomligt bevis på huru sena människor äro att lära af erfarenheten, när jag från Finland läste meddelandet: att ingen enda representant vid landtdagen befunnits villig att i petitionsväg framföra arbetarnas önskningar i fråga om normalarbetsdag m. m., och att därför arbetarpartiet beslutat att direkt, genom guvernören eller generalguvernören, vända sig till kejsaren och sålunda söka få fram sina förslag i form af proposition till ständerna. En annan yttring af samma motström är civilexpeditionens reskript om strängare censur för arbetarbladen, en åtgärd mot hvilken arbetarne på ett protestmöte uttalat sig med följande slutkläm: »Det offentliga ordets frihet i vårt land medgifver icke ytterligare inskränkningar, men allra minst befogadt är att kväfva den svaga röst, med hvilken proletariatet klagar öfver sina lidanden och spanar efter sina idealer.»

I ny form upprepar sig här samma förlopp som när svekomanernas motstånd dref fennomanerna att söka sin rätt på det direkta hänvändandets lagliga men farliga väg!

Och — å andra sidan — visa de finska arbetarna en motsvarande kortsynthet när t. ex. typografstrejk utbrutit under nu pågående landtdag —

en strejk, vid hvilken arbetarnas uppträdande föranledt ett hundratal manliga och kvinnliga studenter att frivilligt tjänstgöra på tryckerierna, där särskildt landtdagstrycket nu var af vikt.

* * *

För fennomanerna — hvilka med harm tillbakavisa hvarje antydan om att deras politik gent emot Ryssland *kunnat* missuppfattas — bör det vara egendomligt att i *Pet. Vädomosti* nyligen läsa loford öfver det gagn, den »store fennomanen Snellman» gjorde Finland genom att främja finnarnas närmande till Ryssland, medan däremot »svekomanerna förmått sina landsmän till taktlös opposition mot kejsarmakten (!)»

Tsaren är helt visst ledd af en godsint människas uppriktiga önskan att vara en försyn för alla sina folk. Man har lyckats intala honom att den finska emigrationens egentliga orsak är allmogens dåliga tillstånd; man har troligen äfven lyckats intala honom att han tjänar förbrödringens idé när han bryter Finlands lagar; liksom han var viss att gagna fredstanken med den kongress, under hvars förberedelser Ryssland snart sagdt under hvarje vecka — ökade sina stridskrafter!! Då tsaren själf handlar spontant visar han drag af rättsinne. När man sålunda vid ett regemente nyligen ville tvinga en officer att taga afsked — emedan han åkt i spårvagn — begaf tsaren sig till kasernen, själf åkande i spårvagn, och höll

där ett strafftal för officerarna. Det är mycket troligt att — om han finge höra Tolstoys mening, att tsaren skulle göra sitt folk den största (?) välgärningen om han drack sina regementens välgång i vatten i stället för champagne — han då skulle göra detta, trots sin, sedan tronföljardagarna välbekanta, kärlek till den senare drycken! Men han skulle antagligen inte vilja afstå ryska statens inkomster af — brännvinsmonopolet! Och för att låta denna inkomstkälla flöda dess rikligare, är det endast mot en mycket hög afgift man i Petersburg erhåller rätten att sälja tilllagadt te: ty ju mer denna nationaldryck är dyr och svåråtkomlig, ju mer supes det!

I smått som i stort är således Ryssland de stora reformplanernas och de sekelfasta missbrukens land. Och när detta land vill uppträda som reformator för finnarna — de medborgerligt självverksamma, laglydiga, pliktkära, initiativdugliga, europeiska finnarna — då är det som om man såge mannen från svedjelandet, med sin skära i handen, göras till landtbrukskonsulent för nutidens rationella jordbrukare vid deras skördemaskiner!

Genom det ryska systemet har en verksam självstyrelse blifvit omöjlig för det ryska lynnet. Österlandets ande — hvilken yttrar sig än i viljans passivitet, än i religiös resignation, än i drömkvaldt oblomoweri, än i rätlinig, fanatisk lydnad för en person eller en idé — denna ande är dessutom den djupaste motsats till västerlandets,

som mot auktoriteten uppsatt självpröfningens princip, mot godtycket lagbundenhetens.

Ryssarna hafva en inrotad olust för all fast ordning, en olust, hvilken för oss svenskar — hos hvilka kärleken till paragrafen är en själssjukdom — är nästan ofattlig, liksom ryssarnas förmåga att taga saker med ro. Allt som påskyndar lifvet, blir föga uppskattadt i Ryssland. Telefoner äro sålunda nästan inte alls i bruk i hemmen och ganska litet inom affärsvärlden. Iswoschikerna t. ex. kunna oftast ej läsa gatunamnen; de endast examineras i gatuplanen innan de anställas; de köra därför ej sällan på ett ungefär; men hvad gör det om man kommer en half timme förr eller senare!?

Och allt går i samma stil. Ingenstädes en verksam ordning, en fast grund under fötterna. Vid ett klagomål viker allt undan; ingen har skulden! Opersonligheten — detta är »den store Bøjgen», hvars tryckande närhet man i Ryssland öfverallt erfar och som, vid hvarje försök att komma den in på lifvet, viker undan. Den ene skjuter den andre framför sig; ytterst är det tsaren, som bär ansvaret — och så bli alla ansvarsfria!

Men det finnes äfven ett annat — ett tilldragande — resultat af denna ryssens olust och oförmåga att skapa lagbundna rättsförhållanden och fasta gränser för hvarje maktområde.

Detta resultat är den tänkande ryssens frigjorda själ. En själ, för hvilken de trånga syn-

punkter, de hämmande fördomar alls icke finnas, med hvilka man i konstitutionelt fria land — som vårt, som England t. ex. — möter djärfva idéer, afvikande handlingar. På de filosofiska, de religiösa, de sociala, de etiska frågornas område kan man hos bildade och frisinnade ryssar finna de vidaste vyer, de mest omstörtande förslag — för hvilka en motsvarande krets af bildade och frisinnade svenskar skulle fasa! Och dessa fria tankar omsättas af ryssarna dessutom äfven i handlingar. De äro vana att riskera sin tillvaro och de fyllas af entusiasm inför lifsäfventyret i den ena eller den andra idéns tjänst. Undergångens möjlighet är för dem lika mycket en tankevana som för oss trygghetens självskrifvenhet.

Jag har redan framhållit ett exempel, arbetet på den sociala nydaningen, hvilken nu i sig upptagit samma offervillighet som nihilismen fordom lefde af. Jag vill nämna ett annat exempel. I fråga om äktenskapet är inom vissa kretsar i Ryssland — liksom i Belgien och i Frankrike — den fria formen allt mer föredragen framför den lagbundna. »Vi diskutera icke längre denna fråga,» sade en ung, på detta sätt gift ryska, »för oss är denna form självklart den mest etiska, och om vi stundom låta viga oss, är det endast af hänsyn till våra barn. Men de bästa äktenskapen ingås bland den tänkande ryska ungdomen nu mera fritt.»

Detta mod vid förverkligandet af sina ideal är ingenstädes större än bland ryssarna. Ehuru Sibirien under hela århundradet varit grafven för

den genom hög intelligens och ren vilja mest utmärkta delen af ryska nationen, träder dock hvarje nya generation af rysk ungdom fram med samma offervillighet. Men däremot framstår skuggsidan af den ryska egenarten när det gäller uthålliga känslor, planmässigt, ihärdigt handlande. Att förstå alla slags nyanser; att godkänna alla slags undantag; att själf äga och hos andra antaga alla möjligheter — detta ger det ryska sättet att tänka dess mest originella och tjusande egendomlighet, åt det ryska sättet att känna dess plastiska böjlighet, dess rikedom af fina skiftningar, dess oändliga perspektiv, dess snabbt vibrerande förståelse. Men just denna rika intelligens, denna andliga rörlighet, denna fördomsfrihet utesluter äfven ofta — i fråga om idéer, lifsmål, personer — trofasthet, i vår djupa mening af ordet. Kärnan, kring hvilken personligheten kristalliseras, saknas hos dessa åt alla håll öppna och flytande temperament. Och just därför blir deras själslif så vidt omfattande men konturlöst, med en oändlighet af tänkbarheter för tänkandet, af möjligheter för känslan. Sådana människor nöja sig — som Turgenjeffs lifsbilder visat — med tankar och tal och enstaka stordåd; men den hvardagliga handlingsdriften förlamas och man blir obeslutsam — af idel öfverflöd på synpunkter för fattandet af ett beslut! I detta afseende är ryssen den framför alla »moderna människan!» Och hos de andra ryssarna, de mer handlingsdugliga, bortnötes däremot energien ofta under

den oaflåtliga erfarenheten: att hvarje försök till handling mötes af det »förhållandenas» sega motstånd öfver hvilket ingen vilja något mäktar.

Systemet danar sålunda folklynnet och detta uppehåller systemet under en olycksdiger växelverkan!

I Finland har man från Alexander II:s tronträde och tills nu i skydd af själfhärskarens vilja kunnat bruka den handlingskraft och själfverksamhetsförmåga, som naturen och historien utvecklat i nationallynnet. Men för Ryssland blir en mild tsar lika farlig som en sträng, ty ofrihetens följder — frånvaron af ansvarskänsla och handlingslust — främjas där under den ena som under den andra. I saknad af lagtryggad frihet tar man sig i båda fallen alla de friheter, man kan komma åt: flera under den milda än under den stränga härskaren! Men det är icke de friheter, man tar sig, hvilka uppfostra för frihetens bruk: det är frihet under ansvar, hvilken uppfostrar folken som personligheterna! Och äfven när ofrihetens demoralisation ej gripit den enskilde ryssen, har han dock som medlem af sitt folk rönt den förlamning, hvilken från generation till generation fortplantas och verkar paralyserande på just de känslosträngar, som vibrera starkast hos en finne, en svensk, öfverhufvud hos en västerländing. Ryssen — äfven den bästa — kan som sagdt icke fatta innebörden af det laglydnadens och lagtrygghetens pathos hvilket hos finnarna reser sig till värn för häfdvunna eller

lagstadgade rättigheter och mot den tanken att slutligen kanske äfven de nödgas »ta sig friheter» under ett rättsosäkerhetens tillstånd, där låga fördelar frodas i de rika »möjligheternas» atmosfär, medan det lagliga rättsskyddet faller visset till marken; där oberäkneligheten, oredligheten, mutorna, lögnen skjuta i höjden under godtyckets och trycktvångets drifhusglas!

Men så gärna kan man försöka att med ett halmstrå afskära en ulltott, hållen i rinnande vatten, som man med protester kan bryta orättrådighetens uthållighet i ett land, där alla nödgas ljuga tills de slutligen ej kunna annat; där själfhärskarens befallningar äro halfverksamma öfverallt dit hans öga icke når; där till och med säden, på väg till de nödlidande, blir guld i mellanhändernas grepp; där till och med finska undersåtars manliga ord mot lagbrotten förvandlas till fräckheter när de nå tsarens ögon — såsom nu senast de finska talmännens yttranden vid landtdagens öppnande, om hvilka kejsaren lär ha gifvit sin mening tillkänna med det enda, under aktstycket skrifna, ordet:

Groft!

Det är detta, härskaren som folken i lika grad demoraliserande och förslappande österländska klimat, som ryssarna — i enlighet med sina mongoliska traditioner och Peter den stores s. k. testamente — söka utbreda öfver världen, såväl den östra som den västra, där först Finland, så Skandinavien, så det öfriga Europa ligger i deras väg!

Men det är detta klimat som Rysslands bästa krafter söka förändra.

Jag gick en dag i Petersburg på en af Nevabroarna med en ung student. Vi talade om ungdomens nydaningshopp och jag utbrast:

»Men det går för långsamt, allt detta! Af denna Er sträfvan att omdana Ryssland inifrån kunnen I inte vänta Er några resultat på minst femtio år!»

Med ett leende, hvars bleka vemod brände mig som ett hvitglödgadt järn blef svaret: »Femtio år — äfven de mest optimistiska bland oss vänta på sin höjd att något skall ha hunnit ske inom hundra!»

»Hundra år! Och huru skall det under tiden gå med finnarna, med allt annat, med er själfva?»

»Vi — vi veta ju att man måste gå under, om saken skall gå fram!»

En tjugoåring, som räknar med hundra år, med undergången!!

Denna resignerade stämma, denna sorgsna blick, detta bleka leende blefvo dropparna, hvilka kommo bägaren att flöda öfver. När vi skilts åt och jag fortsatte ensam i tankar på hela denna ryska ungdomsskara, öfver hvars hufvuden förintelsen sväfvar, ifall de ertappas i »brottet» att — med offer af sina ungdomsnöjen, sin hvila, sina studier, sina pengar — arbeta för folkets upplysning, för den bättre framtid, hvars första vårtecken de vänta om hundra år — då steg in-

dignationen till en sådan höjd, att jag måste ge den ett uttryck. Jag fann ett föremål i ängeln på kolonnen framför Vinterpalatset! Jag frågade honom om han inte insåg det för hela hans kår nedsättande i att han stod däruppe, bredande sina vingars skugga öfver alla de orätträdigheter, allt det lidande, som utgick från denna punkt af ryska riket? Men då änglavakten inte visade ringaste afsikt att ändra ståndpunkt, fortsatte jag min väg, ehuru med lättare hjärta sedan jag sålunda fått »tala svenska» midt för tsarernas palats och till min glädje funnit mitt språks oväntade expansionskraft i riktning af synonymer för begreppet afsky!

*

Dagen efter såg jag Petersburgs förgyllda spiror och kupoler försvinna i en mjölkhvit dimma, hvilken dock snart lättade öfver ett landskap af moar och hagar, af tallar och björkar i rimfrostskrud, en glittrande hvithet mot en ljusblå himmel. Tåget brusade fram i den stora söndagsstillheten, fram mot Helsingfors, hvarifrån jag dagen efter skulle återvända till Sverige.

Sverige, det gamla efterblifna, sofvande landet, om hvilket jag sagt så många hårda ord, af hvilka jag icke ämnar återtaga ett enda!

Sverige, det för sina egna lifsfrågor förblindade landet, hvilket icke förstår att — när faran från öster nalkas äfven oss — då är det icke

nog att i militärisk mening vara rustad att möta den! Då kräfves det äfven att hela folket är likställdt i de rättigheter, det gäller att värna; då kräfves det att fosterlandsförsvaret icke längre är sammankoppladt med norskhatet, agrarintresset, militarismen inom en grupp af folket, utan att fosterlandsförsvaret blifvit en nationellt-kulturell rörelse, vid hvilken de ideala värdenas bevarande och ökande är den främsta drifkraften för hela nationen.

Och då fordras det att ha vunnit enighet på vår halfö. Detta kan endast ske genom att å ömse håll göra de medgifter, som kräfvas för att den förening skall kunna omdanas, hvilken i sin nuvarande form ständigt kommer att underhålla en osämja, hvilken blir ryssarnas bästa bundsförvant! Endast barn kunna ännu tro att denna enighet skulle vinnas genom handlingar af Sverige mot Norge liknande engelsmännens mot boerna! För hvarje tänkande svensk måste det snart bli klart att vägen är en annan.

En union, ingången utan att vara framvuxen af två folks egna önskningar; en union, gifvande det ena folket en underordnad ställning, som det i tidernas lopp vuxit ifrån; en union mellan två nationer, med så skilda lynnen, traditioner och ideal, att den enas delvisa beroende alltid måste leda till konflikter; en union, där vid hvarje konflikt den gemensamme regenten råkar i en ohållbar ställning mellan motsatta plikter, betingade af det olika maktområde hvardera landets grund-

lagar förlänar honom — en sådan union måste lösas för att samtidigt omdanas, med hvad namn den sedan än må kallas, till en annan, hvilken inför absolut likställighet i ömsesidiga rättigheter och plikter; hvilken utåt verksamt tryggar det gemensamma försvaret; inåt verksamt tryggar mot slitningar sådana som de, hvilka under snart en mansålder omedelbart undergräft det ömsesidiga förtroendet och sålunda medelbart främjat Rysslands intressen, *det* Ryssland mot hvilket hela det öfriga Europa — men framför allt Sverige-Norge — borde sammansluta sig!

Tåget ilade framåt, och under dessa tankar ljöd åter inom mig:

Hem till Sverige!

Som en stor, innehållstung lycka värmde de tre orden mitt hjärta.

En svensk, för hvilken den personliga tryggheten i lagarnas hägn, den medborgerliga rörelsefriheten, det talade och tryckta ordets frihet äro lika naturliga förmåner som luften han andas — han kan icke ha varit många dagar i Ryssland förr än de gamla sköna orden: frihet, lagbundenhet, rättfärdighet för honom blifva lika berusande nya och härliga som den friska luften blir det, när man störtar ut i densamma från en kväfvande atmosfär. Rättslöshet, maktfullkomlighet, ofrihet — dessa gamla fula ord, dem man i Sverige vant sig att endast läsa om i historien — dessa möta en i Ryssland som ännu lefvande verkligheter.

Ännu under tyngden af detta intryck var det med en hundrafaldigad stolt glädje jag upprepade:

Hem till Sverige; hem till det land, där friheten är en daglig, strålande verklighet; där rätten är helig; där den fattigaste har skydd af samma lagar under hvilka den högste måste böja sig; där våld och väld icke trängt fram till domarbordet; där heder och ordning råda hos de styrande, rättrådighet och laglydnad hos de styrda; där självverksamhet och självbestämning finna uttryck öfverallt inom samhällsarbetet. Långsamt går i Sverige allt framåt, som ej hör till den materiella utvecklingen; mycket fattas hos oss ännu i full medborgerlig rättvisa, i fullt lagstadgad frihet. Men hvar finnes en grund mer fast än vår samhällsdaning att bygga en högre frihet på? Hvar ett folk, där den goda viljan att göra det rätta — när man slutligen inser hvad som är det rätta — är mer ren och stark?

Och åter gick en varm ström af lycklig stolthet genom hela min varelse när jag upprepade:

Hem till Sverige, mitt gamla, välsignade, lyckliga land!

Efterskrift.

Af dessa skildringar hafva endast I till X varit tryckta i *Svenska Dagbladet* samt — i den mån censuren medgifvit — omtryckta i den finska *Aftonposten*. Men nästan hela X kapitlet samt afdelningen *I Ryssland* äro nya.

Jag anhöll om plats för dessa intryck från Finland i *Svenska Dagbladet*, emedan en artikel där i fjol af professor Harald Hjärne — en artikel hvars verkliga innebörd denna dock senare medelbart förklarade, medan redaktionen dessutom genast reserverade sig mot professor Hjärnes förmodade ståndpunkt — föranledt finnarna till antagandet: att nämnda tidning och dess svenska meningsfränder saknade sympatier för Finlands nuvarande strid.

Samtliga artiklarna voro färdiga i utkast redan i slutet af januari och jag hoppades då att de skulle komma i rask följd. Så blef ej fallet och innan afdelningen VII hunnit publiceras hade jag redan erhållit broschyrer och protester från fenno-

manska hållet med anledning af mina anföranden af svekomanska uttalanden från 1887, dem jag citerade ur de anteckningar, jag då skref öfver min resa i Finland. Och när denna min lilla skrift var halftryckt, kom »Valvoja-fennomanen» professor Palméns *Återblick och framtidsmål* där han — som synbarligen tryckt sin broschyr innan han läst VII afdelningen i denna — vederlägger mina »vilseledande» påståenden rörande språkstriden med samma skäl som — jag här i VII anfört direkt från den fennomanska sidan, till den kraft och verkan det hafva kan!! Äfven om Snellman, om det fennomanska kulturarbetet m. m. finnas hos mig uttalanden, hvilka gå i alldeles samma riktning som professor Palméns och jag kan endast önska att — då han i företalet anger publicerandet af sin broschyr på svenska delvis ha varit föranledt af mina »vilseledande» påståenden — han hade inväntat slutet af mina artiklar, där nu den sista stod i Svenska Dagbladet två dagar efter att jag mottog professor Palméns skrift!

Att resande från Sverige, utan möjlighet att omedelbart taga kännedom om den finskspråkiga pressen och litteraturen, nödvändigt måste få sina flesta intryck från den svekomanska sidan; att de, isynnerhet under ett kort besök, omöjligt kunna få blick för alla valörer eller få med alla faktorer i slutsumman af sina intryck — detta är en sak, i den grad självklar, att den icke borde bli föremål för klander eller antagandet att man afsiktligt gått förbi den finskspråkiga insatsen i

litteraturen, vetenskapen och det offentliga lifvet — d. v. s. såvida man under detta förhållande stöder sina omdömen på *båda* parternas egna uttalanden. Slutomdömet i den finska språkstriden måste, hos hvarje opartisk, bli det, att båda parterna — med lika brinnande patriotism — handlat efter för hvardera djupt betydelsefulla synpunkter, men att båda i sitt handlande varit underkastade den mänskliga möjligheten af misstag om det rätta!

Och jag vet att denna synpunkt delas af mina båda, af professor Palmén angripna landsmän, O. v. Zweigbergk och V. Spångberg. De som jag ha varit genomträngda af vissheten: att fennomanerna i sin hufvudriktning följt den rätta vägen för att skapa det enda säkra värnet mot öster, ett helt uppvaknadt folk; att, i och med detta, äfven arfvet från den svenska kulturen fått sin säkraste befästning! Detta inse nu äfven svekomanerna och därmed kan man med fullt skäl hoppas att söndringens tid snart skall vara förbi. Huru man dock ännu, äfven från den svenska sidan, underhåller striden, visar bäst det faktum: att den finska teatern ej af Helsingfors stad kunnat erhålla fri grund till sin byggnad utan denna har enskildt måst köpas och stadsfullmäktige försvåra nu uppförandet af byggnaden, emedan den ej kan anses för en »offentlig»!

Men — man måste taga det onda med det goda hos alla sina vänner, äfven sina vänner bland folken!

De mest utmärkande dragen i det finska lynnet — dess allvar som dess grundlighet, dess seghet som dess intensitet, gör att de finska partistriderna bli så våldsamma, att såren läkas så långsamt, att misstagen inses så sent, orätten medgifvas så ovilligt!

Jag vill ånyo starkt betona: att jag vidrörde denna fråga — hvilken jag för min del helst velat alldeles lämna åsido — uteslutande därför: att man i Sverige, *vid hvarje samtal om Finland* hör språkstriden — och främst fennomanernas del i den — anföras som hufvudorsaken till det nuvarande sakläget! Jag trodde mig, genom att låta båda parterna tala, kunna visa svenskarna: först huru oundviklig språkstriden varit och sedan huru orimligt det var att — sedan man hört äfven det *svåraste*, svekomanerna androgo mot fennomanerna — kunna vidhålla att språkstriden varit en *orsak* till russifieringsförsöken!

Hvarken jag eller någon annan svensk — eller så vidt jag hört någon svekoman — har någonsin trott att fennomanerna påskyndat russifieringen annat än mycket medelbart och alldeles ofrivilligt, medan de — å andra sidan — genom folkbildningen och hela sitt kulturarbete omedelbart och djupt motverkat den. Detta är en så genomgående synpunkt i hela min lilla skrift, liksom i herrar Zweigbergks och Spångbergs, att den ej *kan* missförstås! Hvar gång jag i det ofvanstående säger *finne*, menar jag de finsktalande likaväl som de svensktalande. Och hafva de förra

icke känt sig nöjda med hvad jag sagt om dem som fennomaner, borde de ha kunnat glömma detta för hvad jag yttrat om dem som *finnar!*

Att vi svenskar gång efter annan erfara huru fennomanerna af oss kräfva antingen absolut tystnad i den alltjämnt aktuella språkfrågan, eller också en blind förkunnelse af fennomanernas ofelbarhet, detta kommer emellertid antagligen att mer och mer inskränka de svenska skrifverier om Finland, hvilka gjort professor Palmén så missnöjd.

I Finland har man misstrott verkligheten af Sveriges sympatier för finnarnas strid. Intet är mer grundlöst. Sverige har lidit med Finland djupare än ord kunnat uttrycka och man har hos oss återhållit orden endast af fruktan att försvåra finnarnas läge! Men det är sant att värmegraden i de svenska sympatierna *före* fjolårets sorger var tempererad och detta af den orsak, som en svensk nyligen angaf med följande ord:

»Under en mansålder hafva fennomanerna sårat våra känslor med att låta oss veta hur vår kultur, våra fortsatta förbindelser voro utan värde för det nuvarande Finland. Och sådana upprepade hugg ta till slut på den hårdaste hud — eller det starkaste hjärta!»

Afsikten med mina finska bref — för hvilka jag brukat ett par, till andra ändamål afsedda, dyrbara arbetsmånader — har för det första varit behofvet att trösta mina landsmän genom mina intryck från Finland och att genom dem, så väl i mitt land som i Tyskland — där en del af

brefven, med uteslutande af det som rör språkfrågan, kommer att publiceras — vidga sympatierna för Finlands strid. Och *så* trodde jag mig bäst kunna tacka för all den värmande vänlighet hvilken i Finland kom mig personligen till del!

Om jag förfelat det senare syftet gör detta mig ondt. Att jag icke förfelat de förra därom är jag förvissad.

Att jag efter den artikel, där jag lät svekomanerna tala, blef angripen af fennomanerna men efter den, där jag lät fennomanerna få ordet, af svekomaner anklagades för partiskhet gent emot fennomanerna — detta ger mig dock förhoppningen att hafva varit oväldig i min framställning!

Emellertid har jag nu erhållit en omedelbar erfarenhet af huru starka språkstridens brytningar ännu äro. Och genom att till slut påpeka detta har jag rättat det fel, åtskilliga finnar funnit i mina skildringar från deras land: att dessa skildringar varit ett ljusmåleri utan alla skuggor.

Stockholm 30 mars 1900.

3 2044 012 938 882

